

อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ (พ.ศ.2479-2504)

นางสาวเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2556

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

FORESTRY AND SOCIO-ECONOMIC CHANGES OF MUEANG PHRAE (1936-1961)

Miss Mueanphim Suwankart

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts Program in History

Department of History

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2013

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ (พ.ศ.2479-2504)

โดย

นางสาวเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ

สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

อาจารย์ ดร.ตินาร์ บุญธรรม

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(อาจารย์ ดร.ภาวรรณ เรืองศิลป์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อาจารย์ ดร.ตินาร์ บุญธรรม)

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ธนาพล ลีเมธิชาติ)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัชระ สิ้นธุประมา)

เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ : อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ (พ.ศ.2479-2504). (FORESTRY AND SOCIO-ECONOMIC CHANGES OF MUEANG PHRAE (1936-1961)) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: อ. ดร.ตินาร์ บุญธรรม, 193 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ที่ขับเคลื่อนโดยอุตสาหกรรมป่าไม้ ตั้งแต่ยุคที่นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่เข้ามาทำอุตสาหกรรมป่าไม้ใน พ.ศ. 2479 จนถึงการประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504

งานศึกษานี้ให้ความสำคัญกับคนสองกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว คือ นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ และแรงงานป่าไม้ นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่มีการสะสมทุนขึ้นต้นจากการค้าวัวต่างและการค้าขายโดยทางรถไฟที่เด่นชัด กระทั่งกลายเป็นลูกช่วงหรือผู้รับเหมาให้กับบริษัทป่าไม้ต่างชาติในเมืองแพร่ (พ.ศ. 2445-2479) นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่เพิ่มจำนวนและทวีบทบาทมากขึ้นเมื่อเกิดองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (พ.ศ. 2490) และบริษัทป่าไม้จังหวัด (พ.ศ. 2498) ส่วนแรงงานป่าไม้ประกอบด้วยชาวมุและคนท้องถิ่นเมืองแพร่เป็นหลัก ซึ่งทำงานและใช้ชีวิตใน “ปางไม้” ภายใต้การควบคุมของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ ที่สืบทอดลักษณะการจัดการมาจากบริษัทต่างชาติ

อุตสาหกรรมป่าไม้ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่สำคัญคือการเกิดและขยายตัวของธุรกิจและการบริการ ทั้งโรงเลื่อย โรงบ่มไม้ยาสูบ ธนาคาร ตลาด ร้านค้า และโรงแรม การคมนาคมขนส่งและลักษณะทางกายภาพของเมืองแพร่ก็มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวมากขึ้น อีกทั้งการบริโภคของแรงงานป่าไม้ส่งผลต่อการเติบโตของเศรษฐกิจเมืองแพร่

ทางด้านสังคม อุตสาหกรรมป่าไม้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการขยายตัวทางการศึกษา ทำให้เกิดการก่อตั้งโรงเรียนป่าไม้ วิทยาลัยช่างไม้ และเกิดการสนับสนุนการศึกษาโดยนายทุนท้องถิ่น นอกจากนี้เศรษฐกิจแบบเงินตราที่ทวีบทบาทพร้อมกับการเข้ามาของอุตสาหกรรมป่าไม้นำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและทัศนคติต่อป่าไม้ จนนำมาสู่การเกิดไม้เถื่อนและระบบนิเวศวิทยาที่เปลี่ยนไป ตลอดจนความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ใหม่ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่นายทุนท้องถิ่นที่สร้างอิทธิพลจากอุตสาหกรรมป่าไม้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาควิชา ประวัติศาสตร์

ลายมือชื่อนิสิต .....

สาขาวิชา ประวัติศาสตร์

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก .....

ปีการศึกษา 2556

5380184622 : MAJOR HISTORY

KEYWORDS: MUEANG PHRAE / FORESTRY / SOCIO-ECONOMIC CHANGES

MUEANPHIM SUWANKART: FORESTRY AND SOCIO-ECONOMIC CHANGES OF MUEANG PHRAE (1936-1961). ADVISOR: DINAR BOONTHARM, Ph.D., 193 pp.

This thesis aims to investigate the economic and social transformation, which were driven by forestry, in Mueang Phrae, from the period when the local capitalists entered the timber industry in 1936 up to the promulgation of the first national economic development plan in 1961.

This study focuses on two groups of people who played important roles in the above mentioned transformation—the local capitalists of Mueang Phrae and forestry workers. Local capitalists started to amass capital through pack oxen trade and trade at the Den Chai train station. Later, they became contractors and sub-contractors for foreign companies in Mueang Phrae (1902-1936). Local capitalists in Mueang Phrae became more numerous and more influential with the establishment of the Forest Industry Organization (1947) and the Provincial Forestry Company (1955). Forestry workers consisted mostly of Khamu and local people. They worked and lived their lives in the ‘Pang Mai’ under the control of the local capitalists who inherited certain management styles from foreign companies that were their predecessors.

Forestry influenced economic transformation, especially the origination and proliferation of businesses and services, such as saw mills, tobacco factories, banks, markets, retailing, and hotels. Transportation systems and the physical characteristics of Mueang Phrae were also transformed in order to be compatible with the expansion of the economy. Moreover, the consumption of forestry workers also influenced economic growth in Mueang Phrae.

In terms of social transformation, forestry contributed to the expansion of the educational system. The College of Forestry and the College of Carpentry were established and local capitalists invested in promoting education. Furthermore, the increase in influence of the money economy resulted in the transformation of people’s lifestyle and attitude towards the forest. This led to illegal logging, which in turn affected the ecology. A new patronage system, which evolved around local capitalists who had become powerful through forestry, was also established.

Department: History

Student's Signature .....

Field of Study: History

Advisor's Signature .....

Academic Year: 2013

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือและให้คำปรึกษาอย่างดีจากหลายๆท่าน ผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.ตินาร์ บุญธรรม อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่คอยช่วยเหลือให้คำปรึกษา เสียสละเวลาอ่านและตรวจแก้วิทยานิพนธ์อยู่หลายครั้งจนสำเร็จลุล่วง, อาจารย์ ดร.ภาวรรณ เรืองศิลป์ ที่กรุณาเป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ พร้อมให้คำแนะนำ กำลังใจและการช่วยเหลือในทุกอย่างแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด, อาจารย์ ดร.ธนาพล ลีมอภิชาติ ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์, ผศ.ดร.วัชระ สินธุประมา จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบจากภายนอกมหาวิทยาลัย พร้อมทั้งแนะนำประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบคุณอาจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุรวิวัฒน์ ที่กรุณาช่วยเขียนบทคัดย่อภาษาอังกฤษของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และคณาจารย์แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่คอยช่วยเหลือ สนับสนุน เป็นกำลังใจในหลายๆเรื่อง รวมถึงเจ้าหน้าที่ที่คอยเป็นธุระในเรื่องเอกสารและงานธุรการต่างๆ

ขอขอบคุณกองบรรณาธิการวารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่กรุณาตีพิมพ์บทความอันเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์, ศ.(เกียรติคุณ) สรัสวดี อ๋องสกุล ที่คอยถามไถ่และให้กำลังใจผู้วิจัยมาโดยตลอด, เจ้าหน้าที่มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ที่ให้ความช่วยเหลือและโอกาสที่ดีๆ, เจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุดต่างๆที่ผู้วิจัยเข้าไปสืบค้นข้อมูล, อาจารย์และเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติที่ให้กำลังใจในโค้งสุดท้ายของการทำวิทยานิพนธ์, คุณชื่นชม มงคลชัย ที่สละเวลาถอดเทปคำสัมภาษณ์, คุณมณเฑียร จาเลิศและคุณนิสาร์ตัน ชันธโภาค ที่ช่วยตรวจทานคำผิด, คุณนิยดา หวังวิวัฒน์ศิลป์ ที่ช่วยทำภาพประกอบ และเฉพาอย่างยิ่งผู้ให้ข้อมูลคนเมืองแพร่ที่สละเวลาให้เข้าไปสัมภาษณ์

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่น; ชาติชาย มุกสง ที่ช่วยอ่านงานพร้อมคำชี้แนะที่มีประโยชน์และโอกาสดีๆที่มอบให้, อาวุธ ธีระเอก ผู้ทำให้ชีวิตนอกห้องเรียนมีแต่เรื่องขบขัน, สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ ที่มอบไม่ตรีจิตให้แกกัน, บุญพิสิฐ ศรีหงส์ พี่ใหญ่ผู้ชวนไปเปิดโลกกว้างยังต่างแดน, อนรรฆ พิทักษ์ธานี ผู้ทำให้บรรยากาศห้องเรียนไม่หยุดนิ่ง และสุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ ผู้คอยช่วยเหลือในยามคับขันและให้กำลังใจกันมาโดยตลอดตลอดจนคุณดวงทิพย์ พรหมเขต และเพื่อนๆน้องๆแห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ได้มอบไม่ตรีจิตให้แกกันเสมอมา, เพื่อนป.ตรี ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่คอยส่งกำลังใจและคงความเป็นเพื่อนกันตลอดมา และกัลยาณมิตรอีกหลายท่านที่ไม่สามารถกล่าวหมดได้ในที่นี้

ขอขอบคุณอย่างยิ่งสำหรับคุณมณฑิรา (แม่), คุณสาธิต (พ่อ) และคุณเหมือนกัน (พี่ชาย) ถึงแม้จะอยู่ห่างกัน แต่ยังคงคอยให้กำลังใจและช่วยเหลือในทุกๆเรื่อง ขอขอบคุณความเป็นครอบครัวสุวรรณภาค ครอบครัวจาเลิศ และครอบครัวศรีจันทร์ตระกูล พวกเราเป็นครอบครัวใหญ่ที่คอยช่วยเหลือ ให้กำลังใจซึ่งกันและกันตลอดมาและตลอดไป ท้ายสุดขอขอบคุณตัวเองที่พยายามเขียนงานฉบับนี้ให้สำเร็จในเวลาจำกัดหากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีส่วนที่อยู่บ้างขอมอบให้แด่พี่น้องคนเมืองแพร่ทุกคน

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 ทบทวนวรรณกรรม.....	4
1.3 สมมติฐาน.....	23
1.4 วัตถุประสงค์.....	23
1.5 ขอบเขตของการวิจัย.....	24
1.6 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	24
1.7 วิธีดำเนินการวิจัย.....	25
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	25
บทที่ 2 พัฒนาการของอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร์.....	26
2.1 ความเป็นมาของการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในภาคเหนือของไทย.....	26
2.2 การดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร์ ก่อน พ.ศ. 2479.....	29
2.2.1 ยุคเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร์ (ก่อน พ.ศ. 2445).....	32
2.2.2 ยุคบริษัทต่างชาติ (พ.ศ.2445-2479).....	36
2.3 การดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร์ พ.ศ. 2479-2504.....	44
สรุป.....	64
บทที่ 3 สังคมป่าไม้: ศูนย์กลางการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร์ (พ.ศ. 2479-2504).....	65
3.1 สังคมป่าไม้เมืองแพร์.....	65
3.1.1 ผู้คน แรงงานกับกระบวนการทำไม้.....	70
ก. ผู้คนและแรงงาน.....	71
ข. กระบวนการอุตสาหกรรมป่าไม้.....	82

3.1.2 วิธีชีวิตในสังคมป่าไม้.....	92
3.2 ผู้คนในป่าไม้กับสังคมเมืองแพร์.....	96
สรุป.....	98
บทที่ 4 อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองแพร์ (พ.ศ. 2479-2504).....	99
4.1 เศรษฐกิจเมืองแพร์ ก่อน พ.ศ. 2479	99
4.2 เศรษฐกิจของเมืองแพร์กับการสืบเนื่องของอุตสาหกรรมป่าไม้.....	102
4.2.1 การขยายตัวของธุรกิจและการบริการ.....	103
4.2.2 การขยายตัวของการคมนาคมขนส่ง.....	127
4.2.3 การขยายตัวและการปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารบ้านเรือนตลอดจน	131
การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเมืองแพร์.....	131
สรุป.....	140
บทที่ 5 อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองแพร์ (พ.ศ. 2479-2504).....	141
5.1 สังคมเมืองแพร์ ก่อน พ.ศ. 2479	141
5.2 อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองแพร์.....	143
5.2.1 การขยายตัวทางการศึกษา: ผลพวงจากการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร์	144
5.2.2 การเปลี่ยนแปลงของผู้คนในเมืองแพร์ ด้านวิถีชีวิตและความเชื่อ.....	152
5.2.3 การทำไม้เถื่อน.....	158
5.2.4 ความเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา.....	161
5.2.5 การขยายตัวและความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในเมืองแพร์	162
สรุป.....	167
บทที่ 6 บทสรุป.....	169
รายการอ้างอิง	173
ภาคผนวก.....	184
ภาคผนวก ก เอกสารเรื่องตั้งโรงเรียนป่าไม้	185
ภาคผนวก ข ประวัติและภูมิหลังโดยสังเขปของบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์	189
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	193

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1	รายชื่อป่าไม้ในแต่ละอำเภอ เมืองแพร่ พ.ศ. 2479-2504.....	46
ตารางที่ 2	รายชื่อผู้รับสัมปทานและป่าไม้ในพื้นที่เมืองแพร่ พ.ศ. 2479-2504.....	48
ตารางที่ 3	จำนวนไม้ที่ออกจากป่าแม่ต้า และแรงงานในการทำอุตสาหกรรมป่าแม่ต้า ของกรมป่าไม้ระหว่าง พ.ศ. 2479-2504.....	68
ตารางที่ 4	ตำแหน่งหน้าที่และอัตราค่าแรงในภาพรวมของแรงงานคน.....	87
ตารางที่ 5	รายชื่อโรงเรียนหลักๆในจังหวัดแพร่ ช่วง พ.ศ. 2479-2504	104
ตารางที่ 6	รายชื่อตลาดในจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2479-2504.....	111
ตารางที่ 7	รายชื่อร้านค้า ในเมืองแพร่ พ.ศ. 2479-2504.....	116
ตารางที่ 8	รายชื่อโรงแรมและร้านอาหารในเมืองแพร่ พ.ศ. 2479-2504	121
ตารางที่ 9	รายชื่อร้านรับเหมาก่อสร้าง อู่ซ่อมและการบริการยานยนต์ในเมืองแพร่	122

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1	ภาพถ่ายทางอากาศแอ่งที่ราบเมืองแพร์.....	30
ภาพที่ 2	ภาพการไหลของแม่น้ำยมในเขตเมืองแพร์.....	31
ภาพที่ 3	ดัตช์เบิลยู. กัลด์เบิร์ก (W.Guldberg) กรรมการผู้จัดการบริษัท อีสต์เอเชียติก.....	37
ภาพที่ 4	เจ้าชายอเล็กซ์ (Alex) แห่งเดนมาร์ก.....	38
ภาพที่ 5	ศาลาพระวิฆิตमार.....	38
ภาพที่ 6	การวัดขนาดต้นสัก ของบริษัทอีสต์เอเชียติก ก่อนจะตัดฟัน ลากซุงและล่องไม้.....	39
ภาพที่ 7	ช่างของบริษัทอีสต์เอเชียติก คัดซุงลงแม่น้ำแม่คำมี.....	39
ภาพที่ 8	อาคารบริษัทอีสต์เอเชียติก.....	43
ภาพที่ 9	ภาพแสดงที่ตั้งป่าของเมืองแพร์โดยสังเขป.....	57
ภาพที่ 10	เส้นทางรถไฟและทางวัวต่าง.....	61
ภาพที่ 11	จิตรกรรมสังคัมปางไม้.....	66
ภาพที่ 12	แผนที่แสดงถิ่นฐานเดิมของชาวขมุในลาว.....	73
ภาพที่ 13	ชาวขมุ ที่มาจากลาว เป็นแรงงานสำคัญในอุตสาหกรรมป่าไม้.....	75
ภาพที่ 14	เวลาช่วงตกมัน หนึ่งในการจัดการคือเป่ายาสลบ.....	79
ภาพที่ 15	ช่างกับการชักลากไม้ ในเขต อ.ลอง จ.แพร์.....	86
ภาพที่ 16	ขั้นตอนการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้.....	91
ภาพที่ 17	โรงเลื่อยเจริญผล ริมทางรถไฟ สถานีรถไฟบ้านปิน อำเภอลอง จังหวัดแพร์.....	105
ภาพที่ 18	เตาโรงบ่มใบยาและโรงซื้อใบยาสูบ บ้านแม่จ๊ะ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดแพร์.....	107
ภาพที่ 19	แผนที่ อ.เมือง โดยสังเขป ช่วง พ.ศ. 2479-2504.....	113
ภาพที่ 20	แผนที่ อ.เด่นชัย โดยสังเขป ช่วง พ.ศ. 2479-2504.....	114
ภาพที่ 21	แผนที่ อ.ลอง โดยสังเขป ช่วง พ.ศ. 2479-2504 แสดงที่ตั้งตลาดและย่านการค้า.....	115
ภาพที่ 22	รถคอกหมู พาหนะประจำทางสายตัวเมือง-เด่นชัย.....	129
ภาพที่ 23	ถนนเจริญเมือง ประมาณปลาย ทศวรรษ 2490.....	135
ภาพที่ 24	การขยายตัวและความหนาแน่นของเมืองก่อน พ.ศ. 2494.....	137
ภาพที่ 25	การขยายตัวและความหนาแน่นของเมืองแพร์ หลัง พ.ศ.2497.....	138
ภาพที่ 26	ร้านค้าและบ้านเรือนในเขตถนนเจริญเมืองย่านเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองแพร์.....	139
ภาพที่ 27	นักเรียนโรงเรียนป่าไม้.....	148
ภาพที่ 28	เครือข่ายกลุ่มตระกูลวงศ์วรรณ-ผาทอง.....	164

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ระหว่าง พ.ศ. 2479-2504 เศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่มีการเติบโตและเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ กลายเป็นสังคมบนพื้นฐานของเศรษฐกิจแบบเงินตรา เงินตรากลายเป็นสื่อกลางและแรงจูงใจหลัก อุตสาหกรรมป่าไม้คือหนึ่งในกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของทุน แรงงาน ธุรกิจและการบริการในเมืองแพร่ส่งผลให้สภาพทางกายภาพและสังคมของเมืองแพร่ปรับเปลี่ยนตามไปด้วย และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้จะเป็นการปูพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ในอีกหลายทศวรรษที่ตามมา

อุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร่เกิดขึ้นครั้งแรกโดยมีเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่เป็นผู้ควบคุมดูแล แต่การทำไม้ในช่วงดังกล่าวยังไม่มี การเข้ามาของทุนนิยมในระดับกว้าง กระทั่งการเข้ามาของบริษัทป่าไม้ต่างชาติและรถไฟที่เด่นชัด ที่เริ่มกระตุ้นให้เศรษฐกิจของเมืองแพร่เข้าสู่ความเป็นทุนนิยม และเมื่อนายทุนท้องถิ่นเข้ามาดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้ ก่อปรกกับการที่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นายทุนท้องถิ่นที่มีการสะสมทุนจากอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ผันตัวเข้าสู่กิจการโรงบ่มใบยาสูบ เศรษฐกิจเงินตราในเมืองแพร่จึงมีการขยายตัวมากยิ่งขึ้น

การดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร่มีจุดเริ่มต้นตั้งแต่การให้ความสำคัญกับไม้สักของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่เข้ามาปกครองอาณานิคมของตนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอังกฤษที่เข้ามาปกครองพม่า กล่าวคือ เมื่ออังกฤษเข้ายึดพม่าเป็นอาณานิคมใน พ.ศ. 2369 ถือเป็นยุคเริ่มต้นการทำอุตสาหกรรมไม้สักเพื่อส่งออกในพม่า ชาวอังกฤษตั้งบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา และบริษัทบริติช บอร์เนียว ขึ้นมาเพื่อรองรับการส่งออกไม้สัก ตลาดไม้สักที่สำคัญอยู่ที่ยุโรปและอินเดียซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษ

เมื่ออังกฤษทำไม้ในพม่าถึงประมาณปลายทศวรรษ 2410 จึงขยายความต้องการไม้มาทางหัวเมืองเหนือของสยามในขณะนั้น เพราะเห็นว่ามีไม้สักมาก คุณภาพดี และราคาถูก ทำให้คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ เช่น เงี้ยวหรือไทใหญ่ กะเหรี่ยง พม่า เข้ามาขอสัมปทานป่าไม้กับเจ้าผู้ครองนครทางหัวเมืองเหนือ ไม่ว่าจะเป็นเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่และน่าน เพราะในสมัยก่อนการรวมศูนย์อำนาจและยกเลิกระบบหัวเมืองประเทศราช ผู้ที่ครอบครองป่าไม้ในหัวเมืองคือเจ้านายและบุตรหลานทั้งสิ้น เอกสารหลายแหล่งต่างกล่าวในทำนองเดียวกันถึงลักษณะของป่าที่เจ้าผู้ครองนครเป็นผู้ดูแล แต่แล้วเมื่อมีการเข้ามาทำป่าไม้มากรายขึ้น ประกอบกับมีการฟ้องร้องในหลายๆคดี ทางรัฐบาลสยามจึงแก้ไขปัญหาในการออกพระราชบัญญัติและประกาศต่างๆเกี่ยวกับไม้สักเพื่อแก้ปัญหา

การให้สัมปทานเข้าซ้อของเจ้าผู้ครองนครต่างๆ ดังนั้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2416 เจ้าผู้ครองนครต่างๆที่จะทำสัญญาเกี่ยวกับการให้สัมปทานป่าไม้กับชาวต่างชาติจะต้องได้รับความยินยอมจากทางรัฐบาลสยามที่กรุงเทพฯก่อน

ใน พ.ศ. 2427 รัฐบาลสยามเริ่มอนุญาตให้บริษัทของประเทศเจ้าอาณานิคมที่เข้ามาครอบครองดินแดนประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอังกฤษในพม่า เข้ามาขอสัมปทานป่าไม้สักในสยามได้ ขณะเดียวกันใน พ.ศ. 2428 อังกฤษได้ปิดป่าไม้สักในพม่าไม่ให้มีการทำไม้ เนื่องจากสภาพป่าไม้สักเสื่อมโทรมลงเพราะการเข้ามาทำไม้ของบริษัทต่างชาติ เป็นเหตุให้บริษัทต่างชาติต้องหาแหล่งทำไม้แห่งใหม่ นั่นคือพื้นที่แถบภาคเหนือของไทยในขณะนั้น

การเข้ามาของบริษัททำไม้ชาติตะวันตกในไทยเริ่มจากบริษัทบริติช บอร์เนียว จำกัด ที่ได้รับสัมปทานป่าไม้เป็นบริษัทแรกใน พ.ศ. 2399 ต่อมา คือ บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา เทรดดิ้ง จำกัด (Bombay Burma Trading Corporation, Ltd.) ของอังกฤษ ที่ก่อตั้งใน พ.ศ. 2432 และตั้งสาขาที่เชียงใหม่ พ.ศ. 2435 ในปีเดียวกันนั้นยังมีบริษัทสยามฟอเรสต์ จำกัด (Siam Forest Company, Ltd.) ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นแองโกลสยามและแองโกลไทย จำกัด ใน พ.ศ. 2439 มีบริษัทหลุยส์ ที เลียวโนเวนส์ (Louis T. Leonowens, Ltd.) ที่แยกตัวมาจากบริษัทบริติช บอร์เนียว จำกัด และอีกบริษัท คือ บริษัทอีสต์เอเชียติก ของเดนมาร์ก ที่ตั้งขึ้นราว พ.ศ. 2427 นอกจากนี้ ยังมีบริษัทอีสต์เอเชียติกของฝรั่งเศส ที่เข้ามาตั้งใน พ.ศ. 2452

ธุรกิจการค้าไม้ในสยามมีผู้มาร่วมดำเนินการอยู่หลายกลุ่มด้วยกัน บริษัทต่างชาติถือเป็นผู้ทำไม้รายใหญ่ ในขณะที่กลุ่มชนชั้นนำหรือผู้มั่งคั่งในสยามขณะนั้นกลายเป็นผู้ทำไม้รายย่อย อันได้แก่บริษัทล่าช้า จำกัด ของนายอึ้ง ล่าช้า คนในบังคับฝรั่งเศส บริษัทกิมเซ่งหลี จำกัด ก่อตั้งโดยนายอากรเต็ง หรือหลวงอุดรภักดิ์พานิช นายทุนรายย่อยเหล่านี้จะมีทุนน้อยกว่าชาวยุโรป นอกจากนี้ยังมีกลุ่มเจ้าเมืองต่างๆ โดยเฉพาะเมืองแพร่และน่าน ที่เข้ามาดำเนินการทำป่าไม้เองอีกด้วย

การเข้ามาดำเนินการกิจการป่าไม้ในสยามของบริษัทชาติตะวันตกก็ดี การเกิดปัญหาการฟ้องร้องเกี่ยวกับการให้สัมปทานเข้าซ้อก็ดี หรือการเก็บภาษีไม้ขอนสักก็ดี ล้วนแต่เป็นชนวนเหตุให้รัฐบาลสยาม เจริญ มร.เอช. เอ. สเลด (H. A. Slade) ข้าราชการอังกฤษที่รับราชการในกรมป่าไม้พม่า มาสำรวจสถานการณ์ป่าไม้สัก จนในที่สุดเกิดการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นใน พ.ศ. 2439 โดยมี มร. สเลด เป็นเจ้ากรมป่าไม้คนแรก

การทำป่าไม้ทางตอนเหนือของสยามดำเนินการโดยพ่อค้าอังกฤษและชาวพม่าในบังคับของอังกฤษ ซึ่งอยู่ในความควบคุมของบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา และบริษัทบริติช บอร์เนียว ทั้งสองบริษัทมีแบบแผนและใช้หลักวิชาการป่าไม้เข้ามาจัดการ คนที่ทำไม้ต่างมีความชำนาญ เพราะเคยมีประสบการณ์จากการทำไม้ที่พม่ามาก่อน

ในขณะเดียวกันด้วยลักษณะของเมืองแพร์ที่มีลักษณะเป็นแอ่งที่ราบ โอบล้อมด้วยขุนเขาและมีแม่น้ำยมไหลผ่าน พื้นที่เมืองแพร์จึงมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องของทรัพยากรโดยเฉพาะป่าไม้ สภาพพื้นที่ป่าของเมืองแพร์ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ตั้งแต่ทศวรรษ 2440 เป็นต้นมา ชาวต่างชาติได้เข้ามาขอสัมปทานทำไม้ในเมืองแพร์หลายบริษัท ซึ่งรัฐบาลได้ให้แต่ละบริษัททำไม้รอบละ 15 ปี ทั้งหมด 3 รอบ บริษัทที่ได้รับพื้นที่สัมปทานมากที่สุด คือ บริษัท บอมเบย์ เบอร์มา โดยได้รับสัมปทานทำไม้บริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยม ตั้งแต่ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จนถึงป่าแม่ต้า เขตอำเภอลอง¹ ที่ตั้งสำนักงานอยู่ที่ทำการป่าไม้ภาคแพร์ของกรมป่าไม้ บ้านเซตวัน ตำบลในเวียง บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา เมื่อทำไม้สักหมดป่าแม่ต้า บริษัทจึงย้ายกิจการไปยังพื้นที่อื่นในภาคเหนือต่อไป ส่วนบริษัทอีสต์เอเชียติกได้รับสัมปทานตลอดฝั่งตะวันออกของแม่น้ำยม มีสำนักงานอยู่ที่บ้านสันกลาง ตำบลในเวียง หรือภายหลังเป็นที่ตั้งโรงเรียนป่าไม้ เมื่อบริษัทอีสต์เอเชียติกหมดสัญญาเช่าต้องมอบที่ดินคืนรัฐบาลใน พ.ศ. 2478

เนื่องจากการอนุญาตให้บริษัทต่างชาติเข้ามาทำกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร์ จึงเป็นเหตุให้คนพม่า และไทใหญ่ (เงี้ยว) เข้ามาในเมืองแพร์เพิ่มมากขึ้น เพราะการทำไม้ต้องอาศัยแรงงานที่ชำนาญจำนวนมาก การที่พม่าเคยเป็นแหล่งทำไม้ที่ใหญ่ของอังกฤษ จึงมีแรงงานที่มีความเชี่ยวชาญเป็นจำนวนมาก

เมื่อกล่าวถึงขั้นตอนการทำไม้ นอกจากการชักลากไม้ออกจากป่าจะมีความลำบากแล้ว การล่องซุงเพื่อส่งไม้ลงมาแปรรูปให้โรงเลื่อยในกรุงเทพฯ และขายต่ออย่างต่างประเทศต่างมีความยากไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน แรงงานที่แท้จริงต้องอาศัยชาวขมุและกะเหรี่ยงมากกว่าคนท้องถิ่น ที่ไม่นิยมรับจ้างเป็นแรงงาน เนื่องจากคนท้องถิ่นยังชีพอยู่ด้วยการทำเกษตรกรรม การขายแรงงานจึงไม่มีให้เห็นมากนัก ส่วนคนพม่า เงี้ยวหรือไทใหญ่ที่เคยมีประสบการณ์มาบ้างแล้วทางบริษัทจะให้มาทำหน้าที่เสมือนแทน

การเข้ามาดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ในเขตภาคเหนือรวมทั้งเมืองแพร์นั้น ได้ก่อให้เกิดระบบการจัดการในการดำเนินกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ นั่นคือ เกิดลูกช่วง หรือผู้รับเหมา ซึ่งผู้ที่จะได้เป็นลูกช่วงต้องเป็นผู้มีฐานะ กล่าวคือ ตระกูลใหญ่ๆในเมืองแพร์ ได้เข้ามาเป็นลูกช่วงหรือผู้รับจ้างกับบริษัทต่างชาติ โดยเฉพาะรับจ้างใช้ช้างลากไม้ในป่า

แม้ว่าจะมีการศึกษาเรื่องอุตสาหกรรมป่าไม้ทั้งในภาคเหนือและในเขตเมืองแพร์ไว้บ้างแล้ว แต่ก็เป็นเรื่องของการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ที่สัมพันธ์กับชนชั้นผู้นำหรือกลุ่มผู้มั่งคั่ง ทั้งกลุ่มเจ้ารัฐบาล ชาวตะวันตก และนักลงทุนจากส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งไม่ได้มีการศึกษาเรื่องราวของแรงงานป่าไม้

¹ ก่อน พ.ศ. 2474 เป็นพื้นที่กรรมสิทธิ์ของเจ้าผู้ครองนครลำปางในขณะนั้น ซึ่งเจ้าผู้ครองนครได้มอบให้บริษัท บอมเบย์ เบอร์มาได้รับสัมปทาน ถือเป็นอาณาเขตที่มีไม้สักอันมหาศาล ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอลอง จังหวัดแพร่

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของเมืองแพร์ ยังมีกลุ่มคนอีกสองกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญมากในพัฒนาการของเมืองแพร์ที่เป็นผลมาจากอุตสาหกรรมป่าไม้ นั่นคือ นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ และแรงงาน ซึ่งมีวิถีการดำเนินชีวิตและการทำงานที่ผูกติดกับ “ปางไม้” ช่วง พ.ศ. 2479-2504 ถือได้ว่าอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ผลักดันท้องถิ่น นักธุรกิจท้องถิ่น และแรงงานให้เข้ามาอยู่ในระบบทุนนิยมและเศรษฐกิจแบบเงินตรา และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร์

ทั้งนี้เพราะช่วงเวลาดังกล่าวถือได้ว่าอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร์เป็นรากฐานหลักที่ทำให้ผู้คนชนชั้นแรงงานได้เข้ามาอยู่ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม โดยมีรายได้จากการทำอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นแรงจูงใจ

เหตุผลดังกล่าวข้างต้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ศึกษาสนใจศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร์ วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ต้องการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างอุตสาหกรรมป่าไม้กับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร์ ระหว่าง พ.ศ. 2479-2504 โดยในบทที่ 2 เป็นการศึกษาค้นคว้าของการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนท้องถิ่นที่ต่อยอดมาจากกลุ่มเจ้านายท้องถิ่นและบริษัทต่างชาติตามลำดับ ในบทที่ 3 จะอธิบายสังคมปางไม้ อันเป็นศูนย์กลางการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร์ โดยจะอภิปรายภาพรวมของวิถีชีวิต ผู้คน แรงงาน และกระบวนการต่างๆในปางไม้ บทที่ 4 จะเป็นการวิเคราะห์ว่าการที่เมืองแพร์มีการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนท้องถิ่นมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจของเมืองแพร์ในภาพรวมอย่างไร และในบทที่ 5 จะอภิปรายถึงการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนท้องถิ่นว่ามีผลกระทบต่อสังคมเมืองแพร์อย่างไร

1.2 ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งกลุ่มวรรณกรรมเพื่อสะดวกแก่การเข้าถึงประเด็นข้อมูลที่จะนำเสนอ 2 กลุ่มหลัก คือว่าด้วยเรื่องของ “อุตสาหกรรมป่าไม้” และ “เมืองแพร์”

เอกสารที่ว่าด้วยเรื่องของ “อุตสาหกรรมป่าไม้” เป็นเอกสารที่กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในภาพรวมทั้งของไทย ภาคเหนือและรวมถึงเมืองแพร์ ส่วนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของ “เมืองแพร์” จะเป็นกลุ่มที่กล่าวถึงเรื่องราวของ “เมืองแพร์” ทั้งเรื่องของการเศรษฐกิจและสังคม ดังนี้

วรรณกรรมกลุ่มที่ว่าด้วยเรื่องของ “อุตสาหกรรมป่าไม้”

วรรณกรรมเกี่ยวกับ “อุตสาหกรรมป่าไม้” ส่วนใหญ่จะให้ภาพโดยรวมของการทำป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการทำป่าไม้โดยเจ้าผู้ครองนครในเขตภาคเหนือตอนบน การเข้ามาของจักรวรรดินิยมตะวันตก การก่อตั้งกรมป่าไม้โดยรัฐบาลกลาง วรรณกรรมที่กล่าวถึงภาพดังกล่าว เช่น

“ประวัติกรมป่าไม้” ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาตรุพันธ์พิทักษ์² เอกสารชิ้นนี้ ได้กล่าวถึงประวัติในระยะเริ่มแรกของงานป่าไม้ไทย ตลอดจนเหตุของการจัดตั้งกรมป่าไม้ และการดำเนินงานของกรมป่าไม้ในแต่ละปี ซึ่งในเอกสารได้กล่าวถึงป่าไม่ว่า

ในสมัยราชอาณาจักรไทย โดยเฉพาะทางภาคเหนือ เจ้าผู้ครองนครเป็นประมุขของแคว้น มีสิทธิและอำนาจเทียบเท่ากับประเทศราช ปกครองดำเนินการทะนุบำรุง และรักษาแคว้นของตนตามอาณาเขตที่ได้แบ่งแยกกันไว้รวม 5 นคร คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่และน่าน ฉะนั้น ป่าไม้ซึ่งอยู่ในอาณาเขตการปกครองของนครใด ก็ถือว่าเป็นทรัพย์สินประการหนึ่งของเจ้าผู้ครองนคร และเมื่อเจ้านายเจ้าของป่าถึงแก่อนิจกรรม ป่าไม้ก็เป็นมรดกตกทอดไปยังทายาท... ดังนั้นเมื่อผู้ใดประสงค์จะทำป่าจะต้องขออนุญาตจากเจ้าผู้ครองนคร โดยเสียค่าตอบแทนตามจำนวนต้นสักที่ตัดฟัน ตามแต่เจ้าผู้ครองนครจะเรียก³ และ เมื่อบริษัทต่างประเทศเข้ามาทำป่าไม้สักเพิ่มมากขึ้น การแก่งแย่งกันในเรื่องการขอเข้าทำป่าไม้ก็เพิ่มขึ้น... ทางออกของปัญหาจึงตั้งกรมป่าไม้ ในปี พ.ศ. 2439 และโอนกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของป่าให้กับแผ่นดิน⁴

หนังสือนี้มีเนื้อความสอดคล้องกับ การทำป่า⁵ ของอำนาจ คอวานิช ที่ได้แบ่งเรื่องราวเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ได้กล่าวถึง ประวัติและความเป็นมาของการทำไม้ในประเทศไทย ดังนี้

² “ประวัติกรมป่าไม้,” ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาตรุพันธ์พิทักษ์ ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 30 ธันวาคม 2511 (ม.ป.ท., ม.ป.ป.). พระยาตรุพันธ์พิทักษ์ (สนิท พุกกะมาน) เป็นคนไทยคนแรกที่ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้ พ.ศ. 2467-2477

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-8.

⁵ อำนาจ คอวานิช, การทำไม้ (กรุงเทพฯ: ภาควิชาวิศวกรรมป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524).

การทำไม้สักในประเทศไทยสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนใหญ่อยู่ในมือของบริษัทยุโรป 5 บริษัท คือ บริษัทบอเนียว จำกัด บริษัทบอมเบย์เบอร์มา จำกัด บริษัทแองโกลไทย จำกัด บริษัทหลุยส์ที-เลียวโนเวนส์ จำกัด และบริษัทอีสต์เอเชียติก จำกัด บริษัทต่างๆเหล่านี้ได้รับสัมปทานป่าไม้สักจากรัฐบาลอย่างน้อย บริษัทละ 2 รอบ (30 ปี) บางบริษัทได้ถึง 3 รอบ แต่ละบริษัทได้รับสัมปทานป่าไม้สักกันบริษัทละหลายป่า ส่วนการทำไม้ของรัฐบาลซึ่งสังกัดกรมป่าไม้เข้าไปทำป่าไม้สักในระยะนั้นเพียง 3 ป่า คือ ป่าแม่ต้า เมืองลอง ป่าแม่แฮด เมืองแพร่ และป่าแม่แจ้ฟ้า ลำปาง เนื่องจากไม้สักเป็นไม้ที่มีค่าราคาแพง ...และเมื่อมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้น บริษัทชนชาติอังกฤษ 4 บริษัท ยกเว้นบริษัทอีสต์เอเชียติก ซึ่งเป็นของชาวเดนมาร์ก⁶ จำต้องละทิ้งงานหลบหนีออกจากประเทศไทยไป รัฐบาลจึงจัดตั้งบริษัทไม้ไทยขึ้นเพื่อรับช่วงการทำไม้จากบริษัทชาติอังกฤษเหล่านั้น แต่เมื่อสงครามสงบ บริษัทดังกล่าวกลับเข้ามาทำสัมปทานตามเดิม บริษัทไม้ไทยจึงยุบตัวเองไปโดยปริยาย ทั้งยังต้องอนุญาตให้บริษัทต่างๆนำไม้สักออกจากป่าทดแทนกับจำนวนบริษัทไม้ไทยได้ทำในระหว่างสงคราม..และในปี 2490 ได้มีการจัดตั้งอุตสาหกรรมป่าไม้ขึ้นเป็นรัฐวิสาหกิจ สังกัดกรมป่าไม้...⁷

กลุ่มที่ 2 คือเรื่องเกี่ยวกับเทคนิควิธีการทำป่า ทั้งการล้มไม้และตัดทอนต้นไม้ การแบ่งชั้นไม้ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับช่าง การใช้แรงช่างชักลากไม้ การลากไม้ด้วยรถแทรกเตอร์ สายลวด เกล็ดคอปเตอร์และบอลลูน การขนส่งด้วยกำลังสัตว์และมนุษย์ การขนส่งทางรถยนต์ รถไฟ ทางน้ำ อัตราค่าจ้างทำไม้ การแปรรูปไม้ในป่า เทคโนโลยีที่เหมาะสม และความปลอดภัยจากการทำไม้

เอกสารต่างๆข้างต้นล้วนแต่เป็นประวัติจากส่วนกลางและเทคนิควิธีของการทำไม้ทั้งสิ้น ซึ่งมีเนื้อหาและความเป็นมาคล้ายกับ ตำนานโรงเรียนป่าไม้⁸ ของกรมป่าไม้ ที่กล่าวถึงเพียงแต่ประวัติความเป็นมาของการทำไม้ในอดีต กระทั่งมีการตั้งกรมป่าไม้และการกำเนิดโรงเรียนป่าไม้ในประเทศไทย ซึ่งเนื้อหาโดยส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องหลักสูตรวิชาในการเรียนการสอนเป็นสำคัญ

ป่าและการป่าไม้ในประเทศไทย⁹ ของ นิวัติ เรืองพานิช ได้กล่าวครอบคลุมเรื่องป่าไม้ทั้งสิ้น โดยในส่วนแรกเป็นส่วนที่สัมพันธ์กับหัวข้อที่ศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการแนะนำให้รู้จักลักษณะสภาพแวดล้อม ปัจจัยที่ทำให้เกิดป่า สภาพเศรษฐกิจสังคม คุณค่าความสำคัญของป่า ชนิดของป่าไม้

⁶ พ.ศ. 2482 เดนมาร์ก ประกาศดำเนินนโยบายเป็นกลางในสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ฝักใฝ่ทั้งฝ่าย สัมพันธมิตร หรืออักษะ

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-3.

⁸ กรมป่าไม้, ตำนานโรงเรียนป่าไม้ (กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, ม.ป.ป.).

⁹ นิวัติ เรืองพานิช, ป่าและการป่าไม้ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, 2548).

และความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งได้กล่าวถึงประวัติวิวัฒนาการของป่าไม้ นโยบายและการบริหารงานของป่าไม้ ดังเช่น

...ทรัพยากรป่าไม้มีอยู่อย่างสมบูรณ์ ไม่ขาดแคลนและไม่จำเป็นต้องอนุรักษ์
...เมื่อประชากรมีมากขึ้นประกอบกับการล่าอาณานิคมของตะวันตก โดยเฉพาะ
อังกฤษได้มายึดครองอินเดีย และพม่า ได้ตัดฟันไม้สักจากทั้ง 2 ประเทศ ส่งไปเป็น
สินค้าที่อังกฤษ และต่อมาได้ขยายการตัดฟันไม้สักเข้ามาทางตอนเหนือของไทยใน
ราว พ.ศ. 2372 และราว 2385 ชาวต่างชาติโดยเฉพาะอังกฤษได้มีบทบาทเข้ามาทำ
ไม้ในประเทศไทยมากขึ้น ...กระทั่งปี พ.ศ. 2439 จึงได้มีการสถาปนากรมป่าไม้ขึ้น¹⁰

ส่วนที่สองเป็นการทำความเข้าใจกับการบริหารจัดการป่าอนุรักษ์ ป่าเศรษฐกิจ วนเกษตรกับ
วนศาสตร์ชุมชน การป่าไม้ในเมือง การป่าไม้เอกชนกับอุตสาหกรรมป่าไม้และผลิตผลจากป่า และ
ส่วนสุดท้ายเป็นการให้การศึกษาและฝึกอบรมด้านวิชาวนศาสตร์ การวิจัยและการพัฒนา การ
ประชาสัมพันธ์และการส่งเสริมการป่าไม้ รวมทั้งการคาดคะเนถึงอนาคตของป่าและการป่าไม้ใน
ประเทศไทย ถึงการป่าไม้ของไทย

ป่าไม้ไทย: บทสรุปของอำนาจและผลประโยชน์¹¹ ของตฤตถ์ นพคุณ ได้กล่าวถึงความ
เป็นมาของปัญหาป่าไม้ในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นการรับมือกับการเข้ามาแสวงหาประโยชน์ของลัทธิ
จักรวรรดินิยมตะวันตก การใช้ป่าเป็นเครื่องมือในการได้มาซึ่งอำนาจและเม็ดเงินล้วนแต่เป็นปัญหาที่
ประเทศไทยได้ประสบมาเป็นระยะเวลายาวนาน ทั้งนี้ได้มีการกล่าวถึงการเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้
ของบริษัทต่างชาติ ที่ว่า

ในช่วงปี 2416 กลุ่มลงทุนข้ามชาติได้หันมาให้ความสนใจกิจการนี้ และเข้า
มาขออนุญาตทำกิจการป่าไม้กันเป็นจำนวนมาก โดยบริษัทข้ามชาติอังกฤษรายแรกที่
เข้ามาลงทุนทำป่าไม้สักอย่างจริงจัง ก็คือ บริษัทบอร์เนียว ในปี พ.ศ. 2432 ตามด้วย
บริษัท บอมเบย์เบอร์มา ปี พ.ศ. 2435...¹²

และเรื่องของการทำป่าไม้โดยคนในประเทศ ที่กล่าวว่า

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

¹¹ ตฤตถ์ นพคุณ, ป่าไม้ไทย: บทสรุปของอำนาจและผลประโยชน์ (กรุงเทพฯ: เอ.อาร์. บีซิเนส เพรส, 2544).

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

ในส่วนของคนไทยก็เริ่มหันมาสนใจทำกิจการป่าไม้กันมากขึ้น ไม่ว่าจะป็น
เจ้าทางเหนือบางเมืองที่พยายามจะทำไม้สักเอง หรือบรรดาขุนนางขุนนางที่มีที่ดิน
หรือผืนป่าเป็นกรรมสิทธิ์ตามระบบศักดินา ก็พยายามเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์
จากป่าไม้เช่นกัน...ซึ่งความพยายามที่จะหันมาทำป่าไม้ของชนชั้นเจ้าหรือขุนนางนี้
ยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเรื่องการใช้แรงงานในประเทศด้วย โดยขณะที่คนตะวันตก
มีคนในบังคับ คือพวกพม่า กะเหรี่ยง เจี้ยว(ไทใหญ่) เป็นคนงาน ฝ่ายเจ้าหรือขุนนาง
ไทยก็ใช้คนไทยในปกครอง ทั้งไพร่และทาส ทั้งไพร่หลวง ไพร่ส่วย ไพร่สม หรือทาส
ติดที่ดิน ทาสในเรือนเบี้ย มาเป็นแรงงานในการทำป่าไม้...แต่อย่างไรก็ตามไพร่และ
ทาสเหล่านี้มีหน้าที่ต้องทำงานให้กับเจ้านายแทบทุกเรื่อง การให้มาทำป่าไม้เพียง
อย่างเดียวจึงเป็นเรื่องลำบาก บรรดาเจ้าและขุนนางจึงหันไปหาแรงงานของพวกเสรี
ชนมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งก็คือคนจีนที่อพยพเข้ามาเสี่ยงโชคนั่นเอง...พวกฝรั่งเอง
โดยเฉพาะอังกฤษภายหลังก็หันมาใช้แรงงานของคนจีนมากขึ้น เพราะคนจีนส่วน
ใหญ่มีความขยันขันแข็งกว่าพวกพม่า พวกกะเหรี่ยง รวมทั้งแรงงานกลุ่มใหญ่อีกกลุ่ม
หนึ่งที่เคยจ้างไว้ก็คือ พวกขมุ กลายเป็นของฝรั่งเศสที่ยึดครองอินโดจีน ผู้ใช้แรงงาน
ชาวจีนจึงกลายเป็นหนึ่งในทรัพยากรการผลิตที่สำคัญมากขึ้น ทำยที่สุดส่งผลให้คน
จีนได้พัฒนาตนเองกลายเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทต่อการทำป่าไม้¹³

การป่าไม้เมืองแพร่¹⁴ ของ แสงแข ขมภูมิ่ง ให้ภาพของเมืองแพร่กับการทำป่าไม้ หากแต่
ภายในเนื้อหายังคงเป็นเรื่องของการทำป่าไม้ที่อิงข้อมูลจากส่วนกลาง ซึ่งได้หยิบยกเนื้อหาเกี่ยวกับ
การทำป่าไม้ภาคเหนือ สาเหตุที่นำไปสู่การตั้งกรมป่าไม้ ตลอดจนเรื่องนโยบายต่างๆเกี่ยวกับป่าไม้ของ
ไทย จากงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย
ตั้งแต่ พ.ศ.2439-2475 ของชัชโยธม สุนทรสวัสดิ์ มาร่วมอธิบายด้วย

สุภาพบุรุษภูธร¹⁵ ของ ทศน์ทรง ขมภูมิ่ง วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นสารคดีอิงอัตชีวประวัติ ซึ่ง
เนื้อหาโดยรวมกล่าวถึงเรื่องราวของคนที่เกี่ยวข้องกับการทำสัมปทานป่าไม้ และยังคงกล่าวถึงเรื่องราว
ของสังคมในขณะนั้นด้วย งานชิ้นนี้ให้ข้อมูลในลักษณะอัตชีวประวัติ เช่นเดียวกับ ลูกผู้ชายชื่อนาย
หลุยส์¹⁶ ของ จิระนันท์ พิตรปรีชา ที่กล่าวถึงชีวิตของนายหลุยส์ที่เลียวนอนเวส ที่ได้เข้ามาทำป่าไม้ใน

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24-25.

¹⁴ แสงแข ขมภูมิ่ง, “การป่าไม้เมืองแพร่” (สารนิพนธ์รัฐศาสตรบัณฑิต ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548).

¹⁵ ทศน์ทรง ขมภูมิ่ง, สุภาพบุรุษภูธร (กรุงเทพฯ: บารมีการพิมพ์, 2528).

¹⁶ จิระนันท์ พิตรปรีชา, ลูกผู้ชายชื่อนายหลุยส์ (พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: เอ.เอ็น. การพิมพ์, 2542).

ภาคเหนือและใช้ชีวิตอยู่ที่เมืองลำปาง ข้อมูลในหนังสือดังกล่าวได้เล่าถึงเรื่องราวการการทำ
อุตสาหกรรมป่าไม้ในภาคเหนือ ทั้งการเข้ามาดำเนินการ และเทคนิควิธีในการตัดไม้

...บริษัทบอมเบย์เบอร์มาก็ไม่ยอมถอยง่ายๆ เพราะมองเห็นว่าในแดน
ล้านนา กิจการป่าไม้ยังอยู่ในระดับกระเตาะกระตะตะมากเมื่อเทียบกับระบบ
อุตสาหกรรมในพม่าที่ดำเนินการโดยชาวยุโรป ที่นี้มีเพียงผืนป่าที่ถูกตัดแบ่งให้เข้าทำ
ไม้เป็นรายเล็กรายน้อย คนที่ลงมือทำกิจการจริงๆ ส่วนมากเป็นชาวพม่า หรือถ้าเป็น
ฝรั่งก็เพียงแค่ลงทุนและมาแวะตรวจตราเป็นระยะเท่านั้น การตัดโค่นต้นสักก็ทำแบบ
ขาดมาตรฐานวิชาการ ไม่มีการวัดขนาดเพื่อจำแนกไม้ที่ยังไม่สมควรถูกตัด และ
แทนที่จะทำให้ไม้แห้งตายยืนต้นก่อนโค่นแบบในพม่า ทางนี้กลับโค่นต้นสดๆ แล้วทิ้ง
ไว้ปีหนึ่งก่อนที่จะชักลากไปปล่อยลงสู่แม่น้ำเพื่อล่องลงสู่ภาคกลาง กรรมวิธีนี้มีผลให้
ไม้ซุงไม่แห้งได้มาตรฐานเท่าที่ควร ดังนั้นผู้แทนของบอมเบย์เบอร์มาที่เข้ามา
เคลื่อนไหวอยู่ในล้านนาจึงควรตั้งความหวังว่าบริษัทจะสามารถปฏิบัติกระบวนการ
“อุตสาหกรรมป่าไม้” ในสยามได้ด้วยกำลังทุนและระบบการงานที่เหนือกว่า ซึ่งถ้า
ทำสำเร็จก็หมายถึงการครองตำแหน่งเจ้ายุทธจักรไม้สักในประเทศสยามนั่นเอง¹⁷

หรือจะเป็นในแง่ของการใช้ผู้คนแรงงานกับการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในขณะนั้น กล่าวคือ

...การทำอุตสาหกรรมไม้สักเพื่อส่งออกได้เริ่มขึ้นโดยบริษัทอังกฤษเป็นผู้
บุกเบิก และขณะนั้นอนาคตของล้านนาก็ไม่แน่ว่าจะต้องเป็นแบบพม่า ซึ่งถูกยึดครอง
ตกเป็นประเทศอาณานิคม โดยมีผลประโยชน์เรื่องการทำไม้เป็นชนวนสำคัญ

...ชาวไทยล้านนาซึ่งไทยสยามมักเรียกว่า “ลาวพุงขาว” เป็นกลุ่มชนที่ยึดมั่น
ในความเชื่อเรื่องผิวย่างเหนียวแน่น นอกจากการเช่นไหว้ผีบ้านผีเรือนเป็นประจำ
แล้ว พวกเขายังเชื่อว่าผีป่ามีจำนวนมากมายล้นแล้วแต่อิทธิฤทธิ์ร้ายแรงจึงไม่ค่อย
ยอมไปรับจ้างบริษัทฝรั่งที่เพิ่งเริ่มเข้ามาทำป่าไม้ หน้าที่นี้เลยตกเป็นของพวกขมุกับ
พม่าที่อพยพกันเข้ามา...¹⁸

ในส่วนของวิทยานิพนธ์ เคยมีผู้ศึกษาเรื่อง “อุตสาหกรรมป่าไม้” ด้วยเช่นกัน มุมมองที่
ทำการศึกษาย่อมอิงกับข้อมูลจากส่วนกลางทั้งสิ้น เช่น

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125-126.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

“พัฒนาการของการทำป่าไม้สักในประเทศไทย พ.ศ. 2439-2503”¹⁹ ของไศลรัตน์ ดล อารมณฺ์ ที่กล่าวถึงพัฒนาการของการทำป่าไม้สักในประเทศไทย โดยการให้สัมปทานแก่บริษัท ต่างชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 อันเป็นปีเริ่มแรกของการตั้งกรมป่าไม้ กระทั่งปี พ.ศ. 2503 ซึ่งเป็นปีที่ รัฐบาลในนามขององค์การรัฐวิสาหกิจเป็นผู้รับสัมปทานแต่เพียงผู้เดียวในประเทศไทย

การที่รัฐบาลจำเป็นต้องทำการควบคุมไม้สักเป็นระยะเวลารอบละ 15 ปี ในรูปแบบสัมปทาน เพราะรัฐบาลต้องการรักษาทรัพยากรป่าไม้และควบคุมประโยชน์ที่เกิดจากการทำไม้ ส่วนด้าน นโยบายการให้สัมปทานจะส่งเสริมเอกชนชาวไทยและหน่วยงานราชการซึ่งก็คือกรมป่าไม้ให้เป็นผู้รับ สัมปทานมากขึ้น เพื่อลดการให้สัมปทานแก่บริษัทชาติตะวันตก หากแต่ในระยะแรกไม่สามารถ ดำเนินการได้ กระทั่ง พ.ศ. 2503 ได้เกิดองค์การรัฐวิสาหกิจขึ้นจึงกลายเป็นผู้รับสัมปทานป่าไม้สักแต่ เพียงผู้เดียว

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ศึกษาเฉพาะนโยบายเกี่ยวกับป่าไม้และการสัมปทานในแต่ละสมัยการ ดำรงตำแหน่งของนายกรัฐมนตรีไทยตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร ใน พ.ศ. 2475 ถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใน พ.ศ.2503 เป็นสำคัญ

“การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2439- 24875”²⁰ ของ ชมัยโณม สุนทรสวัสดิ์ เป็นวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับป่าไม้ โดยเนื้อหาใน วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ให้ภาพของกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยช่วง พ.ศ. 2439-2475 มีการกล่าวถึง สถานการณ์ของกิจการป่าไม้ รายละเอียดของการตั้งกรมป่าไม้ และกิจการของกรมป่าไม้ในสมัยการ ดำรงตำแหน่งของเจ้ากรมและอธิบดีคนต่างๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2439-2475 นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์ถึง สาเหตุที่นำไปสู่การตั้งกรมป่าไม้ ทั้งเรื่องการเมืองระหว่างประเทศ การปกครองภายในหัวเมือง และ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ซึ่งชมัยโณมยังได้ชี้ให้เห็นถึงนโยบายของรัฐที่มีต่อกิจการป่าไม้ทางภาคเหนืออีก ด้วย นอกจากนั้นยังศึกษาถึงบทบาทการดำเนินงานของบริษัทป่าไม้ของชาติต่างๆและศึกษาบทบาท ของรัฐบาลไทยที่มีต่อการดำเนินงานของบริษัทเหล่านั้น และท้ายสุดยังได้อภิปรายถึงผลสืบเนื่องจาก การทำป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็น ความคิดในการจัดตั้งโรงเรียนป่าไม้ การเผยแพร่ความรู้ของกรมป่าไม้ การ ทำแผนที่ป่าไม้ กิจการโรงเลื่อย การซื้อขายไม้ภายในประเทศ และการจำหน่ายไม้สักไปยัง ต่างประเทศ

วรรณกรรมกลุ่มที่ว่าด้วยเรื่อง “อุตสาหกรรมป่าไม้” ให้ภาพของการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ ของไทย ภาคเหนือ และในเมืองแพร่ รวมถึงนโยบายต่างๆของรัฐเกี่ยวกับการทำป่าไม้เป็นหลัก

¹⁹ ไศลรัตน์ ดล อารมณฺ์, “พัฒนาการของการทำป่าไม้สักในประเทศไทย พ.ศ. 2439-2503” (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528).

²⁰ ชมัยโณม สุนทรสวัสดิ์, “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2439-2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2521).

วรรณกรรมกลุ่มที่ว่าด้วยเรื่องของ “เมืองแพร์”

งานวรรณกรรมกลุ่มนี้กล่าวถึงมุมต่างๆ ทั้งประวัติความเป็นมา เศรษฐกิจ และสังคมของเมืองแพร์ ซึ่งเคยมีผู้ศึกษามาแล้ว ได้แก่

ประวัติศาสตร์ล้านนา²¹ ของสร้อยศรี อ่องสกุล เป็นงานพื้นฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ของภาคเหนือหรือล้านนา กล่าวคือในเรื่องของ “เมืองแพร์” สร้อยศรีได้ศึกษาในแง่ของประวัติศาสตร์ยุคจารีต-นครรัฐ ที่สัมพันธ์กับเอกสารในรูปแบบตำนาน จารึก พงศาวดาร ในขณะที่การศึกษาเรื่องการปกครอง ได้อธิบายถึงการเข้ามาจัดการปฏิรูปการปกครองของเจ้าเมืองแพร์ ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า เมืองแพร์ได้เริ่มจัดการปกครองแบบเสนา 6 ตำแหน่งขึ้น ราว พ.ศ. 2437 ซึ่งช้ากว่าเชียงใหม่ราว 10 ปี เพราะแพร์เป็นเมืองขนาดเล็กและมีปัญหาจากมหาอำนาจตะวันตกซีกกว่า แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อเริ่มต้นปฏิรูปการปกครองแล้ว ก็ได้เร่งดำเนินการอย่างรวดเร็ว เพื่อให้เป็นแบบแผนเท่าเทียมกับเชียงใหม่ โดยเฉพาะเมื่อจัดตั้งระบบมณฑลเทศาภิบาล ใน พ.ศ. 2442 ถือเป็นารรวบรัดอำนาจอย่างมาก และเจ้าเมืองแพร์จึงถูกลิดรอนอำนาจอย่างฉับพลัน คือแพร์ใช้เวลาเพียง 5 ปี (พ.ศ. 2437-2442) ก็ใช้ระบบเทศาภิบาลยกเลิกฐานะเมืองประเทศราชลง ซึ่งทำให้เจ้าเมืองแพร์ปรับตัวกับสถานการณ์ดังกล่าวไม่ทัน จึงเกิดการต่อต้านในรูปของกบฏขึ้น เพราะก่อนที่จะมีการจัดเสนา 6 ตำแหน่ง โดยพระยาทรงสุรเดช การปกครองในเมืองแพร์ต่างอยู่ในอำนาจของพระยาพิริยวิไชยเพียงผู้เดียว ซึ่งการจัดเสนา 6 หัวเมืองเป็นการกระจายอำนาจไปสู่ข้าราชการจากส่วนกลางและเจ้านายบุตรหลาน หรือในส่วนของการศึกษาเรื่องการทำป่าไม้ ก็เป็นในกรณีของกลุ่มเจ้าผู้ครองนครเป็นหลัก ดังนั้นภาพรวมงานของสร้อยศรีจึงเป็นการศึกษาที่เน้นเรื่องการปกครองจากชนชั้นผู้นำเป็นสำคัญ

นครแพร์จากอดีตมาปัจจุบัน²² ของศรีศักร วัลลิโภดม และ วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ ภาพรวมของหนังสือนี้กล่าวถึงวิถีชีวิตของผู้คนในนครแพร์ไว้ได้อย่างรอบด้าน ทั้งเรื่องของภูมิวัฒนธรรม ที่กล่าวถึงบ้านเมืองในแง่ที่ราบเมืองแพร์ นิเวศวัฒนธรรมและชีวิตวัฒนธรรมในเมืองแพร์ ทั้งเรื่องโครงสร้างทางกายภาพของเมือง (กำแพงเมือง คูเมือง ประตูเมือง คุ่มเจ้าหลวง สนามหลวง วัดและบ้าน สะดือเมืองหรือหลักเมือง ตลาด คู ป่าช้า บึงน้ำ น้ำบ่อขุด พื้นที่การเกษตร พระธาตุศักดิ์สิทธิ์ และเจ้าพ่อผาด่าน ผีใหญ่ต้นน้ำศักดิ์สิทธิ์ของเมืองแพร์) วัดและชุมชนในเวียงแพร์ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชาวเมืองแบบโบราณ ผู้คนและการทำมาหากิน ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้ยังคล้ายกับ ศึกษาเมืองแพร์²³ ของกลุ่มลูกหลานเมืองแพร์ ที่กล่าวถึงชุมชนต่างๆในเขตเวียงแพร์ หรือเขตชุมชนในกำแพงเมืองเช่นเดียวกัน

²¹ สร้อยศรี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544).

²² ศรีศักร วัลลิโภดม และวัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ, นครแพร์ จากอดีตมาปัจจุบัน (กรุงเทพฯ: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2551).

²³ กลุ่มลูกหลานเมืองแพร์, ศึกษาเมืองแพร์ (แพร์: ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, 2548).

ระบบความเชื่อ ซึ่งศึกษาการนับถือผีและการควบคุมนิเวศวัฒนธรรมโดยอำนาจเหนือธรรมชาติ ทั้งผีเมือง ผีบ้าน ผีขุนน้ำ-ผีขุนเขา และเรื่องของพุทธศาสนากับการจัดระเบียบความเชื่อท้องถิ่น ทั้งในเรื่องของตำนานพระเจ้าเลียบโลกและการเข้ามาของพุทธศาสนา รวมทั้งเรื่องของอำนาจผีปอบมีสงฆ์และอำนาจสงฆ์

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทั้งเรื่องของประวัติศาสตร์โบราณคดี ประวัติศาสตร์สังคม และท้องถิ่นนิยมเมืองแพร์ กล่าวคือ ประวัติศาสตร์โบราณคดีได้ศึกษาถึง แพร์ในลักษณะของเมืองล้านนา ตะวันออกและความเป็นประวัติศาสตร์เมืองแพร์ ที่ความคลุมเครือระหว่างตำนานและประวัติศาสตร์

ส่วนประวัติศาสตร์สังคม ศึกษาเรื่องเมืองแพร์ในฐานะหัวเมืองประเทศราชของสยาม เหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองแพร์ และการสัมปทานป่า ซึ่งในหนังสือเล่มนี้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของการสัมปทานป่า การจัดการป่าไม้โดยรัฐ

หนังสือของศรีศักรยังได้กล่าวถึงท้องถิ่นนิยมเมืองแพร์ ปฏิบัติกริยาที่ว่า “เจ้าหลวงเมืองแพร์ไม่ได้เป็นกบฏ” ซึ่งการอธิบายถึงความเป็นเจ้าหลวงเมืองแพร์ไม่ได้เป็นกบฏ อย่างที่วาทกรรมใน ส่วนกลางกล่าวไว้ ในเนื้อหาส่วนนี้ยังสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ของชัยพงษ์ สำเนียง เรื่อง “พลวัตการสร้างและการรับรู้ประวัติศาสตร์เมืองแพร์ พ.ศ. 2445-2549”²⁴ และ เรื่องราวเจ้าหลวงเมืองแพร์ องค์สุดท้าย ใน เจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์บิดาแห่งพิริยาลัย²⁵ ของสมาคมศิษย์เก่าพิริยาลัย จังหวัดแพร่ อีกด้วย

การศึกษาเรื่องเมืองแพร์ที่ให้ภาพที่ครอบคลุมทุกประเด็นอีกเล่มหนึ่งซึ่งออกมาในระยะเวลาไล่เลี่ยกับนครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน คือ ประวัติศาสตร์เมืองแพร์ 2550²⁶ ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่ โดยมีไพฑูรย์ สุวรรณภา, วรพร บำบัด และคณะเป็นกองบรรณาธิการ ได้ให้ภาพประวัติศาสตร์เมืองแพร์แบ่งเป็นสองภาคด้วยกัน คือ ภาคแรกจะเป็นเรื่องราวของตำนานและประวัติศาสตร์ความเป็นมา การกำเนิดของเมืองแพร์ รวมถึงสถานะของเมืองแพร์ในแต่ละยุคสมัย ตั้งแต่ยุคโบราณ ยุคสุโขทัย อยุธยา ล้านนา พม่า รัตนโกสินทร์ ตลอดจนอธิบายถึงศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีของเมืองแพร์ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วในส่วนนี้คงไม่เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องอุตสาหกรรม การทำไม้ แต่อย่างไร ในขณะที่ภาคที่สองจะอธิบายเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คน สายสาแหรกตระกูล การเมืองการปกครองในเมืองแพร์ การปฏิรูปบ้านเมือง การเข้ามาของชนกลุ่มน้อย เหตุการณ์เงี้ยวเมืองแพร์ รวมไปถึงสภาพสังคมหลังเหตุการณ์จลาจล พ.ศ. 2445 จนถึง พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะในเรื่องของพื้นฐานทั่วไปทั้งการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ การคลัง การศึกษา กล่าวคือ

²⁴ ชัยพงษ์ สำเนียง, “พลวัตการสร้างและการรับรู้ประวัติศาสตร์เมืองแพร์ พ.ศ. 2445-2549,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551).

²⁵ สมาคมศิษย์เก่าพิริยาลัย จังหวัดแพร่, เจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์ บิดาแห่งพิริยาลัย (แพร่: แพร่การพิมพ์, 2546).

²⁶ องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่, ประวัติศาสตร์เมืองแพร์ 2550 (แพร่: แพร่การพิมพ์, 2550).

ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ เล่มนี้ ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์สังคมที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในระดับประเทศ ไม่ได้ใช้เกณฑ์การเปลี่ยนแปลงในสังคมเมืองแพร่เป็นตัวกำหนด อีกทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนทำป่าไม้ก็ไม่ได้กล่าวถึงเลย จะกล่าวถึงก็เพียงแต่ว่ากลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจการค้าของเมืองแพร่เท่านั้น คือ

เมืองแพร่ถูกดึงเข้าไปอยู่ในกระบวนการการค้าโลก ตั้งแต่เริ่มให้สัมปทานตัดไม้สักแก่บริษัทต่างชาติ ในยุคของเจ้าหลวงเป็นต้นมา สิ่งให้เห็นได้ชัดเจน ก็คือเงินตราที่ใช้หมุนเวียน ซื้อขายแลกเปลี่ยนในตลาดเมืองแพร่ ร้อยละ 90 เป็นเงินรูปที่รัฐบาลอาณานิคมอินเดียของอังกฤษผลิตขึ้นเพื่อใช้หมุนเวียนในประเทศอินเดีย พม่า และศรีลังกา เงินรูปหรือรูเปีย หรือที่เรียกตามตลาดว่า เงินแถบ ที่ใช้ในเมืองแพร่มีจำนวนจำกัด เนื่องจากกระบวนการใช้จ่ายเงินนั้นเริ่มจากบริษัททำไม้สักผ่านมาทางลูกช่วงทำไม้อันได้แก่บรรดาเจ้านายผู้มีสัตว์พาหนะเป็นเครื่องมือ จากนั้นก็ลงมายังคนรับจ้างทำไม้ในป่า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนชาติขมุ ไทใหญ่ ซึ่งมีภูมิลำเนาในลาวและรัฐฉาน คนเหล่านี้มีค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตค่อนข้างต่ำ ส่วนใหญ่จะเก็บไว้แล้วนำกลับไปใช้ในภูมิลำเนาของตนเอง...สำหรับคนแพร่เอง อาจจะมีบ้างที่เข้าไปรับจ้างใช้เกวียนชักลากไม้ท่อนบ้าง แต่ก็มีจำนวนไม่มากนัก ดังนั้นเงินแถบจึงหมุนเวียนอยู่เฉพาะกลุ่มคนเพียง 3 กลุ่ม คือ ลูกช่วงทำไม้ คนงานรับจ้างในป่า และคนแพร่ที่มีเกวียน...²⁷

ผู้อ่านหันเมือง²⁸ ของ ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่, ช่ายลูกหลานเมืองแพร่และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต หนังสือเล่มนี้มีวัตถุประสงค์ต้องการนำเสนอบ้านเรือนโบราณที่เจ้าของยังคงอนุรักษ์ไว้ ซึ่งในเนื้อหาของบ้านแต่ละหลังยังได้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่เป็นเจ้าของบ้านหลังนั้นๆ เมืองครั้งอดีตและยังเห็นเรื่องราวเกี่ยวกับผู้คนในเมืองแพร่ที่สัมพันธ์กับเรื่องของไม้ โดยเฉพาะไม้สัก จึงนำมาสร้างบ้านของแต่ละหลัง เช่น

ช่างที่สร้างบ้านก็น่าจะเป็นช่างที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากชาวจีนที่สร้างบ้าน วงษ์บุรี มีลูกน้องเป็นชาวขมุที่สมัยก่อนเดินทางมาทำไม้ เลี้ยงช้าง เป็นคนงานอยู่ที่แพร่... พ่อเจ้าเสาร์กับพี่ชายได้รับสัมปทานทำไม้กับบริษัทอีสต์เอเชียติก ที่บ้านจึงมี

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 324.

²⁸ ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้(SEAMO-SPAFA), ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่, และช่ายลูกหลานเมืองแพร่, ผู้อ่านหันเมือง (กรุงเทพฯ: Graphic pools, 2554).

ช่าง 4 เชือก และมีคนงานขมูอาศัยอยู่ที่บ้านหลายคน เมื่อเข้าป่าทำไม้ก็จะชักลากไม้ลอยน้ำมาขึ้นที่ท่าน้ำบ้านท่าเวียงทอง ตำบลสบสาย อำเภอสูงเม่น ท่านี่จึงเป็นที่รู้จักในชื่อท่าเจ้าพ่อเสาร์ ซึ่งยังคงเรียกกันอยู่ถึงทุกวันนี้ ในสมัยนั้นหากไม้สักยังมีอายุไม่ถึง 100 ปี จะยังไม่ตัดมาใช้ ไม้ที่มีคุณภาพดีจะนำไปส่งออก ส่วนไม้ที่คุณภาพรองลงมาจะถูกตัดออกและส่วนหนึ่งกลายเป็นวัตถุดิบใช้สร้างบ้านหลังนี้²⁹

หนังสือเล่มนี้ยังกล่าวถึงการเกิดลูกช่วงที่จะรับทำไม้ต่อจากบริษัทต่างชาติ และวิถีชีวิตทางสังคมของคนเมืองแพร่ในช่วงที่มีการทำอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นหลัก อีกด้วย

กลุ่มลูกหลานเมืองแพร่ ประกอบด้วยคณะทำงานหลักคือ สุนันทนา (ขมภูมิ) แสนประเสริฐ, วุฒิไกร ผาทอง, มารศรี บุญยเวทย์ และจันทร์ทิวา เวียงนาค ได้ศึกษาประเด็นหลักๆ 2 เรื่อง คือ

ศึกษาเมืองแพร่³⁰ เป็นการศึกษาประวัติความเป็นมาทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งจากตำนานเอกสารประวัติศาสตร์ และคำบอกเล่าของคนในชุมชน ของแต่ละชุมชนในเขตเวียงแพร่ หรือเขตกำแพงเมืองแพร่ ซึ่งมีด้วยกัน 5 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านพระนอน ชุมชนบ้านพระร่วง ชุมชนวัดหลวง ชุมชนวัดศรีชุมและชุมชนบ้านหัวข่วง โดยแต่ละชุมชนจะมีวัดเป็นศูนย์กลางในการรวมเป็นชุมชน จากการศึกษาในแต่ละชุมชนจะเห็นถึงสภาพพื้นที่และผู้คนอันนำมาซึ่งวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงและต่างกัน ในบางส่วน อันก่อให้เกิดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของแต่ละชุมชนต่างกันออกไป คือ

“ชุมชนบ้านพระนอน” มีลักษณะพื้นที่ราบติดกำแพงเมืองทางตะวันตก อดีตชาวพระนอนจะมีอาชีพทำเครื่องเงินตอนเช้า ทำสวนตอนบ่าย แต่ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป คือมีทองเข้ามา และการทำเครื่องเงินไม่เป็นที่นิยม กอปรกับปัจจุบันลูกหลานในชุมชนต้องไปทำงานต่างจังหวัด ชุมชนพระนอนจึงไม่มีการทำเครื่องเงินและกลายเป็นชุมชนบ้านเช่าหอพัก ความเป็นเครือญาติจึงลดลงไปตามลำดับ ส่วน “ชุมชนบ้านพระร่วง” เป็นพื้นราบติดกำแพงเมืองตะวันออก ในอดีตชุมชนนี้มีการผลิตอาหารเลี้ยงคนทั้งนอกและในกำแพงเมืองครบวงจร มีทั้งการเลี้ยง-ฆ่า-ขายหมู วัว ควาย แล้วนำมาแปรรูปเป็นหมูแดดเดียว แหนม ไส้อั่ว แคบหมู แอ็บหมู และหนังดิบ เป็นต้น “ชุมชนวัดหลวง” ซึ่งอยู่ติดกับกำแพงเมือง ในอดีตมีอาชีพทั้งการทอผ้า ทำตุ่ง ทำล้อวัว และรับจ้างเลี้ยงไม้เพราะอยู่ใกล้กับท่าน้ำแม่ยมซึ่งมีการล่องซุงกัน ในขณะที่ “ชุมชนวัดศรีชุม” เป็นชุมชนที่ติดกับประตูศรีชุมอันเป็นประตูเมืองทางทิศตะวันตก ใกล้กับสถานที่ราชการของเมืองแพร่ ชุมชนดังกล่าวจึงถูกแบ่งใช้เป็นที่ของทางราชการ สุดท้าย “ชุมชนบ้านหัวข่วง” เป็นชุมชนที่มีทั้งข้าราชการ พ่อค้า หมอยาสมุนไพร และในอดีตยังเป็นพื้นที่ทำการเกษตรปลูกผัก ทำนา ทั้งผัก ข้าวโพด แตง ยาสูบ ฯลฯ (ริมน้ำแม่ยม)

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 218.

³⁰ กลุ่มลูกหลานเมืองแพร่, ศึกษาเมืองแพร่ (แพร่: ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, 2548).

สาวความสำเร็จเมืองแพร์³¹ ของกลุ่มลูกหลานเมืองแพร์ หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงเมืองแพร์ในอดีต หลากหลายแง่มุมทั้งตำนาน ประวัติศาสตร์ โบราณคดี การเมือง เศรษฐกิจผ่านสายตาและความทรงจำของคนแพร์ที่ร่วมสมัย ซึ่งเรื่องที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนแพร์ สามชาย พนมขวัญ ได้กล่าวไว้ในบท “เศรษฐกิจเมืองแพร์” ว่า

สำหรับการยังชีพในช่วงที่ไทยเปิดประเทศทำการค้ากับต่างประเทศหลังสนธิสัญญาเบาริง เมืองแพร์ไม่ได้รับผลกระทบมากนัก นอกจากรัฐจากส่วนกลาง ภายหลังที่รวมอำนาจการเมืองรวมศูนย์ที่กรุงเทพฯ อนุญาตให้ทุนต่างประเทศเข้ามาตัดไม้เพื่อส่งออก โดยเฉพาะบริษัทอีสต์เอเชียติก โดยภาพรวมแล้วเศรษฐกิจพอยังชีพเป็นวิถีชีวิตของชาวแพร์อย่างเหนียวแน่นมาตลอด จนกระทั่งปี 2475 และการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ดึงดูดวิธีการผลิตของชาวแพร์ให้เข้าระบบเศรษฐกิจเสรีอย่างเต็มรูปแบบ และได้สร้างปัญหาในทุกๆมิติในเวลาต่อมาจวบจนปัจจุบัน...³²

หนังสือทั้งสองเล่มของกลุ่มลูกหลานเมืองแพร์ เป็นข้อมูลเบื้องต้นและประเด็นชี้้นำเบื้องต้นที่จะได้ศึกษาและลงลึกในเรื่องของเนื้อหาที่ผู้ศึกษาสนใจต่อไป

โครงการวิจัยข้อมูลชุมชนเครือข่ายพิพิธภัณฑ์มีชีวิต บ้านวงศ์บุรี จังหวัดแพร่³³ ของ สุนันท์ธนา (ชมภูมิ่ง) แสนประเสริฐ และคณะ กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเมืองแพร์ในภาพรวม และเน้นถึงเรื่องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในเมืองแพร์ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางกายภาพของชุมชน การจัดการความเป็นอยู่ของผู้คน ทั้งเรื่องอาชีพ การทำมาหากิน การจัดการน้ำ การค้า และการคมนาคม นอกจากนี้ยังทำการศึกษาเรื่องความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การศึกษา การเมืองการปกครอง และได้เน้นศึกษาเป็นกรณีเฉพาะคือชุมชนบ้านพระนอน อันเป็นเขตที่คุ้มวงศ์บุรีตั้งอยู่ด้วย กล่าวคือ ในการวิจัยมุ่งให้ความสำคัญกับคุ้มวงศ์บุรี อันเป็นบ้านเจ้านายเก่าของเมืองแพร์ ซึ่งเรื่องราวในบ้านวงศ์บุรี เรายังได้เห็นถึงการทำป่าไม้ ที่เจ้าของบ้านเคยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการดังกล่าวด้วย โดยได้กล่าวถึงการซักลากไม้สัก อัตราการจ้างแรงงานขมุในการทำไม้ เป็นต้น

จากข้อมูลงานวิจัยดังกล่าวแม้จะให้ภาพของเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร์ที่สัมพันธ์กับป่าไม้ได้บ้างในบางประเด็น แต่กลับไม่ได้ภาพของสังคมป่าไม้ที่ผู้อ่านจะมองเห็นถึงวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของแรงงาน

³¹ กลุ่มลูกหลานเมืองแพร์, สาวความสำเร็จเมืองแพร์ (แพร์: ไทยอุตสาหการพิมพ์, 2548).

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

³³ สุนันท์ธนา (ชมภูมิ่ง) แสนประเสริฐ และคณะ, โครงการวิจัยข้อมูลชุมชนเครือข่ายพิพิธภัณฑ์มีชีวิต บ้านวงศ์บุรี จังหวัดแพร่ (ม.ป.ท., 2550).

เล่าเรื่องเมืองแพร์ในอดีต³⁴ เรียบเรียงโดย พระครูวิจิตรพัฒนารักษ์ (มนตรี ธรรมเมธี) เป็นหนังสือที่รวบรวมเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆในสมัยพระยาวิไชยอนุตรวิไลยวิปหาระเดชบรมนฤเบศร์ สยามมินทร์สุจริตภักดีฯ หรือเจ้าพิริยเทพวงศ์ เจ้าผู้ครองนครแพร์ ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งระบบเทศาภิบาล ประตุมือง ชาติพันธุ์ต่างๆที่เข้ามา เช่น เจี้ยว ตองสู๋ เหตุการณ์กบฏเจี้ยวปี พ.ศ.2445 และรวบรวมเอกสารชั้นต้นเกี่ยวกับเมืองแพร์ที่ส่งไปยังส่วนกลางในทุกๆด้าน ซึ่งหนังสือเล่มดังกล่าวเป็นการรวบรวมเรื่องราวของเมืองแพร์ที่สำคัญอีกเล่มหนึ่ง

เจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์ บิดาแห่งพิริยาลัย³⁵ ของสมาคมศิษย์เก่าพิริยาลัย จังหวัดแพร์ ในบท “เรื่องราวเจ้าหลวงเมืองแพร์องค์สุดท้าย” กล่าวถึงสาเหตุการระงับของเจ้าหลวงเมืองแพร์ ชีวิตของเจ้าหลวงเมืองแพร์หลังเหตุการณ์กบฏ พ.ศ. 2445 ตลอดจนได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ว่าเจ้าหลวงไม่ได้เป็นกบฏซึ่งเรื่องนี้ถูกปิดเป็นความลับ และยังได้อธิบายถึงบทบาทในการพัฒนาในด้านต่างๆภายในเมืองแพร์ของเจ้าพิริยเทพวงศ์ ทั้งด้านการศึกษา การปกครอง พระพุทธศาสนา เศรษฐกิจซึ่งแน่นอนที่จะต้องมีการทำป่าไม้รวมอยู่ด้วย โดยได้กล่าวไว้ว่า

ยุคเจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์ครองเมือง (2432-2445) ประชาชนชาวแพร์หากินด้วยการทำนา ทำไร่ ทำสวน และทำการค้าขาย มากบ้างน้อยบ้างตามสภาพบ้านเมือง อาชีพที่สำคัญและสร้างความมั่งคั่งร่ำรวยให้แก่ผู้ประกอบการอาชีพ คือ การทำป่าไม้ เพราะเมืองแพร์เป็นจังหวัดหนึ่งของภาคเหนือที่อุดมไปด้วยป่าไม้สักและป่าไม้เบญจพรรณนานาชนิด ทั้งไม้เนื้อแข็งและไม้เนื้ออ่อนมูลค่ามหาศาล โดยเฉพาะคือ ไม้สักทอง อันเป็นไม้ที่มีคุณภาพที่ดีที่สุดในประเทศ จนเป็นที่สนใจของชาวไทยและชาวต่างประเทศ เจ้านายพื้นเมืองแลประชาชนต่างมีอาชีพทำป่าไม้กันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ส่วนมากจะได้รับสัมปทานจากรัฐบาลทั้งเจ้าหลวงและเจ้านายลูกหลาน บริษัทต่างประเทศมีบอมเบย์เบอร์มาของอังกฤษ ประชาชนในบังคับของอังกฤษมีชาวพม่า และไทยใหญ่หรือเจี้ยว เข้ามาทำกิจการป่าไม้ในจังหวัดแพร์ รวมทั้งบริษัทอีสต์เอเชียติกของเดนมาร์กด้วยที่มีสัมปทานป่าไม้ในเมืองแพร์ สร้างรายได้มหาศาลให้แก่รัฐบาล เจ้าหลวง เจ้านายพื้นเมือง ประชาชน บริษัทต่างชาติ และชาวต่างชาติ ที่มุ่งหน้าเข้ามาประกอบอาชีพทำป่าไม้³⁶

³⁴ พระครูวิจิตรพัฒนารักษ์ (มนตรี ธรรมเมธี), เล่าเรื่องเมืองแพร์ในอดีต (ลำปาง: จิวพัฒนาการพิมพ์ลำปาง, 2548).

³⁵ สมาคมศิษย์เก่าพิริยาลัย จังหวัดแพร์, เจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์ บิดาแห่งพิริยาลัย (แพร์: แพร์การพิมพ์, 2547).

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

วรรณกรรมกลุ่มนี้นอกจากงานที่เป็นเรื่องราวของเมืองแพร่แล้ว ยังมีงานที่ศึกษาภาคเหนือในภาพรวม เช่นงานของชูสิทธิ์ ชูชาติ ยังเป็นเอกสารอีกส่วนหนึ่งที่ผู้ศึกษาได้นำมาใช้ประกอบในการอธิบายเรื่องราวที่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กับเมืองแพร่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง พ่อค้าวัวต่าง: ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2503)³⁷ ซึ่งในเนื้อหาได้กล่าวถึงความ เป็นมาของการที่ชาวบ้านได้ผันตัวเองมาทำอาชีพค้าวัวต่างหลังฤดูเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึง ลักษณะกองคาราวานวัวต่าง เส้นทางการค้าวัวต่าง และสินค้าที่มากับวัวต่าง ในแต่ละเรื่องแต่ละ ประเด็นได้มีข้อมูลที่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กับเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร่ด้วย ส่วน พ่อค้าทางแมงป่อง นายฮ้อยหลวงแห่งลุ่มน้ำปิง (พ.ศ. 1839-2504)³⁸ ได้สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตของการค้าทางน้ำที่ รุ่งเรือง กระทั่งเส้นทางรถไฟเกิดขึ้น การค้าขายทางน้ำจึงเริ่มซบเซา นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึงกลุ่มคน ที่เกิดและเติบโตจากการค้าทางน้ำ รวมทั้งเห็นถึงสินค้าที่มากับการค้าทางเรืออีกด้วย

นอกจากหนังสือหรือเอกสารการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “เมืองแพร่” แล้ว ยังมีเอกสารใน รูปแบบวิทยานิพนธ์ อาทิ

“พลวัตการสร้างและการรับรู้ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ พ.ศ. 2445-2549”³⁹ ของชัยพงษ์ สำเนียง เป็นงานวิจัยที่กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเมืองแพร่ทั้งเรื่องการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม โดยก่อน พ.ศ. 2445 เมืองแพร่ถือได้ว่าเป็นเมืองขนาดเล็กที่ขึ้นกับรัฐขนาดใหญ่ ทั้งล้านนา หงสาวดี อังวะ และกรุงเทพฯ แต่แล้วเมื่อมีเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2445 เมืองแพร่ถูกตีตราประทับว่าเป็นเมืองกบฏ ซึ่งหลังทศวรรษ 2500 ไม่เพียงแต่ว่าทกรรมเรื่องการเป็น เมืองกบฏที่รับรู้กันทั่วไป ยังมีการรับรู้ภาพของเมืองในเชิงลือเลือน เช่น คนแพร่แห่ระเบิด เมือง พ่อเลี้ยง หรือเมืองตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น จากวาทกรรมดังกล่าววิทยานิพนธ์เรื่องนี้จึงต้องการสร้าง การรับรู้เกี่ยวกับเมืองแพร่ใหม่ โดยเฉพาะเรื่องกบฏเมืองแพร่ ใน พ.ศ. 2445 ที่สัมพันธ์กับเรื่องราว ของเจ้าพิริยเทพวงศ์ เจ้าหลวงเมืองแพร่ด้วย เนื้อหาของการรับรู้เรื่องเจ้าหลวงไม่ได้เป็นกบฏจะ สอดคล้องกับข้อมูลใน นครแพร่จากอดีตมาปัจจุบัน ของศรีศักร วัลลิโภดม และบทความ เรื่องราวเจ้า หลวงเมืองแพร่องค์สุดท้ายใน เจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์ บิดาแห่งพิริยาลัย ของสมาคมศิษย์เก่าพิริยาลัย ซึ่งวาทกรรมดังกล่าวเป็นการรับรู้โดยกว้างในสังคมแพร่แล้วในปัจจุบัน

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ยังให้ภาพของเมืองแพร่ที่เด่นชัดในเรื่องการเมืองการปกครอง และวาท กรรมและอัตลักษณ์ที่เด่นชัดของเมืองแพร่ หากแต่กล่าวถึงวิถีชีวิตของผู้คนบ้างเพียงบางช่วงเวลา เช่น

³⁷ ชูสิทธิ์ ชูชาติ, พ่อค้าวัวต่าง: ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2503) (พิมพ์ครั้งที่ 2, เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2545).

³⁸ ชูสิทธิ์ ชูชาติ, พ่อค้าเรือทางแมงป่อง นายฮ้อยหลวงแห่งลุ่มน้ำแม่ปิง (พ.ศ. 1839-2504) (พิมพ์ครั้งที่ 2, เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2549).

³⁹ ชัยพงษ์ สำเนียง, “พลวัตการสร้างและการรับรู้ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ พ.ศ. 2445-2549” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551).

กรณีข้าวยากหมากแพง จนเกิดการอพยพของผู้คนเมืองแพร์ ในช่วง พ.ศ.2433-2434 หรือด้านเศรษฐกิจของเมืองแพร์ที่ก่อให้เกิดกลุ่มคนกลุ่มใหม่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะป้าไม้และยาสูบ หากแต่ในเรื่องการเป็นเมืองที่อุดมด้วยทรัพยากรป่าไม้กลับกล่าวถึงเพียงแค่ว่า

การรับรู้เมืองแพร์เป็นเมืองพ่อเลี้ยง เมืองแพร์เป็นเมืองคนดู หรือเมืองแพร์เป็นเมืองไม้เถื่อน หรือเมืองแพร์เป็นเมืองไม้เยอะ เป็นเมืองไม้สักมาก รวมถึงเป็นเมืองที่มีการทำลายป่ามากด้วย การรับรู้ล้วนถูกรับรู้ภายใต้เงื่อนไขของการทำสัมปทานป่าไม้ที่คนแพร์ได้เข้าไปทำสัมปทานป่าไม้ในจังหวัดต่างๆในภาคเหนือ เช่น ตระกูลวงศ์วรรณ ตระกูลผาทอง ที่ได้ชื่อว่าเป็นพ่อเลี้ยงไม้รวมถึงการสร้างนวนิยายที่เอาเมืองแพร์เป็นฉากดำเนินเรื่อง ที่มีการกล่าวขานถึงคุณภาพไม้เมืองแพร์เป็นไม้ที่ดีระดับโลก และความเฟื่องฟูของการทำสัมปทานป่าไม้ในเมืองแพร์ อัตลักษณ์ของคนแพร์จึงเป็นอัตลักษณ์ที่ผูกโยงกับป่าไม้สัก ดังที่ว่า ...จังหวัดแพร์เป็นเมืองไม้สัก ที่ไหนๆก็เต็มไปด้วยป่าไม้สัก...จบสุดแคว้นแดนจังหวัด นับว่าเป็นแผ่นดินไม้สักจริงๆ...ไม้สักที่ขึ้นอยู่ที่ป่าห้วยขมิ้นผาค่าทองถิ่นอำเภอมืองจังหวัดแพร์...ไม้สักที่มักเกิดบริเวณนั้นมีเนื้อไม้สีทองเป็นไม้ที่มีคุณภาพสูง...⁴⁰

สินค้าอีกประเภทหนึ่งที่สร้างความเปลี่ยนแปลงและทำให้เกิดนายทุนเมืองแพร์ คือ การทำป่าไม้หรือการสัมปทานป่าไม้...กิจการไม้สักนี้มิได้สร้างผลประโยชน์ต่อชาวบ้านแต่ประการใด...แต่การที่เมืองแพร์ได้ชื่อว่าเป็นเมืองไม้สัก ก็มีผลต่อการที่รัฐบาลเลือกเมืองแพร์เป็นที่ตั้งของโรงเรียนป่าไม้ ทำให้ลูกหลานชาวบ้านเข้าเรียนอยู่บ้างและเปลี่ยนสถานะภาพเป็นข้าราชการกรมป่าไม้ในเวลาต่อมา⁴¹

“เมืองลอง: ความผันแปรของเมืองขนาดเล็กในล้านนาจากรัฐจารีตถึงปัจจุบัน”⁴² ของภูเดช แสนสา ปัจจุบันเมืองลองถือเป็นพื้นที่การปกครองหนึ่งของเมืองแพร์ ซึ่งสมัยก่อนเคยอยู่ภายใต้การปกครองของลำปาง วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้ 2 อำนาจที่ใหญ่กว่า คือ เมืองแพร์และเมืองลำปาง และเป็นการกล่าวถึงเมืองลองทั้งในบริบททางประวัติศาสตร์ การปกครอง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมภายใต้เงื่อนไขในเมืองลองเอง วิทยานิพนธ์นี้ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับป่าไม้ ในเขตเมืองลองเลย ทั้งที่เมืองลองและเวียงต้า (ในเขตเมืองลอง) มีทรัพยากรป่าไม้สักที่สมบูรณ์ยิ่ง

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

⁴² ภูเดช แสนสา, “เมืองลอง: ความผันแปรของเมืองขนาดเล็กในล้านนาจากรัฐจารีตถึงปัจจุบัน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552).

“ความสำคัญของแพร์และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)”⁴³ ของ สมศักดิ์ ลือชา เป็นวิทยานิพนธ์ที่กล่าวถึงเมืองแพร์และน่านอันเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญยิ่งต่อสยามในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงจำเป็นที่สยามต้องเข้ามาจัดการทั้งด้านการเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจ แต่วิทยานิพนธ์ดังกล่าวไม่มีการศึกษาในเรื่องของวิถีชีวิตของผู้คนในเมืองแพร์และน่านในช่วงเวลานั้นเลย ทำให้ยังไม่ได้ภาพของเมืองแพร์ในด้านเศรษฐกิจและสังคม ในขณะเดียวกันวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้ให้ภาพในทางเศรษฐกิจของทรัพยากรป่าไม้ว่า

ผลประโยชน์ที่รัฐบาลให้ความสนใจมาก ได้แก่ ไม้สักที่มีอุดมสมบูรณ์ในตัวเมืองทั้งสอง และเป็นทรัพยากรที่มีค่ามากจึงเป็นเหตุให้รัฐบาลพยายามเข้าไปควบคุมเพื่อดึงเอาอำนาจทางเศรษฐกิจ ซึ่งแต่เดิมอยู่ในอำนาจของเจ้าผู้ครองนครมาไว้ภายใต้การจัดการของรัฐบาล ด้วยวิธีการเข้าไปดำเนินการกิจการป่าไม้เสียเอง⁴⁴ หรือป่าไม้สักซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในเมืองทั้งสอง ได้เป็นสาเหตุสำคัญที่ชักนำอังกฤษและฝรั่งเศสเข้ามาในเมืองทั้งสอง⁴⁵ และ “ปัญหาส่วนใหญ่มักจะเป็นเรื่องของการขาดแคลนทุนในการดำเนินงาน ทั้งนี้เพราะการทำป่าไม้ต้องลงทุนสูงมากและต้องใช้เวลา 6-7 ปีจึงจะทำการคืนกำไรได้”⁴⁶

การป่าไม้กับเมืองแพร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้นอกจากจะเป็นเรื่องทางเศรษฐกิจแล้ว ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่ทำให้รัฐบาลเข้ามาควบคุมดูแลเมืองแพร์และเมืองน่านในสมัยรัชกาลที่ 5 อันส่งผลสืบเนื่องถึงช่วงเวลาที่คุณศึกษาค้นคว้าข้อมูลอยู่

“บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523”⁴⁷ ของ ปลายอ้อ ชนะนนท์ วิทยานิพนธ์เรื่องนี้กล่าวถึงการก่อและขยายตัวของทุนนิยมที่เกิดในภาคเหนือ โดยเน้นที่เศรษฐกิจของนครเชียงใหม่เป็นหลัก เนื้อหาบางส่วนครอบคลุมถึงภาคเหนือโดยรวม อันมีเมืองแพร์เป็นหนึ่งในนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการขยายตัวของกลุ่มนายทุน (กิจการป่าไม้) ในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น ตระกูลวงศ์วรรณ ซึ่งในวิทยานิพนธ์ได้กล่าวไว้ว่า

⁴³ สมศักดิ์ ลือชา, “ความสำคัญของแพร์และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)” (ปริญญาานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529).

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า ฉ.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128

⁴⁷ ปลายอ้อ ชนะนนท์, “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529).

ตระกูลวงศ์วรรณ เป็นอีกหนึ่งตระกูลที่สะสมทุนขึ้นต้นมาจากกิจการป่าไม้ของนายแสน วงศ์วรรณ (ผาทอง) ...นายแสนเริ่มการค้าจากการค้าข้าวเปลือกให้พ่อค้าจีนที่สถานีรถไฟเด่นชัย ต่อมาทำป่าไม้ให้แก่บริษัทอีสต์ เอเชียติก เมืองแพร่ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2472 ต่อมารับเป็นตัวแทนทำป่าไม้ให้เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธุ์ ซึ่งได้ล้มปทานป่าไม้แม่ต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ จนกระทั่งได้เป็นลูกช่วงบริษัทอีสต์ เอเชียติกทำป่าแม่คำปอง อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่ ต่อมาในระยะก่อนและระหว่างสงครามโลก นายแสน วงศ์วรรณ ได้ขยายกิจการป่าไม้ไปทั่วภาคเหนือ...เมื่อสงครามเล็กก็ได้ทำป่าไม้และตั้งโรงเลื่อยเทพวงศ์ขึ้นที่อำเภอเด่นชัย...⁴⁸

“การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในล้านนา ก็กับการก่อตัวของสำนักท้องถิ่น พ.ศ.2459-2480”⁴⁹ ของ วศิน ปัญญาวุฒตระกูล กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของล้านนา ที่ไม่ได้เกิดขึ้นตามนครเชียงใหม่ทั้งหมด โดยเฉพาะในเขตมณฑลมหาสารคาม หรือ ลำปาง แพร่และน่าน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเริ่มมีการตัดเส้นทางรถไฟเข้ามาในภาคเหนือ จึงทำให้มณฑลมหาสารคามเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงก่อนและค่อยๆขยายไปยังเขตอื่นของล้านนา ซึ่งผลที่ตามมา คือ การขยายตัวของพ่อค้าจีนและบทบาทข้าราชการเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้มีทั้งความทันสมัยและเจริญ เป็นสัญลักษณ์แบบใหม่ ผู้คนที่ก่อตัวบนพื้นฐานเศรษฐกิจแบบใหม่ มักเกิดสำนึกถึงศักยภาพและความสามารถของตนเองในการสร้างความเจริญแก่สังคม และเมื่อมีการจัดแบ่งเป็นจังหวัด การแสดงออกถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นในรูปของจังหวัด

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ยังให้ภาพรวมของการพัฒนาทางเศรษฐกิจในล้านนา ซึ่งได้กล่าวถึงเมืองแพร่ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2459-2480 อีกด้วย ดังนี้

สำหรับเมืองแพร่ ในอดีตตัวเมืองแพร่เป็นประตูการค้าทางน้ำที่สำคัญของล้านนาตะวันออก แต่เมื่อเส้นทางรถไฟสายเหนือตัดผ่านตำบลเด่นชัยเข้ามาในเขตเมืองแพร่ สภาพการค้าของเมืองแพร่ในระยะแรกที่สถานีรถไฟสายเหนือเปิดดำเนินการถึงสถานีเด่นชัย การค้าทางน้ำก็ซบเซาลงอย่างมาก เนื่องจากพ่อค้าท้องถิ่นต่างๆได้เดินทางมาขายสินค้าในบริเวณสถานีรถไฟเด่นชัย จนทำให้สภาพทางการค้าของเมืองแพร่ตกต่ำลง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2458 เมื่อมีการปรับปรุงเส้นทาง

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

⁴⁹ วศิน ปัญญาวุฒตระกูล, “การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในล้านนา ก็กับการก่อตัวของสำนักท้องถิ่น พ.ศ. 2459-2480” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).

เกวียนจากสถานีเด่นชัยมายังตัวเมืองแพร่ เพื่อให้แพร่ติดต่อกับสถานีรถไฟได้
โดยสะดวก...ได้ส่งผลทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนจากตัวเมืองแพร่ออกมาตาม
ถนนสายดังกล่าว⁵⁰

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของล้านนา ที่เวศิน ปัญญาวุฒตระกุล สะท้อนให้เห็นความ
เปลี่ยนแปลงเมืองแพร่ ในช่วง พ.ศ. 2458-2480

ข้อมูลที่ได้จากกลุ่มที่ว่าด้วยเรื่อง “เมืองแพร่” ถึงแม้จะให้ภาพของเมืองแพร่ทั้งในเรื่อง
ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม สังคม และผู้คน แต่ยังไม่สามารถช่วยให้เห็นภาพของสังคมเมือง
แพร่ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมป่าไม้ วิถีชีวิตของคนทำไม้ แม้กระทั่งเศรษฐกิจและสังคมในเมืองแพร่
พ.ศ. 2479-2504 หรือช่วงปลายทศวรรษ 2470 ถึงต้นทศวรรษ 2510 ได้เท่าที่ควร

นอกจากเอกสารเกี่ยวกับเมืองแพร่ที่ได้ศึกษามาบ้างแล้วนั้น วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับ
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในแต่ละพื้นที่ที่ร่วมสมัยกับการศึกษาเมืองแพร่ (พ.ศ. 2479-2504) ยังเป็นงาน
วรรณกรรมอีกกลุ่มหนึ่งที่ผู้ศึกษาให้ความสนใจ เพราะช่วยสะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยของการ
เปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นที่ศึกษา ได้แก่

“อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผากับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนด่าน
เกวียน พ.ศ. 2484-2526”⁵¹ ของเฉลิมชัย โควขุนทด วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นวิทยานิพนธ์ที่
ทำการศึกษาท้องถิ่น โดยได้ศึกษาสังคมผ่านอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา เป็นการศึกษาสังคมในแง่
ของระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ กล่าวคือ ยังคงมีความสัมพันธ์ในชุมชนระดับเครือญาติอยู่ การ
ร่วมแรงกันทำกิจกรรม (ขอแรงกันทำเครื่องปั้นดินเผา) รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทั้งพิธีกรรมและความ
เชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษที่ยังคงมีอยู่แต่ไม่เหมือนก่อนทศวรรษ 2510 ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับการผลิต
เครื่องปั้นดินเผาได้ถูกละเลยไป ทั้งนี้เพราะการขยายตัวของการผลิตที่ต้องใช้แรงงานมากขึ้น

รูปแบบของวิทยานิพนธ์ท้องถิ่นเรื่องนี้มีการใช้บทสัมภาษณ์, เอกสารท้องถิ่น ทั้งจากสมุด
หมายเหตุรายวันโรงเรียน, รายชื่อผู้ประกอบการการค้าภายในตำบล, สถิติจากสถานีตำรวจในอำเภอ
 ฯลฯ มาสนับสนุนกับเรื่องที่บรรยายด้วย ส่วนปีที่ศึกษา (2484-2526) ยังมีเหตุการณ์ร่วมสมัย
เหมือนกันกับเมืองแพร่ คือ สงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากนี้ยังมีประเด็นทางเศรษฐกิจและสังคมที่
เหมือนกันอีกด้วย

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 177-178.

⁵¹ เฉลิมชัย โควขุนทด, “อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผากับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของ
ชุมชนด่านเกวียน พ.ศ. 2484-2526” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).

“ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ. 2439-2525”⁵² ของ พอตา แก่นแก้ว วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ได้พูดถึงท้องถิ่นปากพนัง ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยมีเหตุการณ์ช่วง พ.ศ. 2439-2525 เป็นตัวเปลี่ยนผ่านของความเปลี่ยนแปลง เหตุที่พอตา เลือกร พ.ศ. 2439 เป็นจุดเริ่ม เพราะเป็นปีที่มีการจัดตั้งอำเภอปากพนัง (ชื่อเดิม คือ เบี้ยซัด) และปี พ.ศ. 2525 คือปีสิ้นสุดของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ที่สัมพันธ์กับปากพนัง

ประเด็นเรื่องของสังคมและท้องถิ่นได้ศึกษาในลักษณะของกลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่ ทั้งคนจีน คนไทย และไทยมุสลิม รวมทั้งวิถีชีวิตของผู้คน ซึ่งหลีกเลี่ยงไม่พ้นเรื่องของการงานอาชีพที่สัมพันธ์กับเรื่องเศรษฐกิจ โดยมีการพัฒนาจากภายนอกเป็นหลักและมีทรัพยากรจากภายในเป็นสิ่งช่วยเสริม รวมทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาด้วย โดยเป็นเหตุการณ์ทั้งในภาพรวมของประเทศ (สงครามโลก, น้ำมันแพง) และท้องถิ่น(มหาวาดภัย) เป็นต้น แต่ทั้งนี้วิทยานิพนธ์ดังกล่าวยังหลีกเลี่ยงไม่พ้นจากความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ส่วนกลาง

ช่วงปีที่ศึกษาในวิทยานิพนธ์เป็นช่วงที่คาบเกี่ยวกับเรื่องเมืองแปรที่ผู้วิจัยให้ความสนใจ คือ พ.ศ. 2439-2525 เหตุการณ์บางเหตุการณ์ที่เป็นภาพรวมระดับประเทศ เช่น สงครามโลกครั้งที่ 2 ภาวะน้ำมันขึ้นราคา ถือเป็นเหตุการณ์ร่วมสมัยกัน แต่ผลที่ตามมาในแต่ละท้องถิ่นอาจแตกต่างกันไป ส่วนลักษณะการทำงานมีการสัมภาษณ์บ้าง แต่เป็นสิ่งที่พอตา แก่นแก้วได้ระงับอย่างยิ่ง เนื่องจากกลัวความผิดพลาดในเรื่องของข้อมูลและรายละเอียด

“พ่อค้ากับพัฒนาการทางเศรษฐกิจ: ลำปาง พ.ศ. 2459-2512”⁵³ ของ ชัยวัฒน์ ศุภดิกลักษณะ เป็นการศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมท้องถิ่นเมืองลำปาง โดยได้ให้ความสนใจในบทบาทของกลุ่มพ่อค้า ที่มีความเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมลำปาง ทั้งการผลิตภาคเกษตรกรรม เช่น การค้าข้าว การค้าพืชผลทางการเกษตร การค้าสุกร และการค้าฝิ่น รวมถึงการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็น กิจการโรงงาน น้ำตาล กิจการโรงสี กิจการโรงเลื่อย กิจการหัตถกรรมทอผ้า รวมถึงกิจการทางการเงินในทุกรูปแบบ

พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในลำปางของพ่อค้ากลุ่มต่างๆ ล้วนมีหลายปัจจัยด้วยกัน แต่เหตุของช่วงเวลาที่เป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญคือการเข้ามาของรถไฟ ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ลักษณะการศึกษาค้นคว้าในงานเรื่องนี้ได้ใช้ทั้งหลักฐานจากการวิจัยภาคสนาม (Field Research) ด้วยการสัมภาษณ์ (Oral History) บุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรง ลักษณะของคำถามมีทั้งแบบเปิดกว้างไม่จำกัดคำถาม และแบบปิดโดยการกำหนดคำถามคำตอบไว้แล้ว

⁵² พอตา แก่นแก้ว, “ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ. 2439-2525” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).

⁵³ ชัยวัฒน์ ศุภดิกลักษณะ, “พ่อค้ากับพัฒนาการทางเศรษฐกิจ: ลำปาง พ.ศ.2459-2512” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541).

การศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องในเรื่องประเด็นของการพัฒนาเศรษฐกิจจากกิจการป่าไม้ และโรงเลื่อยเป็นสำคัญ อีกทั้งช่วงเวลาการศึกษาอยู่ในเวลาเดียวกันอีกด้วย

งานวรรณกรรมในกลุ่มวิทยานิพนธ์ท้องถิ่นที่ร่วมสมัยนี้อาจไม่เกี่ยวข้องในด้านเนื้อหาโดยตรง ต่อเรื่อง อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ พ.ศ. 2479-2504 แต่เชื่อว่าแนวคิดและวิธีการนำเสนอ รวมทั้งการใช้ข้อมูลวิพากษ์ท้องถิ่นนั้นๆ ย่อมเป็นตัวอย่าง ที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้ศึกษาเกี่ยวกับเมืองแพร่ได้บ้าง

จากการทบทวนวรรณกรรมไม่พบว่ามียานศึกษาที่ใช้อุตสาหกรรมป่าไม้เป็นปัจจัยหลักในการ อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ ในช่วง พ.ศ. 2479-2504 และจาก ข้อมูลประเด็น “อุตสาหกรรมป่าไม้” และ “เมืองแพร่” นี้ เชื่อว่าจะเป็นแนวทางที่จะทำให้การศึกษา วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความรอบด้าน ชัดเจนและลุ่มลึก กล่าวคือ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาถึง อุตสาหกรรมการทำไม้ วิถีชีวิตของแรงงาน เศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ ตลอดจนได้เห็นภาพ ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองแพร่โดยมีเรื่องของป่าไม้เป็นตัวขับเคลื่อน

1.3 สมมติฐาน

1. ตั้งแต่ พ.ศ. 2479 เป็นต้นมา กระบวนการของอุตสาหกรรมป่าไม้ของนายทุนท้องถิ่นมี รูปแบบและขั้นตอนที่สืบเนื่องมาจากกระบวนการที่เริ่มต้นขึ้นโดยบริษัททำไม้ชาติตะวันตก
2. ปางไม้ซึ่งเป็นศูนย์กลางการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ เป็น “ชุมชนชั่วคราว” ที่มี บทบาทอยู่เฉพาะในช่วงฤดูกาลทำไม้ เป็นที่อาศัยอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในฐานะแรงงาน ทำไม้ ภายใต้ระบบบริหารจัดการที่ควบคุมโดยนายทุนท้องถิ่น
3. อุตสาหกรรมป่าไม้ที่ดำเนินงานโดยนายทุนท้องถิ่น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเมืองแพร่ ในทางเศรษฐกิจ เกิดการขยายตัวของการผลิตทางการเกษตร ปศุสัตว์ หัตถกรรมแปรรูปไม้สัก ตลาด การค้า และธุรกิจบริการ รวมทั้งการขยายการคมนาคมทางบกและทางอากาศ และสถาปัตยกรรม สมัยใหม่ ทางสังคม มีการเพิ่มขึ้นของนายทุน แรงงานทั้งภายนอกและภายใน และมีการก่อตั้ง โรงเรียนป่าไม้

1.4 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการดำเนินงานของอุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2479 อันเป็น ช่วงเวลาที่บริษัททำไม้ชาติตะวันตกเลิกกิจการและมีนายทุนท้องถิ่นเข้าดำเนินการสัมปทานแทน ถึง การประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504

2. เพื่อศึกษาลักษณะทางสังคมของปางไม้ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้
3. เพื่อศึกษาผลกระทบของอุตสาหกรรมป่าไม้ต่อเศรษฐกิจ และสังคมของเมืองแพร่ ในช่วงเวลาดังกล่าว

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตช่วงเวลาในการศึกษาเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2479 อันเป็นปีที่รัฐบาลออกประกาศไม่ต่อสัญญาเช่าอาคารสำนักงานและการทำสัมปทานป่าไม้ให้แก่บริษัทอีสต์เอเชียติก ของเดนมาร์ก ซึ่งเป็นบริษัทชาติตะวันตกรายสุดท้ายที่ยังทำสัมปทานป่าไม้ในเขตเมืองแพร่ พร้อมกันนี้ในช่วงดังกล่าวรัฐบาลยังทำการสนับสนุนและส่งเสริมนายทุนท้องถิ่นให้เข้ามาเช่าขอสัมปทานโดยตรงกับทางรัฐบาลอีกด้วย ช่วงเวลาที่ทำการศึกษายังเป็นช่วงที่สังคมเมืองแพร่เริ่มเกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจทุนนิยมขึ้นมาแล้ว โดยผ่านกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ การศึกษาจะสิ้นสุดใน พ.ศ.2504 อันเป็นปีที่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งถือเป็นการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมโดยรัฐบาลกลางอย่างจริงจัง กรอบช่วงเวลาที่ศึกษาดังกล่าวจะทำการศึกษาให้เห็นถึงการดำเนินกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ สังคมปางไม้ และผลทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่อันมีอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นปัจจัยหลักที่สำคัญ

1.6 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. เมืองแพร่ คือ พื้นที่จังหวัดแพร่ในปัจจุบันที่ครอบคลุมอำเภอเมือง อำเภอร้องกวาง อำเภอสอง อำเภอลอง อำเภอสูงเม่น และอำเภอเด่นชัย (อำเภอวังชิ้นเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอลอง และอำเภอหนองม่วงไข่ เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอร้องกวาง ทั้งสองพื้นที่ถูกจัดตั้งขึ้นภายหลังช่วงเวลาที่ศึกษา)
2. อุตสาหกรรมป่าไม้ คือ การดำเนินงานป่าไม้ทั้งการตีตรา กานไม้ ตัดฟัน ชักลาก และล่องไม้
3. ปางไม้ คือ ชุมชนกลางป่าชั่วคราว เป็นพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมป่าไม้และการทำกิจกรรมต่างๆของแรงงานของนายทุนท้องถิ่นในอุตสาหกรรมป่าไม้

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

ในแง่ของหลักฐานและวิธีดำเนินการศึกษาวิจัย จะเป็นการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) โดยวิจัยเอกสารและนำเสนอในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) เอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้ามีทั้งเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ทั้งที่เป็นเอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์และตีพิมพ์แล้ว เช่น เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หนังสือพิมพ์ วารสาร หนังสือหรือตำราทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทย วิทยานิพนธ์ที่สัมพันธ์กับหัวข้อการศึกษาวิจัย บันทึกทั้งของชาวต่างชาติ ชาวไทยและคนท้องถิ่น รวมถึงการสัมภาษณ์

ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา (พ.ศ. 2479-2504) เอกสารชั้นต้นพบได้น้อยมาก ผู้วิจัยจึงใช้เอกสารชั้นรองเป็นหลักประกอบกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ ทั้งนายทุนท้องถิ่น ผู้จัดการป่าไม้ และแรงงานคนท้องถิ่นในป่าไม้ที่เคยเกี่ยวพันกับอุตสาหกรรมป่าไม้ ตลอดจนสัมภาษณ์ผู้คนที่อยู่ร่วมสมัยในช่วงเวลาที่ศึกษาด้วย และการที่มีผู้ให้สัมภาษณ์ในปริมาณที่จำกัด เนื่องด้วยข้อจำกัดด้านเวลาที่ศึกษา อายุและความสะดวกของผู้ให้สัมภาษณ์เป็นสำคัญ

ประเด็นคำถามหลักที่ผู้วิจัยใช้ถามนาร่อง คือ เป็นนายทุนท้องถิ่นป่าไม้ได้อย่างไร ทำป่าไม้พื้นที่ไหน วิธีการจัดการแรงงานและไม้ที่ถูกต้องแล้วทำอย่างไร คนท้องถิ่นเข้ามาเป็นแรงงานในป่าไม้ได้อย่างไร กิจกรรมในป่าไม้มีอะไรบ้าง แรงงานใช้ชีวิตอย่างไรในตัวเองแพร่ และการที่เมืองแพร่มีการทำอุตสาหกรรมป่าไม้มีผลต่อเศรษฐกิจและสังคมในขณะนั้นอย่างไรบ้าง เป็นต้น

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจกระบวนการอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร่ที่ดำเนินงานโดยนายทุนท้องถิ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2479 ถึง พ.ศ. 2504
2. เข้าใจลักษณะทางสังคมของป่าไม้ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้
3. เข้าใจและเห็นผลกระทบของอุตสาหกรรมป่าไม้ต่อเศรษฐกิจ และสังคมของเมืองแพร่ในช่วงเวลาดังกล่าว

บทที่ 2

พัฒนาการของอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่

การศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ โดยมีอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นตัวขับเคลื่อนนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงพัฒนาการของการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ในเขตพื้นที่จังหวัดแพร่ในปัจจุบัน เพื่อให้ทราบความเป็นมาของการทำป่าไม้ในพื้นที่ดังกล่าว อันเป็นจุดแรกเริ่มที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการอธิบายให้เห็นถึงความเป็นมาของอุตสาหกรรมป่าไม้ในภาคเหนือ ตลอดจนศึกษาการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร่ ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2445 เรื่อยมากระทั่งปี พ.ศ. 2479 ที่มีการสนับสนุนการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ และจนถึง พ.ศ. 2504 อันเป็นปีที่มีประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1

2.1 ความเป็นมาของการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในภาคเหนือของไทย

กิจการป่าไม้ในเขตตอนเหนือ โดยเฉพาะไม้สักเริ่มมีความสำคัญขึ้นเมื่อจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามาสถาปนาระบบอาณานิคมในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอังกฤษที่เข้ามาปกครองพม่า กล่าวคือเมื่อกองทัพอังกฤษทำสงครามกับพม่าใน พ.ศ. 2367 และได้รับชัยชนะใน พ.ศ. 2369 พม่าจำต้องทำสนธิสัญญายันดาโบ (Treaty of Yandabo) กับอังกฤษ ส่งผลให้พม่าต้องสูญเสียดินแดนต่างๆ (อัสสัม มณีปุระ ยะไข่ และตะนาวศรี) รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์รวมอยู่ด้วย การเข้ายึดครองพม่าของอังกฤษ ใน พ.ศ. 2369 จึงเป็นยุคเริ่มต้นของการทำกิจการไม้สักเพื่อส่งออก อีกทั้งคุณสมบัติที่มีความแข็งแรงของไม้สักและความทนทานต่อเพรียงและน้ำทะเล ทำให้ความต้องการไม้สักของอังกฤษในการต่อเรือเพิ่มสูงขึ้น¹ และใช้ประกอบอุตสาหกรรมเครื่องเรือน (Furniture) อังกฤษจึงตั้งบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา และบริษัทบริติช บอร์เนียวขึ้น เพื่อรองรับการส่งออกไม้สักดังกล่าว ตลาดไม้สักสำคัญอยู่ที่ยุโรปและอินเดียซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษ เมื่ออังกฤษทำไม้ในพม่าในระยะเวลานึงจึงขยายกิจการเข้าสู่หัวเมืองเหนือของสยามประเทศ² เพราะเห็นว่ามีไม้สักมาก คุณภาพดี ราคาถูก และคุ้มค่าแก่การลงทุน³

¹ เสน่ห์ จามริก และยศ สันติสมบัติ, ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536), หน้า 56-57.

² ตฤตณีย์ นพคุณ, ป่าไม้ไทย: บทสรุปของอำนาจและผลประโยชน์ (กรุงเทพฯ: เอ.อาร์. บี.ซี.เนส เพรส, 2544), หน้า 14-15.

³ ไสริรัตน์ ตลอรามณ, “พัฒนาการของการทำป่าไม้ในประเทศไทย พ.ศ. 2439-2503,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528), หน้า 1.

ในช่วงทศวรรษ 2390 รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียเริ่มสนใจป่าไม้สักในตอนเหนือของสยาม ในระยะแรกของการทำป่าไม้ทางตอนเหนือของสยามจะเป็นลักษณะที่รัฐบาลสยามขณะนั้นควบคุมพวกเจ้านายท้องถิ่น และปกป้องคนในบังคับอังกฤษที่เข้ามาทำไม้เท่านั้น ต่อมารัฐบาลสยามได้สนับสนุนให้บริษัทอังกฤษเข้ามารับประโยชน์จากการค้าไม้สักทางตอนเหนือของราชอาณาจักรเพื่อหยุดยั้งการขยายอิทธิพลของจักรวรรดิฝรั่งเศส ส่วนรัฐบาลสยามเองได้ใช้ประเด็นเรื่องป่าไม้เป็นประโยชน์ในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง⁴ อังกฤษและคนในบังคับ เช่น เงี้ยวหรือไทใหญ่ กะเหรี่ยง และพม่า⁵ จึงได้เข้ามาขอทำป่าไม้กับเจ้าผู้ครองนครทางหัวเมืองเหนือ⁶ ไม่ว่าจะเป็นเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ และน่าน⁷ แต่เมื่อมีการเข้ามาทำป่าไม้มากขึ้น ประกอบกับการฟ้องร้องในหลายๆคดี ทางรัฐบาลสยาม จึงแก้ไขปัญหาด้วยการออกพระราชบัญญัติและประกาศต่างๆ เกี่ยวกับไม้สักเพื่อแก้ปัญหาการให้สัมปทานของเจ้าผู้ครองนครต่างๆที่เข้าซ้อน ตั้งแต่ พ.ศ. 2416 นั่นคือ สัญญาเชียงใหม่ ฉบับที่ 1 โดยใจความของสัญญา คือ เจ้าผู้ครองนครต่างๆ ที่จะทำสัญญากับชาวต่างประเทศต้องได้รับอนุญาตจากรัฐบาลสยามก่อน

⁴ Gregory A. Barton and Brett M. Bennett, "Forestry as Foreign Policy: Anglo-Siamese Relation and the Origins of Britain's Informal Empire in the Teak Forests of Northern Siam, 1883-1925," *Itinerario*. XXXIV(2) (2010): 65-67.

⁵ “เงี้ยว หรือไทใหญ่” คือกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-กะได ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ขนาดใหญ่อันดับสองของพม่า ส่วนมากอาศัยในรัฐฉาน ประเทศพม่า และบางส่วนอาศัยอยู่บริเวณดอยไตแลง ชายแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า [ออนไลน์], 2555, แหล่งที่มา: <http://th.wikipedia.org/wiki/> [23 มีนาคม 2555]

“กะเหรี่ยง” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง เดิมอาศัยอยู่แถบบริเวณต้นแม่น้ำสาละวินของพม่า ต่อมาได้อพยพเข้าสู่ประเทศพม่าและไทย มีภาษาพูดเรียกว่าภาษากะเหรี่ยง จัดในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต [ออนไลน์], 2555, แหล่งที่มา: <http://th.wikipedia.org/wiki/> [23 มีนาคม 2555]

“พม่า” คือกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองของประเทศพม่า มีประชากร 2ใน3 ของประชากรทั้งหมด อาศัยอยู่ 7 จังหวัดในพม่า คือ ย่างกุ้ง พะโค เอราวดี มะเกว สกาย มัณฑะเลย์และตะนาวศรี, [ออนไลน์], 2555, แหล่งที่มา: http://www.human.nu.ac.th/myanmar/soci/index1_6.htm [23 มีนาคม 2555]

⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน: ภูมิโนเวศวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2551), หน้า 234.

⁷ ในช่วงก่อนรวมศูนย์อำนาจเข้ากับสยาม (พ.ศ. 2440) และยกเลิกระบบหัวเมืองประเทศราช ป่าไม้ในหัวเมืองอยู่ในครอบครองของเจ้านายท้องถิ่นและบุตรหลาน ดู นิวัติ เรื่องพานิช, ป่าไม้และการป่าไม้ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, 2548), หน้า 71.

พ.ศ. 2427 รัฐบาลสยามเริ่มอนุญาตให้บริษัทของประเทศเจ้าอาณานิคมที่เข้ามาครอบครองดินแดนเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอังกฤษในพม่าขอสัมปทานทำไม้สักในสยามได้⁸ ขณะเดียวกัน ใน พ.ศ. 2428 อังกฤษได้ปิดป่าไม้สักในพม่า เนื่องจากสภาพป่าสักเสื่อมโทรมลง เพราะการเข้ามาทำไม้ของบริษัทต่างชาติ แต่ด้วยความต้องการไม้สักในยุโรป การขยายพื้นที่เข้ามาทำป่าไม้สักในหัวเมืองเหนือของสยามจึงจำเป็นอย่างยิ่ง

บริษัทชาติตะวันตกที่เข้ามาทำไม้ในเขตหัวเมืองเหนือ ได้แก่ (1) บริษัทบริติช บอร์เนียว เข้ามาตั้งที่ทำการในเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2399 แต่เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังใน พ.ศ. 2432 (2) บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา ของอังกฤษ ซึ่งเป็นบริษัทขนาดใหญ่และมีอิทธิพลมากในประเทศพม่าเข้ามาใน พ.ศ. 2432 ได้เปิดสาขาที่เชียงใหม่และเริ่มเข้ามาทำกิจการป่าไม้ในเมืองแพร่ ราว พ.ศ. 2435 (3) บริษัทสยามฟอเรสต์ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นแองโกลสยามและแองโกลไทยเข้ามาทำไม้เมื่อ พ.ศ. 2435 (4) บริษัทหลุยส์ ที เลียวโนเวนส์ ซึ่งแยกตัวมาจากบริษัทบริติช บอร์เนียวใน พ.ศ. 2439 (5) บริษัทอีสต์เอเชียติก (เดนมาร์ก) ตั้งขึ้นในราว พ.ศ. 2427 เป็นบริษัทที่มีกิจการครอบคลุมธุรกิจหลายด้าน เป็นบริษัทส่งออกและนำเข้าที่ใหญ่ที่สุดบริษัทหนึ่งในสยาม เคยตั้งอยู่ที่โรงแรมโอเรียนเต็ล ถนนเจริญกรุง ได้เข้ามาดำเนินการกิจการป่าไม้ในเมืองแพร่ ก่อน พ.ศ. 2445⁹ และเข้าพื้นที่ในการตั้งสำนักงานใน พ.ศ. 2449 นอกจากนี้ ยังมีบริษัทอีสต์เอเชียติก ของฝรั่งเศส ซึ่งตั้งใน พ.ศ. 2452¹⁰ ทั้งหมดนี้ได้เข้ามาขอสัมปทานทำไม้ในสยาม

นอกจากบริษัทชาวต่างชาติยุโรปแล้ว ยังมีบริษัทที่ดำเนินการโดยคนจีน คือ บริษัท ลำซำ จำกัด ของนายอึ้ง ลำซำ ชาวจีนในบังคับฝรั่งเศส¹¹ หรือที่ชาวแพร่รู้จักกันในนามห้างเงินบุญเย็น¹² และบริษัทของคนไทยซึ่งเป็นรายย่อยที่สำคัญคือบริษัท กิมเซ่งหลี จำกัด ก่อตั้งโดยนายอากรเต็ง หรือ

⁸ ผลดังกล่าวสืบเนื่องจากข้อตกลงตามสัญญาเชียงใหม่ ฉบับที่ 2 ดู ชมัยโถม สุนทรสวัสดิ์, “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2439-2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 11.

⁹ ในเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ พ.ศ. 2445 ได้มีการระบุงบฏยุโรปที่อยู่ในเมืองแพร่ ซึ่งหนึ่งในนั้นมีชาวเดนมาร์กที่ทำงานบริษัทอีสต์เอเชียติก ด้วย ดู องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่, ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ 2550 (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2550), หน้า 257.

¹⁰ ไสลรัตน์ ตลอรณณ์, “พัฒนาการของการทำป่าไม้ในประเทศไทย พ.ศ. 2439-2503” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528), หน้า 15-16.

¹¹ “ป่าไม้ในประเทศไทย,” ใน ที่ระลึกงานฉกฉกพนา นายอึ้งยุกหลง ลำซำ ณ วัดทองธรรมชาติ. (พระนคร:โรงพิมพ์ศุภผล, 2482), หน้า ค.

¹² เสรี ชมภูมิ่ง, หนึ่งในนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ที่ดำเนินการกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ช่วงปี 2479 กระทั่งรัฐบาลประกาศปิดป่าในปี พ.ศ. 2532 , สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554.

หลวงอุดรภักดิ์พานิช¹³ นายทุนเหล่านี้จะมีทุนน้อยกว่าชาวยุโรป นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มเจ้านายเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะจากเมืองแพร่และน่านที่เข้ามาทำป่าไม้เองอีกด้วย

การทำป่าไม้ในภาพรวมในหัวเมืองเหนือที่ต่อมาเป็นมณฑลพายัพดำเนินการโดยพ่อค้าอังกฤษและชาวพม่าในบังคับของคนอังกฤษ ซึ่งอยู่ในความควบคุมของ 2 บริษัท คือบอมเบย์ เบอร์มา และบริติช บอร์เนียว โดยบริษัททั้ง 2 มีแบบแผนและใช้หลักวิชาการป่าไม้ที่ถูกหลักเข้ามาจัดการ คนที่ทำไม้ต่างมีความชำนาญ เพราะมีประสบการณ์จากการทำไม้ที่พม่ามาแล้วทั้งสิ้น ดังที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้มีลายพระหัตถ์ถึง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ รองเสนาบดีกระทรวงการคลังมหาสมบัติ ช่วง ร.ศ. 112 ความว่า “...ผู้ขออนุญาตทำป่าไม้ในเมืองไทยคงจะมีมากขึ้น เพราะที่เมืองพม่าเลิกอนุญาตพวกเขาทำป่าไม้ คงจะเข้ามาหาการทำเมืองไทยโดยมาก...”¹⁴

การเข้ามาทำไม้ในเขตสยามตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ได้ก่อให้เกิดปัญหา คือ ปริมาณไม้ที่ลดลงทุกปี เนื่องจากบริษัททำไม้สักได้เข้ามาตัดดวงผลประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงขนาดของไม้ ขณะเดียวกันปัญหาการให้สัมปทานทับซ้อนกันของเจ้าผู้ครองนครก็ดูจะเป็นเรื่องราวที่ใหญ่โต ทางรัฐบาลสยามจึงตั้งกรมป่าไม้ขึ้น ในวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2439 โดยกรมป่าไม้ทำหน้าที่เป็นผู้แก้ปัญหาในเรื่องการสัมปทานและกรรมสิทธิ์ป่าไม้ให้เป็นที่ไปในทางเดียวกัน “เมื่อบริษัทต่างประเทศเข้ามาทำป่าไม้สักเพิ่มมากขึ้น การแก่งแย่งกันในเรื่องการขอเข้าทำป่าไม้ก็เพิ่มขึ้น...ทางออกของปัญหาจึงตั้งกรมป่าไม้ ในปี พ.ศ. 2439 และโอนกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของป่าให้กับแผ่นดิน”¹⁵

2.2 การดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร่ ก่อน พ.ศ. 2479

เมืองแพร่มีการวางตัวของเมืองจากเหนือลงใต้ เป็นแอ่งที่ราบอยู่ระหว่างเทือกเขาผีปันน้ำกลางและผีปันน้ำตะวันออก มีแม่น้ำยมเป็นสายน้ำที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเลือกตั้งถิ่นฐานของผู้คน และเป็นสายน้ำที่ก่อให้เกิดความสมบูรณ์ทางธรรมชาติอีกด้วย การที่เมืองแพร่เป็นเมืองที่มีความสมบูรณ์ของป่าไม้มาตั้งแต่อดีตโดยเฉพาะป่าไม้สัก จึงมีผู้คนเลือกเข้ามาทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในเขตเมืองแพร่ ดังเห็นได้จากภาพที่ 1 ที่แสดงให้เห็นถึงแอ่งที่ราบเมืองแพร่ที่โอบล้อมด้วยขุนเขาและการมีทรัพยากรป่าไม้ที่หนาแน่น

¹³ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453) (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2523), หน้า 77-79.

¹⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มร.5.ม/41/1: 4 เรื่องคิดจะจัดการป่าไม้ให้เป็นหลวง แลจัดการป่าไม้ต่างๆ ด้วย (15 พ.ค. 112-7 ธ.ค. 115)

¹⁵ “ประวัติกรมป่าไม้” ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาตรุณพิทักษ์ ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 30 ธันวาคม 2511, หน้า 4-8.

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายทางอากาศแ่งที่ราบเมืองแพร่¹⁶

¹⁶ ภาพถ่ายทางอากาศแ่งที่ราบเมืองแพร่ [ออนไลน์], 2556, แหล่งที่มา:
www.google.co.th/intl/th/earth/download/ge/agree.html [7 พฤศจิกายน 2556]

ภาพที่ 2 ภาพการไหลของแม่น้ำยมในเขตเมืองแพร่¹⁷

จากลักษณะทางกายภาพของเมืองแพร่อันเป็นแอ่งที่ราบรวมทั้งการมีแม่น้ำยมไหลผ่านเกือบทุกพื้นที่ของเมืองแพร่ ดังภาพที่ 2 (การไหลของแม่น้ำยมตั้งแต่พะเยาผ่านเมืองแพร่และลงไปยังสุโขทัย) ทำให้เมืองแพร่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ส่งผลให้เกิดการทำอุตสาหกรรมป่า

¹⁷ ภาพแสดงพื้นที่อำเภอต่างๆในเมืองแพร่ [ออนไลน์], 2556, แหล่งที่มา: www.phrae.go.th
[7 พฤศจิกายน 2556]

ไม่เป็นเวลาเกือบศตวรรษก่อนที่นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่จะได้เข้ามาดำเนินการ แม่น้ำยมยังเป็นเส้นทางสำหรับการลำเลียงขนส่งไม้อีกด้วย

พัฒนาการการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร่ก่อนเข้าสู่ยุคนายทุนท้องถิ่น พ.ศ. 2479 แบ่งเป็น 2 ยุคตามลักษณะของผู้ได้รับสัมปทานหลักๆคือ ยุคเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ ก่อน พ.ศ. 2445 ซึ่งเป็นช่วงที่กลุ่มเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ยังคงมีบทบาทในการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ก่อนจะถูกจำกัดอำนาจจากรัฐบาลสยามหลังเหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองแพร่ ใน พ.ศ. 2445 และยุคบริษัทต่างชาติ พ.ศ. 2445-2479 ซึ่งบริษัทต่างชาติต่างๆได้เข้ามาขอสัมปทานและดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่อย่างจริงจังหลังเหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองแพร่ กระทั่ง พ.ศ. 2479 ที่รัฐบาลคณะราษฎรประกาศไม่ต่อสัญญาให้กับบริษัทอีสต์เอเชียติก (บริษัทชาวต่างชาติสุดท้ายที่ยังคงดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่อยู่) ที่จะหมดสัญญาลงใน พ.ศ. 2482 รายละเอียดดังนี้

2.2.1 ยุคเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ (ก่อน พ.ศ. 2445)

ความต้องการไม้ของชนต่างชาติในเขตแม่น้ำเจ้าพระยาและการเข้ามาของพวกทำไม้จากพม่า ทำให้กลุ่มเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ รวมทั้งกรมการต่างๆ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอำนาจผูกขาดกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ในขณะนั้นได้ครอบครองทั้งกำลังคน ทุน ที่ดิน และสามารถอ้างสิทธิ์เหนือพื้นที่ป่าไม้ ได้แบ่งพื้นที่การครอบครองและเป็นเจ้าของป่า พร้อมกับเป็นผู้ลงทุนทำอุตสาหกรรมป่าไม้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ โดยอาศัยพวกทำไม้ชาวพม่าและไทใหญ่ (เงี้ยว) ที่ได้เข้ามาฝากตัวเพื่อขอรับทำไม้¹⁸

ลักษณะการดำเนินกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ของเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่มีลักษณะต่างจากหัวเมืองล้านนาอื่นๆ คือจะเข้าไปลงมือในกิจการดังกล่าวด้วยตนเอง ต่างจากเจ้านายในหัวเมืองล้านนาอื่นๆ ที่จะแบ่งพื้นที่ป่าให้บริษัทต่างชาติทำสัมปทาน แล้วค่อยเก็บผลประโยชน์ ทั้งนี้เพราะผลประโยชน์ของเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่มีน้อย กล่าวคือ เจ้าเมืองมีรายได้ในการหาเลี้ยงชีพจากการทำป่าไม้เท่านั้น “...พระยาแพร่และกรมการเหล่านั้นได้หาเลี้ยงชีพเป็นกำลังราชการก็ด้วยทำป่าไม้ ยังมีช้างและเครื่องทำป่าไม้อยู่พร้อม...”¹⁹

¹⁸ ดูรายละเอียดใน เอช เสลด, การทำป่าไม้ของประเทศไทยสยาม (สมัยก่อนตั้งกรมป่าไม้) ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2439) (กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2536).

¹⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มร.5ม/41/1: 6 เรื่องจัดการป่าไม้เมืองแพร่แลเมืองน่านที่เจ้านครน่านแลพระยาแพร่ได้ถวายให้แก่ก่อน.

การที่ที่ดินและป่าไม้อยู่ในความครอบครองของเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ จึงเป็นเรื่องยาก หากจะมีบุคคลอื่นใดเข้าไปทำป่าไม้ในพื้นที่ของเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ ดังเช่นกรณีเจ้านายเมืองแพร่ตอบปฏิเสธ รัฐบาลสยามที่จะให้บริษัทต่างชาติเข้ามาทำป่าไม้สัก

...มิสเตอร์คลาดทำเรื่องถึงกรมท้าววงศ์โรปกรณ์ ขอเข้าทำป่าไม้แม่แรม แม่บง แม่ลองโส แต่ทางรัฐบาลสยามไม่ทราบว่าจะไหนเป็นของเจ้านายคนใดให้ตกลงกันเอง ซึ่งเจ้าเมืองจะยอมหรือไม่ยอมก็ได้... เจ้าเมืองแพร่ตอบว่าไม่ได้ 2 แห่ง ส่วนอีกแห่งเอาไว้ในราชการและซ่อมวัด...²⁰

ที่กล่าวข้างต้นคือตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้กลุ่มผู้ทำไม้ เช่น บริษัทชาติตะวันตกที่เริ่มเข้ามาในสยามบ้างแล้วในช่วงดังกล่าวไม่เข้ามาทำอุตสาหกรรมป่าไม้ที่เมืองแพร่ อีกประการคือลักษณะของไม้สักเมืองแพร่ แม้จะมีคุณภาพดี แต่ข้อเสียคือมีรพุนมากได้ราคาไม่ดีเท่าที่อื่นๆ จึงไม่ดึงดูดใจคนทำไม้เท่าที่ควร²¹

แต่ในขณะเดียวกันการทำอุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร่ของเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ต้องอยู่ในการควบคุมดูแลและจัดการของรัฐบาลสยามด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเงินค่าต่อไม้ที่รัฐบาลกำหนดให้เจ้าพนักงานป่าไม้เป็นผู้เก็บ ได้เงินมากน้อยเท่าใดให้เป็นของรัฐบาลครึ่งหนึ่งและของเมืองแพร่ครึ่งหนึ่ง ส่วนเงื่อนไขของการทำป่าไม้ รัฐบาลได้กำหนดในเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ตัดฟันได้ไม่เกิน 2,000 ต้นต่อปี ในขณะที่กรมการผู้ใหญ่อีก 7 คน²² ตัดฟันได้ปีละ 300 ต้น²³

การตัดฟันซีกลาก เจ้านายท้องถิ่นในเมืองแพร่จะดำเนินการเอง โดยมีชาวไทใหญ่ (เงี้ยว) เป็นแรงงานหลักในการตัดฟัน ซีกลากไม้ ซึ่งลักษณะการตัดไม้ จะตัดสูงจากโคนต้นเกือบ 2 เมตร ทั้งนี้เพื่อง่ายต่อการนับจำนวนต่อไม้ของกลุ่มเจ้านายท้องถิ่น²⁴

²⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5 ม.2.12 เรื่อง ใบบอกเมืองแพร่

²¹ วิษณุ โชลิกุล, “การทำป่าไม้สักเมืองแพร่ พ.ศ.2383-2475,” วารสารมนุษยศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (มกราคม-มิถุนายน 2526), หน้า 54.

²² กรมการผู้ใหญ่ 7 คนได้แก่ พระยาราชาวงศ์ ตำแหน่งมหาดไทย, พระยาบุรีรัตน์ ตำแหน่งยุติธรรม, ราชบุตร ตำแหน่งวัง, พระยาสุริย ตำแหน่งทหาร, พระวิไชย ตำแหน่งคลัง, พระนางวังซ้าย ตำแหน่งนา และนายหนานคำแสน ตำแหน่งโยธา

²³ ขมัยฉม สุนทรสวัสดิ์, “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2439-2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 103.

²⁴ เสรี ขมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2554.

...การทำไม้สักของประเทศไทยในสมัยนั้น อยู่ในอำนาจของผู้ครองนครฝ่ายเหนือและระบบการเก็บภาษีไม้สักก็เป็นรายต่อจากจำนวนไม้ที่ตัดฟันออกไป ดังนั้นผู้ครองนครเจ้าของป่าจึงกำหนดให้ตัดให้เหลือต่อไว้ให้สูงพอที่จะพยุงคดพง หรือหย้า และให้เห็นได้สะดวกจากหลังช้าง (ประมาณ 2 - 2.5 เมตร) เพราะผู้ตรวจเก็บภาษีนิยมขี่ช้างเข้าป่า...²⁵

ลักษณะวิธีการตัดไม้ที่สูงจากตอเพื่อให้ตรวจเก็บภาษีได้ง่าย สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ทางด้านเทคนิคเกี่ยวกับการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ของเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ที่ยังไม่มีความชำนาญในการดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้เท่าที่ควร และเมื่อต้องส่งไม้ไปขายยังปากน้ำโพ หรือทางกรุงเทพฯ ยังจำเป็นต้องพึ่งพาพ่อค้าอย่างมาก “... การที่เจ้านายตัดฟันไม้ในป่านั้น เมื่อตัดแล้วก็ต้องขายให้ผู้หนึ่งผู้ใดในเมืองนั่นเอง เพราะไม่มีกำลังจะนำมาขายกรุงเทพฯ ได้ ...”²⁶

กลุ่มพ่อค้าต่างชาติ คือกลุ่มหนึ่งของพ่อค้าที่เข้ามารับซื้อไม้จากกลุ่มเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ และภายหลังได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่ การขายไม้ให้แก่บริษัทต่างชาติเหล่านี้จะเป็นไปในรูปแบบที่เจ้านายท้องถิ่นรับเงินล่วงหน้ามาก่อน “... เจ้านายเมืองแพร่ แลเมืองน่านเหล่านี้ มีรับเงินล่วงหน้าของบริษัทต่างประเทศมากมาย แล้วทำสัญญาไว้ว่าจะตัดไม้ส่งให้ ...”²⁷ กล่าวคือ ทางเจ้านายเมืองแพร่และบริษัทต่างชาติที่รับซื้อ ได้ตกลงกันก่อนว่า ทางเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ จะตัดไม้ให้แก่บริษัทเพื่อทำการล่องจำนวนเท่าไร ซึ่งส่วนใหญ่จะวัดเป็นปริมาตร (ลูกบาศก์เมตร) และทางบริษัทได้จ่ายเงินล่วงหน้าให้กับเจ้านายท้องถิ่นแล้ว ซึ่งลักษณะการทำไม้โดยรับเงินล่วงหน้าดังกล่าวได้เกิดปัญหาตามมาอีกมาก เช่น ได้ปริมาตรไม้ไม่พอกับเงินที่รับมาแล้ว หรือชักลากไม้มาให้ไม่ทันกำหนดสัญญา²⁸ เป็นต้น ซึ่งต่างจากทางนครเชียงใหม่ที่มีปัญหาให้เรื่องการให้สัมปทานซ้ำซ้อน

เรื่องเกี่ยวกับเทคโนโลยีอุปกรณ์การตัดฟันชักลาก เดิมทีพวกไทใหญ่ (เงี้ยว)จะเป็นผู้นำเข้ามา เพราะพวกไทใหญ่ (เงี้ยว) เคยตัดไม้ในพม่ามาก่อน ก่อนที่จะมาขอเป็นแรงงานให้กับเจ้านายท้องถิ่น อุปกรณ์ที่นำเข้ามา มีทั้งขวาน ลิ่ม และเลื่อย โดยขวานที่ใช้ในการตัดฟันไม้จะเรียกว่า “ขวานนกกระเ็น” ลักษณะขวานมีหน้าขวานราว 2 นิ้ว ยาวราว 8-10 นิ้ว สันหนาราว 1.5 นิ้ว รูปขวานโค้งน้อยๆ เนื่องจากหน้าขวาน (ทางคม) เล็กและตัวขวานยาวจึงทำให้มีน้ำหนักดีในการเจาะไม้และ

²⁵ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายวิบูลย์ ธรรมบุตร (หลวงวิบูลย์) อดีตผู้อำนวยการอุตสาหกรรมป่าไม้ และอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 ตุลาคม 2509 (กรุงเทพฯ: องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้, 2509), หน้า 61.

²⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มร.5 ม.2.12 เรื่องใบบอกเมืองแพร่

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

²⁸ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554.

เข้าเนื้อไม้สัก นอกจากนั้นขวานแบบนี้ยังใช้ประโยชน์ในการเจาะจุกขลุ่ยสำหรับร้อยโซ่ให้ช่างชักลากได้อีกด้วย²⁹

การชักลากไม้ซุงจะใช้แรงงานช้าง โดยต้องนำช้างมาฝึกกับความขึงสายก่อน³⁰ สำหรับแรงงานในการทำป่าไม้นั้น ไทใหญ่ (เงี้ยว) คือแรงงานสำคัญ และจะมีขมุบข้างเล็กน้อยที่เข้ามารับจ้างตัดฟันไม้ที่เจ้านายท้องถิ่นในเมืองแพร่จ้างมา “... การป่าไม้หนีไม่พ้นจาก ค่าจ้างขมุ ค่าจ้างล่าม ค่าจ้างคนเลี้ยงช้าง ค่าจ้างกุลี ซึ่งเห็นได้จากบัญชีค่าจ้างชั่วคราว...”³¹

กระบวนการของการล่องซุงนั้นนิยมจ้างพวกต้องสู้อ่องซุงนำไปขายยังปากน้ำโพและกรุงเทพฯ ทั้งนี้ไม่เคยปรากฏแรงงานท้องถิ่นพื้นเมืองในเมืองแพร่ที่เข้ามาเป็นแรงงานทำป่าไม้ในช่วงที่เจ้านายท้องถิ่นในเมืองแพร่เป็นผู้คุมกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้อย่างแน่นอน เพราะในการทำป่าไม้ต้องทำกันในป่าและใช้เวลานาน ซึ่งคาบเกี่ยวกับช่วงฤดูทำไร่ทำนาของคนเมืองแพร่ คือประมาณเดือนปลายพฤษภาคม หรือต้นมิถุนายนถึงกุมภาพันธ์ของปีถัดมา³² ทั้งผู้คนในเมืองแพร่ยังคงอยู่ในระบบศักดินา สังกัดมูลนาย³³ จึงไม่สามารถเป็นแรงงานในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ในช่วงเวลาดังกล่าว ประกอบกับในขณะนั้นผู้คนในเมืองแพร่ยังไม่รู้จักหรือคุ้นเคยกับการทำไม้เพื่อการค้า แต่จะรู้จักเพียงหาของป่า และตัดไม้เพื่อสร้างบ้านเรือนเท่านั้น³⁴

เหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองแพร่ใน พ.ศ. 2445 ทำให้เจ้าพิริยะเทพวงศ์ เจ้าผู้ครองนครแพร่องค์สุดท้ายและลูกหลานจำนวนหนึ่งถูกกล่าวหาว่ามีส่วนรู้เห็นสมคบคิดให้เกิดเหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองแพร่ขึ้น จึงทำให้ทั้งเจ้าพิริยะเทพวงศ์และลูกหลานถูกปลดออกจากราชการ และรัฐบาลสยามได้เข้ามาควบคุมดูแลเมืองแพร่ จึงกล่าวได้ว่าเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2445 เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้อำนาจของเจ้าเมืองแพร่และลูกหลานถูกลดทอนลงแบบเบ็ดเสร็จ รวมทั้งผลประโยชน์จากป่าไม้ที่แต่เดิมเคยเป็นของเจ้านายท้องถิ่นได้ตกเป็นของรัฐบาลสยามนับแต่นั้นด้วย

²⁹ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายวิบูลย์ ธรรมบุตร (หลวงวิบูลย์) อดีตผู้อำนวยการอุตสาหกรรมป่าไม้ และอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 ตุลาคม 2509 (กรุงเทพฯ: องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้, 2509), หน้า 62.

³⁰ อำนวย คอวานิช, *การทำไม้* (กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์, 2524), หน้า 127.

³¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มร.5 ม/41/1: 6 เรื่องจัดการป่าไม้เมืองแพร่แลเมืองน่านที่เจ้านครน่านแลพระยาแพร่ได้ถวายให้แก่ก่อน

³² เสรี ชมภูมิ่ง, *สัมภาษณ์*, 13 มิถุนายน 2554.

³³ ทิพย์สุดา จินดาปลูก, “แรงงานทำไม้ชาว “ขมุ” ในล้านนา,” ใน *หมุดหมายประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ตะวันออก, 2556), หน้า 89.

³⁴ อุทัย สำราญคง, *ผู้จัดการป่าไม้ให้กับเสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์*, 7 มีนาคม 2555.

2.2.2 ยุคบริษัทต่างชาติ (พ.ศ.2445-2479)

หลังเหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองแพร่ใน พ.ศ. 2445 อำนาจของกลุ่มเจ้านายท้องถิ่นในเมืองแพร่ถูกลิดรอน ป่าต่างๆ ถูกรัฐบาลสยามควบคุม รัฐบาลสยามอนุญาตให้บริษัทต่างชาติเข้ามาสัมปทานทำไม้ในเมืองแพร่ได้ บริษัทต่างชาติที่สำคัญในการขอพื้นที่สัมปทานทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่ ได้แก่

บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา (Bombay Burmah Trading Corporation) ของอังกฤษ บริษัทนี้มีความชำนาญในการทำป่าไม้จากพม่าและมีทุนทรัพย์มาก มีอิทธิพลต่อรัฐบาลอังกฤษ³⁵ ในช่วงแรกของการดำเนินงาน ทางบริษัทบอมเบย์ เบอร์มาได้เข้ามารับซื้อไม้จากเจ้านายเมืองแพร่ที่ยังเป็นเจ้าของป่าและทำไม้อยู่ โดยจ่ายเงินค่าไม้ล่วงหน้าตั้งได้กล่าวมาแล้ว เพื่อเจ้านายท้องถิ่นจะได้มีทุนรอนในการจ้างแรงงานต่อไป ต่อมาเมื่อมีการประกาศให้บริษัทต่างชาติสามารถเข้ามาสัมปทานพื้นที่ป่าไม้ในท้องที่เมืองแพร่ได้ โดยให้รอบละ 15 ปี รวม 3 รอบ บริษัทบอมเบย์ เบอร์มาจึงได้สัมปทานทำไม้บริเวณป่าแม่่น้ำยมตะวันตก คือป่าไม้ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำยม ตั้งแต่พื้นที่ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จนถึงป่าแม่ต้า อำเภอลอง³⁶ สำนักงานบริษัทบอมเบย์ เบอร์มาคือที่ทำการป่าไม้ภาคแพร่ของกรมป่าไม้เดิม ตั้งอยู่ทำน้าบ้านเซตวัน ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ บริษัทบอมเบย์ เบอร์มาได้เลิกกิจการใน พ.ศ. 2464 เนื่องจากไม้หมดป่าแม่ต้า³⁷ จึงได้มอบสำนักงานให้กับป่าไม้ภาคแพร่ ต่อมาเมื่อตลิ่งถูกกัดเซาะทางกรมป่าไม้จึงย้ายที่ทำการป่าไม้ภาคแพร่ไปยังบ้านป่าแม่ต ใน พ.ศ. 2515 กระทั่งปัจจุบัน

บริษัทอีสต์เอเชียติก (East-Asiatic Company) ของเดนมาร์ก เข้ามาดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่โดยการเป็น “ลูกช่วง” ทำป่าที่เจ้าราชวงศ์และเจ้าราชบุตรเมืองแพร่ทำอยู่ใน พ.ศ. 2441 ซึ่งการดำเนินการเป็นไปได้ดีด้วยดี ในภายหลังทางบริษัทได้ขอสัมปทานป่าไม้ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำยมในเขตเมืองแพร่ บริษัทอีสต์เอเชียติกได้ริเริ่มนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการตัดฟันซีกลาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างทางรถไฟไปซีกลากของไม้ถึงในป่า เพื่ออำนวยความสะดวกในการตัดไม้ของตน³⁸ “... บริษัทเขามีรางและรถรางขนไม้จากหลังป่าแดง มาจอดพักขนไม้ตรงศาลา

³⁵ ดูเรื่องปัญหาขัดแย้งระหว่างรัฐบาลพม่ากับบริษัทบอมเบย์ เบอร์มาในการทำป่าไม้จนกระทั่งเป็นขนวนให้อังกฤษยึดครองพม่าใน ค.ศ. 1885 ได้ที่ ดี.จี.อี.ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), หน้า 751-781.

³⁶ ป่าแม่ต้า (อ.ลอง) ขณะนั้นยังอยู่ในกรรมสิทธิ์ของเจ้านครลำปาง โดยเจ้านครลำปางได้ให้บริษัทบอมเบย์ เบอร์มาเข้ามาทำสัมปทาน

³⁷ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554

³⁸ W.A. Graham, Siam: A Handbook of Practical, Commercial and Political Information (London: Alexander Moring Limited, 1912), p. 226.

พระวิจิตรมาร³⁹ ที่โรงเรียนป่าไม้ในปัจจุบัน ...”⁴⁰ และนำเรือกลไฟมาชักลากหรือบรรทุกไม้ขนอนสักไป ยังตลาดปากน้ำโพและโรงเลื่อยในกรุงเทพฯด้วย

ภาพที่ 3 ดับเบิลยู. กัลด์เบิร์ก (W.Guldberg) กรรมการผู้จัดการบริษัท อีสต์เอเชียติก⁴¹

³⁹ พื้นที่ป่าแดง อยู่ใกล้กับวัดพระธาตุซอแฮ พื้นที่ดังกล่าวจึงถูกเรียกว่า “ป่าแดง-ซอแฮ” ระยะทางห่างจากโรงเรียนป่าไม้จังหวัดแพร่หรือสำนักงานบริษัทอีสต์เอเชียติกในอดีต อันเป็นที่ประดิษฐานพระวิจิตรมารประมาณ 8 กิโลเมตร (พระวิจิตรมาร ถูกพบครั้งแรกเป็นพระพุทธรูปไร้เศียร อยู่ในวัดร้างชื่อวัดนางเหลียว และอยู่ตรงข้ามป่าช้าประตุมารของเมืองแพร่)พื้นที่โดยรอบศาลาพระวิจิตรมาร หรือ ศาลาพระพุทธรูปวิจิตรมารประธานสันติ สุขสวัสดิ์ ชินสีห์ธรรมบพิตร เป็นที่ราบขนาดใหญ่ อยู่ห่างจากทำนน้ำบ้านเซตวัน อันเป็นจุดปล่อยขงลงน้ำยม ประมาณ 500 เมตร ความเป็นที่ราบขนาดใหญ่ ทางบริษัทอีสต์เอเชียติกจึงใช้เป็นที่พักขงก่อนจะทำการชักลากลงน้ำยมต่อไป

⁴⁰ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555.

⁴¹ พิพิธภัณฑน์ไม้สัก อ.เมือง จ.แพร่ (ในอดีตพื้นที่อาคารพิพิธภัณฑน์ไม้สัก คือที่ตั้งสำนักงานของบริษัทอีสต์เอเชียติก)

ภาพที่ 4 เจ้าชายอเล็กซ์ (Alex) แห่งเดนมาร์ก
ผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนากิจการของบริษัทอีสต์เอเชียติก
ใน พ.ศ. 2473 เจ้าชายอเล็กซ์พร้อมด้วยเจ้าหญิงมาร์กาเรตตา (Margaretha) พระชายา
ได้เสด็จทอดพระเนตรกิจการป่าไม้ของบริษัทที่จังหวัดแพร่⁴²

ภาพที่ 5 ศาลาพระวิจิตร
เป็นที่ประดิษฐานพระวิจิตรหรือ พระพุทธรูปวิจิตรประทานสันติ สุขสวัสดิ์ ชินสีห์ธรรมบพิตร
เดิมเป็นพระพุทธรูปไร้เศียรพบอยู่ในวัดร้างชื่อวัดนางเหลียว
(ศาลาวิจิตรในปัจจุบัน) ตั้งอยู่ตรงข้ามกับป่าช้าประตุมาร (ประตูเมืองทางทิศใต้) ของเมืองแพร่

⁴² เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 6 การวัดขนาดต้นสัก ของบริษัทอีสต์เอเชียติก ก่อนจะตัดฟัน ลากซุงและล่องไม้⁴³

ภาพที่ 7 ช่างของบริษัทอีสต์เอเชียติก คัดซุงลงแม่น้ำแม่คำมี
ต.ผาหมู่อ.เมือง จ.แพร่ ประมาณ พ.ศ. 2467⁴⁴

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁴ ฉวีงาม มาเจริญ, ปกิณกวัฒนธรรม จังหวัดแพร่ (กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม, 2551).

บริษัทอีสต์เอเชียติกเป็นบริษัทที่เข้ามาขอสัมปทานรายสำคัญของเมืองแพร์ เพราะไม่เพียงแต่เข้ามาดำเนินการในระยะเวลาจนถึง 4 ทศวรรษ (ประมาณ พ.ศ. 2440-2482) มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาแล้ว ยังเป็นบริษัทที่ “ลูกชวง” ในท้องถิ่นเมืองแพร์ให้ความเชื่อถืออย่างแท้จริง ดังเช่นกรณีการให้ความจริงใจแก่ลูกชวง กล่าวคือ

ทางบริษัทจะสั่งให้ผู้รับเหมายื่นรายละเอียดต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน และเกี่ยวข้องกับเรื่องส่วนตัวของผู้รับเหมา รายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการทำงานนั้น ได้แก่จำนวนคนงาน จำนวนสัตว์พาหนะ เช่น ช้าง และโค กระบือที่ใช้ในการลากเข็น หรือเทียมเกวียน ส่วนรายละเอียดที่เกี่ยวกับเรื่องส่วนตัว ได้แก่ จำนวนคนที่อยู่ภายใต้การดูแลของผู้รับเหมา นับตั้งแต่ลูกเมีย พ่อแม่ พ่อตาแม่ยาย หรือเครือญาติที่อยู่ในวัยชรา หรือที่เจ็บป่วยทุพพลภาพเลี้ยงตัวเองไม่ได้ เมื่อทางบริษัทได้รับแจ้งรายละเอียด จึงได้รับตรวจสอบและพิจารณาด้วยความเป็นธรรมว่าในเดือนหนึ่งๆ ผู้รับเหมาจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนเท่าใด และบริษัทก็จะจ่ายให้ตามนั้น เป็นต้น⁴⁵

การผูกใจคนด้วยการช่วยเหลือถึงครอบครัวญาติพี่น้อง ทำให้บริษัทอีสต์เอเชียติกเป็นที่ยอมรับของลูกชวงท้องถิ่นเมืองแพร์เป็นจำนวนมาก⁴⁶

การเกิด “ลูกชวง” มีมาตั้งแต่มีการดำเนินการกิจการป่าไม้ในระยะเริ่มต้นแล้ว แต่จะเห็นรูปแบบและเครือข่ายของ “ลูกชวง” ได้อย่างดีในยุคที่บริษัทชาวต่างชาติเข้ามาดำเนินการ ซึ่งเป็นช่วงที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านทั่วไปที่มีฐานะในเมืองแพร์ รวมถึงกลุ่มลูกหลานของเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร์ ที่มีกำลังทุนและแรงงานเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการป่าไม้ ซึ่งถือเป็นฐานของการเป็นนายทุนท้องถิ่นในเมืองแพร์ในเวลาต่อมา กลุ่ม “ลูกชวง” ที่สำคัญในยุคนี้ เช่น กลุ่มตระกูลวงศ์วรรณ ตระกูลผาทอง และตระกูลชมภูมิ่ง

บริษัทต่างชาติทั้งบอมเบย์ เบอร์มา และอีสต์เอเชียติก ใช้แรงงานต่างกลุ่มกัน คือ บริษัทบอมเบย์ เบอร์มาใช้ชาวพม่า ไทใหญ่ (เงี้ยว) เป็นหลัก กลุ่มคนเหล่านี้ถือเป็นคนในบังคับของอังกฤษ จึงเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ ในขณะที่บริษัทอีสต์เอเชียติก จะใช้แรงงานชาวขมุเป็นส่วนใหญ่ เหตุเพราะขมุรวมถึงจีนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ตลอดระยะเวลาตั้งแต่ปลายทศวรรษ

⁴⁵ บันทึกของทัศนทรง ชมภูมิ่ง. (ม.ป.ท., ม.ป.ป), หน้า 7.

⁴⁶ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554. .

2440 เป็นต้นมา แรงงานของลูกช่วงที่ทำให้กับบริษัทต่างชาติที่เข้ามาทำไม้ในเมืองแพร่จะเป็นชาว
 ขมุ ในขณะที่พวกพม่า ไทใหญ่ (เงี้ยว)จะเป็นเสมียนหรือหัวหน้าอีกต่อหนึ่ง⁴⁷

... ทุกวันนี้ลูกจ้างที่ตัดต้นไม้ นั้น มักจะเป็นขมุมาก มีเงี้ยวน้อยที่จะลงมือตัด
 ฟื้นกันเอง มักจะเป็นนายพวกขมุอีกทีหนึ่ง นับได้ว่าพวกขมุ นั้นไม่มีวิชาทางอื่น
 นอกจากตัดต้นไม้ ... ส่วนมากเงี้ยว เป็นคนฉลาดมีความคิดอ่านมากกว่าจึงเป็นนาย
 พวกขมุซึ่งเปนกุลีแท้โดยมาก นายพวกเงี้ยวเหล่านี้ก็อีกทีหนึ่ง เรียกตัวว่านายร้อย
 ...⁴⁸

การจ่ายค่าจ้างแรงงานนั้น บริษัทต่างชาติได้วางรูปแบบอย่างเป็นขั้นตอนและรัดกุม เพื่อ
 ป้องกันข้อขัดแย้งต่างๆ เช่น “ลูกช่วง” อาจจะถูกยักยอกเงินคนงานทำไม้หรือจ่ายไม่เต็มจำนวน ดังนั้น
 เมื่อผู้รับสัมปทานชาวต่างชาติมอบป่าให้แก่ “ลูกช่วง” หรือผู้รับเหมารายย่อยในท้องถิ่นแล้วจะทำการ
 ประเมินปริมาณไม้ที่คาดว่าจะ “ลูกช่วง” จะทำออกมาได้ จากนั้นจะทำการคิดราคาต่อลูกบาศก์เมตร
 และจะให้ตามระดับความยากง่ายของการทำไม้ เช่นหากพื้นที่ที่เข้าไปทำไม้เป็นบริเวณที่ห่างไกลและ
 กั้นดาร์ อาจจะให้ราคาประมาณ 30 บาทต่อลูกบาศก์เมตร หรือพื้นที่ที่เข้าถึงสะดวกจะได้ในราคา
 18-20 บาทต่อลูกบาศก์เมตร เมื่อประเมินราคาขั้นต่ำของไม้ทั้งหมดแล้ว ทางบริษัทต่างชาติจะปันเงิน
 ส่วนหนึ่งจ่ายให้กับ “ลูกช่วง” เป็นค่าจ้างงวดแรก ส่วนที่เหลือจะจ่ายค่าจ้างแรงงานทำไม้ในปาง อีก
 หนึ่งก็คือจ่ายเงินค่าจ้างแก่คนงานโดยตรง โดยไม่ต้องผ่าน “ลูกช่วง” และทางบริษัทจะส่งเสมียน
 เข้าไปตรวจตราควบคุมทำไม้ด้วยตนเองในปางไม้ด้วย ถือเป็นการรับประกันแก่พวกคนงานว่าขอเพียง
 ทำงานอย่างเต็มที่ กินอยู่ในปางไม้ไม่หลบหนีก็จะได้ค่าจ้างอย่างเต็มจำนวน วิธีดังกล่าวได้ช่วยให้
 กิจการทำป่าไม้ของบริษัทชาวต่างชาติดำเนินอย่างไม่ติดขัด เมื่อทำไม้เสร็จสิ้นแล้ว ทางบริษัทจะนับ
 ปริมาณไม้และคิดมูลค่าที่ “ลูกช่วง” ทำออกมา ว่าเป็นเงินทั้งหมดเท่าไร หากมากกว่าที่ประเมินขั้น
 ต่ำก็ต้องจ่ายเพิ่มแก่ “ลูกช่วง” และเงินค่าจ้างแรงงานหากใช้ไม่เต็มจำนวนต้องคืนเงินที่เหลือแก่ “ลูก
 ช่วง” ไป⁴⁹ วิธีการเหล่านี้ “ลูกช่วง” ได้นำมาใช้เป็นแบบอย่างเมื่อตนเองเป็นนายทุนท้องถิ่นในยุค
 ต่อมา

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน

⁴⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มร.5ม/41/1: 10 เรื่อง รายงานพระองค์เพ็ญ เสด็จตรวจการป่าไม้ (ร.ศ.
 122)

⁴⁹ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554.

จากการเข้ามาดำเนินกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร์ ยุคบริษัทต่างชาติทำให้ไม้ในเมืองแพร์ถูกตัดไปเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะการมีเครื่องมือที่ทันสมัย และการมีแรงงานทั้งคน สัตว์ รวมถึงพาหนะที่พร้อมและเอื้อต่อการขนส่งเป็นสำคัญ

บริษัทต่างชาติที่เข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ในเมืองแพร์ดำเนินกิจการมาจนกระทั่งถึงต้นทศวรรษ 2480 โดยบริษัทอีสต์เอเชียติกเป็นบริษัทต่างชาติรายสุดท้ายในจังหวัดแพร์ที่จะหมดสัญญาในการสัมปทานใน พ.ศ. 2482 ประกอบกับใน พ.ศ. 2479 ทางรัฐบาลคณะราษฎรประกาศไม่ต่อสัญญาสัมปทานให้ และเป็นปีเดียวกันกับสัญญาในการเช่าที่ตั้งสำนักงานของบริษัทอีสต์เอเชียติกได้สิ้นสุดลง ทางบริษัทอีสต์เอเชียติกจึงย้ายสำนักงานออกไป เหลือไว้เพียงพื้นที่และอาคารสำนักงานของบริษัทที่มอบให้รัฐบาล คือพื้นที่โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร์ในยุคต่อมา (พ.ศ. 2479-2536) และสถานที่ฝึกอบรมเจ้าพนักงานป่าไม้ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2536-ปัจจุบัน)

แต่เนื่องจากยังไม่สิ้นสุดการสัมปทานและปริมาณไม้ที่มาก การชักลากไม้ยังไม่แล้วเสร็จ จึงทำให้บริษัทอีสต์เอเชียติก ไม่สามารถออกจากเมืองแพร์ได้โดยทันที แต่ได้มาขอเช่าพื้นที่บริเวณตลิ่งบ้านเซตวันในการเป็นสำนักงานชั่วคราว และเมื่อตลิ่งที่บ้านเซตวันมีการทรุดพัง ทางบริษัทอีสต์เอเชียติก จึงย้ายที่ทำการชั่วคราวไปยังบริเวณตลิ่งแม่น้ำยม บริเวณบ้านทุ่งกว่าว⁵⁰ ก่อนจะออกจากเมืองแพร์อย่างถาวร ราวต้นทศวรรษ 2490 กล่าวคือ เมื่อบริษัทอีสต์เอเชียติกหมดสัญญาเช่าที่ดินสำนักงานใน พ.ศ. 2479 และสัญญาสัมปทานใน พ.ศ. 2482 แต่ยังไม่ถึงที่ต้องลำเลียงขนส่งอยู่ จึงมาตั้งสำนักงานชั่วคราวขึ้น แต่แล้วเมื่อหมดการลำเลียงขนส่งไม้แล้ว ได้เปลี่ยนมาทำหน้าที่เป็นคนกลางรับซื้อไม้ของชาวบ้านและนายทุน ไปขายยังปากน้ำโพและโรงเลื่อยที่กรุงเทพฯ แทน ก่อนที่จะออกจากแพร์ช่วง ทศวรรษ 2490⁵¹

เหตุที่รัฐบาลไม่อนุญาตให้บริษัทชาวต่างชาติทำสัมปทานป่าไม้ต่อเนื่องจากต้องการให้นายทุนท้องถิ่นเข้ามาดำเนินการกิจการป่าไม้แทนตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎรที่ต้องการให้เศรษฐกิจอยู่ในการจัดการของท้องถิ่นเอง

⁵⁰ เรือเดียวกัน, บ้านทุ่งกว่าว อยู่ห่างจากตัวเมืองจังหวัดแพร์ไปทางทิศเหนือประมาณ 4 กิโลเมตร

⁵¹ บุญยัง กัณธิยะ, อดีตเจ้าหน้าที่บริษัทแพร์ทำไม้ จำกัด, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2554.

ภาพที่ 8 อาคารบริษัทอีสต์เอเชียติก

(บน) อาคารสำนักงานของบริษัทอีสต์เอเชียติก ประมาณ พ.ศ. 2449⁵²

(ล่าง) อาคารสำนักงานของบริษัทอีสต์เอเชียติก ภายหลังใช้เป็นอาคารเรียนของโรงเรียนป่าไม้ ต่อมาได้มีการปรับปรุงกระทั่งปัจจุบันใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ไม้สัก จังหวัดแพร่

⁵² องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. (2550). ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (ฉบับ พ.ศ. 2550), หน้า 257.

2.3 การดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร์ พ.ศ. 2479-2504

การสิ้นสุดสัมปทานของบริษัทอีสต์เอเชียติก ซึ่งเป็นบริษัทต่างชาติสุดท้ายที่ดำเนินกิจการในเมืองแพร์ ช่วง พ.ศ. 2482 ประกอบกับนโยบายของคณะราษฎรที่ประกาศไว้เกี่ยวกับการปกครองระบบรัฐธรรมนูญ หลัก 6 ประการ ในข้อที่ 1 ระบุว่าจะต้องรักษาความเป็นเอกราช ทั้งในทางการเมือง การศาล เศรษฐกิจของประเทศไว้ให้มั่นคง⁵³ ซึ่งหมายถึง “จะต้องบำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ”⁵⁴ รัฐบาลคณะราษฎรจึงเน้นส่งเสริมให้นายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินกิจการต่างๆ รวมทั้งกิจการป่าไม้เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการ โดยการดำเนินกิจการป่าไม้ในช่วงดังกล่าวยังคงเป็นสัมปทานไม้สัก แต่ต่อมาก่อนออกพระราชบัญญัติปิดป่า พ.ศ. 2532 จะเป็นสัมปทานไม้กระยาเลยเป็นสำคัญ เหตุเพราะไม้สักได้ถูกประกาศเป็นไม้หวงห้าม ซึ่งดำเนินการโดยนายทุนท้องถิ่นที่มีทุนทั้งการเงินและแรงงาน (คนและพาหนะ) สืบเนื่องจากการที่เคยเป็น “ลูกช่วง” ให้กับบริษัทต่างชาติมาก่อน กลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่มาจากการเป็น “ลูกช่วง” ของบริษัทชาวต่างชาติมีอยู่ด้วยกัน 2 กลุ่ม คือกลุ่มลูกหลานเจ้านายท้องถิ่น และกลุ่มผู้มีฐานะ

กลุ่มลูกหลานเจ้านายท้องถิ่น ได้แก่ เจ้าไว้วัง หรือวงศ์ แสนศิริพันธุ์ (ผู้แทนราษฎรคนแรกของเมืองแพร์ เป็นบุตรพระวิชัยราชา ต้นตระกูลแสนศิริพันธุ์), หลวงพงษ์พิบูลย์ (เจ้าน้อยพรหม วงศ์พระถาง), เจ้าน้อยจุก แก่นหอม, เจ้าอิน วังซ้าย และเจ้าคำตัน วังซ้าย เป็นต้น⁵⁵ ส่วนกลุ่มผู้มีฐานะ เช่น แสน วงศ์วรรณ (บิดานายณรงค์ วงศ์วรรณ), ปัน ชมภูมิ่ง (ต่อมา เสรี ชมภูมิ่งเข้ามารับช่วงต่อ) และ ประพัฒน์ เมืองพระ เป็นต้น⁵⁶

เมื่อถึง พ.ศ. 2490 รัฐบาลตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) เป็นองค์การรัฐวิสาหกิจที่เข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ การเกิดขึ้นขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ก่อให้เกิดจำนวนนายทุนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากนายทุนท้องถิ่นจะเข้ามาเป็นผู้รับเหมา หรือ ลูกช่วงให้กับป่าที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้รับอนุญาตสัมปทาน “ทั้งนี้ก็ช่วยเหลือบุคคลผู้มีอาชีพในการทำไม้และมีอุปกรณ์

⁵³ “ประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1,” ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, เอกสารการเมืองการปกครองไทย (พ.ศ. 2417-2447) (กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532), หน้า 169.

⁵⁴ เพ็ญพิสุทธิ์ อินทรภิรมย์, “รัฐไทยกับคนจีน (พ.ศ. 2475-2487)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 36.

⁵⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม และวัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ, นครแพร์ จากอดีตมาปัจจุบัน: ภูมิเนเวศวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551), หน้า 244. และ ข้อมูลจากเอกสารภายในบ้านวงศ์บุรี จ.แพร์

⁵⁶ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554.

ในการทำไม้ เช่นมีช่างและรถยนต์ลากไม้ให้ได้มีงานทำ การจัดหาผู้รับเหมา กระทำโดยคัดเลือกตามหลักเกณฑ์ ซึ่งคณะกรรมการบริหารงานของ อ.อ.ป.ได้วางระเบียบไว้”⁵⁷

กลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่เข้ามาดำเนินการให้กับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ได้แก่ ประยูทธ ผาทอง (หลานของแสน วงศ์วรรณ), สนิท สงวนทิพย์, ประเวศน์ เวียงอินทร์, แสงง เขาวรัตน์, บุญเป็ง ไชยแก้ว, ศรีวงศ์ เวียงคำ, อ้วน ก้อนแก้ว, ประทุม คนบุญ, นิคม จันทรสุนทร, เรือง หงส์สามสิบเจ็ด, อุดม เวียงยา, อ้วน ลือวัฒนานนท์, ศาณัติ ศุภศิริ, ประทีป รุจิระพงษ์ และพูน ศรีสว่าง⁵⁸

ครั้นเข้าสู่ปลายทศวรรษ 2490 พื้นที่ป่าไม้ต่างๆที่แต่เดิมรัฐบาลได้อนุญาตให้บุคคลภายนอกและบริษัทต่างชาติเป็นผู้รับสัมปทาน ได้เปลี่ยนมาอยู่ในมือของบริษัทป่าไม้ประจำจังหวัด ที่ตั้งขึ้นราว พ.ศ. 2498 โดยมีความประสงค์ต้องการสนับสนุนนายทุนและชาวบ้านในท้องถิ่นที่มีทุนทรัพย์และแรงงาน มาดูแลจัดการป่าไม้ในจังหวัดของตนเอง

ใน พ.ศ. 2498 กรมป่าไม้ได้เริ่มดำเนินการตามนโยบายใหม่ขึ้นหนึ่งเรื่องคือ เรื่องบริษัทป่าไม้ประจำจังหวัด ทั้งนี้โดยที่ได้พิจารณาเห็นว่าปัจจุบันนี้มีการลักลอบตัดไม้กันเป็นจำนวนมากตามป่าต่างๆ ทั่วๆ ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในป่าไม้สักทางภาคเหนือและป่าไม้กระยาเลยทางภาคกลาง ในจังหวัดที่มีโรงงานแปรรูปไม้ด้วยเครื่องจักรตั้งอยู่มากโรง แม้กรมป่าไม้จะได้จัดตั้งป่าไม้แขวงขึ้นและกำชับให้คอยสอดส่องตรวจตราจับกุมอยู่อย่างกวัดข้นแล้วก็ตาม ก็ไม่อาจระงับยับยั้งการลักลอบตัดไม้ลงได้ เพราะเมื่อมีผู้รับทำไม้ในท้องถิ่นใดมากราย แต่ละรายก็ต้องแย่งกันแสวงประโยชน์ให้ได้มากที่สุดตามแต่กำลังจะทำได้ นอกจากนั้นยังมีนายทุนต่างท้องที่หรือผู้มีอิทธิพลมากหน้าหลายตา พยายามขอทำไม้ในท้องที่ต่างๆ อยู่เรื่อยๆ เป็นการกีดกันหรือแย่งอาชีพของราษฎรเจ้าของท้องที่ ซึ่งทำให้ราษฎรในท้องที่ที่มีป่าไม้ไม่เกิดความรู้สึกรักหรือหวงแหนป่าไม้ที่มีอยู่ เพราะตนไม่ได้รับประโยชน์อะไร มีแต่คนต่างท้องที่มากอบโกยเอาไป ด้วยเหตุนี้ทางการจึงคิดค้นหาหนทางที่จะให้ราษฎรในท้องที่แต่ละแห่ง เกิดความรู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ในท้องที่ของตนเอง โดยให้รวมกันจัดตั้งเป็นบริษัทจำกัดขึ้น เพื่อรับทำป่าไม้ในท้องที่เสียเอง มิให้บริษัทหรือ

⁵⁷ ดู เฉลิม ศิริวรรณ, “ประวัติสังเขป ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้,” ใน วิบูลย์อนุสรณ์ (กรุงเทพฯ: องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้, 2509), หน้า 179. แต่ความคิดเห็นของนายทุนท้องถิ่นที่สร้างตนเองขึ้นมาจากการเป็นลูกช่วงบริษัทต่างชาติ เช่น เสรี ชมภูมิ่ง กลับมองว่า การเกิดขึ้นขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ทำให้นายทุนท้องถิ่นแต่เดิมไม่มีพื้นที่ป่าในการทำไม้ เนื่องจากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้รับสัมปทานไม้สักแทบทั้งหมดจากรัฐบาลแต่เพียงผู้เดียว ส่วนนายทุนท้องถิ่นจะได้รับสัมปทานแต่ไม้กระยาเลยเท่านั้น

⁵⁸ ข้อมูลจากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) จ.แพร่

เอกชนอื่นได้รับทำไม้โดยตรง ผู้ใดมีเครื่องมือหรือพาหนะในการทำไม้ก็อาจรับจ้างบริษัทป่าไม้ประจำจังหวัดทำงานเป็นอาชีพต่อไปได้...⁵⁹

หนึ่งในบริษัทป่าไม้ประจำจังหวัดดังกล่าว คือ “บริษัทป่าไม้ประจำจังหวัดแพร่”⁶⁰ เกิดขึ้นจากการที่มีผู้ลักลอบตัดต้นไม้เกินปริมาณที่ตกลงไว้ในสัญญาที่ให้ไว้กับทางรัฐบาล ประกอบกับคนท้องถิ่น ชาวบ้านไม่เกิดความรู้สึกหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่เมืองแพร่ “บริษัทป่าไม้ประจำจังหวัดแพร่” จึงเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาต่างๆข้างต้น รวมถึงก่อให้เกิดการสร้างงานและอาชีพให้คนท้องถิ่นได้อีกทางด้วย ส่วนพื้นที่นายทุนท้องถิ่นที่เกิดจากการตั้งบริษัทป่าไม้แพร่ จำกัด ได้เข้าดูแลจัดการ เช่น ป่าห้วยแม่ก้อน แม่สาย⁶¹ ซึ่งเป็นพื้นที่เดิมของบริษัทอีสต์เอเชียติก (เดนมาร์ก) ที่เคยเข้ามาเป็นผู้สัมปทานไว้ เป็นอาทิ

ช่วง พ.ศ. 2479-2504 ในเขตเมืองแพร่มีป่าไม้ที่เกิดขึ้นจากการขออนุญาตดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ ทั้งในรูปของป่าสัมปทาน ป่าอนุญาตผูกขาด และป่าอนุญาตรายย่อยจำนวนมาก ทั้งนี้เกิดจากการที่มีการเพิ่มขึ้นของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ด้วยกรณีหนึ่ง ป่าไม้ที่ได้รับอนุญาตมีอยู่ทั่วทุกอำเภอของเมืองแพร่ ดังตารางนี้

ตารางที่ 1 รายชื่อป่าไม้ในแต่ละอำเภอ เมืองแพร่ พ.ศ. 2479-2504

อำเภอ	ชื่อป่าไม้	พื้นที่ป่าที่เปิดสัมปทาน	หมายเหตุ
เมือง	ป่าแม่ก้อน-แม่สาย	ไม่พบรายละเอียด	สัมภาษณ์เสรี ชมภูมิ่ง (13 มิถุนายน 2554)
	ป่าบ่อทอง	64.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ ปี 2497
	ป่าแม่แคม	115.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ ปี 2502
	ป่าแม่แย้-แม่สาบ (พื้นที่ป่าคาบเกี่ยว ต.ท่าข้าม ต.วังธง ต.ป่าแม่ต อ.เมือง, ต.ตำบามอก ต.บ้านปิน อ. ลอง และ ต.เวียงทอง ต.สบ สาย ต.บ้านปง อ.สูงเม่น)	101.6 ตร.กม. 127.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ ปี 2497 รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ ปี 2502
ลอง	ป่าแม่ต้า	460.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2497

⁵⁹ เทียม คมกฤส, “การป่าไม้ในประเทศไทย,” ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายตรี กนกอำแหง ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร 16 ธันวาคม 2516 (กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2516), หน้า 179-180.

⁶⁰ ใน พ.ศ. 2501 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น บริษัทป่าไม้จังหวัดแพร่ โดยมีนายแสน วงศ์วรรณ เป็นผู้จัดการ

⁶¹ บันทึกของ จิรวัดน์ เรือนดาว (ข้าราชการบำนาญที่สนใจประวัติศาสตร์เมืองแพร่) จากการสัมภาษณ์แสน วงศ์วรรณ (นายทุนป่าไม้ท้องถิ่นที่มีอำนาจและเครือข่ายในการทำป่าไม้ของเมืองแพร่) ใน พ.ศ. 2512.

		192.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2498
	ป่าเมืองลอง	1,842.0 ตร.กม. 1,472 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2497 รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2498
	ป่าห้วยป้อม	62.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502
	ป่าแม่ลู่แม่เป็น	135.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502
	ป่าแม่ลาน-แม่กาง	149.8 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502
	ป่าแม่ยมตะวันตก	482.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2497
	ห้วยขมิ้นผาคำ (พื้นที่คาบเกี่ยว อ.ลอง และ อ.เมือง)	102.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2497
	ป่าบ่อแก้ว-แม่สูง-แม่สิน (พื้นที่คาบเกี่ยวอ.ลอง, อ.วัง ชิ้น และ อ.เด่นชัย)	220.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502
สอง	ป่าแม่แฮด	75.5 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502
	ป่าแม่แฮด-ห้วยฮากไม้	ไม่พบรายละเอียด	สัมภาระณเสรี ชมภูมิ่ง (13 มิถุนายน 2554)
	ป่าแม่สอง	460.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502
	ป่าแม่ยม-แม่ตัน	485.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2497
	ป่าแม่ปุง-แม่ป้าว	281.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2497
	ป่าแม่ตีบ-แม่งาว	ไม่พบรายละเอียด	สัมภาระณเสรี ชมภูมิ่ง (13 มิถุนายน 2554)
	ป่าลำน้ำยม	ไม่พบรายละเอียด	สัมภาระณเสรี ชมภูมิ่ง (13 มิถุนายน 2554)
	ป่าแม่ยมตะวันออก (พื้นที่คาบเกี่ยว จ.แพร่ และ จ.น่าน)	4,149.6 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2497
สูงเม่น	ป่าแม่ปาน	70.78 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502
	ป่าแม่จิวะ-แม่มาน	86.9 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502
เด่นชัย	ป่าแม่พวก	163.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502
ร่องกวาง	ป่าห้วยเย็น	140.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2497
	ป่าแม่คำมี	336.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502
	ป่าแม่คำปอง-แม่ถาง-แม่เต็ก (พื้นที่คาบเกี่ยว อ.ร่องกวาง และ อ.เมือง)	250.0 ตร.กม. 570.0 ตร.กม.	รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502 รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2504
วังชิ้น	ป่าแม่สรวย	ไม่พบรายละเอียด	สัมภาระณเสรี ชมภูมิ่ง (13 มิถุนายน 2554)

ที่มา: รวบรวมโดยนางสาวเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ (ผู้วิจัย) จาก รายชื่อป่าไม้ใน เอกสารรายงานประจำปีแสดง
กิจการป่าไม้ ของกรมป่าไม้ พ.ศ. 2479-2504, เอกสารหอจดหมายเหตุ และจากการสัมภาษณ์

ตารางที่ 2 รายชื่อผู้รับสัมปทานและป่าไม้ในพื้นที่เมืองแพร่ พ.ศ. 2479-2504

ผู้รับสัมปทาน	ป่าที่ได้รับสัมปทาน	แรงงาน/ ทรัพยากร	ปีที่ได้สัมปทาน	หมายเหตุ
พ่อแสน วงศ์วรรณ	ห้วยขมิ้น ห้วยผาคำ (อ.ลอง และอ.เมือง)	ไม่พบรายละเอียด	2484-2486	ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พ่อแสน วงศ์วรรณ พ.ศ. 2512 สัมภาษณ์โดย อ.จิราวัฒน์ เรือนดาว
พ่อแสน วงศ์วรรณ	ป่าแม่พวก (อ.เด่นชัย) (ไม้บำรุงป่า)	ไม่พบรายละเอียด	2486-2490	ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พ่อแสน วงศ์วรรณ พ.ศ. 2512 สัมภาษณ์โดย อ.จิราวัฒน์ เรือนดาว
บริษัททำไม้จังหวัดแพร่ จำกัด พ่อแสน วงศ์วรรณ เป็นผู้จัดการ	ป่าแม่ก่อน - แม่สาย (อ.เมือง)	ไม่พบรายละเอียด	2498-2501	ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พ่อแสน วงศ์วรรณ พ.ศ. 2512 สัมภาษณ์โดย อ.จิราวัฒน์ เรือนดาว ในปี 2498 เจ้าพนักงานป่าไม้เขตและผู้ว่าราชการ ได้จัดตั้งบริษัททำไม้จังหวัดแพร่ขึ้น
เจ้าโว้ง (วงศ์) แสนสิริพันธ์ุ สัมปทานต่อจากนายเทพวงศ์ ณ ลำปาง (ญาติ)	ป่าแม่ทรายคำ (อ.ลอง)	ไม่พบรายละเอียด	2486-2492	(2) สร 0201.58.1/12 เรื่อง นายเทพวงศ์ ณ ลำปาง ขอให้ไม้แม่ทรายคำที่เหลือจากการสัมปทานเป็นของผู้ร้อง (สัมปทานป่าไม้ขายค้ำของนายเทพทำรง และโอนให้นายวงศ์ แสนสิริพันธ์ุ) (14 ก.ย. 2481-9 ก.พ. 2486)
รัฐบาลดำเนินการเอง แต่ให้ญาติเจ้าจันทร์คำ บุรีรัตน์ (ผู้จัดการมรดก: นายปิ่น วงศ์เมือง แก่น และนายออด มหายศปัญญา) เป็น	ป่าไม้สักห้วยเย็น(อ.ร้องกวาง)	ไม่พบรายละเอียด	2483	(2) สร 0201.58.1/14 การออกสัมปทานป่าไม้สักห้วยเย็น จังหวัดแพร่ ให้ทายาทของผู้ถึงแก่กรรม (นางบุรีรัตน์) (15 ก.ย. 2482-19 พ.ย. 2491)

ลูกช่วง เพราะได้จัด บัญชีข้างไว้แล้ว				
นายบุญมี กิจโกศล	ป่าแม่อด	ข้าง 8, เกวียน/รถ 40, กรรมกร 200 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 2,642 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 2,156 ต้น	?-2490	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2475
รัฐบาล	ป่าแม่ต้า (อ.ลอง)	ข้าง 36, เกวียน/รถ 82, กรรมกร 340 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 8,975 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 3,220ต้น	?-2482	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2475
รัฐบาล	ป่าเมืองลอง (อ.ลอง)	ข้าง 109, เกวียน/รถ 165, กรรมกร 666 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 3,131 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 33,001 ต้น	?-2482	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2475
บริษัทอีสต์เอเชียติก	แม่ยมฝั่ง ตะวันออก (อ.สอง, ร้อง กว้าง และ อ.เมือง)	ข้าง 120, เกวียน/รถ -, กรรมกร 340 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 10,376 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 11,116 ต้น	?-2482	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2475 *** พ.ศ. 2479 สัญญา อาคารสำนักงานสิ้นสุดลง ไม้ที่ตัดก็หมดโควตาแล้ว แต่ สัญญาสัมปทานยังไม่หมด บ.อีสต์เอเชียติก จึงเปลี่ยน บทบาทมาทำการรับไม้ล่อง เป็นหลักแทน
บริษัทหลุยส์เลียวโน	แม่ยมฝั่ง	ข้าง 14,		(2)สร.0201.58/6

เวนส์	ตะวันตก	เกวียน/รถ - , กรรมกร 100 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 7,527 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 3,280 ต้น		บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2475
แม่เจ้าจันทร์คำ บุรี รัตน์	ป่าห้วยบ่อ ทอง (อ.เมือง)	ข้าง 21, เกวียน/รถ - , กรรมกร 50 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 548 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 496 ต้น	?-2483	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2475
บริษัทลำซำ	ป่าแม่แย้ (อ.เมือง)	ข้าง 14, เกวียน/รถ - , กรรมกร 100 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 1,425 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 678 ต้น	?-2483	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2475
รัฐบาล	ป่าแม่แฮด (อ.สอง)	ข้าง 1, เกวียน/รถ 6, กรรมกร 16 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 133 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 133 ต้น	-	((2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2475
รัฐบาล	ป่าแม่แฮด	ข้าง 2, เกวียน/รถ 6, กรรมกร 16 จำนวนไม้ที่ทำได้ 154	-	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2476 ในกรณีนี้ไม่รวมกรรมกรที่ จ้างสำหรับจัดเก็บรักษาและ

		ต้น เนื้อไม้ 310.95 ลบ.ม. ค่าใช้จ่าย 777.37 บาท		ล่องไม้ ซึ่งจ้างชั่วคราวเป็น จำนวนมาก
รัฐบาล	ห้วยขมิ้นผาคำ (อ.ลอง)	ถูกตัดออกไป 861 ต้น		(2)สร.0201.58/6 บัญชีไม้ที่ตรวจเลือกตีตรา เพื่อสับกานและตัดฟันแล้ว ใน พ.ศ. 2475
เจ้าราชสัมพันธ์ ฌ ลำปาง	ป่าแม่ทรายคำ (อ.ลอง)	ข้าง 4, เกวียน/รถ 10, กรรมกร 30 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 318 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 318 ต้น	?- 2483	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2476
นายบุญมี กิจโกศล	ป่าแม่ฮีด	ข้าง 7, เกวียน/รถ 1, กรรมกร 50 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 486 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 486 ต้น (นำรถยนต์มาใช้เพียง ปีเดียว)	?- 2490	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2476
รัฐบาล	ป่าแม่ต้า (อ.ลอง)	ข้าง 62, เกวียน/รถ 150, กรรมกร 436 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 5,754 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 4,592 ต้น	?-2482	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2476
รัฐบาล	ป่าเมืองลอง (อ.ลอง)	ข้าง 25, เกวียน/รถ 10,	?-2482	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้

		กรรมกร 85 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด - ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ - ต้น (ปีขึ้นเฉพาะไม้เก่า)		หรือของป่า ใน พ.ศ. 2476
บริษัทอีสต์เอเชียติก	ป่าแม่ยม ตะวันออก (อ.สอง)	ข้าง 90, เกวียน/รถ - , กรรมกร 340 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 40,928 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 8,990 ต้น (ใช้รถไฟขน)	?-2482	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2476
บริษัทหลุยส์ทีเลียว โนเวนส์	ป่าแม่ยม ตะวันตก	ข้าง 19, เกวียน/รถ 8, กรรมกร 200 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 4,247 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 4,082 ต้น (ใช้รถยนต์ขน)	?-2483	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2476
บริษัทลำซำ	ป่าแม่แย้ (อ.เมือง)	ข้าง 13, เกวียน/รถ 5, กรรมกร 50 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 755 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 425 ต้น	?-2483	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้ หรือของป่า ใน พ.ศ. 2476
รัฐบาล	ป่าแม่แฮด (อ.สอง)	ข้าง 2, เกวียน/รถ 2,	-	(2)สร.0201.58/6 บัญชีแสดงสัมปทานทำป่าไม้

		กรรมกร 16 จำนวนไม้กานหรือตี ตราให้ตัด 154 ต้น จำนวนต้นไม้ที่ตัดใน พ.ศ.นี้ 154 ต้น		หรือของป่า ใน พ.ศ. 2476
มหาวิทยาลัยเกษตร ศาสตร์	ป่าแม่แฮด- ห้วยฮากไม้ (อ.สอง)	ไม่พบรายละเอียด	4 ธันวาคม 2484 ถึง 3 ธันวาคม 2524	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495
บริษัทอีสต์เอเชียติก	ป่าแม่ยม ตะวันออก (แพร่-น่าน)	ไม่พบรายละเอียด	1 มิถุนายน 2482 ถึง 31 พฤษภาคม 2497	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าแม่ปุง-แม่ ป้าว (ต.เตาปูน อ. สอง)	ไม่พบรายละเอียด	1 มกราคม 2493 ถึง 31 พฤษภาคม 2498	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าแม่ยม- แม่เด่น (อ.สอง)	ไม่พบรายละเอียด	1 มกราคม 2493 ถึง 31 พฤษภาคม 2498	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าห้วยเย็น (อ.ร้องกวาง)	ไม่พบรายละเอียด	1 มกราคม 2493 ถึง 31 พฤษภาคม 2498	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าห้วยขมิ้นผ คำ (อ.ลอง)	ไม่พบรายละเอียด	1 มกราคม 2493 ถึง 31 พฤษภาคม 2498	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าแม่ต้า (อ. ลอง)	ไม่พบรายละเอียด	1 มกราคม 2493 ถึง 31 พฤษภาคม 2498	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าเมืองลอง (อ.ลอง)	ไม่พบรายละเอียด	1 มกราคม 2493 ถึง 31 พฤษภาคม	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495

			2498	
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าแม่สรวย (อ.วังชิ้น) ไม้ขอนแก่นตาย	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495
นายปิ่น ชมภูมิ่ง	ป่าแม่ปาน อนุญาตให้ทำ ไม้บำรุงป่า (ไม้สัก)	ไม่พบรายละเอียด	12 พฤศจิกายน 2494 ถึง 11 พฤศจิกายน 2495	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495 ไม่มีการทำไม้ออก
หลวงชำนาญวนกิจ และนายสำอาง เจริญจันทร์แดง	ป่าเมืองลอง ภาค 2	ไม่พบรายละเอียด	25 กันยายน 2495 ถึง 24 กันยายน 2496	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495 ไม้ขอนแก่นตาย
นายวงศ์ แสนศิริ พันธุ์	ป่าเมืองลอง ภาคเปิด 1-2- 3	ไม่พบรายละเอียด	4 มีนาคม 2496 ถึง 3 มีนาคม 2497	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495 ยังไม่มีการทำไม้ออก
นายมานะ เพชร ทองคำ	ป่าแม่จั่ว (อ.สูงเม่น)	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495 ไม้บำรุงป่าตกค้าง
นายแสน ผาอง (แสน วงศ์วรรณ)	ป่าแม่พวก (อ.เด่นชัย)	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495 ไม้บำรุงป่าตกค้าง
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าแม่ตีบ แม่ งาว (อ.สอง)	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2496 ไม้ของกลาง
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าลำน้ำยม	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2496 ไม้ของกลาง
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าแม่แย้ แม่ สา (อ.เมือง)	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2496 ไม้ของกลาง
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ไม้วัดร้าง วัด หลวง	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2496 ไม้ของกลาง
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้	ป่าแม่กวง	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2496

(อ.อ.ป.)				ไม้ของกลาง
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าแม่ลาน	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2496 ไม้ของกลาง
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าแม่ลู่	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2496 ไม้ของกลาง
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าแม่พันลำ	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2496 ไม้ของกลาง
บริษัทป่าไม้ประจำ จังหวัดแพร่	ป่าแม่ยม ตะวันตก-แม่ แฮด	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2496 ไม้ของกลาง
บริษัทป่าไม้ประจำ จังหวัดแพร่	ป่าแม่ยม ตะวันออก	ไม่พบรายละเอียด	ไม่พบ รายละเอียด	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2500 เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ ของบริษัทอีสต์เอเชียติกเดิม
บริษัทป่าไม้ประจำ จังหวัดแพร่	ป่าแม่ยม ตะวันออก- ห้วยแม่ก่อน	ไม่พบรายละเอียด	7 กรกฎาคม 2499 ถึง 6 กรกฎาคม 2501	รายงานประจำปี แสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2501 ป่าอนุญาตผูกขาด
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าแม่ต้า (อ. ลอง)	ไม่พบรายละเอียด	1 มิถุนายน 2499 ถึง 31 พฤษภาคม 2514	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502 ต่อสัญญาอีกฉบับเก่าอีก 15 ปี
องค์การ อุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)	ป่าเมืองลอง (อ.ลอง)	ไม่พบรายละเอียด	1 มิถุนายน 2499 ถึง 31 พฤษภาคม 2514	รายงานประจำปีแสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502 ต่อสัญญาอีกฉบับทั้งหมดใน พ.ศ. 2498 อีก 15 ปี
บริษัทป่าไม้ประจำ จังหวัดแพร่	ป่าแม่ยม ตะวันออก- ห้วยแม่ก่อน (อ.เมือง)	ไม่พบรายละเอียด	17 มิถุนายน 2501 ถึง 16 มิถุนายน 2503	รายงานประจำปี แสดง กิจการป่าไม้ พ.ศ. 2501 ป่าอนุญาตผูกขาด ต่อสัญญาอีกฉบับทั้งหมดใน พ.ศ. 2502

ที่มา: รวบรวมโดยนางสาวเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ (ผู้วิจัย) จาก รายชื่อป่าไม้ใน เอกสารรายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ ของกรมป่าไม้ พ.ศ. 2479-2504, เอกสารหอจดหมายเหตุ และจากการสัมภาษณ์

จากตารางที่ 1 และ 2 ในข้างต้น สามารถอธิบายและวิเคราะห์ได้ว่าช่วง พ.ศ. 2479-2504 ป่าต่างๆในเมืองแพร่ได้ถูกอนุญาตสัมปทานไปบ้างแล้ว โดยเปลี่ยนมือจากเอกชนหรือบริษัทต่างชาติ มาเป็นรัฐบาลและองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ รวมถึงนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ และนายทุนพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งเท่ากับว่าการทำป่าไม้ของเมืองแพร่เป็นไปตามเงื่อนไขที่รัฐบาลต้องการ นั่นก็คือ การขจัดอิทธิพลของบริษัทป่าไม้ต่างชาติ ที่ครอบงำกิจการป่าไม้ของไทยมาเกือบศตวรรษ โดยนำนโยบายชาตินิยมมาใช้ ดังเช่น มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2494 มีใจความคือ “...รัฐบาลมีนโยบายที่จะทำไม้สักเอง หรือให้สัมปทานแก่คนไทย เพื่อเป็นการสงวนป่าไม้ไว้และบำรุงป่าไม้ไปด้วย จึงไม่อนุญาตให้บริษัทต่างด้าวได้รับสัมปทานป่าไม้ในประเทศไทยต่อไป...”⁶²

การเกิดขึ้นของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ได้ส่งผลต่อการขยายตัวของพื้นที่ป่าไม้ในเขตเมืองแพร่ ซึ่งป่าไม้ที่ได้ขออนุญาตดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่มีอยู่ด้วยกัน 3 ลักษณะ⁶³ คือ

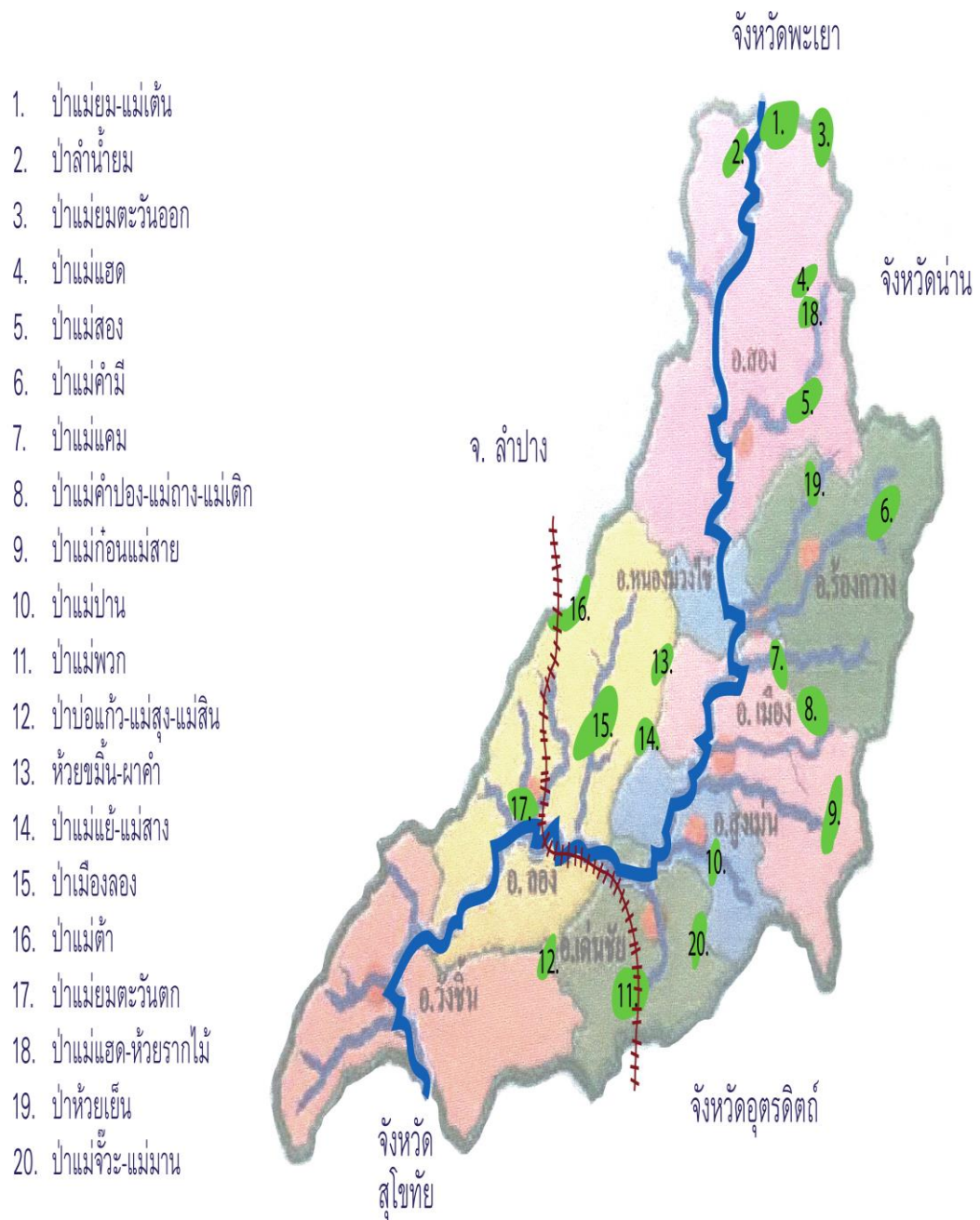
ป่าสัมปทาน เป็นการทำไม้ในเขตป่าซึ่งมีพื้นที่กว้างใหญ่ อยู่ห่างไกลจากเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ เป็นการทำไม้ที่ต้องอาศัยการลงทุนสูง จึงมีการออกอนุญาตในรูปสัมปทานให้แก่บริษัทหรือเอกชนที่มีทุนมาเป็นผู้รับสัมปทาน โดยกำหนดอายุสัมปทานไว้ไม่เกิน 15 ปี เพื่อให้ผู้สัมปทานได้รับผลตอบแทนและกำไรที่จะลงทุนในการดำเนินกิจการป่าไม้ต่อไป ทั้งนี้รัฐบาลจะเป็นผู้กำหนดพื้นที่รวมถึงเงื่อนไขให้

ป่าอนุญาตผูกขาด เป็นป่าที่มีพื้นที่ไม่กว้างนัก ไม้ที่ทำออกมาไม่มากนัก เป็นป่าที่อยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ เป็นการอนุญาตทำไม้ระยะสั้น ซึ่งปกติไม่เกิน 3 ปี และเป็น การอนุญาตผูกขาดสำหรับการทำไม้ที่คัดเลือกให้ตัดฟันตามโครงการทำไม้บำรุงป่า (คือการตัดฟันไม้ที่มีลักษณะทราม หรือไม้ชนิดที่ไม่ต้องการออกจากป่า และการทำลายวัชพืชในป่า เพื่อให้ไม้ที่ต้องการคงไว้ให้เติบโตได้อย่างเต็มที่), ไม้ยืนต้นตาย (คือไม้ที่ตายเองตามธรรมชาติ โดยไม้ต้นนั้นยังคงยืนต้นอยู่), ไม้ล้มขอนนอนไพร (คือไม้ที่โค่นล้มเองตามธรรมชาติ) และ ไม้แป๊ะ (คือไม้ที่มีลักษณะทราม เช่น ลำต้นคดงอ)

ป่าอนุญาตรายย่อย เป็นการอนุญาตให้บุคคลที่มีทุนน้อยได้ทำไม้หรือเก็บหาของป่า เช่น รวงผึ้ง ยางสน ชัน ฯลฯ เพื่อการค้าหรือใช้สอยส่วนตัว มีการวางระเบียบข้อบังคับอนุญาตได้ไม่เกิน 1 ปี

⁶² จรรยา แวววุดินันท์. มติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการป่าไม้ (กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2521), หน้า 2.

⁶³ เทียม คมกฤส, “การป่าไม้ในประเทศไทย,” ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายตรี กกกำแหง ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรรมหาวิหาร 16 ธันวาคม 2516. (กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2516), หน้า 347.

ภาพที่ 9 ภาพแสดงที่ตั้งป่าของเมืองแพร์โดยสังเขป

ข้อมูลการอนุญาตทำป่าไม้ ชี้ให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าว อุตสาหกรรมป่าไม้ ไม่ได้ดำเนินการตัดและลำเลียงอยู่แต่เพียงไม้สักเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงไม้กระยาเลยด้วย เนื่องจากรัฐบาลประกาศให้ไม้สักมีฐานะเป็นไม้หวงห้าม ผู้ที่ทำการตัดไม้สักได้ คือ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) เท่านั้น ส่วนนายทุนท้องถิ่นทั่วไปที่ขออนุญาตสัมปทานป่ากับรัฐบาลโดยตรง จะทำได้เพียงอุตสาหกรรมไม้กระยาเลยเท่านั้น ยกเว้นแต่กลุ่มที่มีทุนมากที่สามารถขอสัมปทานป่าไม้สักได้ เช่น เจ้าโว้ว แสนคริพันธุ์ เป็นต้น

กรณีการเข้ามาเป็น “ลูกช่วง” ของกลุ่มผู้มีฐานะ ตระกูล ชมภูมิ่ง คือหนึ่งตัวอย่างที่สร้างฐานะสะสมทุนจากการค้าวัวต่าง กล่าวคือ นายวรรณ ชมภูมิ่งได้ยึดอาชีพค้าวัวต่างในเขตลำปาง-แพร่-อุตรดิตถ์ ครั้นนายวรรณเสียชีวิต ประกอบกับได้มีการเปิดสัมปทานป่าไม้ในพื้นที่เมืองแพร่ นายเมืองและนายอุ้น ผู้เป็นลูกได้เห็นช่องทางในการทำมาหากินจากการสัมปทานป่าไม้ในเขตเมืองแพร่ จึงได้ขายวัวต่างเพื่อหาซื้อช้าง และสมัครเป็น “ลูกช่วง” ให้กับบริษัทต่างชาติที่รัฐบาลสยามอนุญาตให้สัมปทานป่าไม้ในเขตเมืองแพร่⁶⁴

ลักษณะของการค้าวัวต่างที่ก่อให้เกิดการสะสมทุนกระทั่งสามารถซื้อช้างและกลายเป็น “ลูกช่วง” ให้กับบริษัทต่างชาติได้นั้น จากรายงานการวิจัยเรื่อง พ่อค้าวัวต่าง: ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398- 2503) ของ ชูสิทธิ์ ชูชาติ ได้กล่าวว่า การเกิดขึ้นและลักษณะปัจจัยของอาชีพพ่อค้าวัวต่าง เกิดจากสาเหตุสำคัญ 4 ประการ คือ

1. สภาพทางภูมิศาสตร์ของทางภาคเหนือที่เป็นภูเขาและป่าไม้มีที่ราบแคบๆ ประชาชนในบริเวณหุบเขาช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 (ปลายคริสตศวรรษที่ 19) ไม่มีถนนเชื่อมติดต่อกันระหว่างเมืองกับเมือง หรือเมืองกับหมู่บ้าน ในการเดินทางซึ่งต้องผ่านป่ากับภูเขา ผู้คนจึงจำเป็นต้องใช้เส้นทางเดินเท้า หากมีการลำเลียงสิ่งของ ชาวบ้านในภาคเหนือจะใช้วัวต่างบรรทุกของเดินทางทุรกันดาร เพราะวัวต่างสามารถเดินผ่านเส้นทางแคบและป่ายภูเขาได้สะดวก

2. สภาพทางการเมือง ด้วยโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของล้านนา ก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ความสัมพันธ์ของผู้ปกครองและไพร่ เป็นไปในลักษณะที่ไพร่ต้องทำการผลิตเพื่อเจ้าขุนมูลนาย แล้วตัวมูลนายจะตอบแทนด้วยการคุ้มครอง ขณะเดียวกันการที่ไพร่จะทำการผลิตที่สำคัญ จำเป็นต้องขอกรรมสิทธิ์จากเจ้าเมืองก่อน กล่าวคือ ไพร่อาจจะต้องเสียค่าเช่า ส่วย หรือ ภาษีเป็นการตอบแทน ทั้งนี้ในการการผลิตของไพร่นั้น จะผลิตเพื่อบริโภค ผลิตเพื่อส่งส่วย เสียภาษี และผลิตเพื่อเสียค่าเช่าให้เจ้าของปัจจัยการผลิต

3. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เนื่องจากชาวบ้านมีความจำเป็นในการบริโภค ซึ่งสินค้าที่ชาวบ้านจำเป็นต้องใช้ ได้แก่ สินค้าหายากที่จำเป็นแก่ผู้คน ได้แก่ เกลือ รองลงมาคือ เครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะ

⁶⁴ เสรี ชมภูมิ่ง, ทำเนียบตระกูลชมภูมิ่ง สายที่ 8 นายปัน ชมภูมิ่ง, บันทึกเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2556. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

และปลาแห้ง ความจำเป็นในสินค้าที่หมู่บ้านของตนผลิตไม่ได้ จึงนำมาซึ่งการติดต่อค้าขายขึ้น และการเดินทางค้าขายในภาคเหนือสมัยก่อนต้นพุทธศตวรรษที่ 26 จะใช้การหาบ เกรียน เรือ ม้าต่าง ช้าง และวัวต่าง ซึ่งวัวต่างถือเป็นสัตว์พาหนะในการขนส่งสิ่งของและสินค้ามากที่สุด

4. ปัจจัยทางวัฒนธรรม การใช้วัวต่างในการขนส่งสินค้าเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของคนทางเหนือ เงี้ยว หรือไทใหญ่ เหตุที่ใช้วัวต่าง เพราะวัวสามารถเดินผ่านภูเขาและป่าไม้ได้ อีกทั้งเป็นสัตว์ที่ทนต่อสภาพความแห้งแล้งของอากาศหรือเดินทางกลางแดดได้ดีกว่าควาย

ลักษณะของพ่อค้าวัวต่าง เป็นพ่อค้าระดับท้องถิ่น อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน มีอาชีพด้านการทำไร่ ทำนา หัตถกรรม และประกอบการค้าขายหลังฤดูการเก็บเกี่ยว แต่พ่อค้าวัวต่างบางรายดำเนินการค้าขายตลอดฤดูแล้ง (ฤดูแล้ง คือระยะเวลาของฤดูหนาวกับร้อน ซึ่งเริ่มต้นที่เดือนพฤศจิกายน ถึงมิถุนายน ฤดูแล้งเป็นช่วงที่ฝนไม่ตก เหมาะแก่การเดินทางค้าขายด้วยพาหนะวัวต่าง) การค้าขายของพ่อค้าวัวต่าง จะค้าขายสินค้าประเภทสินค้าหายาก คือสินค้าที่ผลิตเองไม่ได้ หรือทำด้วยความยากลำบาก เช่น เกลือ เมียง เครื่องใช้โลหะ ปลาแห้ง, สินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรม เช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป ผ้ายืด น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เทียนไข มีด ฯลฯ สินค้าเหล่านี้จะถูกส่งมาจากกรุงเทพฯ โดยทางเรือ แล้วนำมาจำหน่ายในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ และอุตรดิตถ์ ก่อนที่พ่อค้าวัวต่างจะซื้อสินค้าเหล่านี้เข้าสู่หมู่บ้านอีกต่อหนึ่ง, สินค้าฟุ่มเฟือย เช่น สุรา บุหรี่ เครื่องประดับ และสินค้าออกจากภาคเหนือ เป็นสินค้าที่พ่อค้าวัวต่างนำมาจำหน่ายในเมือง ส่วนมากเป็นผลผลิตในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็น ผัก ผลไม้ ของป่า เช่นหนังสัตว์ น้ำมันยาง น้ำผึ้ง ครั่ง เมื่อนำสินค้าท้องถิ่นออกมาขาย พ่อค้าวัวต่างก็จะซื้อสินค้าสำเร็จรูป สินค้าฟุ่มเฟือย และสินค้าหายากที่ผลิตเองไม่ได้กลับไปขายยังหมู่บ้านที่เดินทางผ่านมา

ด้วยความที่ชุมชนรอบนอกหรือที่ห่างไกลตลาดเริ่มเสาะแสวงหาทั้งสินค้าหายาก สินค้าสำเร็จรูป และสินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อการดำรงชีพมากขึ้น การประกอบอาชีพพ่อค้าวัวต่างจึงทำให้เกิดการสะสมทุนได้อย่างไม่ยากนัก

นอกจากตระกูลขมุมนิ่งที่ก่อตัวจากการเป็นพ่อค้าวัวต่างแล้ว กลุ่มผู้มีฐานะยังมีตระกูลวงศ์วรรณ ที่นายแสน วงศ์วรรณ ทำการสะสมทุนจากการขายข้าวเปลือกให้พ่อค้าจีนที่สถานีรถไฟเด่นชัย จนมีทุนรอนในการเป็น “ลูกช่วง” ให้ทั้งบริษัทอีสต์เอเชียติก และเจ้าโว้ง แสนศิริพันธุ์ ในเวลาต่อมา⁶⁵

การสะสมทุนของแสน วงศ์วรรณ จากการขายข้าวเปลือกให้พ่อค้าจีนที่สถานีรถไฟเด่นชัยเกิดขึ้นท่ามกลางความต้องการข้าวไทยในตลาดโลก หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ดังนั้นข้าวจึงเป็นตัวกระตุ้นให้พ่อค้าเกิดการแข่งขันกันในการซื้อข้าวมารวบรวมไปขายยังกรุงเทพฯ ซึ่งข้าวที่ส่งออกจาก

⁶⁵ ปลาย้อ ชนะนนท์, “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 115.

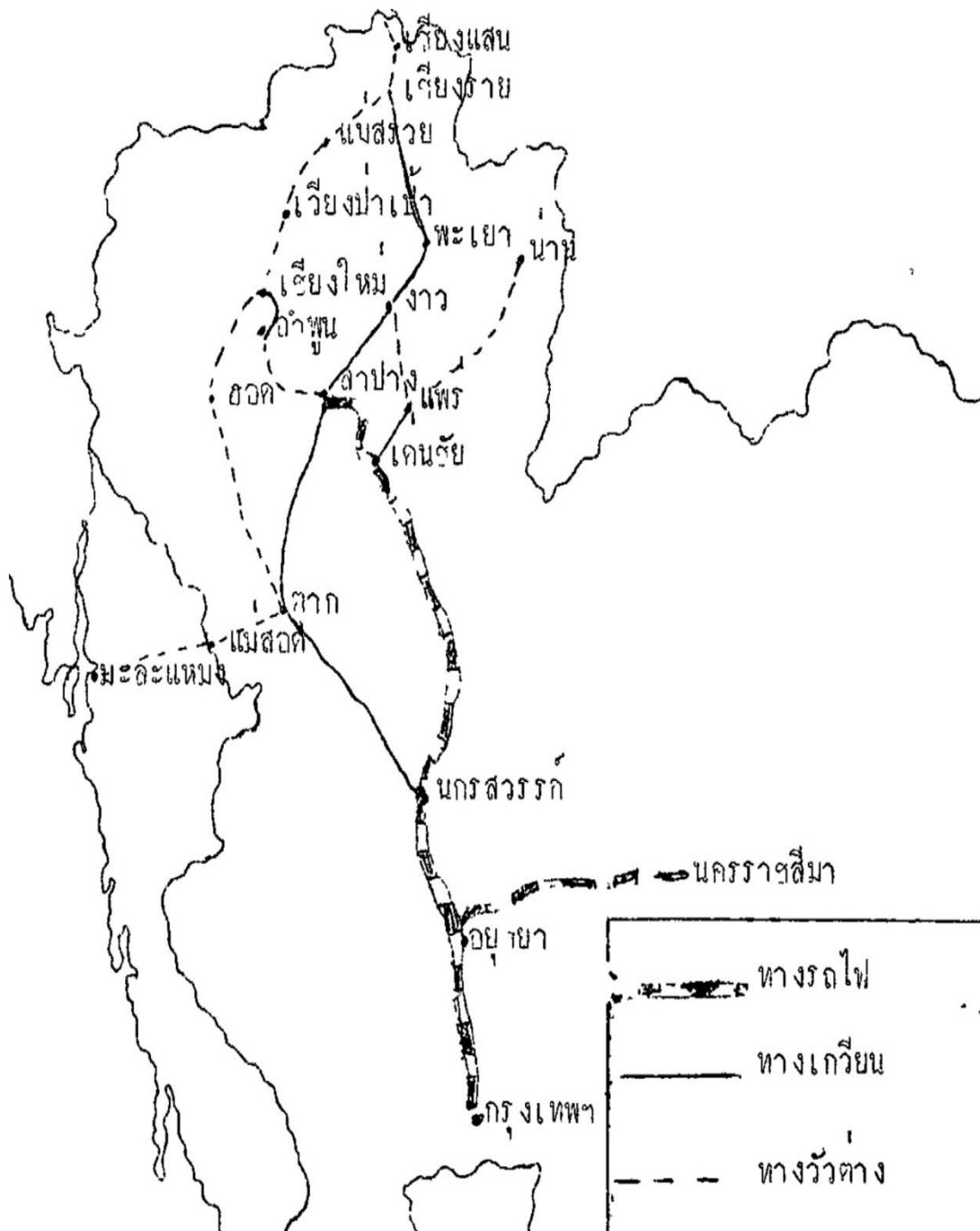
ทางภาคเหนือจะเป็นข้าวเปลือกทั้งสิ้น⁶⁶ แสน วงศ์วรรณจึงสามารถสะสมทุนและตั้งตัวได้จากการค้าข้าวเปลือก อีกทั้งยังมีเครือข่ายในการค้าขาย จนนำมาซึ่งการเป็นลูกช่วงให้เจ้าโว้ง แสนสิริพันธุ์ และบริษัทอีสต์เอเชียติก

การค้าข้าวที่สถานีรถไฟเด่นชัย ยังสะท้อนให้เห็นถึงการเข้ามาของรถไฟ ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2454 โดยหนังสือประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (พ.ศ. 2550) ได้กล่าวถึงการเข้ามาของรถไฟ ในเมืองแพร่ พ.ศ. 2454 ไว้ว่าได้ออกให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของคนเมืองแพร่เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องการค้า นั่นเป็นเพราะลักษณะของรถไฟที่ทำให้การเดินทางจากกรุงเทพฯมายังเมืองแพร่ รวดเร็วและสะดวกขึ้น รถไฟสามารถบรรทุกสินค้าได้มากขึ้น ค่าขนส่งจึงถูกลง เมื่อการขนส่งมีความสะดวก สินค้าอุตสาหกรรมที่มีรูปลักษณะสวยงาม ใช้ทนทานและมีราคาไม่แพง ก็ได้หลั่งไหลมากับรถไฟ เข้ามาแทนที่หัตถกรรมแบบดั้งเดิม นอกจากนี้รถไฟยังได้นำผู้คน โดยเฉพาะนายทุนพ่อค้าชาวจีนเข้ามาค้าขายตามสถานีรถไฟด้วย

การเข้ามาของรถไฟยังทำให้ฝ่ายปกครองในเมืองแพร่จำเป็นต้องปรับปรุงถนนระหว่างเมืองแพร่กับเด่นชัย ให้สามารถใช้ได้ทุกฤดูกาล ตั้งนั้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 ทางฝ่ายปกครองได้ทำการขยายถนนให้กว้างขึ้นและเอากวดทรายจากแม่น้ำมาถมหลังถนน ถนนสายดังกล่าวมีการพัฒนาเรื่อยมา และเมื่อถนนเส้นนี้ตัดผ่านตัวเมืองแพร่ได้ชื่อว่า ถนนยันตรกิจโกศล

การขยายและพัฒนาถนนเพื่อเชื่อมต่อกับสถานีรถไฟเด่นชัย ยังทำให้กลุ่มพ่อค้าวัวต่างเดินทางเพื่อทำการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าที่สถานีรถไฟเด่นชัยไปยังพื้นที่อื่นๆได้สะดวกอีกทางด้วย ดังภาพที่ 10 ที่แสดงถึงเส้นทางวัวต่างที่เชื่อมกับเส้นทางรถไฟ

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57-59.

ภาพที่ 10 เส้นทางรถไฟและทางวัวต่าง⁶⁷

⁶⁷ ชูสิทธิ์ ชูชาติ, “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475” ปริญญา นิพนธ์ปริญญาศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523), หน้า 51.

รูปแบบการดำเนินงานในช่วงนายทุนท้องถิ่นเข้ามาจัดการจะคล้ายกับสมัยบริษัทต่างชาติ แต่เปลี่ยนจากผู้รับสัมปทานหลักเป็นนายทุนท้องถิ่น และ “ลูกช่วง” คือชาวบ้านที่เป็นญาติพี่น้องกัน ซึ่งความสัมพันธ์ในฐานะญาติพี่น้องจะเป็นการควบคุมดูแลกันได้อย่างสนิทใจกว่า คือ สามารถว่ากล่าวสั่งสอน ตักเตือนกันได้⁶⁸ ส่วนอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้มีความทันสมัยมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเลื่อยไฟฟ้า รอก รถบรรทุก เรือ แต่ยังคงใช้ช้างเพื่อช่วยชักลากจากที่สูง แต่ในที่ลุ่มใช้วัวเทียมเกวียน 4 ตัวช่วยกันลาก เพราะวัวมีความแข็งแรง⁶⁹ และพัฒนามาเป็นรถยนต์บ้าง และรถบรรทุกบ้างแล้วแต่กรณี⁷⁰

อุปกรณ์และเครื่องมือรวมถึงเทคนิคในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้จากยุคบริษัทต่างชาติมาสู่ยุคนายทุนท้องถิ่น มีปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ 2 ปัจจัย กล่าวคือ ประการแรก คือ เรื่องของทุน เนื่องด้วยนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ไม่มีทุนมากพอ จึงไม่สามารถหาเช่าหรือซื้อรถรางมาขนส่งไม้ได้เช่นเดียวกับยุคบริษัทต่างชาติดำเนินการ ประการที่สอง คือ ขนาดและพื้นที่รับสัมปทาน กล่าวคือ จากการที่ทุนไม่มากจึงไม่สามารถขอรับสัมปทานพื้นที่ป่าขนาดใหญ่ได้และได้เพียงพื้นที่รับสัมปทานขนาดเล็ก รวมทั้งข้อจำกัดด้านเทคนิคและแรงงานในเรื่องระบบขนส่ง จึงขนย้ายโดยช้าง วัว และรถยนต์แทนเพื่อความสะดวกและประหยัดในเรื่องของทุน⁷¹

ในการใช้เครื่องมือหรือแรงงานนั้น นายทุนท้องถิ่นต้องคำนวณพื้นที่ป่าแล้วเป็นอย่างดีว่า ป่าแต่ละแห่งต้องใช้แรงงานช้างเท่าไร เพราะเมื่อทราบแรงงานช้าง เราสามารถทราบจำนวนแรงงานคนและอุปกรณ์เครื่องทุ่นแรงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นรถยนต์ รถลาก ในการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในป่านั้นได้⁷² ดังเห็นได้จาก ตารางที่ 2 รายชื่อผู้รับสัมปทานและป่าไม้ในพื้นที่เมืองแพร่ พ.ศ. 2479-2504 ที่กล่าวถึงแรงงานและทรัพยากรที่ใช้ในแต่ละป่า

การนำไปขายนั้น นายทุนท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังคงใช้วิธีล่องซุงลงมาตามลำน้ำยมแม้จะมีรถไฟวิ่งมาถึงเมืองแพร่ (บริเวณเด่นชัย) เพราะราคาถูกและประหยัดกว่าการขนส่งทางรถไฟ อีกทั้งในช่วงเวลาปลายทศวรรษ 2490 ได้เกิดโรเงื่อขึ้นจำนวนมาก ทั้งของรัฐและเอกชน เพื่อลดปริมาณการขนส่งไม้ได้อีกทางหนึ่งด้วย⁷³

⁶⁸ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555.

⁶⁹ จิราวัฒน์ เรือนดาว, ผู้เคยสัมภาษณ์แสน วงศ์วรรณ ในปี 2512, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2555.

⁷⁰ อำนวย คอวนิช, การทำไม้ (กรุงเทพฯ: ภาควิชาวิศวกรรมป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524), หน้า 245.

⁷¹ ไคลร์ตัน ดลออาร์มย์, “พัฒนาการของการทำไม้สักในประเทศไทย พ.ศ. 2439-2503” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528), หน้า 153.

⁷² เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2554.

⁷³ จิราวัฒน์ เรือนดาว, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2555.

แรงงานในการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในยุคที่กลุ่มนายทุนท้องถิ่นเข้ามาจัดการยังคงเป็นแรงงานขมอยู่เช่นเดิม และอาจมีมากกว่าเดิมด้วย เพราะขมจะอพยพเข้ามาทำงานหากินในภาคเหนือของไทย โดยมีนายฮ้อย หรือนายร้อย⁷⁴ เป็นผู้นำเข้ามา⁷⁵ ขมบางคนเมื่อทำงานครบ 2 ปีแล้วบางคนไม่ได้กลับไปยังบ้านเมืองของตนอีก แต่ตั้งรกรากและแต่งงานอยู่กับสาวเมืองแพร์มีลูกหลานจนถึงปัจจุบัน⁷⁶ ทั้งนี้หากนายทุนท้องถิ่นได้สัมปทานต่างจังหวัด แรงงานที่นำไปด้วยนอกจากจะเป็นขมที่อยู่ด้วยกันมาก่อนแล้ว คนในท้องถิ่นใกล้เคียงกับพื้นที่ป่าที่สัมปทานก็เป็นอีกแรงงานหนึ่งในการทำป่าไม้ของนายทุนท้องถิ่นในระยะก่อนประกาศปิดป่า⁷⁷

การเกิดขึ้นของแรงงานท้องถิ่นในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร์ภายใต้การควบคุมดูแลจัดการของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ เกิดขึ้นภายใต้สภาพสังคมที่เข้าสู่ยุคทุนนิยมและเศรษฐกิจแบบเงินตรา โดยมีเงินตราเป็นตัวกลาง กล่าวคือ อุตสาหกรรมป่าไม้ได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจ โดยระบบเงินตราเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวบ้านมากขึ้น จากแต่เดิมสิ่งของที่ตนเองไม่สามารถผลิตได้จะนำไปแลกเปลี่ยนกันกลายเป็นต้องซื้อขายกันผ่านระบบเงินตรา ทำให้ชาวบ้านต้องประกอบอาชีพอย่างอื่นหลังฤดูการเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลง อาชีพที่สำคัญได้แก่ อาชีพรับจ้าง ค่าขาย และผลิตสินค้าหัตถกรรม⁷⁸ ซึ่งการเป็นแรงงานป่าไม้ให้กับนายทุนท้องถิ่น ไม่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะมากนัก ขอเพียงมีแรงงานก็เพียงพอแล้ว ด้วยเหตุนี้แรงงานท้องถิ่นจึงเป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ในช่วงที่นายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ควบคุม

การดำเนินกิจการโดยเป็นลูกจ้างให้กับบริษัทชาวต่างชาติ จนกลายมาเป็นนายทุนท้องถิ่น ทำให้เหล่านายทุนท้องถิ่นผู้ดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้ทั้งหลายมีความมั่งคั่ง มีทั้งเงินทุนและแรงงานทั้งคน และพาหนะ (ช้างและรถ) จำนวนมาก จึงได้รับสมญาจากคนทั่วไปว่า “พ่อเลี้ยง”

เนื้อหาทั้งหมดในข้างต้นคือเรื่องราวความเป็นมาและพัฒนาการการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร์ที่มีมาอย่างยาวนานตั้งแต่ช่วงเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร์ (ก่อน พ.ศ. 2445) ตลอดจนช่วงบริษัทต่างชาติ (พ.ศ. 2445-2479) กระทั่งช่วงนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ จนถึงการประกาศแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2479-2504) เป็นสำคัญ

⁷⁴ นายฮ้อย (นายร้อย) คือ นายจ้าง หรือผู้ควบคุมขบวน ทั้งขบวนคน หรือขบวนสัตว์ต่าง เพื่อทำการค้าขายแลกเปลี่ยน

⁷⁵ ระบบแรงงานจะนำไปอธิบายในบทที่ 3 เรื่องสังคมปางไม้ ศูนย์กลางการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร์

⁷⁶ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555.

⁷⁷ บุญยิ่ง กันธิยะ, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2554.

⁷⁸ ชูสิทธิ์ ชูชาติ, “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475” ปรินญา นินพันธ์ปริญญาศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523, หน้า 69.

สรุป

อุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร่เกิดจากการความต้องการไม้ในโลกตะวันตก โดยเฉพาะความต้องการของมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมอย่างอังกฤษ รวมถึงเดนมาร์ก ที่ได้เข้ามาขอสัมปทานดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้ทางตอนเหนือของสยาม ตลอดจนการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร่ก็ได้เริ่มต้นขึ้นโดยเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่ ซึ่งเป็นทั้งเจ้าของป่าและผู้ดำเนินการทำป่าไม้เอง แต่แล้วเมื่อเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร่หมดอำนาจลง เมืองแพร่ถูกยึดโยงเข้ากับส่วนกลาง พื้นที่ป่าไม้ต่างๆจึงถูกยึดให้เป็นของรัฐบาล รัฐบาลขณะนั้นจึงอนุญาตให้บริษัทต่างชาติเข้ามาดำเนินการ การเข้ามาของบริษัทต่างชาติ ได้ก่อให้เกิดลูกช่วง ที่เกิดจากการสะสมทุนจากการเป็นพ่อค้าวัวต่าง การค้าขายกับทางสถานีรถไฟ รวมถึงการเป็นลูกหลานเจ้าที่ยังหลงเหลืออยู่ ซึ่งภายหลังคนกลุ่มเหล่านี้ก็คือนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ ในช่วงบริษัทต่างชาติ การดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่ดำเนินไปได้ด้วยดี ในแต่ละปีมีไม้ออกมาเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะบริษัทต่างชาติมีเครื่องมืออุปกรณ์และแรงงานที่ดี

เมื่อรัฐบาลได้ให้การสนับสนุนคนท้องถิ่นดำเนินอุตสาหกรรมเอง ลูกช่วงของบริษัทต่างชาติที่สะสมทุนได้ จึงกลายเป็นนายทุนท้องถิ่นประกอบกับ การเกิดขึ้นขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และบริษัทป่าไม้ประจำจังหวัดแพร่เกิดขึ้น ทำให้เกิดนายทุนท้องถิ่นในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้มากยิ่งขึ้น รวมถึงมีป่าที่ได้ขออนุญาตดำเนินการมากขึ้นตามลำดับอีกด้วย แต่เมื่อเทียบกับจำนวนต่อผืนที่นายทุนท้องถิ่นได้อาจยังน้อยเมื่อเทียบกับบริษัทต่างชาติได้ นั่นเป็นเพราะปัจจัยเรื่องทุนของนายทุนท้องถิ่นเป็นหลัก ทั้งนี้ในการจัดการแรงงาน นายทุนท้องถิ่นยังนิยมใช้แรงงานขมุ และได้มีการจ้างงานแรงงานคนท้องถิ่นเมืองแพร่มากขึ้นด้วย

บทที่ 3

สังคัมปางไม้: ศูนย์กลางการค้าเงินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร์ (พ.ศ. 2479-2504)

การค้าเงินอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์¹ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 พัฒนามาจากการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ในสมัยที่บริษัทต่างชาติเข้ามาดำเนินการ ความสำคัญหนึ่งเกี่ยวกับการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ คือ เรื่องของพื้นที่ที่ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมป่าไม้และการทำกิจกรรมต่างๆ หรือที่เรียกกันว่า “ปาง” หรือ “ปางไม้” ความสำคัญของ “ปาง” หรือ “ปางไม้” และการเป็นที่พักพิงชั่วคราวในฤดูกาลการทำไม้ที่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา ในบทนี้จะนำเสนอถึงเรื่องราวของสังคัมปางไม้ในเมืองแพร์ ที่สะท้อนให้เห็นถึงแรงงานที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมป่าไม้ ตลอดจนถึงขั้นตอนที่หลากหลายของการทำไม้ และเรื่องราววิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนแรงงานที่เข้าไปดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นสำคัญ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาผ่านคำบอกเล่าของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและร่วมสมัยกับการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ช่วง พ.ศ. 2479-2504 เป็นหลัก

3.1 สังคัมปางไม้เมืองแพร์

การที่รัฐบาลเปิดป่าอนุญาตให้ทำอุตสาหกรรมป่าไม้ที่เมืองแพร์จำนวนมาก ทั้งป่าสัมปทานป่าอนุญาตผูกขาด และป่าอนุญาตรายย่อย² กระทั่งก่อให้เกิดนายทุนท้องถิ่นจำนวนมากอย่างต่อเนื่อง เรื่องราวเกี่ยวกับสังคัมปางไม้ที่มีนายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ดูแลจัดการ จึงเป็นเรื่องราวและสีสันของสังคัมปางไม้ที่จะนำเสนอต่อไป

ก่อนที่ผู้วิจัยจะอธิบายถึงเรื่องราวในสังคัมปางไม้ที่มีนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ เป็นผู้ดูแลจัดการ ผู้วิจัยขออนุญาตคำว่า “ปางไม้” เพื่อสร้างความเข้าใจเสียขั้นหนึ่งก่อน

¹ เมืองแพร์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความหมายครอบคลุมอาณาบริเวณจังหวัดแพร์ในปัจจุบันทั้งหมด

² รายละเอียดลักษณะของป่าสัมปทาน ป่าอนุญาตผูกขาด และป่าอนุญาตรายย่อยในบทที่ 2

ภาพที่ 11 จิตรกรรมสังคัมปางไม้

ลายทองประดับเสาวิหาร ภายในอุโบสถ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนเมืองแพร่ที่สัมพันธ์กับการทำป่าไม้
จิตรกรรมดังกล่าวเพ็ญเขียนขึ้นราวทศวรรษ 2550

“ปาง” เป็นคำนาม หมายถึง ที่พักกลางป่าชั่วคราว³ ขณะเดียวกัน ในหนังสือ 3 เจ้าสัวปางไม้⁴ ได้นิยาม “ปางไม้” ว่า “เป็นชื่อเรียกของธุรกิจชนิดหนึ่ง เหมือนกับคนที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับแร่ ก็เรียกว่า เหมืองแร่ แต่สำหรับผู้ที่ทำธุรกิจไม้ จึงเรียกว่า ปางไม้”⁴ หรือภาพสะท้อนจากวรรณกรรมเรื่อง ขั้วฟ้าดินสลาย ของ มาลัย ชูพินิจ (นามปากกา “เรียมเอง”) ที่กล่าวถึงปางของพะโป้ที่ว่า

³ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์), หน้า 531.

⁴ เจริญ ตันมหาพราน, 3 เจ้าสัวปางไม้ (กรุงเทพฯ: ประชาธิปไตย, 2554), คำนำสำนักพิมพ์.

ค่ายหรือปางอาจเป็นคำเล็กเกินไป สำหรับท่านที่จะเรียกที่ทำการป่าไม้เขา
ท่ากระดานของพะโป้ ...ภาพของบ้านพักมุงสังกะสี ฝากระดานแบบใหม่ๆ เล็กบ้าง
ใหญ่บ้างคละกัน ตั้งเรียงรายอยู่โดยรอบบังกะโลหลังใหญ่ ภาพของโรงเลื่อย เตเผา
ถ่าน ที่ทำการและโรงพยาบาล นอกจากนิคมที่ทันสมัยแห่งหนึ่ง ซึ่งนอกจากรัฐบาล
แล้ว เอกชนอย่างพะโป้เท่านั้นจะพึงเนรมิตขึ้นได้⁵

ความหมายที่ได้จากพจนานุกรม คำนิยามจากหนังสือ 3 เจ้าสัวปางไม้ และการบรรยายใน
วรรณกรรม ขั้วฟ้าดินสลาย จึงมองเห็นภาพของ “ปางไม้” โดยรวมว่าเปรียบเสมือนที่พักพิงชั่วคราว
ของแรงงาน อันประกอบไปด้วย ที่พักพิงของแรงงานคน แรงงานสัตว์ โรงครัว โรงเก็บอุปกรณ์การทำ
ไม้ ลานพักผ่อนตลอดจนพื้นที่ที่ได้ชื่อว่าป่าที่เข้าไปทำอุตสาหกรรมป่าไม้ด้วย ซึ่งเมื่อหมดฤดูการทำไม้
ที่พักพิงต่างๆที่สร้างขึ้นใน “ปางไม้” ต้องถูกรื้อถอนไป และมีการสร้างที่พักพิงใน “ปางไม้” แห่งใหม่
ขึ้นมา เมื่อมีการขอสัมปทานทำไม้ในป่าแห่งใหม่

ด้วยเหตุข้างต้น “ปางไม้” จึงถูกจัดให้เป็นศูนย์กลางการดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้โดย
นายทุนท้องถิ่น และเป็นสังคมชั่วคราวหนึ่งในฤดูกาลดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้กล่าวคือเป็นทั้งที่ทำกิน
และแหล่งพักพิงที่สำคัญ ทั้งนี้ภาพปางไม้ของพะโป้ที่ ท่ากระดาน จังหวัดกำแพงเพชร ในวรรณกรรม
เรื่อง ขั้วฟ้าดินสลาย คงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นภาพความยิ่งใหญ่ มีอำนาจ แรงงานและทุน
ทรัพย์ของพะโป้ ผู้เป็นนายห้างหรือผู้จัดการการทำไม้ในเขตจังหวัดกำแพงเพชรในอดีต เช่นเดียวกัน
กับปางไม้ในเมืองแพร่ ภาพโดยรวมทั้งเรื่องของการทำไม้ วิถีชีวิตในปางไม้ โดยเฉพาะลักษณะเพิงพัก
พิง คงไม่ต่างจากปางไม้ของพะโป้ หากแต่ความต่างคงอยู่ในลักษณะที่ไม่ใช่ปางไม้ที่มีผู้คนนับร้อยนับ
พัน หรือ การมีทั้งโรงเลื่อย เตเผาถ่านและโรงพยาบาลอยู่ในบริเวณดังกล่าวเป็นแน่ เพราะปางไม้
ของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่มีลักษณะเป็นปางชั่วคราว ผู้คนในปางไม้ใช้ชีวิตอยู่เพียงประมาณ 1-2 ปี
เท่าที่จะมีไม้ให้ตัดฟันและชักลากเท่านั้น

จำนวนป่าไม้ที่ได้รวบรวมไว้ในบทที่ 2 (ดู ตารางที่ 2) ล้วนแต่เป็นป่าไม้ที่เกิดจากการที่
นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ได้ขออนุญาตจากรัฐบาล และบางพื้นที่ยังคงเป็นป่าที่รัฐบาลดำเนินการเอง
หรือให้องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เข้ามาจัดการและจัดหาลูกช่วงเป็นสำคัญ จากการศึกษาพบว่าปาง
ไม้ที่ป่าแม่ต้าคือหนึ่งในป่าหลายๆแห่งของปางไม้ในเมืองแพร่ที่มีความสำคัญต่อเรื่องราวในทาง
เศรษฐกิจ และสังคมเมืองแพร่

⁵ เรียมเอง, ขั้วฟ้าดินสลาย (กรุงเทพฯ: ประพันธ์สารสิน, 2526), หน้า 1-2.

“ป่าแม่ต้า” อยู่ในเขต อ.ลอง มีพื้นที่ให้ทำสัมปทานต่างกันในแต่ละปี พ.ศ. 2497 มีพื้นที่สัมปทาน 460 ตารางกิโลเมตร⁶ และ พ.ศ. 2498 มี 192 ตารางกิโลเมตร⁷ เป็นป่าที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในเมืองแพร่ เพราะในอดีตเป็นป่าที่มีผู้ให้ความสนใจอยากจะเข้าไปดำเนินการสัมปทาน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มบริษัทต่างชาติ⁸ เจ้านายท้องถิ่นเมืองลำปาง⁹ หรือ ลูกหลานของเจ้านายเมืองแพร่¹⁰ รวมทั้งรัฐบาล¹¹ เส้นทางที่เป็นจุดดึงดูดของป่าแม่ต้าที่ทำให้ผู้คนต่างต้องการเข้ามาขอทำการสัมปทานเนื่องจาก ป่ามีขนาดใหญ่ กว้างขวาง สภาพป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ของต้นสัก พื้นที่ป่าใกล้กับแม่น้ำแม่ต้าที่ไหลลงแม่น้ำยมต่อไปได้ นอกจากนี้ในภายหลังยังมีการมาตั้งสถานีรถไฟบ้านปินขึ้น ซึ่งอยู่ห่างจากป่าแม่ต้าประมาณ 20 กิโลเมตร ด้วยทั้งสภาพป่า และพื้นที่จึงเป็นจุดดึงดูดให้ผู้คนขออนุญาตรัฐบาลเข้าดำเนินการงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในป่าแม่ต้า

และเหตุที่กล่าวว่าป่าดังกล่าวมีความสำคัญในแง่เศรษฐกิจ เนื่องจาก ในแต่ละปีที่ป่าแม่ต้า มีการตัดฟันไม้โดยใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 จำนวนไม้ที่ออกจากป่าแม่ต้า และแรงงานในการทำอุตสาหกรรมป่าแม่ต้า ของกรมป่าไม้ ระหว่าง พ.ศ. 2479-2504

ปีดำเนินการ กิจการ	ไม้ที่ตัด ออกมาได้ (ท่อน)	แรงงานช้าง (เชือก)	แรงงาน เกวียน (ลำ)	แรงงานรถ (คัน)	แรงงาน กรรมกร (คน)	หมายเหตุ
2479	3,810	50	66	ไม่พบ รายละเอียด	233	ป่าแม่ต้ายังคง ขึ้นกับ จ.ลำปาง แต่ อ.ลอง ขึ้นกับ จ.แพร่ แล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2474

⁶ รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2497 (กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2498), หน้า 38.

⁷ รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2498 (กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2499), หน้า 34.

⁸ บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา ได้รับสัมปทานให้เข้าทำป่าแม่ต้าและพื้นที่ป่าทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยม ช่วงปี พ.ศ. 2435-2464

⁹ เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปาง ได้รับอนุญาตทำพื้นที่ป่าแม่ต้าตั้งแต่ พ.ศ. 2444 และเจ้าวงษ์เกษม มารับทำป่าแม่ต้าต่อ

¹⁰ เจ้าวงศ์ (เจ้าโว้ง) แสนสิริพันธุ์ บุตรเจ้าหนานขัติ เครือญาติของเจ้าน้อยเทพวงศ์ (เจ้าหลวงองค์สุดท้ายของเมืองแพร่) และเป็นผู้แทนราษฎรคนแรกของเมืองแพร่ ได้ขอเข้าไปเป็นลูกช่วงรัฐบาลทำป่าแม่ต้า ช่วง พ.ศ. 2474 – ต้น ทศวรรษ 2490

¹¹ รัฐบาลภายใต้การควบคุมจัดการขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) ได้เข้าไปทำป่าแม่ต้า ตั้งแต่ พ.ศ. 2493 – พ.ศ. 2532 (ออกพระราชบัญญัติปิดป่า)

2480	7,888	81	127	ไม่พบ รายละเอียด	411	ป่าแม่ต้ายังคง ขึ้นกับ จ.ลำปาง แต่ อ.ลอง ขึ้นกับ จ.แพร่ แล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2474
2481	3,506	59	81	ไม่พบ รายละเอียด	154	ป่าแม่ต้ายังคง ขึ้นกับ จ.ลำปาง แต่ อ.ลอง ขึ้นกับ จ.แพร่ แล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2474
2482	-	-	-	-	-	ไม่พบรายงาน
2483	2,703	50	20	ไม่พบ รายละเอียด	155	ป่าแม่ต้ายัง กับ จ.แพร่
2484	1,989	53	15	ไม่พบ รายละเอียด-	174	
2494	2,848	37	48	ไม่พบ รายละเอียด	147	
2495	1,903	-	-	-	-	ดูหมายเหตุ**
2496	4,186	-	-	-	-	ดูหมายเหตุ**
2497	2,856	-	-	-	-	ดูหมายเหตุ**
2498	1,427	-	-	-	-	ดูหมายเหตุ**
2499	1,793	-	-	-	-	ดูหมายเหตุ**
2500	4,279	-	-	-	-	ดูหมายเหตุ**
2501	2,105	-	-	-	-	ดูหมายเหตุ**
2502	2,510	-	-	-	-	ดูหมายเหตุ**
2503	2,729	-	-	-	-	ดูหมายเหตุ**
2504	2,008	-	-	-	-	ดูหมายเหตุ**

ที่มา: รายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ ของกรมป่าไม้ ระหว่าง พ.ศ. 2479-2504 โดยนางสาวเหมือนพิมพ์
สุวรรณภาศ (ผู้วิจัย)

หมายเหตุ: * ไม่พบรายงานประจำปีแสดงกิจการป่าไม้ช่วง พ.ศ. 2485-2593

**ไม่พบการรายงานจำนวนแรงงานที่ทำป่าแม่ต้ายในช่วง พ.ศ. 2495-2504

ข้อมูลในตารางที่ 3 จำนวนไม้ที่ออกจากป่าแม่ต้า และแรงงานในการทำอุตสาหกรรมป่าแม่ต้า ในแง่ของเศรษฐกิจ แสดงให้เห็นว่าในทุกๆปีไม้จำนวนมากที่ถูกตัดออกจากป่าแม่ต้า นั้นเท่ากับว่าจำนวนเงินที่ได้รับจากการทำอุตสาหกรรมป่าแม่ตาก็ย่อมมีมากขึ้นตามจำนวนปริมาณไม้ด้วยนั่นเอง อีกทั้งปริมาณแรงงานโดยเฉพาะกลุ่มกรรมกรที่มีผลต่อเศรษฐกิจของอำเภอลองและเมืองแพร่ เช่น กลุ่มกรรมกรก่อให้เกิดการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในชีวิตประจำวันกรณีหนึ่ง เป็นต้น ส่วนในแง่สังคม จากการที่มีผู้มาทำการตัดฟันไม้ตลอดเวลาตั้งแต่ครั้งที่ป่าเป็นของเจ้านายท้องถิ่น บริษัทต่างชาติกระทั่งเป็นของรัฐบาล ผู้คนและแรงงานที่ใช้ชีวิตในสังคมปางไม้ ย่อมต้องมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน รวมทั้งต้องมีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกทั้งในเขตอำเภอลอง และตัวอำเภอเมืองแพร่ด้วย ดังนั้น “ป่าแม่ต้า” จึงเป็นภาพตัวอย่างหนึ่งของป่าไม้ อันประกอบด้วยปางไม้ซึ่งเป็นศูนย์กลางการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร่ โดยมีนายทุนท้องถิ่นและแรงงานเป็นผู้ขับเคลื่อนให้เห็นเรื่องราวทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมนั่นเอง

ในการศึกษาสังคมปางไม้ ผู้วิจัยไม่อาจลงรายละเอียดเรื่องราวเกี่ยวกับผู้คน แรงงาน และวิถีชีวิตของแต่ละปางไม้ที่มีในเมืองแพร่ตลอดช่วงปี 2479-2504 ได้ทั้งหมด ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกที่จะอธิบายให้เห็นภาพรวมของสังคมปางไม้ในเมืองแพร่ ผ่านภาพตัวแทนป่าแม่ต้าและการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ของเสรี ชมภูมิ่ง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1.1 ผู้คน แรงงานกับกระบวนการทำไม้

กระบวนการอุตสาหกรรมป่าไม้ ประกอบด้วยการทำงานที่หลากหลายขั้นตอนซึ่งในวิทยานิพนธ์นี้ได้ศึกษาในมุมมองของผู้คนและแรงงาน โดยเริ่มตั้งแต่การได้รับอนุญาตจากทางรัฐบาลเพื่อเข้าดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ จนถึงขั้นตอนการล่องไม้ไปขายยังปากน้ำโพจังหวัดนครสวรรค์ เป็นสำคัญ

นายทุนท้องถิ่นได้รับอนุญาตให้เข้าดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ โดยได้รับเอกสารสัญญาแผนที่ป่า และรหัส (หมายเลข) ในการตัดฟันไม้แล้ว การเข้าทำไม้ในป่า หนึ่งป่าใดนั้น นายทุนท้องถิ่นจังหวัดแพร่ต่างต้องหาแรงงาน หากไม่มีแรงงานที่จ้างไว้ประจำ

ก. ผู้คนและแรงงาน

แรงงานเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ และในปางไม้สิ่งที่จะต้องพิจารณาเกี่ยวกับแรงงาน คือ ในปางไม้หนึ่งๆจะต้องใช้จำนวนมากน้อยเท่าใด ซึ่งการกำหนดว่าจะต้องใช้แรงงานกี่คนจำเป็นต้องพิจารณาจากปริมาณไม้ที่ต้องการตัดและซักลาก รวมถึงความยากง่ายของภูมิประเทศ โดยต้องคำนวณจากแรงงานข้างก่อนในเบื้องต้นว่าจะต้องใช้แรงงานข้างกี่เชือกงานจึงจะแล้วเสร็จตามกำหนด ซึ่งตรงกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในช่วงปีที่ศึกษา โดยได้กล่าวว่า “ปางไม้จะมีคนงานมากน้อยขึ้นอยู่กับข้าง เพราะข้างหนึ่งตัวจำเป็นต้องมีความยาว 2 คน”¹² นอกจากนี้ปัญหาเรื่องของการหาแรงงาน เรื่องของปริมาณเสบียงอาหารที่จะต้องเตรียม¹³ คือสิ่งหนึ่งที่ต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จก่อนที่จะเดินทางเข้าปางไม้ เพราะสิ่งเหล่านี้จะสามารถช่วยทั้งในเรื่องของการบริหารเวลา และค่าใช้จ่ายในการควบคุมดูแลกระบวนการทั้งหมดของนายทุนท้องถิ่นได้

“แรงงาน” ในการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 ประกอบด้วยแรงงานสำคัญ 2 ประเภท คือ แรงงานคน และแรงงานสัตว์ กล่าวคือ แรงงานคน คือกลุ่มกรรมกรหรือผู้ใช้แรงในการตัดฟัน ซักลาก และ ล่องซุงไม้จากป่าไปสู่แหล่งค้าขายและโรงเลื่อย ซึ่งแรงงานคนเหล่านี้ต้องมีการจ้างวาน มีทั้งแรงงานชาวขมุและคนท้องถิ่น ส่วนแรงงานจากสัตว์ มีทั้งแรงงานช้าง แรงงานวัว-ควาย ที่ใช้ในการซักลากไม้จากในป่าไปสู่แม่น้ำหรือลำห้วย

แรงงานคน: ชาวขมุและคนท้องถิ่นเมืองแพร่

ในการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในภาคเหนือโดยรวม โดยเฉพาะทางฝั่งตะวันตก ซึ่งรวมถึงเมืองแพร่ด้วย นับแต่อดีตจะมี ชาว “ขมุ”¹⁴ เป็นแรงงานหลัก กล่าวคือ

¹² อุทัย สาราญคง, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2555.

¹³ อำนวย คอวานิช, ภารทำไม้ (กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524), หน้า 292.

¹⁴ “ขมุ” แปลว่า คน เป็นคำที่ชาวขมุใช้เรียกตนเอง คำว่าขมุเป็นทั้งชื่อเผ่าและภาษา ขมุอาศัยอยู่ที่ประเทศลาวเป็นส่วนใหญ่ เรียกกันว่ากลุ่มลาวเทิง (ลาวบนที่สูง) ขมุถูกเรียกในอีกชื่อหนึ่งว่า “ซา” ซึ่งแปลว่า ข้าทาส ผู้รับใช้ แต่ขมุในลาวไม่ยอมรับ คนไทยทางเหนือรู้จักชาวขมุมานานพอสมควร เนื่องจากขมุได้เข้ามาทำงานตามโรงพยาบาล โรงสี ทำงานป่าไม้ (เป็นควานูข้าง, โคนไม้) และทำงานตามบ้านเรือน ในประเทศไทยมีหมู่บ้านขมุอยู่ที่จังหวัดน่านมาก ส่วนที่จังหวัดเชียงใหม่บ้างประปราย แต่ไม่ถึงกับเป็นหมู่บ้าน บางคนเปลี่ยนสภาพเป็นชาวเมืองเพราะด้วยการติดต่อและเอาอย่างวัฒนธรรม จนกลายเป็นคนไทยจากการทำงาน ลักษณะของขมุในไทยเป็นคนผิวดำโดยมาก และเตี้ยกว่าพวกลาว สำเนียงและภาษาพูดคล้ายเขมร

ดู วรรณชสิทธิ์ บุญมี, “ความสัมพันธ์กับอังกฤษในบางลักษณะสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: การป่าไม้และการเหมืองแร่,” (ปริญญาานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,,

...ผู้ใดจะทำป่าไม้ในมณฑลพายัพแล้ว ถ้ามีทุนมากย่อมทำการได้โดยง่ายและ
สำเร็จตามประสงค์ การที่จะหาลูกจ้างนั้นไม่เป็นการลำบากยากเย็นอะไร เพราะใน
มณฑลพายัพมีคนมาก แต่ไม่ใช่คนพื้นเมือง เป็นพวกเจ็วและขมุมากที่ยืนดีรับจ้างทำ
ไม้ ให้มีเงินเดือนเลี้ยงชีพไปวันๆ วิชาความรู้เรื่องป่าไม้ก็ไม่มี ความคิดอ่านก็ไม่มีอะไร
มีขมุมาก เจ็วหน่อย แต่เจ็วมักจะเป็นนายพวกขมุอีกทีหนึ่ง เจ็วเป็นคนฉลาดมี
ความคิดความอ่านมาก...¹⁵

รายงานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม
(พระองค์เพ็ญ) ได้สะท้อนให้เห็นว่าการทำไม้ในมณฑลพายัพมีแรงงานที่เป็นชาวขมุมาก และอยู่อาศัย
ในมณฑลพายัพดังกล่าว ครั้นมาในช่วงทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา ในท้องถิ่นเมืองแพร่ แรงงานขมุที่จะ
ทำการป่าไม้กลับไม่ได้มาจากเขตภาคเหนือของไทยเหมือนแต่ก่อน แต่นายทุนท้องถิ่นต้องหามาจาก
ทางฝั่งลาว (อินโดจีนของฝรั่งเศส)

สาเหตุและปัจจัยที่นายทุนนิยมแรงงานขมุ เนื่องจากชาวขมุ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ย่าง ง่าย
อดทน ซื่อสัตย์ มัธยัสถ์ ใจได้และที่สำคัญจะไม่เกี่ยงอัตราค่าจ้าง ทั้งยังเป็นกลุ่มแรงงานที่มีอัตรา
ค่าจ้างถูกกว่ากลุ่มอื่นๆในการทำไม้ในภาคเหนือ แรงงานชาวขมุจึงเป็นที่ปรารถนาของบรรดานายจ้าง
ทั้งหลาย เพราะนอกจากอาชีพทำไม้แล้ว บรรดาแรงงานชาวขมุที่เข้ามาทำงานในภาคเหนือ ยังทำงาน
ไร่ยาสูบ ทำสวน ขุดดิน ตัดต้นไม้ ตายหญ้า และงานแบกหามตามโรงเลื่อย โรงสี ฯลฯ¹⁶ อีกด้วย

แรงงานชาวขมุอพยพเข้ามาทำมาหากินในภาคเหนือของไทย รวมถึงเมืองแพร่ด้วย โดยมีนาย
ฮ้อย หรือ นายร้อย¹⁷ เป็นผู้นำเข้ามา แรงงานชาวขมุที่เข้ามามีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณทุ่งไหหิน ทาง
เหนือของเมืองหลวงพระบาง รวมถึงบ้านน้ำอูและบ้านน้ำทาในประเทศลาว¹⁸ นายฮ้อยจะนำแรงงาน
เหล่านี้มา “ใส่” หรือนำมามอบให้ทำงานกับพ่อเลี้ยง หรือนายทุนท้องถิ่นที่ทำไม้ ตามจำนวนที่
นายทุนท้องถิ่นได้สั่งเอาไว้ล่วงหน้า¹⁹ นายฮ้อย หรือ นายร้อยจะมีลูกน้องอยู่ในอาณาเขตเล็กน้อยขึ้นอยู่กับ
ชื่อเสียงหรือความเชื่อถือที่ลูกค้ำมีต่อตน ซึ่งการนำแรงงานมาทำงาน มีการกำหนดระยะเวลาการ

2520), หน้า 145-146 และ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 30 ชาติในเชียงราย (พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: ศยาม, 2547), หน้า 259-277.

¹⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5ม/41/1:10 เรื่อง รายงานพระองค์เพ็ญเสด็จตรวจการป่าไม้ (ร.ศ. 122)

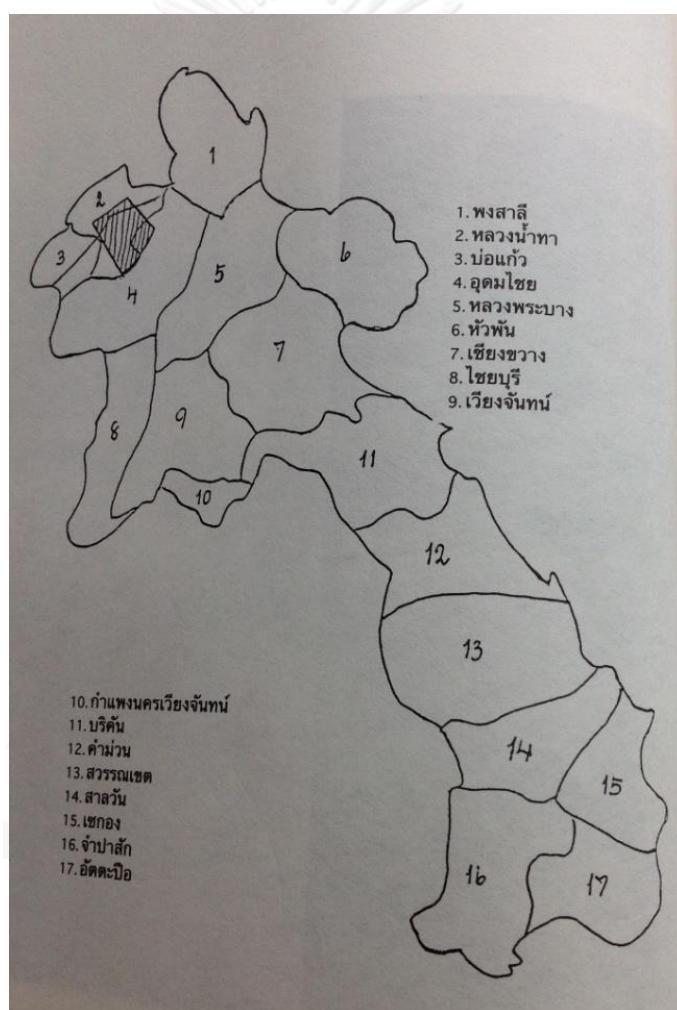
¹⁶ กรมศิลปากร, ชาวน่าน คนหนุ่มมากและคนกลุ่มน้อยในเมืองน่าน (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2540), หน้า 64.

¹⁷ นายฮ้อย หรือนายร้อย คือนายจ้างหรือผู้ควบคุมขบวนการ ทั้งขบวนการ หรือขบวนการสัตว์ต่าง เพื่อทำการค้า
ขายแลกเปลี่ยน

¹⁸ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554.

¹⁹ ทศนทร์ ชมภูมิ่ง, สุภาพบุรุษภูธร (กรุงเทพฯ: บริษัท พี.วาทีน พับลิเคชั่น จำกัด, 2528), หน้า 186..

ทำงานรอบละ 2 ปี เมื่อครบกำหนดนายฮ้อยจะมารับกลับและนำแรงงานชุดใหม่มาเปลี่ยน นายทุนท้องถิ่นจะจ่ายค่านายหน้าแก่นายฮ้อยโดยหักจากเงินเดือน 1 เดือนของแรงงานขมุ ส่วนค่าแรงที่นายทุนท้องถิ่นที่ไม่ยอมมอบให้แรงงานขมุจะให้รวบยอด 2 ปีเลย แต่หากแรงงานขมุคนใดจะขอเบิกเงินล่วงหน้าเพื่อซื้อข้าวของเครื่องใช้ก็สามารถทำได้ แต่เมื่อครบ 2 ปีจึงหักกลับกัน²⁰ อัตราค่าจ้างจะมากขึ้นอยู่กับรูปร่างลักษณะ อายุ สุขภาพ และความเฉลียวฉลาดของแรงงาน ที่สำคัญอยู่ที่การต่อรองราคากันระหว่างนายฮ้อยกับเหล่านายทุนท้องถิ่น ซึ่งในการต่อรองนำแรงงานขมุเข้ามาใหม่ หากปีใดมีการนำแรงงานขมุมาเป็นสิบ หรือร้อย จะต้องใช้เวลาคัดเลือกเป็นวันเลยทีเดียว²¹

ภาพที่ 12 แผนที่แสดงถิ่นฐานเดิมของชาวขมุในลาว²²

²⁰ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555.

²¹ ทิศนทรวง ชมภูมิ่ง, สุขภาพบุรุษภุธร (กรุงเทพฯ: บริษัท พี.วาทีน พับลิเคชั่น จำกัด, 2528), หน้า 187.

²² ดำรง ทายานิน, เกิดเป็นกามู: ชีวิตและหมู่บ้าน (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), หน้า 4.

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ พบว่าแรกสุดเมื่อมีการรับแรงงานชาวขมุมาใหม่แล้ว จำเป็นต้องทำความสะอาดร่างกายก่อนที่จะมาสัมภาษณ์เพื่อพิจารณากำหนดหน้าที่ที่เหมาะสม

เมื่อได้ขมุแล้ว จะพากันไปขมุขมุที่หาดทราย น้ำแม่ยม เพื่อทำความสะอาดร่างกาย เพราะขมุพวกนี้ไว้ผมสูงมีเหาไต่ยัวเยี้ยกันแทบทุกคน ต้องโกนผมทิ้ง บางครั้งมีขมุมากันเยอะ การโกนผมพวกขมุเป็นสิบเป็นร้อยก็ทำกันเองไม่ไหว ต้องไปขอแรงพระเณรจากวัดหัวข่วง²³ มาช่วยด้วย เสร็จจากโกนหัว ก็ต้องอาบน้ำขัดสีฉวีวรรณให้สะอาด ตกตีก็มีการปลุกขมุใหม่ขึ้นมากินปวกหาด หรือยาถ่ายพยาธิ เข้าวันถัดไปเอาขมุมาตรวจดูรูปร่างลักษณะและสุขภาพ และทดสอบปฏิกิริยาไหวพริบๆ รวมถึงการถามไถ่ชื่อเสียงเรียงนามด้วย หากชื่อขมุคนไหนพูดยาก ทางเราจะตั้งชื่อให้ใหม่ ชื่อว่าไอใหม่ จะมีเยอะมากในแต่ละปีที่มีการสับเปลี่ยนขมุเข้ามา²⁴

ในส่วนข้อตกลงและการจ่ายค่าแรง แรงงานชาวขมุจะใช้เม็ดมะขามเป็นตัวแทนของเงินในการคิดคำนวณเงิน²⁵ แม้ว่าในขณะนั้นนายทุนท้องถิ่นมีการใช้ลูกคิดในการจ่ายค่าจ้างแล้วก็ตามกล่าวคือ หากแรงงานขมุได้ค่าแรงเดือนละ 8 บาท ระยะเวลาการทำงาน 2 ปีหรือ 24 เดือนพวกเขาจะนำเม็ดมะขามาจัดวางเป็นกอง กองละ 8 เม็ด 23 กอง²⁶ ระหว่างที่ทำงานอยู่ได้มีการเบิกเงินล่วงหน้าเพื่อซื้อข้าวของเครื่องใช้ส่วนตัวอะไรไปบ้าง ก็หยิบเม็ดมะขามออกตามจำนวนที่ได้เบิกล่วงหน้าไป เหลือเท่าไรจึงนำไปให้นายทุนท้องถิ่นหรือฝ่ายบัญชีเพื่อแลกเป็นเงินบาท²⁷

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

²³ วัดหัวข่วง วัดสำคัญและเก่าแก่แห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ภายในเขตเวียงแพร์ หรืออยู่ในกำแพงเมืองที่คนแพร่เรียกกันทั่วไปว่า “เมฆ” เนื่องจากกำแพงเมืองมีขนาดสูงมาก เหตุที่นิมนต์พระเณรจากวัดหัวข่วง มาช่วยโกนผมเพราะเสรี ขมุมิ่ง อาศัยอยู่ใกล้วัดและเป็นศรัทธาวัดดังกล่าว

²⁴ เสรี ขมุมิ่ง, *สัมภาษณ์*, 2 มิถุนายน 2554.

²⁵ จิราวัฒน์ เรือนดาว, *สัมภาษณ์*, 3 กุมภาพันธ์ 2555.

²⁶ เหตุที่เหลือ 23 กอง เนื่องจากถูกหักเป็นค่านายหน้าให้กับนายฮ้อย หรือนายร้อยไปแล้ว เมื่อครั้งแรกที่เข้ามาทำงาน

²⁷ อุทัย สำราญคง, *สัมภาษณ์*, 7 มิถุนายน 2555.

ภาพที่ 13 ชาวขมุ ที่มาจกลาว เป็นแรงงานสำคัญในอุตสาหกรรมป่าไม้²⁸

นอกจากแรงงานชาวขมุแล้ว แรงงานของคนท้องถิ่นเมืองแพร่ ยังเป็นแรงงานสำคัญอีกส่วนหนึ่งในการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ ระหว่าง พ.ศ. 2479-2504 แต่มีจำนวนไม่มากเท่าแรงงานชาวขมุ เนื่องจากแรงงานคนเมืองไม่ชอบอยู่ในป่าเป็นเวลานาน ส่วนใหญ่เมื่อเข้าไปเป็นแรงงานในปางไม้ พอได้ค่าแรงมาสัก 1 เดือนก็หนีไปแล้ว²⁹ ซึ่งแรงงานคนเมืองกลุ่มนี้จะเป็นแรงงานชั่วคราวที่นายทุนท้องถิ่น ประกาศหาในขณะที่เข้าไปทำไม้ได้สักพักแล้ว และต้องการหาแรงงานคนในพื้นที่ใกล้เคียงเพิ่มเติมเพื่อกระจายรายได้สู่คนท้องถิ่นและใช้เวลาในการตัดฟันซ้กลากให้เสร็จได้ทันตามกำหนด พื้นที่ในเมืองแพร่ที่นายทุนท้องถิ่นเข้าไปจ้างวานเป็นครั้งคราว เช่น ชาวสะเยียบ อ.สอง เป็นต้น³⁰ นอกจากนี้ยังมีคนท้องถิ่นอีกลักษณะหนึ่ง คือเป็นผู้มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับนายทุนท้องถิ่น คนกลุ่มนี้จะเข้าปางไม้เพื่อไปร่วมดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้ โดยจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคนงาน เช่น กรณีของเสรี ชมภูมิ่ง ที่มีอุทัย สำราญคง ซึ่งมีฐานะเป็นลูกพี่ลูกน้อง มาเป็นผู้จัดการตั้งแต่ พ.ศ. 2492 เป็นต้นมา³¹ หรือ กรณีของแสน วงศ์วรรณ ได้นำเอาลูกหลาน เช่น พัฒน์ ผาทอง และ ประยุทธ์ ผาทอง มาเป็นลูกมือให้ช่วยควบคุมดูแลคนงาน³² เป็นต้น

²⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: อัมรินทร์, 2544), หน้า 462.

²⁹ แสงแข ชมภูมิ่ง, “การป่าไม้เมืองแพร่” (สารนิพนธ์รัฐศาสตร์บัณฑิต สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), หน้า 50.

³⁰ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2554.

³¹ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2555.

³² “ประวัติคุณพ่อพัฒน์ ผาทอง” ใน หนังสืองานศพพ่อเลี้ยงพัฒน์ ผาทอง (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2542), หน้า 7. และ คำ คำวงศ์วาน, อดีตแรงงานให้กับผจญ ผาทอง, สัมภาษณ์, 21 มิถุนายน 2554.

เหตุผลและปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนเมืองแพร่หันมาเป็นแรงงานรับจ้างในสังคมป่าไม้ เนื่องจากทุนนิยมได้เข้ามามีส่วนในการดำรงชีวิตของผู้คน และอุตสาหกรรมป่าไม้คือหนึ่งปัจจัยที่กระตุ้นให้เศรษฐกิจของเมืองแพร่มีการขยายตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม คนท้องถิ่นเมืองแพร่จึงเข้าสู่ป่าไม้รับจ้างทำการผลิต เพื่อให้ได้รับผลตอบแทน³³ ดังที่ได้อธิบายแล้วในบทที่ 2

ข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นถึงแรงงานคนที่เป็นส่วนในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร่ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 แล้ว ที่มีทั้งแรงงานชาวมุ แรงงานคนท้องถิ่นทั้งเป็นแรงงานจ้างชั่วคราว และแรงงานที่มีฐานะเป็นลูกหลานหรือเครือญาติของนายทุนท้องถิ่น ซึ่งแรงงานทั้งหมดล้วนเป็นกำลังสำคัญที่ทำให้นายทุนท้องถิ่นสามารถดำเนินกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ได้อย่างสำเร็จ และมีฐานในการที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมแพร่ต่อไป

แรงงานสัตว์: ช้าง วัวและควาย

จากการศึกษาพบว่าในยุคนายทุนท้องถิ่นนี้ ยังคงนิยมใช้แรงงานช้าง และแรงงานวัว-ควายอยู่เช่นเดียวกับอดีตที่ผ่านมา

แรงงานช้าง

เป็นแรงงานสำคัญของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ในอุตสาหกรรมป่าไม้ การจะนำช้างมาเป็นแรงงานจำเป็นต้องรู้จักธรรมชาติของช้างด้วย เพราะอุปสรรคในการทำงานของช้าง คือ ช้างไม่สามารถทำงานในฤดูร้อนได้ ดังเห็นได้จากฤดูกาลของการเข้าป่าเพื่อดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้ คืออยู่ในช่วงเดือนปลายพฤษภาคม หรือต้นมิถุนายน จนถึงปลายธันวาคม หรือต้นกุมภาพันธ์³⁴ เพราะฤดูกาลดังกล่าวคือ หน้าฝนและหนาว และในการทำงาน ช้างจะใช้เวลาทำงานออกแรงตั้งแต่เวลาประมาณ 06.00 น. ถึง 12.00 น. เท่านั้น ในตอนบ่ายอากาศร้อนช้างจำเป็นต้องหยุดพักและหยุดงานไม่เพียงเท่านั้นในการทำงาน ช้างจะทำงานติดต่อกันครบ 3 วัน และช้างจะต้องหยุดพัก 2 วัน ดังที่ข้อมูลขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ที่กล่าวไว้ว่า “... ในวันหนึ่งๆช้างเดินทางได้ราว 20 กิโลเมตร และเมื่อมันเดินทางติดต่อกัน 3 วัน ก็ต้องให้มันได้พักผ่อนเป็นเวลา 1 หรือ 2 วันด้วย”³⁵ วิธีการทำงาน 3 วัน หยุด 2 วันของช้าง จะเรียกว่า “และ” ซึ่ง “และ” อาจเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพช้างและสภาพอากาศด้วย เช่นกรณีช้างที่มีอายุมากแล้ว การทำงานอาจจะให้ทำ 2 วัน หยุด 2 วัน³⁶

³³ สมภพ มานะรังสรรค์. การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย (พ.ศ. 2488-ปัจจุบัน) (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524), หน้า 16.

³⁴ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2554.

³⁵ อำนวย คอวนิช, การทำไม้ (กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524), หน้า 120.

³⁶ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2554.

เพราะช่างต้องการการพักผ่อน และเมื่อหมดฤดูกาลทำไม้แล้วหรือเข้าสู่ช่วงฤดูร้อน ช่างจะต้องเข้า “ปางแสม” หรือ “ปางแรม” ในป่าทึบเพื่อพักผ่อน เป็นเวลาประมาณ 3 เดือนอีกด้วย³⁷ โดยจะหา กินอาหารจำพวกหญ้า ไม้ไผ่ เถาวัลย์ ไม้ยืนต้น และพืชสวน เช่น อ้อ กก หญ้าคา หญ้าปล้อง ไม้ซาง ไม้บง ส้มป่อย เถาวัลย์แดง มะเดื่อ กล้วย ขนุน มะตูม³⁸ เป็นต้น

ฝึกช่าง: กระบวนการเริ่มต้นในงานอุตสาหกรรมป่าไม้

ช่างที่นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ใช้เป็นแรงงานในปางไม้นั้น ส่วนหนึ่งได้มาจากคนเลี้ยงช้างทาง ผังลาว³⁹ โดยชาวลาวจะทำการเร่เข้ามาขาย และบางเชือกได้จากการตกลูกของช่างพังที่มีอยู่เดิม⁴⁰ และก่อนที่จะใช้งานช่างเหล่านี้ได้ต้องมีการฝึกฝนก่อน ซึ่งช่างที่จะฝึกได้ต้องอายุไม่เกิน 5 ปี และมีการหย่านมจากแม่ช้างแล้ว⁴¹ ทั้งนี้เสรี ชมภูมิ่ง ได้กล่าวอธิบายถึงการฝึกลูกช่างไว้ คือ ลูกช่างที่มีอายุ 3-4 ปี เมื่อมันหย่านมแล้ว เจ้าของจะต้องหาหมอช่างมาฝึกสอน หรือไม่ก็พาไปยังบ้านที่มีการฝึกสอน ช่าง ซึ่งในเขตแพร่ บ้านหรือครอบครัวที่ฝึกสอนช่างมีที่บ้านนาจอมขวัญ อ.ลอง จ.แพร่ เพราะที่นี่ได้มีการสอนช่างโดยสืบสายตระกูลมา คือ มีพ่อหมอเป็นหัวหน้า และสืบมาเป็นลูกชาย ลูกเขย และ หลานชาย ตามลำดับ โดยจะไม่ให้คนนอกตระกูลเข้ามาช่วยเหลือเลย⁴² ซึ่งไม่ทราบเช่นกันว่าเป็น เพราะหวังวิชาหรือเพียงต้องการสืบวิชานี้เป็นการเฉพาะภายในตระกูล ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวทำให้ ในปัจจุบันอาชีพสอนช่างที่บ้านนาจอมขวัญได้สูญหายไป

การฝึกสอนช่างจะต้องใช้เวลาประมาณ 2 อาทิตย์ ถึง 1 เดือนโดยประมาณ ลูกช่างถึงจะ เรียนรู้ได้ เริ่มแรกของการฝึก หมอช่างจะขังลูกช่างไว้ในคอกที่แคบๆ เป็นการทรมานก่อนเป็นเวลา ประมาณ 24 ชั่วโมง เพื่อเป็นการขู่บังคับให้ลูกช่างสำนึกจนฝังใจว่ามนุษย์เป็นนาย เป็นผู้ออกคำสั่ง การดื้อรั้นหรือการขัดคำสั่งของนายย่อมได้รับการลงโทษ อันได้แก่การเขียนตี หรือการทรมานให้ได้รับความเจ็บปวด หรือความลำบากต่าง ๆ นานา แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าประพฤติดี ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ เป็นนายก็จะได้รับการลดหย่อนผ่อนผัน หรือได้รับรางวัลเป็นกล้วย อ้อย เกลือ ข้าวเปลือก หรือ มะขามเปียก⁴³

³⁷ กจช. (อ) 7/2 การป่าไม้แห่งประเทศไทยและป่าไม้สักของประเทศไทย โดย นายดุสิต พาณิชพัฒน์ (อธิบดีกรมป่าไม้) พิมพ์แจก เนื่องในโอกาสนักศึกษา วปอ.ชุดที่ 9 เยี่ยมกิจการป่าไม้ ที่ป่าแม่จาว จังหวัดลำปาง วันที่ 30 มกราคม 2510, หน้า 37. และ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554.

³⁸ อำนวย คอวนิช, การทำไม้ (กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524), หน้า 114.

³⁹ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2554.

⁴⁰ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2554 และ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2555.

⁴¹ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555.

⁴² ริน อินจ้อ, แรงงานรับจ้างที่เคยทำไม้ในเขตอ.เมืองและอ.ลอง, สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2556.

⁴³ ทศนัทรช ชมภูมิ่ง, สุภาพบุรุษภูธร (กรุงเทพฯ: บริษัท พี.วาทีน พับลิเคชั่น จำกัด, 2524), หน้า 47.

การฝึกสอนของหมอช่างจะมี “หมอเต๋า” เป็นหัวหน้าทีม ก่อนฝึกจะมีการประกอบพิธีขึ้นผีครู เรียกว่า “ผีหนังปะกำ” หนังปะกำ คือหนังที่ตัดมาจากหนังควายเป็นรียาวๆ แล้วนำมาขึงเป็นเชือก ตากแห้ง ใช้แทนเหล็ก ซึ่งเวลาจะฝึกลูกช่าง ส่วนมากจะใช้หนังปะกำคล้องใช้ผูก เพราะมันมีน้ำหนักเบา เคลื่อนย้ายง่าย มีความเหนียวและคงทนมาก

เมื่อทำพิธีเช่นผีหนังปะกำเรียบร้อยแล้ว หมอช่างจะนำเอาลูกช่างมาฝึกสอน โดยการฝึกจะใช้เท้ารับความวูบขึ้นซึ่งคอพาตระเวนไปรอบๆ ช่วงแรกจะให้เดินในระยะใกล้ นานเข้าจะเพิ่มระยะให้ไกลออกไปจนชำนาญ

หมอช่างจะฝึกสอนให้ลูกช่างรู้จักนอนหรือหมอบกับพื้นดิน โดยใช้คำว่าสั่งว่า “แม่บ” สอนให้ยกขาเพื่อที่ความวูบจะขึ้นไปนั่ง จะบอกว่า “ส่ง” ถ้าจะลง บอกบอกว่า “ฮับ” หรือ “รับ”

เมื่อช่างรู้จักการเรียกขานแล้ว จะสอนช่างให้รู้จักเชือก โข่ และยอมยื่นขาให้ผูกมัด ในส่วนของการสอนให้ต่างของหรือชักลากนั้น จะต้องรอให้ช่างโตตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไปและเป็นหน้าที่ของนายทูนท้องถิ่นและเจ้าของช่างที่จะไปหาความวูบซึ่งที่รู้ใจให้มาฝึกกันเอง

ช่างตกมัน: ปัญหาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในอุตสาหกรรมป่าไม้

โดยปกติช่างจะมีร่างกายสมบูรณ์และมีอายุอยู่ในเกณฑ์ที่จะผสมพันธุ์ได้ และสามารถที่จะตกมันได้ทั้งคู่ไม่ว่าจะเป็นตัวผู้หรือช่างตัวเมีย ดังนั้นอายุของช่างที่อยู่ในเกณฑ์ที่จะตกมันอยู่ในช่วง 20-40 ปี ช่างเชือกใดมีอาการตกมันแสดงว่าเชือกนั้นกำลังสมบูรณ์ที่สุดและกำลังมีความต้องการทางเพศอย่างเต็มที่ ซึ่งจะสังเกตอาการตกมันของช่างได้จากขมับทั้ง 2 ข้างจะมีอาการบวม เมื่อตอมที่บวมขึ้นรูของตอมก็จะขยายเปิดกว้างและมีน้ำเมือกไหลออกมา เรียกอาการเช่นนี้ว่า “ตกมัน” น้ำเมือกที่ไหลออกมานี้มีกลิ่นเหม็นสาบรุนแรงนอกจากอาการตอมที่ขมับบวมและมีน้ำไหลออกมาแล้ว หากช่างที่ตกมันเป็นช่างตัวผู้ อวัยวะสืบพันธุ์ของช่างจะแข็งมีน้ำปัสสาวะไหลออกมาแบบกะปริดกะปรอย หรืออาจมีสุจิไหลออกมาเป็นบางครั้งด้วย ขณะที่ช่างตกมันจะแสดงอาการดุร้ายจะทำร้ายสิ่งที่ขวางหน้าทุกอย่างและยังมีความจำเสื่อม จึงอาจจะทำร้ายข้าวของและความวูบอีกด้วย แต่ในกรณีที่เกิดกับช่างตัวเมียหรือช่างพัง ความรุนแรงจะน้อยกว่าช่างตัวผู้ อาการตกมันจะมีอยู่ภายใน 2-3 อาทิตย์ จึงทุเลาลง ทั้งนี้เสรี ชมภูมิ่ง กล่าวว่า หากเราใกล้ชิดจะรู้ว่าเมื่อขมับข้างเริ่มบวม ต้องรีบไปหาโซ่เส้นใหญ่มาล่ามไว้ในที่ที่แข็งแรง และให้กินอาหารแต่น้อย อาหารที่นิยมให้ช่างกินขณะที่อยู่ในอาการตกมัน คือ ฟักเขียวเพื่อที่ฟักเขียวจะช่วยทำให้ช่างมีอาการดีขึ้น และทำให้ระยะของการตกมันสั้นลง อีกกรณีหนึ่งคือเมื่อเห็นตอมบวมที่ขมับ รีบนำช่างตัวเมียมาให้ช่างที่กำลังตกมันผสมพันธุ์ทันที⁴⁴ ฤดูกาลที่ช่างนิยมตกมัน คือ ช่วงหน้าหนาว เนื่องจากฤดูหนาวมีอากาศเย็น ช่างอยู่ในช่วงที่กำลังสมบูรณ์ที่สุด

⁴⁴ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2554.

และงานไม้กำลังเบาลงเนื่องจากใกล้เสร็จสิ้นฤดูการทำไม้แล้ว ส่วนในฤดูฝนเป็นช่วงที่ช่างทำงานหนัก ตกมันยาก ส่วนฤดูร้อนเป็นช่วงฤดูที่ช่างอ่อนเพลียต้องการการพักผ่อนจึงไม่ค่อยตกมันมากนัก

การจัดการของนายทุนท้องถิ่นในกรณีที่ช่างเกิดเสียชีวิต นายทุนท้องถิ่นจะต้องแจ้งเรื่องกับทางอำเภอด้วยว่าช่างเชือกดังกล่าวเสียชีวิตเพราะสาเหตุใดเนื่องจากช่างแต่ละเชือกที่นายทุนท้องถิ่นนำมาใช้แรงงานในอุตสาหกรรมป่าไม้จะต้องมีตัวพิมพ์รูปพรรณช่าง แต่ในอีกกรณีหนึ่งถือเป็นการตรวจสอบว่านายทุนท้องถิ่นไม่ได้เอางาช่างมาโดยพลการ แต่เป็นในกรณีที่ช่างเสียชีวิตแล้วนั่นเอง⁴⁵

ภาพที่ 14 เวลาช่างตกมัน หนึ่งในการจัดการคือเป่ายาสลบ⁴⁶

⁴⁵ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2556.

⁴⁶ ภาพจากคุณเชษฐา สุวรรณสา (เจ้าของร้านกาแฟแห่งระเบิด บ้านปิน อ.ลอง จ.แพร่)

แรงงานวัวและควาย

วัวและควายเป็นแรงงานที่สำคัญหนึ่งในการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ โดยจังหวัดแพร่เป็นจังหวัดที่ใช้ล้อยเกวียนลากไม้มากที่สุดในภาคเหนือ⁴⁷ เพราะมีปริมาณค่าใช้จ่ายค่อนข้างถูกกว่ารถยนต์ที่ต้องใช้น้ำมัน ซึ่งวัวควายหรือล้อยเกวียนนี้จะมีหน้าที่ช่วยในการขนส่งไม้ในทางราบ โดยจะขนส่งจากปางไม้ที่อยู่ในพื้นราบไปยังแม่น้ำ ลำห้วย หรือ ที่รวมหมอนไม้ เช่น กรณีคุณเสรี ชมภูมิ่ง ที่ใช้ควายเทียม 2 ตัวช่วยกันลากไม้ออกจากป่าแม่สาย-แม่ก้อน (ทางหลังวัดพระธาตุช่อแฮ) มารวมกันที่ตลิ่งบ้านเซตวัน ซึ่งมีระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร⁴⁸ เป็นต้น

วัวและควายที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแรงงานในการขนส่งไม้ทางพื้นราบให้กับนายทุนท้องถิ่นจะนิยมใช้วัวและควายตัวผู้ (ส่วนวัวและควายตัวเมีย จะใช้ในกิจกรรมทำไร่ ทำนา) ที่หาซื้อผ่านทางรถไฟเพื่อใช้ในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้โดยเฉพาะ กล่าวคือ การขนส่งไม้ด้วยวัวและควาย หรือ ล้อยเกวียนมักนิยมทำกันเมื่อว่างจากการเกษตรเพื่อหารายได้พิเศษ โดยวัวควายที่ใช้ในการเกษตรกรรม และอุตสาหกรรมป่าไม้คนละเพศกัน แต่ทั้งนี้การจะใช้ล้อยเกวียนต้องพิจารณาถึงหลัก 5 ประการ⁴⁹ คือ

- 1) บริเวณที่ทำไม้นั้น ราษฎรมีล้อยเกวียนมากพอสมควร และการจ้างล้อยเกวียนถูกกว่าหรือใกล้เคียงกับการขนส่งวิธีอื่น
- 2) ระยะการขนส่งไม่เกิน 10 กิโลเมตร เพราะวัวและควายเดินทางได้ประมาณวันละ 20 กิโลเมตร ฉะนั้นการกำหนดระยะทางสูงสุดไว้ 10 กิโลเมตร ก็เพื่อให้ล้อยเกวียนบรรทุกไม้ได้อย่างน้อยวันละ 1 เที้ยว และเดินทางกลับที่เดิมได้ทันในวันนั้น
- 3) จำนวนไม้ซุงที่จะขนส่งไม่มากนัก คือมีการกำหนดคร่าวๆ ว่า ถ้าไม้ซุงประมาณ 1,000 ลูกบาศก์เมตร ระยะทางขนส่งไม่เกิน 5 กิโลเมตร ก็ควรใช้การขนส่งด้วยล้อยเกวียนได้ หรือมีปริมาณไม้ซุงน้อยกว่า 10 ลูกบาศก์เมตร สามารถขนส่งด้วยล้อยเกวียนได้ในระยะทางไม่เกิน 10 กิโลเมตร
- 4) งานลากไม้ด้วยล้อยเกวียนมีกำหนดอยู่เพียง 4 เดือนใน 1 ปี คือช่วงฤดูแล้ง ระหว่างเดือนธันวาคม ถึงเดือนมีนาคมเท่านั้น เพราะเมื่อเข้าสู่ฤดูฝนการขนส่งไม้ด้วยล้อยเกวียนจะทำได้ลำบาก รวมทั้ง 1 เดือนอาจขนส่งไม้ได้ประมาณ 20 วัน เพราะต้องมีพักแรงวัวและควายบ้าง ซ่อมล้อยเกวียนบ้าง ดังนั้นนายทุนท้องถิ่นจึงต้องมีการวางแผนการขนส่งไม้ด้วยล้อยเกวียนให้พอดีกับช่วงเวลา มิเช่นนั้นการขนส่งไม้ด้วยล้อยเกวียนจะต้องล่าช้าไปอีก 1 ปี

⁴⁷ อำนาจ คอวนิช, “วิวัฒนาการการทำไม้สักในประเทศไทย,” ใน วิบูลย์อนุสรณ์ (กรุงเทพฯ: องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้, 2509), หน้า 102.

⁴⁸ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2556.

⁴⁹ อำนาจ คอวนิช, การทำไม้ (คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524), หน้า 237-238.

5) สภาพพื้นที่ที่ใช้ในการขนส่งต้องเป็นพื้นที่ราบ ไม่เป็นโคดหิน ซึ่งโดยปกติแล้วชาวบ้านที่รับจ้างขนส่งไม้ซุงด้วยล้อเกวียน มักจะทำเพลลาของตนเองให้ใหญ่กว่าปกติเล็กน้อย เพื่อรับน้ำหนักซุงได้

ลักษณะของการใช้แรงงานวัวและควายในการขนส่งไม้ คือ วัว 4 ตัว จะมีแรงเท่ากับ ควาย 2 ตัว⁵⁰ ในการใช้ล้อเกวียนเทียมควาย 1 คัน หรือ ควาย 1 คู่ จะบรรทุกไม้ได้มากน้อยขึ้นอยู่กับเส้นทางด้วย คือ ทางเรียบง่าย บรรทุกไม้ได้ 1.25 ลูกบาศก์เมตร, ทางขรุขระเล็กน้อย บรรทุกไม้ได้ประมาณ 1 ลูกบาศก์เมตร และทางขรุขระมาก เดินทางยาก จะบรรทุกได้ประมาณ 0.75 ลูกบาศก์เมตร

ผู้คนที่รับจ้างขนส่งทางล้อเกวียน ส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านทุ่งโฮ้ง⁵¹ และบ้านทุ่ง (ภาคบ้านโต้ง) เหตุเพราะบ้านทุ่งโฮ้งมีสภาพของพื้นที่อยู่ระหว่างอำเภอเมือง กับ อำเภอร่องวาง เป็นเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญในการขนส่ง และมีพื้นที่เชื่อมต่อกับป่าเขตช่อแฮ บ้านแม่หลาย ฯลฯ ล้วนแต่เป็นพื้นที่ที่ได้รับอนุญาตให้ทำอุตสาหกรรมป่าไม้ด้วย ในขณะที่บ้านทุ่ง เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีอาชีพทำล้อเกวียน เนื่องจากเป็นชุมชนที่มี สลาล้อ (ช่างทำล้อเกวียน)มากที่สุด⁵² ประกอบกับหมู่บ้านทุ่งเป็นชุมชนศูนย์กลางในการเดินทางและติดต่อค้าขาย คือ หมู่บ้านตั้งอยู่ใกล้ถนนเจริญเมืองอันเป็นถนนสำคัญ และมีถนนยันตรกิจโกศลตัดผ่าน ชาวบ้านจึงนำล้อเกวียนที่ทำ นำไปจ้างชักลากไม้ให้กับนายทุนท้องถิ่นตามป่าเขาในเขตใกล้เคียง

การใช้แรงงานสัตว์ในการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในเขตเมืองแพร่ ไม่ว่าจะเป็นแรงงานช้าง แรงงานวัวและควาย นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ต่างตระหนักถึงข้อจำกัดของแรงงานสัตว์ทั้ง 2 ชนิดเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็น

ข้อจำกัดด้านภูมิศาสตร์ คือ ช้างจะทำการชักลากจากแหล่งที่ตัดไม้ บนภูเขาที่มีทางลาดชัน ส่วน วัวและควาย จะทำการชักลากไม้เฉพาะจากที่รวมไม้บนพื้นราบมายังแม่น้ำ หรือจุดรวมไม้หมอนขนาดใหญ่ก่อนทำการล่องซุงตามแม่น้ำยมต่อไป

ข้อจำกัดด้านเวลา คือ ช้างจะไม่ชักลากไม้ในหน้าร้อน และทำการชักลากต่อวันเพียงแค่ครึ่งวันเช้า และมักจะทำงานชักลาก 3 วัน หยุด 2 วันสลับกันไป ในขณะที่วัวและควายจะชักลากไม้ได้เฉพาะหน้าแล้งคือประมาณ เดือนธันวาคม ถึงเดือนมีนาคม เท่านั้น หากทำในหน้าฝน จะเป็นการยากลำบากในการเดินทางของวัว-ควาย แล้วในระยะเวลา 1 เดือนต้องมีวันที่แรงงานวัวและควายได้พักด้วย

อาหารของสัตว์ทั้ง 2 ชนิด นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ต่างได้มีการควบคุมดูแลอย่างสม่ำเสมอ กล่าวคือ ช้างนอกจากถึงเวลาพักผ่อนหลังชักลากแล้วจะเข้าไปกินอาหารจำพวกหญ้า ไม้ไผ่ แล้ว

⁵⁰ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2556.

⁵¹ บุญยิ่ง กันธิยะ, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2554.

⁵² องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่, ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (ฉบับ พ.ศ. 2550) (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2550), หน้า 342.

นายทุนท้องถิ่นยังต้องจัดเตรียมกล้วย อ้อยไว้ให้ช้างได้กินในแต่ละมื้อด้วย และที่สำคัญนายทุนท้องถิ่นต้องมีฟักเขียวไว้ในยามช้างเกิดกรณีตกมันดั่งที่กล่าวไปแล้วด้วย ส่วนวัว-ควาย อาหารที่นายทุนต้องสั่งในผู้รับจ้างขนส่งด้วยล้อเกวียน เตรียมไว้ คือ หญ้าแห้ง ฟาง และน้ำ⁵³

ข้อจำกัดทั้งเรื่องของระยะเวลา เส้นทางขนส่ง และอาหารการกินของแรงงานสัตว์ นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนในการจัดหาอาหารการกินและจัดแบ่งเวลาการใช้แรงงานสัตว์ทั้ง 2 ชนิดเป็นอย่างดี เพื่อให้การดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ดำเนินไปได้ด้วยดี และอยู่ในเวลาที่นายทุนท้องถิ่นได้ขอสัมปทานไว้กับรัฐบาล หรือ ตามข้อตกลงที่นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ (บางคน) ได้ทำไว้กับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.)

ข. กระบวนการอุตสาหกรรมป่าไม้

การทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่ของนายทุนท้องถิ่น เมื่อได้รับเอกสารสัญญาพื้นที่ทำไม้ และหาแรงงานได้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว การเข้าป่าเพื่อดำเนินกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่จึงเริ่มขึ้น นั่นคือ ประมาณเดือนพฤษภาคม ถึงมิถุนายน เนื่องจากต้องให้หมัดหน้าแล้งไปก่อน เพราะช้างไม่อาจทนอากาศร้อนได้

การดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ มีขั้นตอน คือ ตีตราไม้ กานไม้ ตัดฟันไม้ ชักลากไม้ และ ล่องไม้

“ตีตราไม้” ขั้นตอนแรกของการทำไม้ จะมีเจ้าหน้าที่พนักงานจากกรมป่าไม้เข้ามาคัดเลือกไม้เสียก่อนว่าไม้ต้นไหนสมควรอนุญาตให้ผู้สัมปทานทำออก⁵⁴ ซึ่งวิธีการนี้เรียกว่า “ตีตราไม้” ถึงแม้ว่าป่านั้นจะเป็นป่าสัมปทาน หรือป่าผูกขาดก็ตาม เจ้าหน้าที่พนักงานป่าไม้จะทำการสำรวจและวัดขนาดของต้นไม้แต่ละต้น และใส่เลขประจำต้น (ต้นที่/ปีที่ตีตรา) กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เข้าไปตีตราจะคัดเลือกไม้ออก คือ ถ้าไม้สูงเกิน 220 เซนติเมตร จึงจะทำการตีตราได้

เมื่อได้ต้นไม้ที่จะทำการตีตราแล้ว เจ้าหน้าที่จะวัดจากพื้นดินขึ้นมา 1 คืบ แล้วทำการถากเป็น 2 ตอน จากนั้นทำการตีตรา 2 ที่ ทั้งส่วนบนและส่วนล่าง โดยเป็นเลขรหัสเดียวกัน เมื่อทำการตัดออกไปจะรู้ว่าไม้ดังกล่าวได้รับการอนุญาตและตีตราแล้ว เพราะจะมีรหัสเหมือนกันทั้งที่ตอนซุงและที่ต่อไม้⁵⁵

⁵³ อำนาจ คอวนิช, การทำไม้ (คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524). หน้า 241.

⁵⁴ ทศน์ทรง ชมภูมิ่ง, นายห้างป่าไม้ (กรุงเทพฯ: ดวงตา, ม.ป.พ.), หน้า 27.

⁵⁵ คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 21 มิถุนายน 2554.

เมื่อตีตราต้นไม้แล้วเสร็จ จะมีการทำบัญชีเป็นบัญชีป่า ในขั้นตอนการตีสรานี้ นายทุนท้องถิ่น จะต้องเป็นผู้ติดต่อประสานงานกับทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้เข้ามาตีตราโดยเร็ว หากไม่ได้ตีตรา การทำงานก็จะล่าช้าและอาจตัดไม้ขนส่งไม่ทันกับระยะเวลาที่ได้รับอนุญาต

“**กานไม้**” อีกขั้นตอนหนึ่งในการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ก่อนจะลงมือตัดฟันต้นไม้ คือ การกานไม้ กล่าวคือ เมื่อนายทุนท้องถิ่นได้รับสัญญาให้ดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ และมีการตีตราไม้ โดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้เรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานชั้นผู้น้อยพร้อมด้วยคนงานจะเข้ามาทำการกานไม้ที่เจ้าพนักงานชุดก่อนตีตราคัดเลือกไว้แล้ว

การกานไม้เหมาะสำหรับการตัดฟันต้นสักซึ่งมีขนาดใหญ่ เพราะจะต้องทำให้ไม้ยืนต้นตายเสียก่อน อย่างน้อย 2 ปี (18-24 เดือน) จึงจะลอยน้ำได้ ซึ่งการกานไม้ คือการฟันไม้ให้เป็นวงรอบโคนต้นแนวกว้างประมาณ 2-3 นิ้วให้ลึกถึงแก่น⁵⁶ เป็นการควั่นเอาเปลือกออก แล้วถากที่พื้น ซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่เข้ามาทำการกานไม้ ต้นที่มีการตีตราไว้ก่อนแล้วโดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้⁵⁷ เมื่อต้นไม้แห้งพอใช้ได้แล้วจึงทำการตัดฟันล้มลงได้ การกานไม้ มีประโยชน์ในแง่ของการรักษาคุณภาพของเนื้อไม้ได้ดี ดังที่คุณอุทัย สำราญคง (อดีตผู้จัดการ ให้กับคุณเสรี ชมภูมิ่ง หนึ่งในนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ ขณะนั้น) กล่าวไว้ว่า “หากไม่กานไม้ แล้วตัดฟันไปไม้จะไม่แห้งสนิท ถ้าตัดทิ้งไว้กับพื้นดินอาจก่อให้เกิดไม้ถูกไฟไหม้ได้ ส่วนไม้ที่ไม่ได้กานหากนำไปส่งไม้จะผุ และจมหายและติดโคลนไปก็มี”⁵⁸

ทั้งการตีตราไม้และการกานไม้ ล้วนแต่เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ทั้งสิ้น เนื่องจากทางกรมป่าไม้มีหน่วยงานและผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการตีตราและกานไม้โดยเฉพาะ

“**ตัดฟันไม้**” ในการตัดฟันไม้ นายทุนท้องถิ่นจะต้องรอเวลาหลังจากที่กานไม้แล้วเกือบ 2 ปี จึงจะให้แรงงานรับจ้างทำการตัดฟันได้ และต้องตัดฟันเฉพาะไม้ที่ได้รับการตีตราแล้วเท่านั้น ในการตัดฟันไม้ พวกแรงงานจะทำการจามต้นไม้ให้เป็นตัว V และกำหนดทิศทางที่จะทำให้ไม้ล้ม ทั้งนี้ห้ามล้มโดนต้นอื่นที่ยังไม่ได้ตีตรา มิเช่นนั้นจะเสียค่าปรับ กล่าวคือ การตัดฟันไม้ หรือล้มไม้ที่แห้งเปราะนั้น ต้องในแรงงานคนที่มีความชำนาญ หากตัดไม่ถูกวิธี หรือตัดโดยไม่มีเทคนิคแล้ว จะทำให้ไม้แตกหักเสียหายใช้การไม่ได้ และอาจตัดโดนต้นอื่นล้มตามไปด้วย ในกรณีที่ทำให้ไม้ที่ไม่ได้รับอนุญาต หรือตีตราพลอยเสียหาย ทางนายทุนท้องถิ่นจะต้องยื่นรายงานเสนอต่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้ภาคแพร่ทุกๆ เดือน และเมื่อครบปี ทางกรมป่าไม้จึงจะเรียกเก็บค่าปรับใหม่จากนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ตามอัตราที่ระบุไว้ในสัมปทานบัตร⁵⁹ การเสียค่าปรับจะถูกหรือแพงส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของต้นไม้ที่ถูกล้มทับ อีกทั้งนายทุนท้องถิ่นต้องให้แรงงานทำการซ่อมแซมต้นไม้ดังกล่าวให้กรมป่าไม้อีกด้วย ดังนั้นใน

⁵⁶ วรณชสิทธิ์ บุญมี, “ความสัมพันธ์กับอังกฤษในบางลักษณะสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : การป่าไม้และการเหมืองแร่” (ปริญญาานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ., 2520), หน้า 86.

⁵⁷ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2554.

⁵⁸ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2555.

⁵⁹ ทศนทร์ ชมภูมิ่ง, นายห้างป่าไม้ (กรุงเทพฯ: ดวงตา, ม.ป.พ.), หน้า 28.

การตัดฟันไม้เมื่อได้ทิศทางในการจะโค่นแล้ว แรงงานคนจะฟันตามแนวนอนให้ล้มไปในทิศทางที่กำหนด จากนั้นนายทุนท้องถิ่น หรือผู้จัดการป่า เข้าไปทำเครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ที่ไม้ ก่อนที่ช่างจะลากไปยังจุดรวมไม้หมอน

ในการตัดฟันไม้หรือล้มไม้ นั้น มีหลักเกณฑ์ที่ควรคำนึง⁶⁰ คือ

- 1) เวลาตัดฟันหรือล้มไม้ ต้องเป็นฤดูฝน เพราะแผ่นดินอ่อน ไม้ไม่แตกง่าย
- 2) ไม่ควรตัดหรือล้มไม้ในเวลาที่มียาอากาศร้อนและดินแห้งแข็ง เพราะอากาศที่ร้อนจัดจะทำให้เนื้อไม้เปราะกว่าปกติ ถ้าตัดฟันล้มลงบนดินที่แข็งจะทำให้ไม้แตกและเสียหายได้ง่าย
- 3) ก่อนทำการตัดหรือล้มไม้ ต้องดูทิศทางว่ามีขอนไม้ หิน จอมปลวก ตอไม้อื่นอยู่หรือไม่ ถ้ามีความหาทิศทางใหม่เพื่อหลีกเลี่ยง หากหลีกเลี่ยงไม่ได้ควรทำการป้องกัน
- 4) หลีกเลี่ยงการตัดหรือล้มไม้ทับไม้หวงห้ามที่กรมป่าไม้ระบุไว้
- 5) ในกรณีไม้ที่ตัดหรือล้มอยู่บนลาดเขา ให้พยายามตัดไม้ในทางขึ้นเขา เพราะระยะไม้ที่ล้มทางขึ้นเขาจะสั้นกว่า ทำให้ไม่มีโอกาสแตกได้ยาก

ที่กล่าวไปแล้วในข้างต้นว่า เมื่อตัดหรือล้มไม้ได้จะต้องทำเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ ซึ่งเครื่องหมายและสัญลักษณ์ดังกล่าว คือ การตีตราตามลำต้น หรือหน้าเขียง หรือตามหน้าตัดของไม้ที่ล้มและตอไม้ ตราที่ใช้มีมากมายหลายชนิดแตกต่างกัน เป็นต้นว่า ตราประจำปี ตราเลขเรียง ตราแสดงกรรมสิทธิ์ของบริษัท และตราแสดงคุณภาพของไม้ ว่าเป็นไม้ชั้นหนึ่ง ชั้นสอง ชั้นสาม หรือไม้แป้น จากนั้นจึงตีตราประจำตัวของนายทุนท้องถิ่นที่เข้ามาดำเนินการ ซึ่งอาจเป็นเลขรหัส ที่แสดงให้เห็นว่าใครเป็นผู้รับผิดชอบในการขายตัด ในการวัดขนาด และในการควบคุมคุณภาพของไม้ท่อนนั้นๆ⁶¹ อันเป็นหน้าที่ของนายทุนท้องถิ่น หรือผู้จัดการป่าเป็นผู้ลงมือทำ

เครื่องมือการตัดฟันไม้ ในช่วงเวลาที่ศึกษา พ.ศ. 2479-2504 นั้น เฉพาะอุปกรณ์ในการดำเนินการตัดฟันของนายทุนท้องถิ่นเท่านั้นที่มีเหมือนเช่นเดียวกับช่วงบริษัทต่างชาติเข้ามาสัมปทาน (ส่วนที่ต่างกับช่วงบริษัทต่างชาติ คือการขนลาก หรือชักลาก ซึ่งจะกล่าวต่อไป) ทั้งนี้ อุปกรณ์ในการตัดฟันหรือล้มไม้ในช่วงนี้ประกอบด้วย ขวานนกระโถน เลื่อยธรรมดา ค้อน และลิ้มเพื่อเอาแทรกกันไม่ให้ต้นล้ม⁶²

“ชักลากไม้” เมื่อทำการตัดฟันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะทำการเคลื่อนไม้ที่ตัดไว้มารวมกันเป็นกลุ่มเล็กๆไปรวมไว้ ณ ที่แห่งหนึ่งแห่งใดที่เหมาะสม เพื่อเตรียมลากไปเข้าหมอนต่อไป วิธีการนี้เรียกว่า “การถอนตอ” การถอนตออาจจะใช้แรงงานคนในการคัด และใช้วัว-ควาย หรือช้างชักลากก็

⁶⁰ อำนวย คอวนิช, “วิวัฒนาการการทำไม้สักในประเทศไทย,” ใน วิบูลย์อนุสรณ์ (กรุงเทพฯ: องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้, 2509), หน้า 63-64.

⁶¹ ทศน์ทรง ชมภูมิ่ง, นายห้างป่าไม้ (กรุงเทพฯ: ดวงตา, ม.ป.พ.), หน้า 28.

⁶² เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554.

ได้ เมื่อถอนตอแล้ว จะเป็นขั้นตอนของ “การลากกอง” ซึ่งย่อมาจาก “ลากไปรวมกอง”⁶³ เป็นการรวมหมอนที่สามารถนำรถเข้าไปชักลากได้ หรืออยู่ริมฝั่งแม่น้ำเพื่อสะดวกในการล่องแพต่อไป ทั้งนี้จะนำไม้หมอนไปไว้ริมฝั่งแม่น้ำยม แม่น้ำสอง น้ำแม่ต้า หรือจะไว้รวมกันที่รวมไม้หมอนขนาดใหญ่บนพื้นราบ ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพป่าที่นายทุนท้องถิ่นได้เข้าไปขอสัมปทานด้วยเป็นสำคัญ เช่น หากทำป่าแม่ก่อน-แม่สาย นายทุนท้องถิ่นจะนำแรงงานช้างไปชักลากจากที่สูงมารวมกองที่พื้นราบ จากนั้นจึงใช้แรงงานวัว-ควายทำการชักลากไปยังที่รวมไม้ริมฝั่งแม่น้ำยม เช่น ตลิ่งบ้านสบสาย หรือ บ้านเขตนวัน⁶⁴ หรือบางกรณี เช่น ที่ป่าแม่ต้า นายทุนท้องถิ่นจะทำการใช้แรงงานช้างลากไม้จากตอจนมาถึงริมฝั่งน้ำแม่ต้าเลย⁶⁵ เป็นต้น

หมอนไม้หมอนหนึ่งๆควรมีไม้ไม่น้อยกว่า 50 ท่อน ในการถอนตอและลากกอง อาศัยแรงงานช้างเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะช้างสามารถเดินขึ้นเขาได้ดี ประกอบกับฤดูกาลทำไม้ในเมืองแพร์ภาคเหนือ และของไทยเป็นฤดูที่เหมาะสมที่จะใช้งานช้าง กล่าวคือ นายทุนท้องถิ่นที่จะเข้าไปดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้จะเข้าป่าในช่วงฤดูฝน หรือช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงประมาณปลายมกราคม-ต้นกุมภาพันธ์⁶⁶ เพราะในระยะนี้ดินอ่อนไม้ล้มได้ง่าย และฤดูฝนทำให้พื้นดินลื่นเหมาะกับการชักลากไม้ทำให้เบาแรงช้าง นอกจากนี้ในฤดูฝนยังมีหญ้า น้ำสมบูรณ์สำหรับช้างอีกด้วย

หากป่าที่เข้าไปทำอยู่ที่สูง ช้างก็ไม่จำเป็นต้องทำการชักลาก เพียงแต่ใช้ง้างดไม้ให้กลิ้งลงเขามารวมไม้หมอนข้างล่างริมห้วย หรือแม่น้ำก็ได้ ซึ่งวิธีที่ช้างใช้ง้างด นี้เรียกกันว่า “การคัดไม้” ซึ่งหมายถึงรวมถึงการคัดไม้ลงน้ำด้วย บางกรณีช้างอาจจัดไม้ลงเขาไม่สะดวก เพราะมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่มาก ดังนั้น “ความขี้” หรือ “ความขี้คอ” ต้องสั่งบังคับให้ช้างใช้ง้างดหน้าตัดไม้ให้ปลายพุ่งลงเขาไป เรียกวิธีการนี้ว่า “การโทไม้” โดยลักษณะทั่วไปของช้างเชือกหนึ่งจะลากไม้ได้หนักสุดประมาณ 1.5 ตัน และในขณะที่ช้างกำลังลากไม้เคลื่อนไปนั้น “ความขี้ตีน” หรือผู้ช่วยความขี้ จะต้องหาไม้ท่อนกลมๆ เล็กๆ วางขวางหน้าท่อนไม้เพื่อให้ท่อนไม้ทับบนไม้กลมเล็กๆ ซึ่งเรียกว่า “การทอดไกลน” ถือเป็นการทำงานที่ขี้ขาง ไม่เพียงเท่านั้นการทำให้หัวไม้ซุงทุกท่อนที่ขี้ขางจะลากจึงมีลักษณะหัวมนจะเป็นการเบาแรงช้างอีกด้วย

ในการทำไม้ หากจำเป็นต้องใช้ช้างชักลากเกิน 500 เมตร จะต้องทำเป็นทอด ทอดละ 500 เมตร โดยทอดหนึ่ง จะเรียกว่า “ท้อก”⁶⁷

⁶³ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2554.

⁶⁴ คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 21 มิถุนายน 2555. และ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2554.

⁶⁵ อิน รินจ้อ, สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2556.

⁶⁶ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554.

⁶⁷ คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 21 มิถุนายน 2555.

เมื่อช้างเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร่ ผู้ที่ดูแลช้างย่อมมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ในช้างต้นได้กล่าวไว้แล้วว่าช้างในแต่ละตัวต้องมีผู้คอยดูแล ซึ่งเรียกว่า ความญ

ภาพที่ 15 ช้างกับการชักลากไม้ ในเขต อ.ลอง จ.แพร่⁶⁸

ด้วยลักษณะของงานแต่ละหน้าที่ในปางไม้มีหลากหลายหน้าที่ ผู้ศึกษาจะแสดงตารางตำแหน่ง หน้าที่ และอัตราค่าแรงของแต่ละบุคคล โดยประมาณ ดังนี้

⁶⁸ ภาพจากคุณเชษฐา สุวรรณสา (เจ้าของร้านกาแฟระเบิด บ้านปิน อ.ลอง จ.แพร่)

ตารางที่ 4 ตำแหน่งหน้าที่และอัตราค่าแรงในภาพรวมของแรงงานคน
ในการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ ของเมืองแพร่ช่วง พ.ศ. 2479-2504

ตำแหน่งแรงงาน	ลักษณะและหน้าที่	ค่าแรง (บาท/เดือน)
แก่งข้าง (หัวหน้าคุมช่าง)	หากมีช่างรวมกันตั้งแต่ 5 เชือกขึ้นไป ต้องมีแก่งข้าง ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบควบคุมการทำงานเกี่ยวกับช่างทั้งหมด ตลอดจนเป็นผู้สั่งให้แรงงานเป็นผู้ล้มและตัดไม้	10-12 บาท
ความญาคอ	เป็นผู้บังคับช่างต้องขี่คอช่างตลอดเวลาปฏิบัติงาน ต้องเป็นผู้ขยันขันแข็ง มีน้ำใจเยือกเย็น และกรุณาต่อสัตว์ ต้องมีไหวพริบดีพอที่จะรู้จักนิสัยช่างที่ตนขี่ ช่วงเช้าก่อนไปทำการชักลากไม้ จะต้องพาช่างไปอาบน้ำที่ลำห้วยก่อนทุกครั้ง *** หากช่างพัก ความญาคอก็ต้องไปทำการตัดฟันไม้ด้วยไม้ได้พักแอกเช่นช่าง	8 บาท
ความญาคิน	เป็นผู้ช่วยความญาคอในการรื้อยโซ่ลากไม้ ช่วยวางโกลนเพื่อทุ่นแรงช่าง ตัดทอน ล้มไม้ เเจาะจุมกซุง และช่วยเลี้ยงช่าง ช่วงเช้าก่อนไปทำการชักลากไม้ จะต้องไปช่วยความญาคอพาช่างไปอาบน้ำที่ลำห้วยก่อนทุกครั้ง *** หากช่างพัก ความญาคอก็ต้องไปทำการตัดฟันไม้ด้วยไม้ได้พักแอกเช่นช่าง	4 บาท
ตัดฟันต้นไม้	ทำหน้าที่ตัดฟันไม้ ตามที่นายทุนท้องถิ่นได้สั่งการไว้ เป็นหลัก	2 บาท
กูก	ทำหน้าที่ตัดฟันไม้ และทำอาหารเลี้ยงแรงงานที่อาศัยอยู่ในปางไม้ทุกมื้อทั้งเช้า-กลางวัน และเย็น	2 บาท
แรงงานรับใช้ในบ้าน	เป็นขมุเด็กหนุ่มที่นายทุนท้องถิ่นเล็งเห็นว่ายังไม่เหมาะสมไปทำงานในป่า จึงให้อยู่ช่วยทำงานบ้าน เช่น ตักน้ำ ทำความสะอาดบ้าน ช่วยครอบครัวนายทุนท้องถิ่นทำการเพาะปลูก	1.50 บาท

ที่มา: รวบรวมจากการสัมภาษณ์นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ที่ดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 โดยนางสาวเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค (ผู้วิจัย)

ข้อมูลในตารางที่ 4 แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ที่แตกต่างกันไปของแต่ละบุคคลที่อยู่ในปางไม้ ซึ่งอัตราค่าแรงทางนายทุนท้องถิ่นได้จ่ายให้ตามความเหมาะสมของหน้าที่ที่แรงงานได้รับมอบหมายเป็นสำคัญ อัตราค่าแรงในตำแหน่งต่างๆดังกล่าว ได้เริ่มคิดตั้งแต่เมื่อครั้งที่นายฮ้อย หรือนายร้อยนำ

แรงงานขมุมาส่งให้ที่บ้านนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ ก่อนที่จะเข้ามาดำเนินงานในปางไม้ ดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น

อัตราค่าจ้างแรงงานในการทำป่าไม้ของเมืองแพร์ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 เมื่อเทียบกับค่าจ้างลูก่อที่ต่อแพให้กับพ่อค้าเรือหางแมงป่องที่ค้าขายแถบลุ่มน้ำปิงจะเห็นถึงค่าแรงที่ไม่ต่างกันมากนัก แต่ลูก่อยังมีค่าแรงที่ดีกว่าแรงงานทำไม้

ในการล่องแพค้าขาย ประมาณ พ.ศ. 2490-2500 จากเชียงใหม่ไปยังปากน้ำโพ พ่อค้าเรือได้จ้างลูก่อในราคาคนละ 24 บาท⁶⁹ (ภายในระยะเวลา 30-45 วัน) เมื่อเฉลี่ยตกเดือนละประมาณ 15 บาท ทั้งอัตราค่าจ้างลูก่อ และค่าจ้างแรงงานในการทำไม้ถือว่าต่ำมาก แต่พวกแรงงานยังคงรับจ้างทำอยู่ เพราะถือเป็นการสร้างรายได้นอกฤดูกาลเก็บเกี่ยว

อัตราค่าจ้างการทำไม้จากตาราง ไม่สามารถเป็นตัวกระตุ้นหรือชักจูงให้คนท้องถิ่น⁷⁰ เข้ามาเป็นแรงงานป่าไม้ได้ (หลัง ทศวรรษ 2510 ค่าจ้างในการทำไม้ดีขึ้น ตามสภาพความต้องการของไม้ในสังคม) แต่ที่ชาวบ้านยังคงเข้าไปเป็นแรงงานทำไม้อยู่ชั่วคราว เพราะ หนึ่ง พื้นที่ป่าไม้อยู่ใกล้หมู่บ้าน มีการประกาศสมัครรับแรงงาน (ไร้ฝีมือ) จึงไปทำ⁷¹ สอง เป็นการรับจ้างนอกฤดูกาลเก็บเกี่ยว และสาม ถือเป็นการหารายได้ภายใต้สังคมเมืองแพร์ที่เข้าสู่ทุนนิยมแบบเงินตรา

แต่กรณีแรงงานขมุ จากค่านิยมของชาวขมุที่ต้องแสวงหาสิ่งของเครื่องใช้เพื่อแสดงสถานภาพทางสังคมของตนเอง ประกอบกับเศรษฐกิจทุนนิยมที่เข้ามาในลาวพร้อมกับการนำเอาเงินตราเป็นสื่อในการหมุนเวียนสินค้า ทำให้ชาวขมุต้องออกเดินทางแสวงหาเงินตราจากพื้นที่อื่น ภาคเหนือของไทย และเมืองแพร์คือพื้นที่ที่มีการทำไม้อันเป็นสิ่งที่ขมุมีความชำนาญ แรงงานขมุกับการทำไม้จึงเกิดขึ้นเมื่อขมุทำงานภายใต้ข้อตกลง 2 ปี จะนำเงินค่าจ้าง (ตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย) ไปซื้อสิ่งของทั้งกลอง หม้อ เครื่องเงิน เสื้อผ้า กางเกงแพร์ ที่ย่านการค้า ถนนเจริญเมืองเพื่อนำกลับบ้านที่ลาว⁷² ซึ่งสิ่งของต่างๆที่ซื้อไปเป็นสิ่งแสดงถึงสถานภาพและความพร้อมในการแต่งงาน⁷³

“ล่องไม้” เมื่อชักลากไม้มารวมหมอนไม้ไว้ใกล้แม่น้ำ ทั้งแม่น้ำยม แม่น้ำสอง และแม่น้ำต้าแล้ว ขึ้นตอนต่อไปคือการล่องไม้เพื่อนำลงไปขายยังปากน้ำโพ จ.นครสวรรค์

เรื่องราวของการล่องไม้ เริ่มจากนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์จะปล่อยไม้ลงแม่น้ำยมให้ไหลไปเอง (แม่น้ำสองบรรจบกับแม่น้ำยมที่ ตำบลบ้านหนุน อำเภอสอง, น้ำแม่ต้าบรรจบกับแม่น้ำยมที่บ้าน

⁶⁹ ชูสิทธิ์ ชูชาติ, พ่อค้าเรือหางแมงป่อง นายฮ้อยหลวงลุ่มน้ำปิง (พ.ศ.๑๘๓๙-๒๕๐๔) (เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษานโยบายท้องถิ่น, 2549), หน้า 88.

⁷⁰ อัตราค่าจ้างดังกล่าว เป็นของคนท้องถิ่นทั่วไป ไม่ใช่ลูก่อหลานของนายทุนท้องถิ่น

⁷¹ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2556.

⁷² เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2554.

⁷³ ทิพย์สุตา จินดาปลุก, “แรงงานทำไม้ชาวขมุในล้านนา” ใน หมุดหมายประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ตะวันออก, 2556), หน้า 97.

ปากต้า ตำบลบ้านปิน อำเภอลอง) เหตุที่ไม่มัดเป็นแพ เพราะแม่น้ำยมมีลักษณะแคบ ประกอบกับมีเกาะแก่งจำนวนมาก ทางนายทุนท้องถิ่นจึงค่อยมัดรวมเป็นแพเมื่อพ้นแก่งหลวงไปแล้ว ทั้งนี้การล่องแพในแม่น้ำยมจะทำการ 2 ตอน คือ เหนือแก่งหลวงจังหวัดแพร่ (แก่งหลวง อยู่ในเขตอำเภอลอง) ตอนหนึ่ง และได้แก่งหลวงจังหวัดแพร่อีกตอนหนึ่ง สำหรับการล่องแพตอนเหนือของแก่งหลวง จังหวัดแพร่ นั้น นายทุนท้องถิ่นบางรายจะทำการต่อแพย่อยก่อน และเมื่อถึงแก่งหลวง จังหวัดแพร่จะตัดแพปล่อยให้ไหลลอยเป็นท่อนๆผ่านแก่งหลวงไป แล้วไปจับรวมเป็นแพย่อยใหม่ตอนใต้แก่งหลวง จังหวัดแพร่ จากนั้นก็ล่องแพย่อยต่อไปจนถึงบ้านคู้ยงใต้แก่งหลวง (อำเภอสรีษชนาลัย) ในเขตอำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ทางนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่จึงทำการผูกเป็นแพใหญ่สำหรับล่องตอนใต้ต่อไป⁷⁴ จำนวนไม้แพย่อยแพหนึ่งจะมีประมาณ 50-100 ท่อน คนแพได้รับค่าจ้างล่องเป็นรายท่อนตามขนาดไม้ และใช้คนแพ 3 คน ต่อ หนึ่งแพ คือ ตีพายหัว 1 คน ตีพายท้าย 1 คน และลงหลักอีก 1 คน ชาวบ้านบ้านปางกาง อ.ลอง จังหวัดแพร่นิยมทำอาชีพคนแพกันมาก⁷⁵ แต่นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่บางรายนิยมปล่อยให้ไหลไปตามน้ำ โดยไม่ผูกแพเลย วิธีดังกล่าว เรียกว่า “ปล่อยควาย” ครั้นพอถึงอำเภอสวรรคโลก จึงเอาเรือยนต์ออกเก็บรวบรวมไม้ ชาวบ้าน 2 ผังแม่น้ำจะรู้ว่าเป็นไม้ที่ล่องมา จะไม่มีการขโมยไม้กันเหมือนในปัจจุบัน โดยชาวบ้านจะจับไม้แล้วมัดไว้ที่บ้านไต่บ้านข้างตลิ่งเมื่อเรือยนต์แล่นไปถึงชาวบ้านเห็นธงหรือสัญลักษณ์บนเรือเหมือนกับที่ท่อนไม้จึงตะโกนร้องเรียกทางนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่หรือคนงานของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่จะต้องนำเงินไปมอบให้ชาวบ้านที่เก็บไม้ได้ ต้นละ 2 บาท ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ทำกันมา⁷⁶ พอได้ไม้มาแล้วจึงนำมามัดเป็นแพใหญ่ที่สวรรคโลก การมัดเป็นแพจะต้องทำการเจาะรูที่ปลายท่อนซุง ตามที่เรียกว่า “จุกไม้” แล้วใช้ตอกหวายร้อยเชื่อมกันเป็นแพขนาดใหญ่ เหตุที่นิยมใช้ตอกหวายในการมัดท่อนซุง เพราะเมื่อโดนน้ำจะมีความเหนียว และใช้ทุนต่ำ⁷⁷ แพใหญ่ของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่จะมีประมาณ 200-300 ต้นแล้วล่องลงไปยังปากน้ำโพ นครสวรรค์ โดยใช้เวลาประมาณ 1 เดือน

ลักษณะการล่องไม้จากพื้นที่สัมปทานมายังแม่น้ำยม (ดูจากภาพที่ 9 ในบทที่ 2) จะเห็นถึงพื้นที่ป่าที่ได้รับสัมปทานจะอยู่ใกล้แหล่งน้ำที่เป็นสาขาย่อยของแม่น้ำยม ดังนั้นการล่องไม้ของนายทุนท้องถิ่นจะถูกเชื่อมด้วยแม่น้ำสาขาต่างๆดังกล่าว เช่น ป่าแม่ต้า จะล่องไม้มาตามแม่น้ำแม่ต้าก่อนจะไหลมาลงที่แม่น้ำยม หรือป่าแม่สองที่นำไม้ล่องมาตามแม่น้ำสองก่อนเข้าสู่แม่น้ำยม เป็นต้น

⁷⁴ อำนวย คอวนิช, “วิวัฒนาการการทำไม้สักในประเทศไทย,” ใน วิบูลย์อนุสรณ์ (กรุงเทพฯ: องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้, 2509), หน้า 134.

⁷⁵ ตอน แสนสา, ภรรยาวงศ์ แสนสา เสมียนดีตราไม้ อ.ลอง, สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2556.

⁷⁶ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554.

⁷⁷ คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555.

ในเรื่องของการทำไม้ ช่วงประมาณทศวรรษ 2450-2480 ได้มี “ค่ายะไม้” ของลูกจ้างปางไม้กับช่างอู๋ ซอมอย หรือช่างอู๊ก บุตรของช่างซอ และช่างรง คหบดีทำป่าไม้ในเมืองลองที่สะท้อนภาพชีวิตของคนล่องไม้สักในเขต เมืองลองซึ่งรวมถึงป่าแม่ต้าด้วย ดังนี้

“เดือนยี่สี่สาม	แม่จันทร์ดอกหย้อ	เฮาไปแต่น้อ	ยะไม้
ปุ่น้อยช่างรง	เป็นคนฮับไม้	มาไว้ใจได้	อ้ายมา
จันทาบ่านพร้าว	เป็นผู้จัดแจง	อ้ายโล่อ้ายแดง	ปุ่น้อยจ้อยง้อย
ลูกช่างตั้งปล่าย	มีหลายบ่หน้อย	ปากันโดยไป	ยะลื้อ
ตำบปลากกาง	แม่ลานนาม้อ	ชื้อลื้อตำข้าง	โดยตาง
ไปหยุดยั้งพัก	หัวนาผักหนาม	ตักน้ำมาตัง	หาหัวหนึ่งข้าว
วันพุกก่อนงาย	ปากันต้องเต้า	เถิงแม่บงใจ	โต่งน้อย
ไปเถิงแม่แหม	ตะวันตำก้อย	ลับเหลี่ยมเขาแก้ว	อุทร
ไปหยุดยั้งพัก	นครวัลลงถม	ไปบ้านแม่แก้วริมยม	ดีโฮงพักตั้ง
ปรึกษากัน	บ่หื้ออดกลั่น	ของกินมีนา	พร้าวพร้อม
เฮาจักหากัน	ของลำไถน้อ	ตังผักกาดจ้อน	ขายแปง
กินคาบหนึ่งแล้ว	คาบหน้าซื้อแถม	ขายถูกขายแปง	เหมือนกาดหัวย้อ

สะบันงายม ก็มาหลามปล่ายต้นหย้อ ตัวคำมึงมาซ้อรถซ้อลื้อ ชัดตำพ่อลูกบ้อจ่ายกิม”⁷⁸

จากค่ายะไม้ข้างต้น ถอดความได้ว่า

ในเดือนสิบสองจะเริ่มทำไม้ โดยมีช่างรงเป็นคนรับไม้ คนซื้อจันทาที่อยู่บ้านพร้าวเป็นผู้จัดแจงไม้ มีพี่โล่ พี่แดง ลูกน้อยร่วมด้วย โดยพวกเราจะไปช่วยกันลากไม้ของลูกช่างตั้งซึ่งมีไม้เยอะ

ที่ตำบปลากกาง บ้านแม่ลาน พวกเราช่วยกันเอาไม้ใส่ล้อลากไปตามทาง จากนั้นแล้วไปหยุดพักที่บ้านหัวนาผักหนาม จัดเตรียมต้มน้ำ หาพินหุงข้าว ในวันพรุ่งนี้เช้าพวกเราต้องถึงบ้านแม่บง และต้องเดินทางไปถึงแม่แหมก่อนตะวันตกดิน แล้วจึงไปพักที่บ้านแม่แก้วริมแม่น้ำยม จากนั้นเตรียมอาหารไปหาซื้อผักกาดจ้อน กินอาหารให้หมดมือเย็น มือหน้าหาซื้อใหม่ ราคาซื้อขายผักเหมือนกับตลาดหัวย้อ สาวน้ายม ก็มาแอบมอง เลยอยากจะชวนน้องมาซ้อรถ (นั่งลื้อ) สักครั้ง

จากเนื้อหาในค่ายะไม้ ได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่ดำเนินไปภายในกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้แก่ การลำเลียงไม้ในเขตเมืองลอง ซึ่งประกอบไปด้วยคนจัดแจงไม้ คนชักลากไม้ใส่ล้อ ในเนื้อหาทำให้ทราบถึงเส้นทางที่พวกเขาทำไม้เดินทางและแวะพัก รวมถึงอาหารการกิน และตลาดในชุมชนอีกประการหนึ่ง

⁷⁸ ภูเดช แสนสา, ประวัติศาสตร์เมืองลอง หัวเมืองบิรवारในล้านนาประเทศ (เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์ จำกัด, 2554), หน้า 240.

ข้อมูลที่อภิปรายมาถึงตรงนี้ คือเรื่องราวของผู้คนและแรงงานในการทำไม้ โดยเล่าผ่านประสบการณ์ของนายทุนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์และเป็นส่วนหนึ่งของสังคมป่าไม้ในยุคที่นายทุนท้องถิ่นเป็นผู้รับสัมปทานและดำเนินงาน (พ.ศ. 2479-2504)

ภาพที่ 16 ขั้นตอนการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้⁷⁹

ภายใต้การควบคุมดูแลของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ ตั้งแต่ตัดฟัน ชักลากจนถึงการล่องซุงไปขาย

⁷⁹ ภาพจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ไม้สัก อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ถ่ายโดย นางสาวเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค

3.1.2 วิธีชีวิตในสังคมปางไม้

ปางไม้ พื้นที่ที่ได้ชื่อว่าเป็น “ชุมชนชั่วคราว” เป็นพื้นที่หนึ่งที่จะทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมชั่วคราวขนาดย่อม

เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ประจำเดือน และประจำปีของแรงงานในปางไม้ของเมืองแพร์ ที่ซึ่งมีนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ เป็นผู้ควบคุม ถือเป็นวิถีชีวิตที่กล่าวถึงกลุ่มผู้คนในสังคมขนาดย่อมที่เราเรียกว่า ปางไม้ เรื่องราววิถีชีวิตในปางไม้จะเป็นเช่นไรคือโครงสร้างที่อยู่ในชีวิตประจำวัน อันเป็นวิถีของผู้คนในชุมชนเดียวกัน ซึ่งประกอบไปด้วยโครงสร้างสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น การเป็นเครือญาติ หรือ การเป็นกลุ่มทางสังคมต่างๆ⁸⁰ เป็นอาทิ ดังนั้นชีวิตวัฒนธรรมของคนทำไม้ในสังคมปางไม้ ศูนย์กลางการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร์ ซึ่งเป็น “ชุมชนชั่วคราว” จึงเป็นกลุ่มทางสังคมรูปแบบหนึ่งในการอธิบายชีวิตวัฒนธรรมของผู้คน แรงงานและนายทุนท้องถิ่นว่ามีการใช้ชีวิตและกิจกรรมอย่างไรในสังคมปางไม้ของเมืองแพร์ ในภาพรวมช่วง พ.ศ. 2479-2504

ก. แคมป์ หรือเพิงพัก

แรกเริ่มที่นายทุนท้องถิ่น หรือผู้จัดการจะพาแรงงานเข้าป่ามาดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้ คือจัดการปลูกทับ หรือที่พักในป่า ซึ่งนายทุนท้องถิ่น จะเรียกกันว่า “แคมป์” ทั้งนี้เพื่อให้แรงงานได้พักอาศัย เมื่อเวลาตัดฟันซีกลากไม้แล้วเสร็จในแต่ละวัน เพราะป่าที่นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ได้รับสัมปทานก็ดี หรือป่าผูกขาดก็ดี โดยมากอยู่ห่างจากหมู่บ้าน และเส้นทางการคมนาคม การสร้างที่พักอาศัยจึงจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้คำนึงเกี่ยวกับการตั้งแคมป์ ต้องอยู่บนเนินใกล้กับแหล่งน้ำ หากแหล่งน้ำอยู่ไกลพวกแรงงานต้องช่วยกันทำตม้ำขึ้นมา เพราะน้ำจำเป็นอย่างมากเนื่องจากแรงงานทั้งคนและช้างต้องใช้กินใช้อาบ⁸¹ เหตุที่นิยมตั้งแคมป์ในที่เนิน เนื่องจากป้องกันเวลาเกิดกรณีน้ำป่ามา⁸² ส่วนการสร้างเรือนพัก เสรี ชมภูมิ่ง หนึ่งในนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ได้กล่าวว่า “พวกขมุนนอนเรือนไม้ ไม้ หลังคามุงจาก”⁸³ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการในการตั้งแหล่งพักพิงที่เหมาะสมตามหลักวิชาการป่าไม่ว่า

⁸⁰ ศรีศักร วัลลิโภดม, การศึกษาสังคมไทยผ่าน “ภูมิวัฒนธรรม” [ออนไลน์], 2554, แหล่งที่มา: <http://lek-prapai.org/watch.php?id=84> [16 พฤศจิกายน 2554]

⁸¹ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554.

⁸² อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2556.

⁸³ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2555.

“ผู้รับเหมาหรือหัวหน้าคนงานผู้ทำการแทนผู้รับเหมา จัดการปลุกทับหรือที่
 พักในป่า เพื่อให้คนงานอาศัยพักเมื่อเวลาตัดฟันซีกลากไม้ เพราะที่ป่าตัดฟันไม้โดยมาก
 อยู่ห่างหมู่บ้านและทางรถไฟตั้งแต่ 300 เส้นถึง 800 เส้น จำต้องทำที่พักในป่า เลือก
 ปลุกทับที่ใกล้ธารหรือบ่อน้ำสร้างเป็นที่พักอย่างเพลา คือ เสาและเครื่องบนใช้ไม้กลม
 ฝาและพื้นใช้ไม้ไผ่สับกันและปูยกพื้นสูงกว่าดิน 100 ซม. หลังคามุงจาก หรือถ้า
 ระยะไกลมากก็ต้องใช้ใบหวาย หรือใบชิง และใบทัง ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้พวกต้นลานมุง
 เพื่อให้ทุนค่าจ้างช่างบรรทุกจากขนาดกว้างและยาวของทับที่พักตาจำนวนมากน้อย
 ของคนงาน ถ้ามีคนงาน 20 คน ต้องทำทับยาวประมาณ 6 วา กว้าง 10 ศอก จึงจะพอ
 อยู่ ...”⁸⁴

การจัดหาเครื่องนอนนั้นทางนายทุนท้องถิ่นจะทำการเตรียมฟูกหมอนและมุ้งไปให้ด้วย⁸⁵

บริเวณที่พักพิงของช่าง จะอยู่ใกล้กับเพิงพักของคนงาน แต่ต้องอยู่อย่างเป็นสัดส่วน มีการ
 ล่ามโซ่ไว้ไม่ให้ช่างเพ่นพ่านในปางไม้ ทั้งที่พักของคนงานและที่พักของช่างย่อมมีความสำคัญไม่ยิ่ง
 หย่อนไปกว่ากัน

ข. อาหารการกิน

อาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในปางไม้แต่ละปางไม้ นายทุนท้องถิ่นจะดำเนินการ
 ตระเตรียมเสบียง ข้าวสาร อาหารแห้ง ไม่ว่าจะเป็น ข้าวสาร พริก เกลือ บางครั้งทางครอบครัวของ
 นายทุนท้องถิ่นก็สามารถหาปลาบอก ปลาสร้อยในน้ำมามาทำปลาร้าได้หลายไห⁸⁶ ซึ่งเสบียงเหล่านี้
 ล้วนสอดคล้องและตรงกับเสบียงขั้นต้นที่จะต้องนำเข้าไปกินไปใช้ในปางไม้ ดังที่องค์การอุตสาหกรรม
 ป่าไม้ ได้กล่าวไว้ว่า “อาหารของคนงานทั้งคนคุมงาน ควาญช้าง ควาญดิน แรงงานตัดฟัน ประกอบไป
 ด้วย ข้าวสาร พริกแห้ง เกลือ ปลาร้า ปลาเค็ม และยาสูบ”⁸⁷

ในการขนส่งเสบียงเข้าปางไม้ พวกกระสอบข้าวสารจะเอาต่างหลังช้างเข้าป่าไป ส่วนปลาร้าที่
 เตรียมไว้เป็นไหๆบางครั้งก็ต่างหลังช้างไป แต่หากคราใดมีรถก็เอาใส่รถ หากไม่มีก็ต่างล้อวัว ล้อควาย
 เข้าปางไป⁸⁸

⁸⁴ เทียม คมกฤส, “ป่าไม้ในประเทศไทย,” ใน ที่ระลึกในการณาปนกิจศพ นายอึ้งยุกหลง ล่ำซำ ณ วัด
 ทอรรถรมชาติ วันที่ 2 มกราคม 2482 (พระนคร: พาณิชยคุณผล, 2482), หน้า 188-189.

⁸⁵ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2555.

⁸⁶ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2555.

⁸⁷ อำนวย คอวนิช, การทำไม้ (กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524), หน้า 295.

⁸⁸ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2556.

เมื่อนำแรงงานมาถึงปางไม้และตระเตรียมที่พักเรียบร้อยแล้ว นายทุนท้องถิ่นจะคัดเลือกแรงงานขมุหรือคนท้องถิ่นที่ทำอาหารเป็นสักหนึ่งหรือสองคน สำหรับทำหน้าที่เป็น “กูก”⁸⁹ หรือพ่อครัว ซึ่งกูกจะมีจำนวนมากน้อยเท่าใดขึ้นอยู่กับปริมาณของแรงงานที่เข้าไปดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นสำคัญ หน้าที่ของกูก คือหาและปรุงอาหารให้แรงงานรับประทานหากปางไม้มีกูกสองคน จะแบ่งหน้าที่กัน คือ กูกคนแรกจะนั่งข้าว ส่วนกูกคนที่สองจะเป็นผู้ไปหาของกินมาปรุงอาหาร⁹⁰

กูกเป็นผู้ชำนาญการทำอาหาร ส่วนใหญ่เป็นอาหารที่หาได้ง่ายตามป่าเขา เช่น ผักกูด ผักหนาม หน่อไม้ มดแดง ปลาตามลำห้วย⁹¹ เป็นหลัก ส่วนเนื้อหมู เนื้อไก่ นานๆครั้งจึงจะหามาปรุงอาหาร เช่นหากนายทุนท้องถิ่นเข้าเมือง หรือมีชาวบ้านนำมาเร่ขายในปางไม้ นอกจากนี้กูกขมุยังขึ้นชื่อเรื่องการดำน้ำพริกได้เผ็ดอร่อย รู้จักหาผักหาผลไม้มาทำกับข้าว รู้จักหาปลาและหอย ขุดตื้นขุดแย้ หาเต่าหาแล่น เอาด้วง แมง ไข่มดแดงมาจี่มาเผา⁹² ล้วนแล้วแต่เป็นอาหารที่หากินกันในปางไม้ อย่างเอร็ดอร่อย

ในส่วนของผู้ชำนาญการที่เข้ามาขายของในปางไม้ ส่วนหนึ่งคือชาวบ้านที่อยู่ใกล้กับปางไม้ อยู่น้อยอาจจะ 5-10 กิโลเมตร สินค้าที่หาบเร่มาขาย เช่น บุหรี่ วัสดุเส้น ของแห้ง ทั่วไป แต่เนื้อไม่นิยมนำมาขาย เพราะเน่าเสียเร็ว

การปรุงอาหารในแต่ละมื้อ เริ่มตั้งแต่เมื่อเช้า เมื่อกูกตื่นแล้วจะเคาะไม้เพื่อปลุกแรงงาน จากนั้นจึงจะไปทำกับข้าว ในขณะที่แรงงานคนอื่นๆต่างไปทำหน้าที่ของตน บ้างก็ไปอาบน้ำล้าง บ้างก็ไปตามช้างที่ปล่อยไปหากินในป่าเป็นต้น เมื่อแรงงานรับประทานอาหารเช้าเรียบร้อยแล้วจึงเดินทางเข้าไปในพื้นที่ที่ได้ตีตราไม้ไว้ ซึ่งแรงงานจะนำอาหารกลางวันไปกินที่ป่าด้วย ส่วนมือเย็นหากตัดไม้ และชักลากถึงเย็นก็จะกินกันในป่าเลย แต่หากเสร็จเร็วก็จะกลับมากินที่แคมป์⁹³

ค. ชีวิตประจำวัน

ในสังคมปางไม้ ศูนย์กลางของการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ แรงงานในปางไม้ต่างมีวิถีการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับการทำงานในปางไม้ กล่าวคือ เมื่อตื่นนอนยามเช้า ใครมีหน้าที่อะไรก็ต้องไปทำตามหน้าที่ เช่น กูก มีหน้าที่เคาะเรียกแรงงาน และทำกับข้าวปรุงอาหาร ความสุขและ

⁸⁹ “กูก” คำนี้ได้รับอิทธิพลมาจากเมื่อครั้งที่บริษัทต่างชาติ เข้ามาดำเนินงานแล้วใช้เรียกพ่อครัว หรือผู้ประกอบอาหารว่า กูก เมื่อนายทุนท้องถิ่นเข้ามาดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ ต่อจากบริษัทต่างชาติจึงใช้คำศัพท์คำเดียวกันนี้ เพื่อให้เข้าใจง่าย

⁹⁰ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2555.

⁹¹ จิราวัฒน์ เรือนดาว, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2555.

⁹² อุทัย สำราญคง, “ข้าวเป็นเลือด,” ใน คำลือ (รวมเรื่องสั้น) (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์บุราควมิน, 2555), หน้า 34.

⁹³ คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555.

ความยุติธรรมมีหน้าที่ไปตามข้างที่ปล่อยไว้ให้หากินกลับมา และอาบน้ำให้ ส่วนแรงงานคนอื่นๆก็เตรียมตัวเพื่อเข้าไปทำการตัดฟันซ้กลาก ไม่ว่าจะเป็นการเบิกอุปกรณ์จากผู้จัดการป่าและนำมาล้าง มาลับให้คมก่อนเข้าไป ในส่วนของความยุติธรรม เมื่อข้างใช้แรงจนถึงเที่ยงวันแล้ว ต้องปล่อยข้างเข้าไปพักผ่อน ส่วนความยุติธรรมก็ทำการตัดฟันไม้ต่อ กล่าวคือ ความยุติธรรมนอกจากจะดูแลข้างแล้ว ยังมีหน้าที่ในการตัดฟันไม้อีกด้วย⁹⁴

ง. การเจ็บป่วย

ในการเข้าป่าไม้ นายทุนท้องถิ่นจำเป็นต้องเตรียมยาสามัญติดมาด้วย แต่ก่อนในการเข้าป่าไม้ เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย นายทุนท้องถิ่นหรือผู้ที่ได้รับสัมปทานจะพาหมอสมุนไพรมาดูอาการ แล้วทำการต้มยากิน แต่เมื่อวิวัฒนาการทางการแพทย์มีความเจริญยิ่งขึ้น ยาบางชนิดจึงเหมาะที่จะใช้พกพาในยามเข้าป่าไม้ เช่น ยาควินิน หรือหากแรงงานได้รับบาดเจ็บนายทุนท้องถิ่นก็พร้อมจะนำไปส่งอนามัยที่อยู่ใกล้ที่สุด

นอกเหนือจากการเจ็บป่วย หากแรงงานมีการล้มป่วยและเสียชีวิต นายทุนท้องถิ่นจะเป็นผู้ดำเนินการเอง คือ หากแรงงานเสียชีวิตที่โรงพยาบาล จะนำร่างมอบให้กับโรงพยาบาลนั้นๆไปเลย หากเสียชีวิตในป่า ผู้จัดการจะจะนำร่างแรงงานที่เสียชีวิตไปฝัง โดยไม่ได้ประกอบพิธีการทางศาสนาแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะชาวขมุนับถือผี และเป็นเรื่องง่ายและสะดวกในการดำเนินการของนายทุนท้องถิ่นด้วย เมื่อถึงขมุปีที่นายฮ้อยจะกลับมารับแรงงาน นายทุนท้องถิ่นจะแจ้งให้นายฮ้อยทราบพร้อมกับนำเงินค่าแรงมอบให้นายฮ้อยไปให้กับครอบครัวแรงงานที่บ้านเกิดในเมืองลาวด้วย⁹⁵

จ. คติความเชื่อ

ทั้งแรงงานท้องถิ่น แรงงานขมุ รวมถึงนายทุนท้องถิ่นที่ได้รับสัมปทานล้วนแล้วแต่มีความเชื่อเกี่ยวกับการทำป่า กล่าวคือ ก่อนที่จะเข้าไปมาดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ ต่างต้องมีการไหว้ขอขมาเจ้าป่าเจ้าเขาตามธรรมเนียม โดยสร้างตุงเหมือนศาลพระภูมิ แล้วนำเมี่ยง หมาก บุหรี่ เหล้า ข้าวตอกดอกไม้ ธูป เทียนมาบอกกล่าว เพื่อให้เจ้าป่าเจ้าเขาปกป้องรักษาไม่ให้มีอันตราย หรือเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดขึ้นและขอให้ดำเนินงานตัดไม้ ซ้กลาก ล่องไม้ได้อย่างสะดวกสบาย และเมื่อดำเนินกิจการตัดไม้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และกำลังจะออกจากป่า ก็ต้องมีการไหว้ลาเจ้าป่าเจ้าเขาด้วย⁹⁶

⁹⁴ คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2555.

⁹⁵ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2556.

⁹⁶ คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555.

การสัมภาษณ์และข้อมูลจากหนังสือคำลือ (รวมเรื่องสั้น) ของ อุทัย สำนายคง ได้กล่าวถึง เรื่องความเชื่อของแรงงานขมว่า พวกขมมีความเชื่อเรื่องผีสูงมาก หากเกิดความผิดปกติใดๆในปางไม้ ก็แล้วแต่ จะรู้สึกไม่ดี จนบางครั้งต้องมีพิธีสู่ขวัญ (ทำขวัญผูกมือ)⁹⁷ ขึ้น เช่น กรณี กูกขมหุงข้าวแล้ว ข้าวออกสีแดง เป็นที่เดือดร้อนของนายทุนท้องถิ่น เพราะพวกแรงงานขมรู้สึกไม่ดีที่เกิด เป็นต้น⁹⁸ เหตุการณ์หุงข้าวเป็นสีเลือดขึ้น แต่เมื่อทำพิธีเรียบร้อยแล้ว การหุงข้าวกลับเป็นสีขาวปกติดังเดิม

เรื่องของการตั้งแคมป์หรือที่พักพิง อาหารการกิน ชีวิตประจำวัน การเจ็บป่วย และความเชื่อ ล้วนส่งผลต่อชีวิตของผู้คนในสังคมปางไม้เป็นอย่างมาก ทั้งนี้นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่เป็นผู้ดูแล จัดการให้ชีวิตในสังคมปางไม้เป็นไปอย่างราบรื่น

3.2 ผู้คนในปางไม้กับสังคมเมืองแพร่

ตารางที่ 2 รายชื่อผู้รับสัมปทานและป่าไม้ในพื้นที่เมืองแพร่ ระหว่าง พ.ศ. 2479-2504 และ เรื่องราวสังคมปางไม้ในช่วงต้นแสดงจำนวนปางไม้ที่มีทั่วทุกอำเภอของเมืองแพร่ และวิถีชีวิตของ แรงงานในสังคมปางไม้ก็ดี หรือการทำไม้ในสังคมปางไม้ก็ดี ล้วนแต่เป็นผลนำมาซึ่งความสัมพันธ์ของ แรงงานในปางไม้เอง และปฏิสัมพันธ์กับผู้คนและสังคมนอกสังคมปางไม้ที่อยู่ในชุมชนใกล้เคียง และ อยู่ในเมืองแพร่ด้วย กล่าวคือ

ความสัมพันธ์ของนายทุนท้องถิ่นกับสังคมเมืองแพร่ จะเป็นในรูปของการอุปถัมภ์และ กระจายรายได้ทางธุรกิจการบริการให้กับเมืองแพร่ คือ เมื่อมีพ่อค้าจากปากน้ำโพ หรือทางกรุงเทพฯ ขึ้นมาดูแลและตัดซื้อไม้ในเมืองแพร่ ทางนายทุนท้องถิ่นจะจัดหาที่พักรับรอง และร้านอาหารพร้อมทั้ง บริการพาพ่อค้าเข้าไปเลือกไม้ในปางด้วย ในกรณีของเสรี ชมภูมิ่ง ได้พาพ่อค้าที่มาจากปากน้ำโพ มา พักที่โรงแรมเบงกิ้นเหล่า, โรงแรมวัฒนา หรือเฮงหลี, โรงแรมเจ้าอยู่⁹⁹ ซึ่งอยู่บริเวณหน้าวัดพระบาทมิ่ง เมืองขณะนั้น และยังพาไปเที่ยวสถานเริงรมย์ (ช่อง)¹⁰⁰ ซึ่งมีอยู่หลายแห่งในเมืองแพร่ด้วย เช่น ช่อง ข้างตลาดเทศบาล ช่องหลังโรงเรียนนารีรัตน์ และช่องข้างเรือนจำ¹⁰¹ เป็นต้น

ในขณะที่ความสัมพันธ์ของผู้คนในปางไม้กับสังคมเมืองแพร่ จะอยู่ในรูปของกิจกรรมในวัน หรือเวลาว่างของพวกเขาทั้งขมและคนท้องถิ่น กล่าวคือ เมื่อมีวันหรือเวลาว่างที่ไม่ต้องไปตัดโค่น

⁹⁷ อุทัย สำนายคง, สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2555.

⁹⁸ อุทัย สำนายคง, “ข้าวเป็นเลือด,” ใน คำลือ (รวมเรื่องสั้น). (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์บุรารุคมิน, 2555), หน้า 36.

⁹⁹ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2556.

¹⁰⁰ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2556.

¹⁰¹ อุทัย สำนายคง, สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2556.

ต้นไม้หรือซีกลากไม้ แรงงานทั้งขมุและคนท้องถิ่นจะอยู่ในปางไม้ทำการร้องรำทำเพลงบ้าง ดัดสะล้อซอ ซึง เป่าขลุ่ยกันไปตามอรรถภาพ บางคนเข้าไปหาหาวย หาปอ เอามาเป็นวัสดุทำเครื่องรัดให้ช่าง เพราะช่างเมื่อจะลากไม้จะต้องมีอุปกรณ์เครื่องมือโดยเฉพาะ¹⁰² แต่ก็จะมีบางคนที่ขอติดรถนายทุนท้องถิ่นเข้ามาเที่ยวในตัวเมืองแพร่ มาซื้อข้าวของเครื่องใช้ โดยเฉพาะชาวขมุ เมื่อได้เข้ามาในตัวเมืองแพร่ จะขอเบิกเงินล่วงหน้ามาซื้อกางเกงแพรบ้าง หม้อไหบ้าง เพื่อเตรียมเอากลับบ้านที่ประเทศลาว ซึ่งร้านค้าที่ชาวขมุจะไปซื้อของใช้ต่างๆอยู่ที่ถนนเจริญเมือง¹⁰³ ในวันว่างแรงงานบางคนเลือกที่จะพากันไปเที่ยวเล่นในหมู่บ้านใกล้เคียงกับปางไม้ อาจจะไปนั่งดื่มเหล้าสังสรรค์กันก็ส่วนหนึ่ง ดังนั้นในยามว่างของแรงงานบางครั้งจึงมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมเมืองแพร่โดยรวม

การปฏิสัมพันธ์ของแรงงานกับสังคมเมืองแพร่ นอกจากพวกเขาจะเข้าไปทำกิจกรรมในพื้นที่นอกเหนือปางไม้แล้ว การที่พ่อค้าแม่ค้าเดินทางเอาสินค้ามาขายยังปางไม้ต่างๆ ถือเป็นอีกหนึ่งปฏิสัมพันธ์ของแรงงานปางไม้กับสังคมเมืองแพร่ ซึ่งสินค้าที่นำมาขาย จะเป็นสินค้าจำพวกเนื้อสัตว์ ผัก ยา เสื้อผ้า สุรา และบุหรี เป็นต้น¹⁰⁴

วิถีชีวิตและการทำไม้ในปางไม้ของผู้คนและแรงงานล้วนแล้วแต่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของผู้คนที่เป็นแรงงานที่อยู่อาศัยในสังคมปางไม้ ศูนย์กลางการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร่ ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยมีนายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ควบคุมดูแล ทั้งนี้ความสำคัญของปางไม้และอุตสาหกรรมป่าไม้ ย่อมเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่อย่างยิ่งยวด เพราะจากพื้นที่ทำป่าไม้ที่มีการกระจายอยู่ทั่วไปในเมืองแพร่แล้ว การที่แรงงานได้เข้ามาเที่ยวพักผ่อน ซื้อข้าวของเครื่องใช้ ล้วนแล้วแต่ทำให้เศรษฐกิจของเมืองแพร่มีการเปลี่ยนแปลง ในขณะเดียวกันเรื่องของความเชื่อ การเจ็บป่วย และอาหารการกินก็ดี ล้วนส่งผลในเรื่องของทัศนคติทางสังคมของเมืองแพร่ด้วย

¹⁰² เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555.

¹⁰³ คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2556.

¹⁰⁴ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2554.

สรุป

สังคมปางไม้ อันเป็นศูนย์กลางการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร์ ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและเรื่องราวในสังคมปางไม้ ทั้งเรื่องราวที่มาและความสำคัญของแรงงาน อันประกอบด้วย คน แรงงานคน ทั้งที่เป็นชาวขมุและคนท้องถิ่น และแรงงานจากสัตว์ ทั้ง ช้าง วัวและควาย พร้อมทั้งได้ทราบถึงรายละเอียดและการทำงานของแรงงานจากสัตว์ต่างๆในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ด้วย นอกจากนี้ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ทั้งการตีตรา กานไม้ ตัดฟัน ชักลาก และล่องไม้ อันมีนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์เป็นผู้ดูแลจัดการ ได้แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวของแรงงานในสังคมปางไม้ได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกันเรื่องราวจากคำบอกเล่าของคนที่อยู่ร่วมสมัยและเคยทำงานและใช้ชีวิตปางไม้ในช่วงเวลาดังกล่าว ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตในแต่ละวันที่อาศัยอยู่ในสังคมปางไม้ ทั้งเรื่องของที่อยู่อาศัย อาหารการกิน ชีวิตประจำวัน การเจ็บป่วย และความเชื่อ

การที่เมืองแพร์มีสังคมปางไม้เป็นศูนย์กลางในการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ ทำให้ชีวิตของผู้คนแรงงานในปางไม้มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน กล่าวคือ มีการทำกิจกรรมต่างร่วมกัน เช่น ตีมสุรา ดิดสะล้อซอซึง เป่าขลุ่ย เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันแรงงานและขั้นตอนการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ต่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อสังคมเมืองแพร์ด้วย โดยแสดงออกมาในรูปของการค้าขายเป็นสำคัญ

บทที่ 4

อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองแพร์ (พ.ศ. 2479-2504)

การที่เมืองแพร์มีการดำเนินกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้มาโดยตลอด และในช่วง พ.ศ. 2479-2504 อุตสาหกรรมป่าไม้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ ซึ่งจากการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนท้องถิ่นนี้เองยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองแพร์อย่างไรบ้าง ในบทนี้จะอธิบายและวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองแพร์ตั้งแต่นายทุนท้องถิ่นเข้ามาเป็นผู้ดำเนินกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ กระทั่งถึงปีที่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 หรือตั้งแต่ พ.ศ. 2479-2504 โดยมีอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นตัวขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองแพร์

4.1 เศรษฐกิจเมืองแพร์ ก่อน พ.ศ. 2479

...ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 4 ไทยต้องยินยอมเปิดประเทศให้มีการค้าขาย โดยไม่ต้องผ่านกษัตริย์ ซึ่งผูกขาดการค้าขาย การเก็บภาษี นครรัฐต่างๆรวมทั้งเมืองแพร์ก็เริ่มได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจ และถูกดึงให้เข้าไปอยู่ในกระบวนการการค้าของโลกภายใต้แนวคิดเสรีของประเทศมหาอำนาจตะวันตก อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้...¹

ก่อน พ.ศ. 2479 ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจของเมืองแพร์ที่เห็นได้ชัดเจน คือ *การค้า* ของเมืองแพร์ถูกดึงเข้าไปอยู่ในกระบวนการการค้าโลก โดยเริ่มตั้งแต่มีการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในยุคของเจ้านายท้องถิ่น ที่เริ่มให้บริษัทต่างชาติเข้ามาเป็นลูกช่วง ตลอดจนการเข้ามารับสัมปทานของบริษัทต่างชาติเองในภายหลัง พ.ศ. 2445 ทั้งนี้สิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือระบบเงินตราที่ใช้หมุนเวียน ซื้อขายแลกเปลี่ยนในตลาดเมืองแพร์ ร้อยละ 90 เป็นเงินรูปี ที่รัฐบาลอาณานิคมอินเดียของอังกฤษผลิตขึ้นเพื่อใช้หมุนเวียนในอินเดีย พม่า และศรีลังกา เงินรูปีหรือรูเปีย คนท้องถิ่นทั่วไปนิยมเรียกกันว่า “เงินแถบ” โดยเงินแถบนี้มีใช้ในเมืองแพร์ในจำนวนจำกัด เนื่องจากกระบวนการใช้จ่ายเงินดังกล่าวเริ่มมาจากการที่บริษัทต่างชาติดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ ผ่านมาทางลูกช่วงในการทำไม้ อันได้แก่ลูกหลานเจ้านายท้องถิ่นและผู้มีฐานะในท้องถิ่นที่มีแรงงานทั้งคนและสัตว์ เรื่อยลงมายังแรงงานรับจ้างทำไม้ในป่า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวขมุ ไทใหญ่ ที่มีภูมิลำเนาในประเทศลาวและรัฐฉาน ประเทศ

¹ กลุ่มลูกหลานเมืองแพร์, *สาวความเรื่องเมืองแพร์* (แพร์: ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, 2548), หน้า 123.

พม่า² แต่กลุ่มแรงงานเหล่านี้มีค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตค่อนข้างต่ำ เพราะส่วนใหญ่จะเก็บเงินไว้แล้วนำกลับไปใช้ในภูมิภาคของตนเอง สำหรับคนเมืองแพร่ที่ได้ใช้เงินแถบ จะเป็นกลุ่มที่น่าเกียยมนำรับจ้างชกแลกไม้ท่อนบ้าง แต่คนกลุ่มนี้มีจำนวนไม่มากนัก ดังนั้นการใช้เงินแถบจึงจำกัดการหมุนเวียนอยู่เฉพาะกลุ่มคนเพียง 3 กลุ่ม คือ ลูกช่วงทำไม้ (เจ้านายท้องถิ่นและผู้มีฐานะในท้องถิ่น) แรงงานรับจ้างทำไม้ และคนท้องถิ่นที่มีเกียยมนำรับจ้างชกแลกไม้

ในขณะที่เงินบาทหมุนเวียนจากทางใช้จ่ายทางราชการซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด เนื่องจากการใช้จ่ายเงินงบประมาณเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจยังไม่เกิดขึ้น ดังนั้นเงินบาทส่วนใหญ่จะถูกนำออกมาใช้ในลักษณะของเงินเดือนข้าราชการ และการซื้อเครื่องใช้ในราชการเล็กน้อยๆ

หากพิจารณากระบวนการหมุนเวียนของเงินตราในเมืองแพร่ก็พอจะกล่าวได้ว่า โครงสร้างเศรษฐกิจของเมืองแพร่ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2445-2475 หรือ ก่อน พ.ศ. 2479 ประกอบด้วยลักษณะ 2 ประการคือ

1) กลุ่มที่อยู่ในระบบทุนนิยม ตามกระบวนการการค้าของโลก ซึ่งได้แก่กลุ่มที่ทำอุตสาหกรรมป่าไม้ตั้งที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น กลุ่มนี้ถือว่ามีกำลังซื้อที่สูงที่สุด ขณะเดียวกันก็มีจำนวนน้อยที่สุดในเมืองแพร่ด้วย

2) กลุ่มคนท้องถิ่นเมืองแพร่ ซึ่งได้แก่ ชาวไร่ ชาวนา ช่างฝีมือขนาดเล็ก กลุ่มเหล่านี้ถือเป็นคนส่วนใหญ่ของเมืองแพร่ แต่มีกำลังซื้อต่ำ ยังชีพอยู่ได้ด้วยผลผลิตจากนาไร่ที่ปลูกไว้เพื่อบริโภค ซึ่งเป็นลักษณะของเศรษฐกิจพึ่งพาตนเอง สินค้าที่บริโภคก็เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งในการดำรงชีวิต เช่น ข้าว เกลือ มีด จอบ เมียง อาหารแห้งบางอย่างที่ไม่สามารถผลิตได้ด้วยตนเอง รวมถึงเนื้อสุกรด้วย ซึ่งสิ่งของและสินค้าเหล่านี้จะมาจากการขนส่งทางพ่อค้าวัวต่าง เรือ³ และรถไฟ⁴ จากกรุงเทพฯ เป็นสำคัญ จึงกล่าวได้ว่ากลุ่มคนท้องถิ่นเมืองแพร่ในยุคนี้ “... โดยภาพรวมแล้วเศรษฐกิจพอยังชีพเป็นวิถีชีวิตของชาวแพร่ อย่างเหนียวแน่นมาตลอด จนกระทั่ง พ.ศ. 2475...”⁵ เมื่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นเช่นนี้ ระบบการค้าจึงถูกแยกออกเป็นสองส่วนด้วยเช่นกัน คือ

ส่วนที่หนึ่ง เป็นการค้าที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนที่อยู่ในระบบทุนนิยมการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ ซึ่งจะเกี่ยวโยงกับกลุ่มชนไทใหญ่ ตองสู และขมุ ซึ่งมีความสัมพันธ์โยงใยกับเจ้าของทุนใหญ่และเจ้าของแหล่งผลิตสินค้า คือ กลุ่มบริษัทต่างชาติ ทั้งอังกฤษและเดนมาร์ก

² เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555.

³ ชูสิทธิ์ ชูชาติ, พ่อค้าวัวต่าง ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2503) (เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2545), หน้า 31.

⁴ อจิโร คากิซากิ, “รถไฟกับการรวมตัวทางเศรษฐกิจของไทยในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2,” วารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 69 (2550), หน้า 1-45.

⁵ กลุ่มลูกหลานเมืองแพร่, สาวความเรื่องเมืองแพร่ (แพร่: ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, 2548), หน้า 125.

ส่วนที่สอง คือการค้าที่เกี่ยวข้องกับคนท้องถิ่นเมืองแพร์ มีกำลังซื้อต่ำ และมีความต้องการสินค้าไม่มากนัก โดยคนในกลุ่มนี้จะเกี่ยวข้องกับกลุ่มพ่อค้าวัวต่าง ที่นำสินค้าพื้นเมืองบรรทุกเดินทางมาแลกเปลี่ยนสินค้ายังท้องถิ่นต่างๆ สินค้าที่มีการแลกเปลี่ยน เช่น เกลือ ปลาแห้ง ฝ้าย ยาสูบ ครั่ง พริกแห้ง และเครื่องเหล็กที่จำเป็นในการกสิกรรมต่างๆ ซึ่งต้นสกุลขมภูมิ่ง คือ กลุ่มที่เริ่มมีฐานะจากการเป็นพ่อค้าวัวต่างด้วยเช่นกัน⁶

ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 2 ว่า การทำอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร์เริ่มดำเนินงานอย่างจริงจังช่วงเจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร์ ประมาณต้น ทศวรรษ 2410 และในเวลาต่อมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 การดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ตกไปอยู่กับบริษัทต่างชาติ ทั้งบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา และบริษัทอีสต์เอเชียติก ซึ่งการดำเนินกิจการในช่วงดังกล่าวทั้งเรื่องของระบบการตัดฟัน ชักลาก และล่องไม้ บริษัทต่างชาติทั้ง 2 ล้วนแล้วแต่ทำการมอบหมายให้คนในท้องถิ่นเมืองแพร์ที่มีทุนและแรงงานเข้ามาเป็นผู้รับจ้างทำ หรือที่ เรียกกันว่า “ลูกช่วง” ซึ่งลูกช่วงในยุคดังกล่าวจะมีอยู่ 2 กลุ่ม คือ ลูกหลานเจ้านายท้องถิ่นดั้งเดิมที่มีช้างอยู่ในการครอบครองเป็นจำนวนมาก เช่น เจ้าพระพิชัยราชา เจ้าน้อยจุเจ้าหัวเมืองแก่น เจ้าวังซ้าย เจ้าสุนันตา หลวงพงษ์พิบูลย์ รวมถึง เจ้าวงศ์ หรือ เจ้าโว้ง แสนศิริพันธุ์ และกลุ่มผู้มีฐานะ เช่น กลุ่มตระกูลวงศ์วรรณ (ผาทอง) และกลุ่มตระกูลขมภูมิ่ง กลุ่มต่างๆเหล่านี้เมื่อได้เข้ารับเป็นลูกช่วงแล้ว ก็ได้นำญาติพี่น้องมาเป็นลูกจ้างในการทำไม้อีกทอดหนึ่ง ลักษณะการทำธุรกิจในหมู่เครือญาติเช่นนี้ เป็นพื้นฐานในการประกอบกิจการขนาดต่างๆของเมืองแพร์สืบต่อมา เมื่อกลุ่มลูกช่วงเหล่านี้ได้ขึ้นมาเป็นนายทุนท้องถิ่นของเมืองแพร์แล้วนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่มีการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร์ ช่วงตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2410 กระทั่งประมาณ พ.ศ. 2475 รายได้ที่เกิดจากการค้าขายและการทำอุตสาหกรรมไม้สัก มีการกระจายกลับคืนมาสู่คนท้องถิ่น และเมืองแพร์น้อยมาก กล่าวคือ คนท้องถิ่นแทบจะไม่ได้รับประโยชน์จากการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในช่วงดังกล่าวเลย

โดยสรุป การดำเนินงานของอุตสาหกรรมป่าไม้ ประมาณก่อน พ.ศ. 2479 โดยเฉพาะไม้สัก ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของเมืองแพร์ ยังไม่ได้ก่อประโยชน์ให้แก่คนท้องถิ่นส่วนใหญ่ของเมืองแพร์ เพราะมีการรวมตัวอยู่แต่กลุ่มลูกหลานเจ้านายท้องถิ่นและกลุ่มผู้มีฐานะ ในขณะที่คนท้องถิ่นส่วนมากยังคงดำรงชีพอยู่ในระบบดั้งเดิม คือ ทำการผลิตเพื่อบริโภค เงินยังเป็นสิ่งหายากในหมู่เกษตรกรทั่วไป แต่ทั้งนี้การเข้ามาของรถไฟ ใน พ.ศ. 2454 ก็เป็นจุดเริ่มที่จะเปลี่ยนโฉมหน้าและกระตุ้นเศรษฐกิจของเมืองแพร์บ้างแล้ว เช่นการเข้ามาของสินค้าอุตสาหกรรม ซึ่งทั้งชาวท้องถิ่นเมืองแพร์และแรงงานอุตสาหกรรมป่าไม้จำเป็นต้องใช้อุปโภค บริโภค เป็นอาทิ

⁶ ปลาย้อ ชนะนทร์, “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 179. และ เสรี ขมภูมิ่ง, หนังสือทำเนียบตระกูล ขมภูมิ่ง สายที่ 8 นายปิ่น ขมภูมิ่ง รวบรวม วันที่ 20 พฤษภาคม 2546, หน้า 1. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

4.2 เศรษฐกิจของเมืองแพร่กับการสืบเนื่องของอุตสาหกรรมป่าไม้

เศรษฐกิจของเมืองแพร่ ก่อน พ.ศ. 2479 นั้น อุตสาหกรรมป่าไม้ทั้งที่อยู่ในการควบคุมดูแลของเจ้านายท้องถิ่น และบริษัทต่างชาติ ยังไม่ก่อให้เกิดประโยชน์หรือการเปลี่ยนแปลงในทางเศรษฐกิจแก่คนท้องถิ่นและเมืองแพร่ในภาพรวมมากนัก เพราะรายได้จากอุตสาหกรรมป่าไม้ในช่วงดังกล่าวรวมอยู่แต่เพียงคนบางกลุ่ม ดังที่ได้อภิปรายไปแล้ว

เมื่อการดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร่ ถูกเปลี่ยนมาอยู่ในการควบคุมดูแลของนายทุนท้องถิ่นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร พ.ศ. 2475 จนถึงการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 รัฐบาลมีความพยายามที่จะนำระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโดยรัฐ (State Capitalism) มาใช้ โดยเฉพาะในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทั้งสองยุค (พ.ศ. 2481-2487 และ 2491-2494) การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจที่มีอุดมการณ์ชาตินิยมและทุนนิยมเป็นหลักการพื้นฐาน รัฐบาลมีความพยายามอย่างชัดเจนที่จะเข้าแทรกแซงระบบเศรษฐกิจทั้งพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรม เพื่อยับยั้งการเติบโตของกลุ่มทุนต่างชาติ ทั้งที่เป็นนายทุนพ่อค้าคนจีนในประเทศและนายทุนชาติตะวันตก⁷ มาตรการของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในการแทรกแซงระบบเศรษฐกิจอาจสรุปได้ 4 รูปแบบ คือ ประการที่หนึ่ง รัฐบาลสนับสนุนจัดการตั้งรัฐวิสาหกิจที่รัฐบาลสนับสนุนร่วมทุน หรือลงทุนโดยเอกชนที่ใกล้ชิดกับคณะรัฐบาล เพื่อเข้าไปแทรกแซงการค้าทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ พร้อมทั้งใช้กลไกของรัฐเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกและให้สิทธิพิเศษแก่ธุรกิจในเครือ เช่น รถไฟ ท่าเรือ ประการที่สอง รัฐบาลลงทุนดำเนินการในกิจการอุตสาหกรรมหลักเอง และยึดกิจการอุตสาหกรรมของชาวตะวันตกในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น กิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ของบริษัทต่างชาติในประเทศไทย ประการที่สาม รัฐบาลจัดตั้งหน่วยราชการขึ้นเพื่อสนับสนุนการผลิตและการขายผลิตภัณฑ์ เช่น ตั้งกระทรวงอุตสาหกรรม ประการสุดท้าย รัฐบาลใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือกีดกันคนจีนออกจากอาชีพที่ต้องการรักษาไว้ให้เป็นของคนไทยและกีดกันคนจีนออกจากการค้าในเมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้า

นโยบายของรัฐบาลตั้งแต่แรกเริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่รัฐบาลสนับสนุนคนท้องถิ่นเป็นเจ้าของและดำเนินกิจการต่างๆเอง ตลอดจนสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม และเน้นผลักดันนโยบายเศรษฐกิจ ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจของเมืองแพร่มีการเติบโตและเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาดังกล่าว

⁷ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, “ระบบทุนนิยมโดยรัฐในประเทศไทย ค.ศ. 1932-1959,” ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บรรณาธิการ) *วิวัฒนาการทุนนิยมไทย* (กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกลุ่มเศรษฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523), หน้า 77-112.

จากจำนวนนายทุนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจำนวนมาก ตั้งแต่ พ.ศ. 2479 เป็นต้นมา (ดูตารางที่ 2 ใน บทที่ 2) ทั้งการเป็นลูกช่งบริษัทต่างชาติ การเป็นลูกช่งให้กับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และการรวมตัวกันของคนท้องถิ่นในการจัดตั้งบริษัทป่าไม้ประจำจังหวัดแพร่ของคนท้องถิ่นเมืองแพร่ กระทั่ง การขออนุญาตในการดำเนินกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ของกลุ่มนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ ที่มีการขอ สัมปทานทั่วทุกอำเภอของเมืองแพร่ ทำให้เห็นถึงความต่อเนื่องของอุตสาหกรรมป่าไม้ที่มีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของเมืองแพร่ในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย ถึงแม้จะว่าอุตสาหกรรมป่าไม้จะเป็น เพียงจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจครั้งต่อไปในอนาคตของเมืองแพร่ก็ตาม ซึ่งรูปแบบ เศรษฐกิจที่อุตสาหกรรมป่าไม้มีส่วนในการขยายตัวและเปลี่ยนแปลงในเมืองแพร่ มีดังนี้

4.2.1 การขยายตัวของธุรกิจและการบริการ

การดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ของนายทุนท้องถิ่นได้ก่อให้เกิดการสะสมทุนตลอดจนสร้าง งานและอาชีพที่ต่อยอดจากการเป็นนายทุนป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นการทำโรงเลื่อย โรงบ่มใบยาสูบ ธนาคาร ตลาด (ย่านการค้า) และโรงแรม

ก. โรงเลื่อย: กระบวนการผลิตที่ต่อยอดจากอุตสาหกรรมป่าไม้

การที่รัฐบาลสนับสนุนคนท้องถิ่นในการทำสัมปทานป่าไม้ ซึ่งในพื้นที่เมืองแพร่ได้ขยายตัว ในช่วงปลายทศวรรษ 2470 และใน พ.ศ. 2484 มีการตราพระราชบัญญัติป่าไม้ขึ้นใช้ และมีผลบังคับ ใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2486 เป็นต้นไปนั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น เพราะการ ทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในยุคดังกล่าวไม่ได้จำเพาะแต่ไม้สักเท่านั้น แต่ยังอนุญาตให้ทำสัมปทานไม้ กระจายเลยเพื่อนำไปแปรรูปเป็นไม้ใช้สอยในประเทศ ประกอบกับการเกิดขึ้นขององค์การอุตสาหกรรม ป่าไม้ และการจัดตั้งของบริษัทป่าไม้ประจำจังหวัดแพร่ การทำอุตสาหกรรมป่าไม้กระจายไปยังคน ท้องถิ่นเมืองแพร่กลุ่มอื่นๆด้วย ทั้งนี้การทำสัมปทานไม้กระจายเลยก็ดี หรือไม้สักก็ตาม ได้ก่อให้เกิด การสร้างอาชีพหนึ่งของคนท้องถิ่น คือ การทำโรงเลื่อย

“โรงเลื่อย” เกิดขึ้นเพื่อรับไม้จากป่ามาทำการแปรรูป โดยเฉพาะไม้กระยาเลยที่ไม่สามารถ ลอยน้ำได้เหมือนไม้สัก เนื่องจากคุณสมบัติของไม้กระยาเลยจะจมน้ำ⁸ และด้วยพื้นที่ป่าไม้ที่มีอยู่ทั่ว ทุกอำเภอของเมืองแพร่ นายทุนท้องถิ่นจึงจัดตั้ง โรงเลื่อย ขึ้นตามจุดต่างๆ เพื่อรองรับการทำ อุตสาหกรรมป่าไม้ที่มีในช่วงดังกล่าว ดังนี้

⁸ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2554.

ตารางที่ 5 รายชื่อโรงเลื่อยหลักๆในจังหวัดแพร่ ช่วง พ.ศ. 2479-2504

ชื่อเจ้าของ	ชื่อโรงเลื่อย - ที่ตั้ง	ปีที่เริ่ม ดำเนินกิจการ	หมายเหตุ
แสน วงศ์วรรณ	โรงเลื่อย “เทพวงศ์” บ้านม่อนปากอ้อย อ.เด่นชัย	2486	อ้างอิงข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แสน วงศ์วรรณ พ.ศ. 2512 สัมภาษณ์โดย อ.จิราวัฒน์ เรื่อนดาว
ตระกูลชมภูมิ่ง	โรงเลื่อย “ชมภูมิ่ง” ตลาดชมภูมิ่ง ในปัจจุบัน อ.เมือง	2493	ข้อมูลจากการสัมภาษณ์คุณเสรี ชมภูมิ่ง วันที่ 15 มิถุนายน 2554 สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค
พ่อเลี้ยงแสวง เขาวรัตน์	โรงเลื่อย “เจริญผล” ริมทางรถไฟ สถานีรถไฟ บ้านปิน อ.ลอง	2464	ข้อมูลจากการสัมภาษณ์คุณกสิณ ภุมมะภูติ วันที่ 11 เมษายน 2556 สัมภาษณ์โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค
โกด้าย แซ่ด่าน (นายทุน คนจีนไหหลำ)	โรงเลื่อยริมสถานีรถไฟผาคอ อ.ลอง	2464	อ้างอิงข้อมูลจากหนังสือ ประวัติศาสตร์เมืองลอง หัวเมือง บริวารในล้านนาประเทศ, หน้า 237

ที่มา: รวบรวมจากการสัมภาษณ์และเอกสารท้องถิ่น โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค (ผู้วิจัย)

ตารางรายชื่อโรงเลื่อยในจังหวัดแพร่ แสดงให้เห็นถึงการกระจายตัวของโรงเลื่อย โดยนายทุนท้องถิ่นที่ทำอุตสาหกรรมป่าไม้ ซึ่งการเกิดขึ้นของโรงเลื่อยทั่วเมืองแพร่ หลัง พ.ศ. 2479 สะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ช่วง พ.ศ. 2479 เป็นต้นมา ไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดนายทุนท้องถิ่นที่มาจากการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ที่มากขึ้นแล้ว ยังทำให้เกิดการกระจายรายได้แก่ผู้คน โดยเฉพาะคนท้องถิ่นที่ทำการขนไม้เข้าสู่โรงเลื่อยต่างๆ เช่น กลุ่มตระกูลศุภศิริ ที่มีนายธง และนายศานิต รับจ้างซักล้างไม้ให้กับพ่อเลี้ยงวงศ์ ชมภูมิ่ง กลุ่มตระกูลมัลลย์ ที่บ้านทุ่งไธ้ง กลุ่มนายมานะ สมจิตร บ้านสมสาย⁹ เป็นต้น

⁹ องค์การบริหารส่วนจังหวัด, ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (ฉบับ พ.ศ.2550) (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2550), หน้า 346.

ภาพที่ 17 โรงเลื่อยเจริญผล ริมหางรถไฟ สถานีรถไฟบ้านปิน อำเภอลอง จังหวัดแพร่
ภาพถ่ายโดย นางสาวเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค

ข. โรงบ่มไบยาสูบ: เศรษฐกิจที่สำคัญอันมีฐานจากอุตสาหกรรมป่าไม้

การที่รัฐบาลมีนโยบายในการดำเนินอุตสาหกรรมยาสูบเอง จากที่แต่เดิมกิจการยาสูบดังกล่าวเป็นการดำเนินการของเอกชนชาวต่างชาติ ใน พ.ศ.2482 รัฐบาลได้เริ่มซื้อกิจการเอกชนโรงงานยาสูบไทย ของห้างหุ้นส่วนบูรพา ยาสูบ จำกัด และ พ.ศ. 2484 เมื่อกิจการยาสูบเริ่มขยายตัวขึ้นในประเทศไทยรัฐบาลได้ซื้อโรงงานบุหรี่ยี่ห้อของบริษัททวาทศกยาสูบ บริษัทฮอฟฟิงยาสูบ และบริษัทยาสูบอังกฤษ-อเมริกัน (บริษัทบริติชอเมริกันโทแบคโค จำกัด, B.A.T)¹⁰ ซึ่งบริษัทบริติชอเมริกันโทแบคโค จำกัด เป็นบริษัทเดียวที่ดำเนินการส่งเสริมการเพาะปลูกในประเทศไทย โดยมีเป้าหมายกระจายอยู่ทั่วทั้งประเทศ สำหรับในภาคเหนือ นั้น บริษัทฯได้ส่งเสริมการผลิตไบยาสูบเวอร์จิเนีย ที่บ่มด้วยไอร้อนเป็นหลัก ซึ่งเชียงรายคือพื้นที่แรกที่มีการปลูกไบยาสูบเวอร์จิเนีย¹¹

¹⁰ สำนักงานยาสูบ, ประวัติความเป็นมาโรงงานยาสูบ [ออนไลน์], 2554, แหล่งที่มา: www.thaitabacco.or.th [16 พฤศจิกายน 2554]

¹¹ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2554.

รัฐบาลได้ซื้อกิจการยาสูบจากต่างชาติเข้ามา จึงจัดตั้งเป็น “โรงงานยาสูบ กรมสรรพสามิต” เรียกชื่อภาษาอังกฤษว่า Thailand Tobacco Monopoly และให้กิจการยาสูบทุกขั้นตอนเป็นการผูกขาดของรัฐบาลเอง ซึ่งในการส่งเสริมการเพาะปลูกและบ่มใบยาสูบนั้น รัฐบาลยังคงให้ บริษัท B.A.T. เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำในการดำเนินงานซึ่งตั้งอยู่ที่จังหวัดแพร่ บริษัท B.A.T. เริ่มต้นส่งเสริมการเพาะปลูก ใน พ.ศ. 2484 และหานายทุนผู้บ่มใบยาเข้ามาร่วมงาน นั่นคือ นายเหรียญ สายศร คหบดีชาวร่องวาง โดยตั้งโรงบ่มใบยาสูบแห่งแรกที่บ้านน้ำเลา ตำบลน้ำเลา อำเภอร่องวาง¹²

เมื่อเริ่มกิจการบ่มยาสูบในปีนั้น สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดขึ้นในแถบยุโรปแล้ว และในเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2484 ญี่ปุ่นประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและสัมพันธมิตร สงครามทำให้ความต้องการใบยาสูบทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว ราคาใบยาสูบจึงสูงขึ้น ซึ่งเป็นผลดีต่อผู้ประกอบการบ่มใบยา พ.ศ. 2486 นายอุทัย กันทาธรรม เจ้าของห้างไทยการค้า ซึ่งได้ทำการผูกขาดการค้าสินค้าอุปโภคบริโภคกับรัฐบาลอยู่ได้เริ่มดำเนินธุรกิจยาสูบ โดยได้ขออนุญาตเปิดโรงบ่มใบยาสูบที่บ้านแม่หลาย อำเภอเมืองแพร่ พร้อมทั้งทำการศึกษากิจการทำธุรกิจยาสูบกับนายเหรียญ สายศร ผู้บ่มใบยาคนแรก ของเมืองแพร่ และได้ขยายกิจการโรงบ่มใบยาสูบไปยังพื้นที่อำเภอลองและในอีกหลายๆแห่ง

ราคาใบยาสูบที่ขึ้นสูงตลอดเวลาทำให้กิจการเกี่ยวกับยาสูบมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้นเป็นลำดับ จึงได้มีการขยายกิจการโรงบ่มไปยังตำบลบ้านปง อำเภอเมือง ตำบลแม่คำมี ตำบลไผ่โทน ตำบลปงยาว อำเภอร่องวาง ครอบคลุมพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ของเมืองแพร่ หรือที่เรียกกันว่า “แอ่งที่ราบเมืองแพร่”¹³ เกือบทั้งหมด

การลงทุนที่ได้ผลกำไร ทำให้นายทุนท้องถิ่นป่าไม้ไม่ว่าจะเป็นเจ้าวงศ์ (เจ้าโว้ง) แสนศิริพันธุ์ ตระกูลศุภศิริ ตระกูลชมภูมิ่งและตระกูลวงศ์วรรณ-ผาทอง ดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้มาถึงจุดหนึ่ง กระทั่งมีทุนที่จะดำเนินกิจการอย่างอื่นควบคู่ไปกับการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ด้วย ต่างต้องการหมุนเวียนเศรษฐกิจและรายได้ให้สูงขึ้น จึงหันมาทำโรงบ่มใบยาสูบควบคู่กับการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ที่เริ่มลดปริมาณผู้สัมปทานลง¹⁴ กล่าวคือ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง โรงงานยาสูบสรรพสามิตได้เข้ามาดำเนินการเพาะปลูกยาสูบในเมืองแพร่ แทนที่บริษัท B.A.T. และใน พ.ศ. 2490 ได้เริ่มให้โควตาการผลิตยาสูบแก่โรงบ่มใบยาต่างๆ¹⁵ กลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่มีทุนจึงสนใจเข้าดำเนินธุรกิจยาสูบบ้าง ไม่ว่าจะเป็นสื่อ ไชยประวัติ เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธุ์ ตระกูลตันจันทร์พงศ์ ตระกูลพิมสาร จาก

¹² โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง, ประวัติโรงงานยาสูบ (ม.ป.พ., ม.ป.ป.), หน้า 1.

¹³ ศรีศักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ, นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน ภูมิวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551), หน้า 51.

¹⁴ คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555.

¹⁵ ศตวรรษ ชัยศิริวัฒนากุล, เจ้าหน้าที่สำนักงานยาสูบ จ.แพร่, สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2556. และเอกสารประวัติสำนักงานยาสูบ จังหวัดแพร่.

บ้านแม่คำมี ตระกูลสินธุวงศ์ บ้านหนองม่วงไข¹⁶ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วตระกูลเหล่านี้ล้วนเคยดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ ทั้งเป็นผู้ซักลากไม้ และเป็นผู้ขอสัมปทานแล้วทั้งสิ้น¹⁷

นายแสน วงศ์วรรณ ได้ขอซื้อโรงบ่มใบยาสูบตอนมูล อ.สูงเม่น จากนายทอง กันทาธรรมและได้ส่งต่อให้แก่นายณรงค์ วงศ์วรรณ (บุตรชาย) ซึ่งนายณรงค์ วงศ์วรรณ ได้สังเกตว่าในการผลิตยาสูบให้แก่โรงงานยาสูบนั้น ผู้บ่มใบยาสูบจะมีใบยาสูบที่มีคุณภาพต่ำ และปานกลางเหลือในปริมาณที่มาก ดังนั้นนายณรงค์ วงศ์วรรณ จึงริเริ่มที่จะส่งใบยาสูบที่เหลือไปขายยังต่างประเทศ และประสบความสำเร็จในเวลาต่อมา พร้อมทั้งเครือข่ายของตระกูลวงศ์วรรณ ยังได้ขยายการทำโรงบ่มใบยาสูบไปตั้งยังจังหวัดข้างเคียง เช่น อุดรดิตถ์และน่านด้วย¹⁸

การขยายตัวของกิจการยาสูบ ได้ดึงกลุ่มทุนท้องถิ่นจากป่าไม้เข้ามา เช่น ตระกูลศุภศิริ ที่ประกอบด้วย นายธง หรือโก่ง และนายศานิต ที่มีอาชีพค้าใบเมี่ยงและทำการซักลากไม้รวมถึงเป็นผู้รับเหมาหรือลูกช่วงให้กับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ให้เข้ามาลงทุนในการตั้งโรงบ่มใบยาสูบขึ้นที่บ้านวังหลวง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่¹⁹

ภาพที่ 18 เตาโรงบ่มใบยาและโรงซื้อใบยาสูบ บ้านแม่จ๊ะ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดแพร่²⁰

¹⁶ องค์การบริหารส่วนจังหวัด, ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (ฉบับ พ.ศ.2550) (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2550), หน้า 348.

¹⁷ คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ พ่อศานิต ศุภศิริ ณ ฌาปนสถานบ้านป่าแดง ตำบลป่าแดง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่, วันที่ 30 มีนาคม 2545 (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 9.

²⁰ องค์การบริหารส่วนจังหวัด, ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (ฉบับ พ.ศ.2550) (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2550), หน้า 347.

กล่าวได้ว่าตลอดระยะเวลา 10 ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. 2490-2500 ยาสูบได้ขยายตัวออกไปเต็มพื้นที่เมืองแพร่ จนกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองแพร่ โดยมีกลุ่มนายทุนทำป่าไม้เป็นส่วนขยายการผลิตที่สำคัญ

การผลิตยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียนั้น เป็นอุตสาหกรรมการผลิตที่ต้องใช้แรงงานมากในแทบทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเก็บใบยาสูบ การนำใบยาสดเข้าป่นในโรงบ่ม การคัดแยกชนิดของใบยา การบรรจุหีบห่อใบยาสูบ รวมถึงการขนส่งออกจากโรงงาน ดังนั้นในอุตสาหกรรมดังกล่าวจึงเกิดการจ้างงานคนท้องถิ่นจำนวนมาก เมื่อมีการจ้างงานเกิดขึ้น ย่อมมีการกระจายรายได้ลงไปยังคนท้องถิ่นทั่วไปเป็นวงกว้าง แตกต่างจากอุตสาหกรรมป่าไม้ที่แม้จะมีรายได้สูงแต่รายได้กลับรวมตัวอยู่แต่กับคนจำนวนน้อยในท้องถิ่น ดังที่มีการอธิบายว่า

...อุตสาหกรรมบ่มใบยาเวอร์จิเนีย เป็นเหตุทำให้ประชากรชาวแพร่จำนวนหมื่นมีงานทำหันประกอบอาชีพกสิกรรมทำไร่ยาสูบ สนองผลให้อยู่ดีกินดีเพราะน้ำพักน้ำแรงของการผลิตวัตถุดิบป้อนให้คนทั้งประเทศ ทำให้กระแสเงินตรา ไหลเข้าไปหมุนเวียนในจังหวัดแพร่ อย่างเบาๆปีละประมาณ 5-6,000,000 บาท²¹

การเติบโตของกิจการอุตสาหกรรมโรงบ่มใบยาสูบมีรากฐานมาจากการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ของนายทุนท้องถิ่นในยุคก่อนหน้า จนทำให้นายทุนท้องถิ่นเริ่มขยายธุรกิจอุตสาหกรรมไปยังโรงบ่มใบยาสูบ และมีการขยายตัวของกิจการไปยังในพื้นที่ต่างๆ จนก่อเกิดการสร้างงานให้แก่คนหลายๆกลุ่มในท้องถิ่นเมืองแพร่

ขณะเดียวกัน การผลิตยาสูบจะไม่เติบโตในท้องถิ่นเมืองแพร่ หากคนในพื้นที่ไม่บริโภค กล่าวคือ จากสภาพพื้นที่ของเมืองแพร่ที่เปิดให้มีอุตสาหกรรมป่าไม้เกือบทุกอำเภอ ทำให้มีแรงงานเข้าไปอยู่ในปางไม้อันเป็นสังคมชั่วคราวจำนวนมาก การม้วนใบยาและสูบยาจึงเป็นทางเลือกปฏิบัติหนึ่งที่แรงงานนิยมกันเพื่อป้องกันตัวรั้น ตัวไร และยุงที่ชุกชุมในป่า ดังนั้นในการที่จะเข้าปางไม้ นายทุนท้องถิ่นจำเป็นต้องเตรียมยาสูบหรือปุ๋ยชี้โยให้แรงงานด้วย²²

²¹ อาวุธ อินทวิวัฒน์, นครแพร่ (พระนคร: อักษรนิติ บางขุนพรหม, 2491), หน้า 27.

²² คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2556.

ค. ธนาคารในเมืองแพร์: ผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

กำลังซื้อของคนส่วนใหญ่ในเมืองแพร์เพิ่มขึ้นจากกิจการยาสูบ เนื่องจากกิจการโรงบ่มใบยาสูบได้เข้ามาและมีการจ้างอาชีพคนท้องถิ่นเมืองแพร์มากขึ้นเป็นผลให้คนท้องถิ่นเมืองแพร์มีกำลังในการซื้อขาย ธุรกิจการค้าโดยทั่วไปจึงขยายตัวตามไปด้วย การสั่งซื้อสินค้าก็เพิ่มขึ้นทั้งจำนวนและชนิดของสินค้า แม้กระทั่งสินเชื่อในการซื้อขายตามระบบเครดิตที่มีมาแต่เดิมไม่เพียงพอจะใช้ในการหมุนเวียนต่อไป ความต้องการสินเชื่อจากธนาคารก็เริ่มเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน กิจการยาสูบเองต้องการสินเชื่อในระยะสั้นเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อใช้จ่ายเป็นค่าแรงงานและค่าซื้อขายใบยาสดในเวลาที่ย่อยขายใบยาแห้งให้กับผู้ซื้อใบยาสูบ²³ กิจการธนาคารจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องเกิดขึ้นในเมืองแพร์

ธนาคารแรกที่เข้ามาดำเนินกิจการ คือ *ธนาคารกลสิกรไทย* โดยเป็นกิจการของตระกูลล่าช้า ซึ่งเป็นกลุ่มตระกูลที่เคยเข้ามาทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร์เป็นเวลานาน โดยมีชื่อที่คนท้องถิ่นเมืองแพร์เรียกขานกัน คือ “ห้างเงินบุญเย็น” การเข้ามาทำอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นเวลานาน จึงเห็นช่องทางที่จะทำการเปิดสาขาของธนาคารกลสิกรไทย จึงติดต่อคู่ค้าเก่าคือ ทายาทของเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าของคุ้มวงศ์บุรี) ซึ่งเวลานั้นคือ นายเกรน ประชาศรัยสรเดช สามีของเจ้าไข่มุก วงศ์บุรี

การดำเนินการธนาคารในระยะแรกเริ่มใช้ระบบเอเยนต์ (Agency) กล่าวคือ ธนาคารจะให้คนในท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงานทั้งหมดตามระบบที่ธนาคารได้กำหนดไว้ ทั้งการให้กู้และรับฝากเงิน ผลกำไรที่ได้จากการดำเนินงานเมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้ว จะนำมาจัดสรรแบ่งกันระหว่างผู้ดำเนินงานกับธนาคารเจ้าของกิจการตามสัดส่วนที่ตกลงกัน

ธนาคารกลสิกรไทย สาขาแพร์ จึงเกิดขึ้นเป็นธนาคารแห่งแรกในเมืองแพร์ ใน พ.ศ. 2490 โดยมีนายเกรน ประชาศรัยสรเดช สามีของเจ้าไข่มุก วงศ์บุรีเป็นผู้จัดการคนแรก และมีนายเมธา เอื้ออภิญญากุล ชาวอำเภอเด่นชัย เป็นสมุหบัญชี ต่อมาปลายทศวรรษ 2490 นายเมธา เอื้ออภิญญากุลได้แยกไปเปิดสาขาเด่นชัยอีกแห่งหนึ่ง²⁴

ทศวรรษ 2500 ธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ ของ กลุ่มตระกูลปราโมช ได้เข้ามาเปิดสาขาที่แพร์ โดยอาศัยกลุ่มลูกหลานของหลวงศรีนครานุกุล²⁵ คหบดีคนสำคัญของแพร์เป็นผู้ดำเนินการ

²³ ปลายอ้อ ชนะนนท์, “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 87-88.

²⁴ สุนันท์ธนา แสนประเสริฐ และคณะ, โครงการวิจัยข้อมูลชุมชนเครือข่ายพิพิธภัณฑ์มีชีวิต (Living Museum) บ้านวงศ์บุรี จังหวัดแพร์ เสนอต่อ พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.), พ.ศ.2550 และ เมธา เอื้ออภิญญากุล, *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิง เจ้าไข่มุกต์ วงศ์บุรี* (ม.ป.ท., 2548), หน้า 24.

²⁵ หลวงศรีนครานุกุล หรือ นายเต็กนั๊บ แซ่เจียม คือต้นสกุล สุทธภักดิ์ เป็นผู้มีส่วนในการปรับปรุงระบบการคลังของเมืองแพร์ให้ก้าวหน้าขึ้น กล่าวคือ ท่านได้เข้ามาช่วย พระยาคงคาสมุทรพิเศร (แข่ง แซ่ตั้ง) ปรับปรุงวิธี

การเกิดขึ้นของธนาคารในยุคเริ่มแรกของเมืองแพร่เป็นผลพวงจากการเกิดโรงบ่มใบยาสูบที่ทำให้เศรษฐกิจและรายได้ของคนเมืองแพร่มีการหมุนเวียน แต่ขณะเดียวกันปฏิเสธไม่ได้ว่า เรื่องของอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นสิ่งจูงใจในการร่วมลงทุนของการธนาคารกสิกรไทย เนื่องจากตระกูลลำซำเคยเข้ามาทำอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่ ได้เล็งเม็ดเงินที่ใช้ในการหมุนเวียนในอุตสาหกรรมป่าไม้ จึงดำริตั้งสาขาธนาคารกสิกรไทยในเมืองแพร่

ง. ตลาดและย่านการค้า: ศูนย์กลางการค้าขายและการกระจายสินค้าของเมืองแพร่

คำว่า “ตลาด” มีความหมายกว้างมาก ซึ่งความหมายที่กว้างสุดหมายถึงระบบอุปสงค์และอุปทานในเชิงเศรษฐกิจ จนถึงความหมายที่คนทั่วไปเข้าใจ ซึ่งเกี่ยวพันกับพื้นที่ ดังที่มีผู้กล่าวถึงตลาดไว้ว่า

ตลาดหมายถึง แหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของคนไทย ได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา ทั้งในด้านที่ตั้ง รูปแบบ ตลอดจนประเภทของสินค้าตามสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีซึ่งเปลี่ยนไปในแต่ละสมัย²⁶

นอกจากคำนิยามของตลาดในข้างต้น ตลาดยังเป็นพื้นที่แหล่งรวมสินค้า บริการและยังเป็นจุดรวมของผู้คนและวัฒนธรรมอีกด้วย ในเมืองแพร่มีตลาดสินค้าเพื่ออุปโภคบริโภค และจำหน่ายสินค้าที่จำเป็นแก่การครองชีพ ทั้งยังเป็นตลาดกลางในการกระจายสินค้าจากอำเภอต่างๆ ซึ่งตลาดที่มีในเมืองแพร่จะเป็นลักษณะเป็น “ตลาดสด” ซึ่งตลาดสดในเมืองแพร่และท้องที่ต่างๆจะถูกพัฒนาและขยายไปตามเส้นทางคมนาคม

ตลาดสดในตัวอำเภอเมือง ได้แก่ ตลาดชมพูมิ่ง ตลาดบ้านทุ่ง (กาดบ้านไต้) ตลาดชัยมงคล ตลาดดอห้วย และตลาดสดเทศบาล ส่วนอำเภอลองมีตลาดห้วยอ้อ อำเภอเด่นชัยมีตลาดเด่นชัยอยู่ใกล้สถานีรถไฟ และที่อำเภอสองมีตลาดห้าแยกและตลาดศรีมูลเรือง

จัดเก็บอาคารต่างๆเสียใหม่ พร้อมทั้งจัดทำระบบบัญชีให้ถูกต้องแม่นยำ และนำส่งเงินประมุขภาช้อย่างซื้อตรง ทำให้ได้รับความไว้วางใจจากเทศบาลมณฑล สามารถขยายกิจการผูกขาดอาคารฝืนและสุราไปยังจังหวัดลำปางและพะเยาได้อีกสองเมือง ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงศรีนครานุกุล เป็นหัวหน้าชาวจีนในเมืองแพร่อย่างเป็นทางการ

²⁶ เกียรติ จิระกุล และคณะ, ตลาดในกรุงเทพฯ: การขยายตัวและพัฒนาการ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 3.

ในเขตอำเภอเมืองตลาดหลายๆแห่งมีความสัมพันธ์กับการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร่ ไม่ว่าจะเป็นตลาดที่สร้างจากเงินทุนนายทุนท้องถิ่น (เมืองแพร่) เช่น ตลาดชมภูมิ่ง หรือจะเป็นตลาดที่นำสินค้าออกสู่ป่าไม้ เช่น ตลาดสดเทศบาล และตลาดบ้านทุ่ง หรือเป็นตลาดที่แรงงานเข้ามาจับจ่ายใช้สอยก่อนกลับบ้านที่เมืองลาว เป็นต้น

ตลาดชมภูมิ่ง เป็นตลาดที่ปรับเปลี่ยนจากการเป็นโรงเลื่อยมาก่อน ตลาดชมภูมิ่งตั้งขึ้นราวปลายทศวรรษ 2490²⁷

ตลาดสดเทศบาล เป็นศูนย์กระจายสินค้า สินค้าที่นำมาขายและแลกเปลี่ยนกัน คือ พวกพ่อค้าต่างถิ่นจะนำสินค้าพวกของป่ามาขาย และซื้อของจากในเมืองกลับไป เช่น เกลือ เสื้อผ้า หอกดาบ กระทั่งยารักษาโรค ไม่เพียงแต่ตลาดสดเทศบาลเท่านั้นที่ทำหน้าที่ดังกล่าว ตลาดบ้านทุ่งก็เป็นหนึ่งในการกระจายสินค้าที่สำคัญของเมืองแพร่ด้วย

ตารางที่ 6 รายชื่อตลาดในจังหวัดแพร่ พ.ศ. 2479-2504

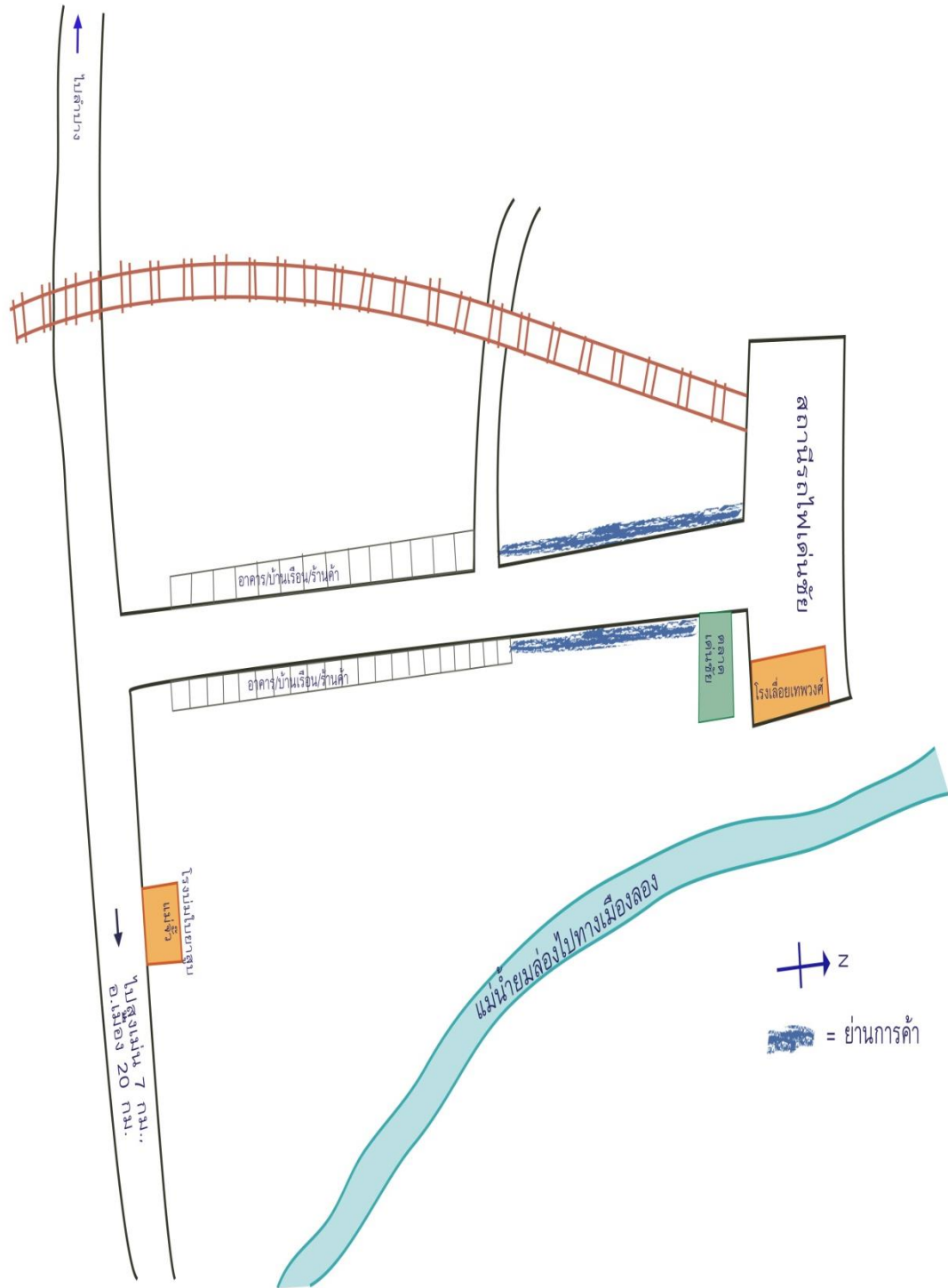
ชื่อตลาด	ที่ตั้ง	สินค้า	เวลาทำการ	ปีก่อนตั้ง
ตลาดสดเทศบาล	บริเวณประตูชัย ถนนรอบเมือง อ.เมือง	อาหารสด, อาหารแห้ง, ผัก, ผลไม้, เสื้อผ้า, อุปกรณ์ การเกษตร, อุปกรณ์เครื่องครัว, ยารักษาโรค	เปิดตลอดวัน	ก่อน พ.ศ. 2445
ตลาดชมภูมิ่ง	ถ.เหมืองหิต อ.เมือง	อาหารสด, ผัก, ผลไม้, เสื้อผ้า	เปิดเฉพาะเช้า ถึงเที่ยงวัน	พ.ศ. 2498
ตลาดชัยมงคล	ถ.ช่อแฮ อ.เมือง	อาหาร, ผัก, ผลไม้	เปิดเฉพาะเช้า ถึงเที่ยงวัน	-
ตลาดอรทัย	ถ.เจริญเมือง อ.เมือง	อุปกรณ์การเกษตร, อาหารสด, เสื้อผ้า	เปิดเฉพาะเช้า ถึงเที่ยงวัน	-
ตลาดบ้านทุ่ง (กาดบ้านโด้ง)	ถ.ยันตรกิจโกศล อ.เมือง	อาหารสด, อาหารแห้ง, ผัก, ผลไม้, เสื้อผ้า, อุปกรณ์ การเกษตร	เปิดตลอดวัน	-
ตลาดห้วยอ้อ	ตรงข้ามวัดพระ ธาตุห้วยอ้อ อ. ลอง ทางหลวง สาย 1023	อาหารสด, อาหารแห้ง, ผัก, ผลไม้, เสื้อผ้า, อุปกรณ์ การเกษตร	เปิดตลอดวัน	-

²⁷ ตลาดชมภูมิ่ง มีพัฒนาการมาจาก การเป็นโรงสีไทยชมภูมิ่ง และเปลี่ยนมาเป็น โรงเลื่อยชมภูมิ่ง ประมาณ พ.ศ. 2493 ทำโรงเลื่อย ประมาณ 5-6 ปี จึงปรับมาเป็นตลาดชมภูมิ่ง กระทั่งปัจจุบัน. เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2554.

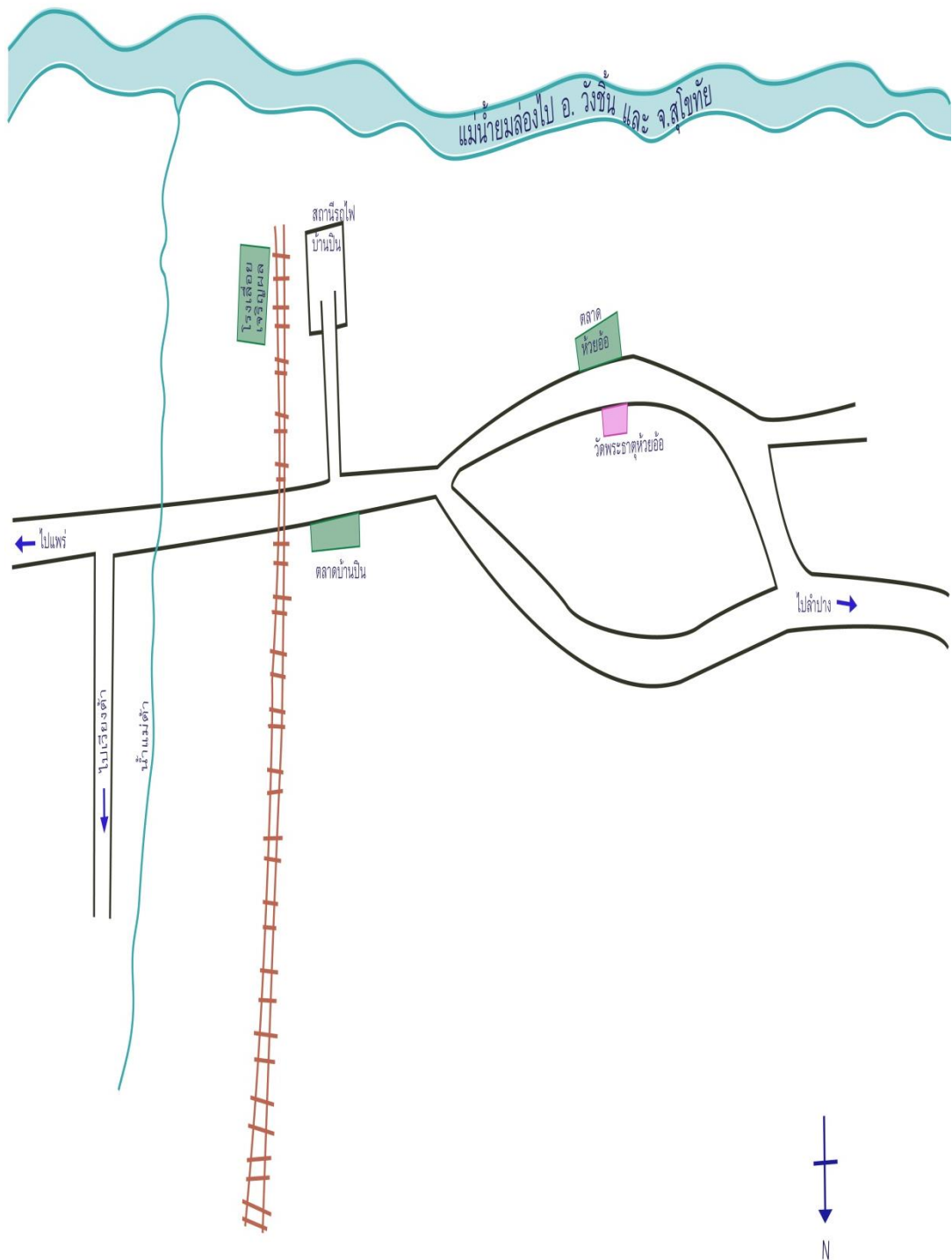
ตลาดบ้านปิน	ก่อนถึงสถานีรถไฟบ้านปินทางหลวงสาย 1023	อาหารสด, อาหารแห้ง, ผัก, ผลไม้, เสื้อผ้า, อุปกรณ์การเกษตร, อุปกรณ์เครื่องครัว, ยารักษาโรค	เปิดตลอดวัน	ราวทศวรรษ 2460
ตลาดห้าแยก	ตรงข้ามโรงเรียนวัดบ้านเทพ อ.สอง	อาหารสด, อาหารแห้ง, ผัก, ผลไม้, เสื้อผ้า, อุปกรณ์การเกษตร	เปิดช่วงบ่าย	-
ตลาดศรีมูลเรือง	หมู่บ้านศรีมูลเรือง ทางหลวงสาย 1154	อาหารสด, อาหารแห้ง, ผัก, ผลไม้, เสื้อผ้า	เปิดช่วงเช้าถึงเที่ยงวัน	-
ตลาดสถานีรถไฟ	ถนนสายหลักภายในอำเภอเด่นชัย	อาหารสด, อาหารแห้ง, ผัก, ผลไม้, เสื้อผ้า, อุปกรณ์การเกษตร, อุปกรณ์เครื่องครัว, ยารักษาโรค	เปิดตลอดวัน	ราว พ.ศ. 2454

ที่มา: รวบรวมจากคำสัมภาษณ์และเอกสารท้องถิ่น โดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ (ผู้วิจัย)

ภาพที่ 20 แผนที่ อ.เต็นชัย โดยสังเขป ช่วง พ.ศ. 2479-2504
แสดงที่ตั้งตลาดและย่านการค้า

ภาพที่ 21 แผนที่ อ.ลอง โดยสังเขป ช่วง พ.ศ. 2479-2504
แสดงที่ตั้งตลาดและย่านการค้า

นอกจากพื้นที่ตลาดแล้ว ร้านค้าตามถนนสายต่างๆของเมืองแพร่ โดยเฉพาะถนนเจริญเมือง ถนนยันตรกิจโกศล และริมทางรถไฟ สถานีเด่นชัย ยังเป็นแหล่งซื้อขายสินค้าและกระจายรายได้สู่ เศรษฐกิจเมืองแพร่อีกด้วย ร้านรวงต่างๆประมาณ ปลายทศวรรษ 2470 ถึง ต้น ทศวรรษ 2510 ใน เมืองแพร่เท่าที่ศึกษาและสำรวจได้ มีดังนี้

ตารางที่ 7 รายชื่อร้านค้า ในเมืองแพร่ พ.ศ. 2479-2504

ชื่อร้าน	เจ้าของ	ที่ตั้ง	สินค้า/ บริการ
เต็งง่วนฮะ	เจี๊จ้ง แซ่ตั้ง	สถานีรถไฟ อ.เด่นชัย	ขายส่งและปลีกสินค้าอุปโภค บริโภค เช่น ข้าวสาร ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า เครื่องชำ น้ำปลาเกลือ ของหมัก ของดอง ของเค็ม ด้ายทอผ้า เครื่องแก้ว ถ้วยชาม เครื่องเคลือบ และอะลูมิเนียม สบู่ เสื้อและสินค้าเบ็ดเตล็ดต่างๆ
ง่วน ฮะ หลี (ชัยเจริญ)	วิง ยิงเจริญ	สถานีรถไฟ อ.เด่นชัย จ.แพร่	เอเยนต์ไม้ขีดไฟตราต่างๆ ของบริษัทไม้ขีดไฟจำกัด พร้อมทั้งขายปลีกและส่ง วุ้นเส้นและเส้นหมี่ เครื่องชำ ของหมัก เค็ม เครื่องแก้ว ถ้วยชาม อะลูมิเนียม เครื่องสำอาง เสื้อผ้าสำเร็จรูป ด้ายทอผ้าสีต่างๆ ข้าวสาร สบู่ เครื่องเหล็ก เครื่องอะไหล่ จักรยานทุกชนิด และสินค้าเบ็ดเตล็ดอื่นๆ
อุดมามาสโตร	อมร อุดม	ตลาดเด่นชัย จ.แพร่	จำหน่ายอาวุธปืน และเครื่องกระสุนปืน สินค้าผ้าทุกชนิด เครื่องเหล็ก เครื่องก่อสร้าง รับซื้อและจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง เช่น ครั่ง ถั่ว หนังกัด และของป่าอื่นๆ พร้อมทั้งค้าไม้ขนสัก และไม้เบญจพรรณ รับเหมาก่อสร้าง และส่งสินค้าย่างต่างประเทศ
บริษัทเด่นชัย จำกัด	ผู้จัดการ: เกียรติ ตัน จันทร์พงษ์	หลังสถานีรถไฟ อ.เด่นชัย จ.แพร่	เอเยนต์น้ำมันก๊าด น้ำมันเบนซิน และน้ำมันหล่อลื่น ทรายดาว ของบริษัทคาลเท็กซ์ เอเยนต์ สบู่ ของ บริษัทไทยอินดัสตรีส์ มีทั้งสบู่กรดตราธง สบู่ซันไลท์ สบู่อนามัย “ควีนส์” สบู่หอม “ลักซ์” และเทียนไขอย่างดี ทรายลิ่งโต เอเยนต์ บุหรี่ต่างๆของกรมสรรพสามิต และรับซื้อสินค้าพื้นเมืองทุกชนิด
วงศ์ไชยรัตน์	ไพบุลย์ วงศ์ไชย รัตน์	ถ.เจริญเมือง จ. แพร่	จำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ดต่างๆ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องสำอาง เครื่องแก้วและถ้วยชาม เครื่องชั่งตวง นาฬิกา และรับตัดกระจก

			ทำกรอบรูป
ไทยเฮงหลง	-	ที่ตั้ง ถ.เจริญเมือง จ.แพร่ สาขา ตรงข้าม สถานีรถไฟ อ.เด่น ชัย	จำหน่ายสินค้าทั้งปลีกและส่ง มีน้ำมันตราหอย ทุกชนิด ปูนซีเมนต์ ไม้ขีดไฟของบริษัทตั้งอา และมินแซ เกลือสทกรณ สปุของโรงงานถั่ว ทอง รถจักรยานยนต์และเครื่องอุปกรณ เครื่องอะไหล่รถยนต์และยางรถยนต์ทุกชนิด วิทยุ และสินค้าเบ็ดเตล็ดต่างๆ
กำเนิดพาณิชย์	ไข่ กำเนิดพาณิชย์	สี่แยกชัยมงคล อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายข้าวสาร ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า น้ำมันก๊าด น้ำมันเบนซิน สปุต่างๆของบริษัท ไทยอินดีสตรี้ล และเป็นตัวแทนค้าต่างช่วง บุรีต่างๆของกรมสรรพสามิต ทั้งรับซื้อของ ป่าและสินค้าพื้นเมืองทุกชนิด
วันสวัสดิ์	วัง ศศิบุตร	ประตูชัย ถ.เจริญ เมือง อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ดนานาชนิด มียา สำเร็จรูป เสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องสำอาง ของ ใช้ประจำวัน เครื่องกระป๋อง เครื่องถั่วขาม เครื่องเขียน และสินค้าทันสมัย
บุญยงค์พาณิชย์	บุญยงค์ วิมาน รัตน์	ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายสินค้าผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องสำอาง ถั่วขาม เครื่องแก้ว อัฐบริขาร เครื่องเหล็ก เครื่องเขียน แบบเรียน และสินค้าเบ็ดเตล็ด
รักปรีชิ่งค์	-	ประตูชัย อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายสินค้าผ้าทุกชนิดทุกประเภท ทั้งผ้า แพนซีหลากหลาย ดอกลายสวยสด พร้อมทั้งแพร ปาน เสริท สักหลาด ปาล์มปีช รัชที่อป และเวสปอยต์
ส.ประทีปรัตน์	สมบัติ ประทีป รัตน์	ประตูชัย อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ดต่างๆ เสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องสำอาง และของใช้จำเป็นแก่การครอง ชีพนานาชนิด
ชูไทย	นิตย์ สงวนศิลป์	ประตูชัย อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายสินค้าผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องสำอาง และสินค้าเบ็ดเตล็ดต่างๆ
เทพพาณิชย์	หมัด ฮูเซ็น	ถ.เจริญเมือง อ. เมือง จ.แพร่	จำหน่ายฝ้านานาชนิด ทั้งผ้าแพนซีหลากหลาย ดอกลายสวยสด พร้อมทั้งแพร ปาน เสริท สักหลาด ปาล์มปีช รัชที่อป และเวสปอยต์
ซานติสโตร์	-	ประตูชัย ถ.เจริญ เมือง อ.เมือง จ. แพร่	จำหน่ายสินค้าผ้า แพรพรรณ เครื่องนุ่งห่มทุก ชนิดทุกประเภท เครื่องสำอาง สินค้าเครื่อง กระป๋อง และสินค้าเบ็ดเตล็ดต่างๆ
เอ.เอส ฮารีชิ่งท์ ก่อตั้งราว ปี 2455		ประตูชัย อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายผ้าทุกชนิด ทั้งผ้าแพนซีหลากหลาย ลายสวยสด พร้อมทั้งแพร ปาน เสริท

			สักหลาด ปาล์มบีช ริชท็อป และเวสปอยด์ พร้อมทั้งผ้าม่าน หมอน ที่นอน มุ้ง ตลอดจนเสื้อผ้าสำเร็จรูปต่างๆ และสินค้าเบ็ดเตล็ด นานาชนิด ทั้งยังรับซื้อ สินค้าพื้นเมือง เช่น ครั้ง ถั่ว และของป่า
ไทยพาณิชย์	ศักดิ์ เอื้อตระกูล	ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายสินค้าผ้า แพรพรรณ ผลิตภัณฑ์เครื่องนุ่งห่ม มีผ้าแพนซีสีสวย แพร ป่าน ม่าน มุ้ง ผ้าเย็บที่นอน พร้อมทั้งเสื้อผ้าสำเร็จรูปต่างๆ
ห้างยูนิเวอร์แซล ก่อตั้ง ก่อน ทศวรรษ 2460	-	ประตูชัย อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายเครื่องกีฬา เครื่องดนตรีสากล เครื่องสำอาง คลังสินค้าผ้า และเครื่องนุ่งห่มทุกชนิด
ห้างไทยการค้า ก่อตั้ง พ.ศ. 2489	อุทัย กันทาธรรม	อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค ที่ผูกขาดสินค้ากับรัฐบาล
ประชาชนนิยม	ชรินทร์ เจริญกิจ รักษา	หน้าสถานี ตำรวจภูธร อ.เมือง จ.แพร่	เอเยนต์หนังสือพิมพ์ทุกฉบับและหนังสือเรียงร้อย จำหน่ายแบบเรียน เครื่องเขียน และอุปกรณ์การศึกษา เครื่องสำอาง และของใช้เบ็ดเตล็ด
แพร่ประชากร	อาวุธ อินทวิวัฒน์	ถ.เจริญเมือง หน้า วัดพระบาท อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายแบบเรียนของ โรงพิมพ์ครูสภา โรงพิมพ์ประชาช่าง โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย โรงพิมพ์สมัยนิยม (กิมหลี่หงวน) มีจำหน่ายทั้งแบบเรียนชั้นประถม ชั้นมัธยม แบบเรียนนันทกรรมและบาลี บัณฑิต (ตำราโบราณ)ทุกเล่มสำหรับทุกชั้น ตำราวิชาครูทุกแขนงวิชา มีสมุด เครื่องเขียน อุปกรณ์การศึกษา การฝีมือ เครื่องกีฬา และของใช้เบ็ดเตล็ด
วิบูลย์พานิช	วิบูลย์ จันทร์วิฑูร	อ.สูงเม่น จ.แพร่	จำหน่ายแบบเรียน เครื่องเขียน ยารักษาโรค และสินค้าเบ็ดเตล็ดต่างๆ
พรศรี	-	ข้างโรงพัก ตำรวจภูธร จ.แพร่	สำนักงานช่างสตรี ทำการตัดผม เซทลอน ใช้ น้ำยานอกแท้ รับผิดชอบ กระทบ สเลคหญิง และสอนวิชาตัดผมและตัดเสื้อ พร้อมทั้งจำหน่ายเครื่องสำอาง และสินค้าเบ็ดเตล็ด
สมบูรณ์	-	บ้านหัวข่วง อ.เมือง จ.แพร่	ช่างตัดเสื้อ ฝีมือประณีต ทันสมัย ออกแบบตัดเย็บได้สัดส่วน
ห้องแต่งผมสุภาพสตรี	-	ถ.เจริญเมือง	ชำนาญงานตัดผม เซทลอน ประณีตในฝีมือ มี

เย็นตา		อ.เมือง จ.แพร่	ชื่อมานาน รับสอนตัดผมและตัดเสื้อด้วย
ไทยวัฒนา	-	ประตูชัย อ.เมือง จ.แพร่	รับทำและเปิดสอนวิชาตัดเสื้อ และสเลคหญิง
สุพิศตรา	-	ถ.เจริญเมือง เยื้อง โรงพยาบาลนทร์	ทำการตัดผม จัดลอน ออกแบบตัดเย็บ และ จำหน่ายเครื่องสำอางและสินค้าเบ็ดเตล็ด
วิไลศิลป์	-	หน้าสถานี ตำรวจภูธร อ.เมือง จ.แพร่	สำนักช่างสตรี ทำการตัดผม ตัดเสื้อ ทำดอกไม้ แห้ง และรับสอนวิชาช่างตัดเสื้อ ตัดผมและทำ ดอกไม้แห้ง
ร้านทอง แม่หลง	-	หน้าสถานี ตำรวจภูธร อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายทองรูปพรรณ ทอง เงิน นาก เพชร พลอย และรับทำทองรูปพรรณต่างๆ
ร้านแม่เหลียง ก่อตั้งราวทศวรรษ 2470	-	บ้านทุ่ง ถ.เจริญ เมือง จ.แพร่	จำหน่ายเครื่องเงิน นาก ทอง เพชร พลอย และรับทำเงิน ทองรูปพรรณ
มัด เปง กี่ ก่อตั้งราวทศวรรษ 2470	-	ประตูชัย อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายเครื่องทอง เงิน นาก เพชร พลอย และรูปพรรณต่างๆ
ลิ้มยงเซ็ง	เซ็งฮ้อ แซ่ลิ้ม	ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายทองแท่ง ทองใบ ทองรูปพรรณ พร้อมเครื่องเงิน นาก เพชร และรับซื้อเครื่อง ทองทุกชนิด ที่ร้านมีช่างรับทำทองรูปพรรณ ต่างๆ
ช่างทองไทย	ยศ ช่างทอง	ซอยหัวช่วง3 อ.เมือง จ.แพร่	รับทำทองรูปพรรณ เครื่องเพชร พลอย และ ลงยา
ร้านทองบุญ เจริญยิ่ง	-	ถ.เจริญเมือง จ. แพร่	จำหน่ายเครื่องรูปพรรณ เงิน นากบริสุทธิ์
ร้าน แซ่ ง่วน ฮง	ทอง ดาวเจริญ	ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายเครื่องทอง เงิน นาก เพชร พลอย รูปพรรณต่างๆ รับซื้อเครื่องทองรูปพรรณ และรับทำทองรูปพรรณ
ร้านทอง ฮ่อนหย่ง	-	ปากตรอกโรงเรียน จีน ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	ขายทองคำใบใหญ่ เครื่องทองรูปพรรณที่ทำ ด้วยทองแท่งอย่างดี พร้อมทั้งมีเครื่อง ทองรูปพรรณ เงิน นาก เพชร และพลอย
ร้าน ศิลปะไทย	น้อย ไชยสวัสดิ์	ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายเครื่องทอง เงิน นาก เพชร พลอย รูปพรรณต่างๆ พร้อมทั้งรับทำรูปพรรณต่างๆ
ร้าน ท่งหลี	เปรม มัคสุวรรณ	สี่แยกชัยมงคล อ.เมือง จ.แพร่	รับซื้อสินค้าพื้นเมืองและของป่า เช่น หนังกว หนังควาย หนังงู เขาสัตว์ กระดุกสัตว์ ดีสัตว์

			ป่า ครั่ง และถั่ว ทุกชนิด
ร้าน ฮ่วน ฟุงสี	-	ถ.เพ็ชรรัตน์ อ.เมือง จ.แพร่	รับซื้อครั่ง ข้าว ถั่ว และยาสูบพื้นเมือง
ร้าน โทธิทอง	สุนันทา โทธิทอง	ตลาดเด่นชัย อ.เมือง จ.แพร่	รับซื้อสินค้าพื้นเมืองทุกชนิด เช่น ข้าว ครั่ง ถั่ว และของป่าต่างๆ
ร้าน แพร่โอสถ	-	หน้าสถานี ตำรวจภูธร อ.เมือง จ.แพร่	ขายส่งและปลีก ยารักษาโรค และเวชภัณฑ์
ร้าน ง่วนฮวดเส็ง	นายต่วน	ประตูชัย อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายยาสำเร็จรูปทุกชนิด ของบริษัทผู้ผลิต ยารักษาโรคที่มีชื่อเสียง และเป็นเอเยนต์ รองเท้า “บาจา” จำหน่ายสินค้าเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องสำอาง ของใช้เบ็ดเตล็ด เครื่องเขียน เครื่องเหล็ก เครื่องมือช่างไม้ พร้อมทั้งสินค้านำสมัยนานาชนิด จำหน่าย และรับตัดกระจกและกรอบรูปทุกขนาด
ร้าน ย่ง เฮง หลี	-	ข้างโรงพยาบาลนทร์ กมลวัฒนา ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	ขายปลีกและส่งยาสำเร็จรูปทุกชนิดทุกขนาด ของบริษัทผู้ผลิตยารักษาโรค ทั้งในและนอก ประเทศ จำหน่ายเครื่องเทศ สมุนไพรและ เครื่องยาจีนต่างๆ
ร้าน หงสาโอสถ ที่ตั้ง ถ.เจริญเมือง จ. แพร่	-	ข้างโรงพยาบาลนทร์ กมลวัฒนา ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	เจ้าของปรุงจำหน่ายยารักษาโรคคิดเสีดวงทวาร ยาบำรุงธาตุ ยาผงแดง ยากำลั้งเขากวาง ยาวิ้ว ยาควาย ยาข้าง และยาม้า พร้อมทั้งยารักษา โรคอื่นๆอีกหลายขนาน
ร้าน หม่องโพเส่ง	-	บ้านฟุง อ.เมือง จ.แพร่	เจ้าของผู้ปรุงจำหน่าย ยาวิ้ว ยาควาย ยาข้าง ยาม้า ยาบำรุงธาตุ ยาหลายเลือด ยาเลือดยา ลม ยาถ่ายเร็วดี ยาลม 80 ยาขับเลือดตรางู 4 ตัว และเครื่องแกงฮังเล ตำรับแท้และดั้งเดิม
ร้าน กาญจนประดิษฐ์	ขุนประดิษฐ์ผดุง คาม	ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายยารักษาโรค เครื่องเหล็ก เครื่อง ก่อสร้างสินค้าเบ็ดเตล็ด
พรแพทย์ (สำนักงาน แพทย์แผนปัจจุบัน ชั้น 1)	ร.ต.พร สมร (แพทย์ประจำ สำนักงาน)	บ้านหัวดง อ.สูงเม่น จ.แพร่	จำหน่ายยารักษาโรค และเวชภัณฑ์ต่างๆ
ธรรารณโอสถ (สำนักงานแพทย์แผน	หมอสุม ธรรารณ	ข้างโรงพยาบาลนทร์ กมลวัฒนา	จำหน่ายยารักษาโรคและเวชภัณฑ์ต่างๆ

ปัจจุบัน)		อ.เมือง จ.แพร่	
ประตู่ชัยโอสถ (สำนักงานแพทย์แผน ปัจจุบัน)	หมอสวน นามวงศ์	ประตู่ชัย อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายยารักษาโรคและเวชภัณฑ์
เทียน จี้ ตี้	หยิกเคียง แซ่ตั้ง	ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายยาสำเร็จรูปของบริษัทผู้ปรุงยารักษา โรคที่มีชื่อเสียง ทั้งยาไทย ยาจีน ยาฝรั่ง ทั้งทำ การจำหน่ายเครื่องเทศ สมุนไพร เครื่องยาจีน เครื่องยาไทยทุกชนิด พร้อมทั้งสินค้าเบ็ดเตล็ด ต่างๆ
ร้าน ท่ง จี้ ตี้	-	สถานีรถไฟเด่นชัย อ.เด่นชัย จ.แพร่	จำหน่ายยาสำเร็จรูปของบริษัทผู้ปรุงยารักษา โรคที่มีชื่อเสียง ทั้งยาไทย ยาจีน ยาฝรั่ง ทั้งทำ การจำหน่ายเครื่องเทศ สมุนไพร เครื่องยาจีน เครื่องยาไทยทุกชนิด
โหราศาสตร์พะม่า	วินด์ถ์ วง พระจันทร์	บ้านดอนมูล อ.สูง เม่น จ.แพร่	หมอดูตรวจชะตาราตี ผูกดวงทำนายโชคลาภ บาปเคราะห์ ตามปุมโหราศาสตร์ตำรับพม่า ด้วยความแม่นยำ
ศิริมงคล	มงคล บำรุงผล	เชิงสะพานแม่พวัก สถานีรถไฟเด่นชัย อ.เด่นชัย จ.แพร่	จำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ดต่างๆ icipa และ จำหน่ายสลากล็อตเตอรี่

ตารางที่ 8 รายชื่อโรงแรมและร้านอาหารในเมืองแพร่ พ.ศ. 2479-2504

ชื่อโรงแรม/ร้านอาหาร	เจ้าของ	ที่ตั้ง	สินค้า/บริการ
กาแฟมิยะมิตร-บิลเลียด สถาน	-	ตั้งอยู่ประตู่ชัย ติด กับวัดพระบาท อ.เมือง จ.แพร่	กาแฟมิยะมิตร-จำหน่ายกาแฟ ชาฝรั่ง โกโก้ โอวัลติน ไปสตีม ร้อน-เย็น และขนมต่างๆ พร้อมน้ำแข็ง น้ำส้ม แม่โขง โซดา และสุรา อื่นๆ บิลเลียดสถาน- บิลเลียด สนุกเกอร์ รัสเซียพลู
ซินเซ่งหลี	-	หน้าโรงพยาบาลนคร กมลวัฒนา อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายกาแฟสุรา และอาหารทั้งไทย จีน ฝรั่งเศส พร้อมทั้งของว่าง
ซินแซวะ	-	หลังสถานีรถไฟ เด่นชัย อ.เด่นชัย จ.แพร่	จำหน่าย อาหาร น้ำชา กาแฟ โกโก้ โอวัลติน น้ำส้ม เครื่องดื่ม ร้อน เย็น แม่โขง โซดา และ สุราต่างๆ
โรงแรมแสงสว่าง	สว่าง ไกรศักดิ์	หลังสถานีรถไฟ เด่นชัย	สถานที่กว้างขวาง สะอาด สะดวกสบาย มี สุรา อาหารและเครื่องดื่มต่างๆ

		อ.เด่นชัย จ.แพร่	
โรงแรมเทพวิมาน ก่อตั้งปี 2500	-	ถ.เจริญเมือง อ. เมือง จ.แพร่	บริการห้องพักรายวัน รายเดือน
โรงแรมนครแพร่ ก่อตั้งปี 2492	รัตน์ พนมขวัญ	ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	บริการห้องพัก อาหาร และแหล่งบันเทิง
โรงแรมวัฒนา/ เฮงหลี ก่อตั้งปี 2490	แกละไท	เยื้องวัดพระบาท อ.เมือง จ.แพร่	บริการห้องพัก อาหาร
โรงแรมแก้วหลี ก่อตั้งปี 2490	-	เยื้องวัดพระบาท อ.เมือง จ.แพร่	บริการห้องพัก อาหาร
โรงแรมแสนสุข ก่อตั้งปี 2490	-	บริเวณใกล้ตลาด บ้านทุ่ง อ.เมือง จ.แพร่	บริการห้องพัก อาหาร

ตารางที่ 9 รายชื่อร้านรับเหมาก่อสร้าง อยู่ซ่อมและการบริการยานยนต์ในเมืองแพร่
พ.ศ. 2479-2504

ชื่อร้าน	เจ้าของ	ที่ตั้ง	สินค้า/บริการ
ร้านสุทธการ	สุธีร์ สุนทรภักดี	ถ. เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	เอเยนต์รถยนต์ และเครื่องอะไหล่ “เซฟโล เล็ต” เอเยนต์น้ำมันก๊าด เบนซิน และน้ำมัน สิ้นตราหอย เอเยนต์ ยางดันล้อบ และกู๊ดเยียร์ เอเยนต์วิทยุ ยี่ห้อ อาร์.ซี.เอ. และจำหน่าย ซีเมนต์ แบตเตอรี่ และสีน้ำมัน นอกจากนี้ยังมี มีอยู่ซ่อมรถยนต์ “สุทธการ” มีช่างผู้ชำนาญ ปรับเครื่องซ่อมเครื่อง
หล่อตระกูล		ถ.เจริญเมือง อ.เมือง จ.แพร่	จำหน่ายรถจักรยานยนต์ฮาลีย์ และ รถจักรยานยนต์ยี่ห้ออื่นๆ มียาง อะไหล่ รถจักรยานทุกชนิด เครื่องเหล็ก และข่าวสาร ทั้งข่าวเหนียวและข่าวเจ้า
แพร่มิตรอารี	นิยม ทุ่งสาม	สี่แยกชัยมงคล อ.เมือง จ.แพร่	อยู่ซ่อมจักรยานยนต์ รับทำตัดแต่ง ซ่อม สร้าง และพ่นสีจักรยานยนต์ 2ล้อ 3 ล้อ และเครื่อง โลหะต่างๆ จำหน่ายรถจักรยาน ยาง และ เครื่องอะไหล่ทุกชนิด
อยู่ซ่อมรถ “ชัยยา”	ยศ ชัยยา	ถ.พระร่วง อ.เมือง จ.แพร่	รับทำการปรับเครื่องซ่อมเครื่องยนต์ พ่นสี ตัด แต่ง และเชื่อมโลหะทุกชนิด
แสนสุขพาณิชย์	แสน พงศ์พันธ์	ถ.เพชรรัตน์ อ.เมือง จ.แพร่	รับเหมาก่อสร้าง ซ่อมแซมเคหะบ้านเรือน จำหน่ายไม้เสา และไม้กระดานทุกชนิด พร้อม

			ทั้งรับซื้อสินค้าพื้นเมืองทุกชนิดด้วย
ยมนวงกิจ	ผู้อำนวยการ: วงศ์ ชมภูมิ่ง ผู้จัดการทางน้ำ: ทวีศักดิ์ สินธุวงศ์ ผู้จัดการแผนกป่า: อ้วน ลือวัฒนา นนท์	สี่แยกชัยมงคล อ.เมือง จ.แพร่	รับเหมาก่อสร้าง ค่าไม้ขนอสัก รับเหมาทำการ ร่องซุง ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กรม ป่าไม้ ตลอดทั้งแคววม
โรงเลื่อย และโรงสี “ไทยชมภูมิ่ง” ก่อตั้งปี 2493		เยื้องตลาดสดชัย มงคล อ.เมือง จ.แพร่	แผนกโรงเลื่อย รับทำการเลื่อยไม้ และ จำหน่ายไม้กระดานทุกชนิด ทุกขนาด แผนกโรงงาน สร้างเฟอร์นิเจอร์แบบทันสมัย มีทั้งโต๊ะรับแขก เตียงวิวาห์ ตู้เสื้อผ้า โต๊ะ เครื่องแป้ง และเครื่องแต่งบ้านทุกชนิด แผนกโรงสี รับทำการสีข้าว จำหน่ายข้าวสาร ปลายข้าว และรำข้าว
โรงงานทำลื้อ สล่าปวน ไชยวงศ์	ปวน ไชยวงศ์	ถ.เพชรรัตน์ ปาก ตรอกเหมืองหลวง อ.เมือง จ.แพร่	สร้างลื้อ (เกวียน) สำหรับเทียมโคและกระบือ ใช้ในงานบรรทุกลากขนไม้ท้องที่ชนบท เป็น ช่างทำลื้อเกวียนฝีมือเก่าชำนานญาน มี ชื่อเสียง เป็นที่รู้จักในบรรดาผู้ใช้ลื้อเกวียน ทั่วไปทั้งจังหวัดแพร่ น่าน อุตรดิตถ์ สวรรค โลก สุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร สระบุรี ลื้อ เกวียนของสล่าปวน รูปร่างแข็งแรงทนทาน ใช้ งานสมบุกสมบันได้อย่างดี
โรงงานทำลื้อ สล่ากี้ บุญทอง	กี้ บุญทอง	ถ.เพชรรัตน์ อ.เมือง จ.แพร่	สร้างลื้อ (เกวียน) สำหรับใช้เทียมโคและ กระบือ เพื่อประโยชน์ในงานบรรทุกลากไม้ใน ท้องที่ชนบท เป็นที่นิยมเพราะมีชื่อเสียงมา นาน รูปร่างแข็งแรง ทนทาน ใช้งาน สมบุกสมบันได้ดี มีผู้ซื้อทั่วไปทั้งแพร่ น่าน อุตรดิตถ์ สวรรคโลก สุโขทัย พิษณุโลก และ พิจิตร
โรงงานสร้างลื้อ สล่าเผือก จิตร ประจง	เผือก จิตรประจง	ถ.เพชรรัตน์ อ.เมือง จ.แพร่	สร้างลื้อ (เกวียน) สำหรับใช้เทียมโคและ กระบือ ทำการบรรทุกลากของในท้องที่ชนบท เป็นช่างฝีมือเก่า มีความชำนาญ สร้างเกวียน ได้รูปและสัดส่วน ใช้งานคล่อง ไม่หนักแรง

			สัตว์ ทนต่องานตรากตรำ แพร่หลายขายดีไป ถึงอุดรดิตถ์ พิษณุโลก สวรรคโลก สุโขทัย พิจิตร และเมืองตาก
โรงงานทำล้อ สล่าสำหรับ อนุวงศ์	สำหรับ อนุวงศ์	ถ.เพชรรัตน์ อ.เมือง จ.แพร่	สร้างล้อ (เกวียน) สำหรับใช้เทียมโคและ กระบือ ใช้งานบรรทุก ลากของในท้องถิ่น ชนบท รูปร่างแข็งแรงทนทานต่องานตรากตรำ บรรทุกได้มาก มีชื่อเสียง นิยมแพร่หลายใน แพร่ น่านอุดรดิตถ์ พิจิตร พิษณุโลก สวรรค โลก และสุโขทัย
โรงงานทำล้อ สล่า แก้ว รัตนเวทิน	แก้ว รัตนเวทิน	ถ.เพชรรัตน์ อ.เมือง จ.แพร่	เป็นโรงงานสร้างล้อเกวียนที่เก่าแก่และดั้งเดิม

ที่มา: รวบรวมจากโฆษณาหนังสือพิมพ์ คนเมือง และ อาวุธ อินทวิวัฒน์, นครแพร่ (พระนคร: อักษรนิติ บางขุน
พรหม, 2491) โดย นางสาวเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาค (ผู้วิจัย)

ตารางร้านค้าและที่ตั้งในข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการแบ่งพื้นที่ในการค้าขาย โดยมีการจัดการ
พื้นที่อย่างเป็นสัดส่วน กล่าวคือ ตั้งแต่ตลาดสดเทศบาลตรงประตูชัยจนผ่านไปเส้นทางเจริญเมือง
จนถึงตลาดบ้านทุ่งที่ถนนยันตรกิจโกศลจะเป็นย่านตลาดและการค้า ในขณะที่ถนนยันตรกิจโกศลจะมี
อยู่ช่อมรดก การบริการทางด้านยานยนต์และการทำล้อ ส่วนโรงแรม ร้านอาหารจะเห็นตั้งใกล้กับวัดพระ
บาทมิ่งเมืองบริเวณประตูชัยและสถานีรถไฟเด่นชัยเป็นหลัก (ดูภาพที่ 19 ประกอบ)

ในขณะเดียวกันจากการสำรวจปีที่เริ่มจัดตั้งทั้งตลาด ร้านค้า หรือแม้กระทั่งโรงแรม ผู้วิจัยไม่
สามารถเข้าถึงข้อมูลในเริ่มแรกของร้านต่างๆได้ แต่จากจำนวนตลาด ร้านค้า โรงแรม และที่ตั้งร้านที่
หาได้ สะท้อนให้เห็นว่าประมาณทศวรรษ 2480-2490 เศรษฐกิจของเมืองแพร่มีความหลากหลาย
ทั้งนี้เพื่อสนองตอบชาวบ้านและแรงงานผู้บริโภครที่อาศัยอยู่ในเมืองแพร่เป็นหลัก การที่เมืองมีร้านค้า
จำนวนมาก สินค้าที่หลากหลายย่อมแสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของเมืองอีกระดับหนึ่ง

นอกจากนี้ประเภทของสินค้าเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สามารถเห็นถึงสภาพบ้านเมืองของเมืองแพร่ได้
เช่น ร้านขายปืน ที่แสดงให้เห็นถึงสภาพโดยรวมของสังคม ปืนเป็นสิ่งบ่งบอกสถานะของคนในสังคม
ควบคู่กับความจำเป็นในการใช้งาน เพราะผู้ที่ใช้งานมีทั้งนายทุนท้องถิ่น/ พ่อเลี้ยง, คนเลี้ยงช้าง/
ควาญช้าง และแรงงานตัดไม้ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และตำรวจ เป็นต้น

ความคึกคักของร้านสินค้าต่างๆในเมืองแพร่ ทั้งตามถนนเจริญเมือง ถนนเพชรรัตน์ หรือ
ถนนยันตรกิจโกศล และริมทางรถไฟ สถานีเด่นชัย เป็นผลมาจากการที่เศรษฐกิจเมืองแพร่มีการ
ขยายตัว และคนเมืองแพร่มีกำลังซื้อมากขึ้น ซึ่งสืบมาจากมีการกระจายรายได้ให้แก่คนเมืองแพร่อย่าง
ทั่วถึง ทั้งอาชีพอุตสาหกรรมป่าไม้ ที่มีการจ้างแรงงานคนท้องถิ่น และโรงบ่มใบยาสูบ ที่จำเป็นต้อง

จ้างแรงงานท้องถิ่นจำนวนมาก เพราะทุกขั้นตอนต้องอาศัยแรงงานรับจ้างเหล่านี้ เป็นสำคัญ อีกทั้ง ร้านสินค้าต่างๆเหล่านี้ ส่วนใหญ่ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของแรงงานในปางไม้ทั้งแรงงานชาวมุข ที่เข้ามาเมืองมาซื้อสินค้า เสื้อผ้าก่อนจะกลับบ้านเมืองตนเอง หรือแรงงานทั่วไปที่ต้องเข้ามาซื้อสินค้า อาหาร ยารักษาโรค แม้กระทั่งเกวียนเทียมลาก²⁸ ก่อนเข้าสู่ปางไม้เพื่อดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้

จ. โรงแรม: ธุรกิจใหม่ของ เมืองแพร์

อุตสาหกรรมป่าไม้เป็นฐานให้เกิดการต่อยอดการลงทุนทำอุตสาหกรรมบ่มใบยาสูบ ซึ่งก่อให้เกิดการกระจายรายได้ของชาวเมืองแพร์อย่างมหาศาล กิจการโรงแรมจึงเกิดขึ้นเพื่อรองรับผู้คนที่เข้ามาดำเนินธุรกิจต่างๆในเมืองแพร์

โรงแรมในเมืองแพร์ ในสมัยนี้ ถือได้ว่าสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับการเข้ามาของผู้คน เนื่องจากเศรษฐกิจของเมืองแพร์มีการขยายตัวมากขึ้น นายทุนจากภายนอกจึงต้องการเข้ามาลงทุน หรือแม้กระทั่งการเดินทางค้าขายระหว่างเมือง ทำให้เมืองแพร์ต้องสร้างธุรกิจที่รองรับการบริการทั้งการพักผ่อน อาหาร และแหล่งบันเทิงต่างๆ ซึ่งสิ่งนั้นก็คือ “โรงแรม”

โรงแรมในยุคแรกของเมืองแพร์มีลักษณะคล้ายโรงเตี๊ยมของชาวจีน คือ เป็นห้องเล็กๆ วางเตียงนอน มีฟูกปูให้พอนอน มีมุ้งกันยุงเก่าๆดำๆ เทียนไขสำหรับจุดส่องสว่างในเวลากลางคืน ใกล้เคียงนอนอาจจะมีโต๊ะเล็กๆสำหรับวางขวดหรือคอนโทน้ำดื่ม ที่เชียบูหรืออย่างละ 1 ชั้น ส่วนห้องน้ำห้องส้วมใช้รวมกัน ซึ่งจะอยู่ด้านหลังอาคารนอน²⁹

ในเขตอำเภอเด่นชัยและบ้านปิน อำเภอลอง มีโรงแรมประเภทนี้อยู่ แห่งละ 2 โรง เหตุที่อำเภอเด่นชัยและบ้านปิน อำเภอลอง มีโรงแรมขึ้นก่อนที่อื่นๆในเมืองแพร์ เพราะการเข้ามาของรถไฟที่ได้นำเอาผู้คนและสินค้ามากระจายในจุดต่างๆ และโรงแรมได้ถูกจัดตั้งขึ้นก็เพื่อรองรับผู้คนที่เดินทางมากับรถไฟนั่นเอง ซึ่งส่วนหนึ่งในการเดินทางโดยรถไฟ คือ แรงงานในอุตสาหกรรมป่าไม้ที่นำไม้บรรทุกตู้รถไฟไปขายยังปากน้ำโพและกรุงเทพฯ³⁰ อีกกรณีหนึ่ง

ใน พ.ศ. 2490 ที่เมืองแพร์มีโรงแรมอยู่ 3 โรง คือ **โรงแรมวัฒนา** หรือ**เฮงหลี** มีนายแกละไท เป็นเจ้าของและผู้จัดการ **โรงแรมแก้วหลี** ตั้งอยู่เยื้องกับวัดพระบาทมิ่งเมือง เป็นที่ทำการของสำนักงานพาณิชย์จังหวัดในปัจจุบัน³¹ อีกแห่งคือ**โรงแรมแสนสุข** บริเวณตลาดบ้านทุ่ง (กาดบ้านโด้ง)

²⁸ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2554.

²⁹ โชคชัย พนมขวัญ, นายเทศมนตรีเมืองแพร์ ลูกชายนายรัตน์ พนมขวัญ ผู้ก่อตั้งโรงแรมนครแพร์ และอดีตอาจารย์ใหญ่โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร์, สัมภาษณ์, 8 พฤศจิกายน 2554.

³⁰ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2555.

³¹ รัตน์ พนมขวัญ, อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ นายรัตน์ พนมขวัญ ป.ม. (แพร์: ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, 2546), หน้า 27.

ครั้งเข้าสู่ พ.ศ. 2492 นายรัตน์ พนมขวัญ (อาจารย์โรงเรียนป่าไม้แพร่) ได้คิดอ่านอยากจะปรับปรุงห้องแถวของขุนประดิษฐ์ผดุงคาม ซึ่งเป็นพ่อตา ให้เป็นโรงแรมชื่อว่า โรงแรมนครแพร่ และปรับปรุงวิธีบริหารเสียใหม่ให้มีการถอดผ้าปูที่นอน หมอน มุ้ง มาซักให้สะอาดเป็นประจำทุกวัน มีพนักงานทำความสะอาดเป็นประจำทุกเช้า จัดว่าเป็นการปรับปรุงกิจการโรงแรมให้ทันสมัยพ้นจากสภาพโรงเตี๊ยมแบบเก่า ทำให้โรงแรมนครแพร่เจริญก้าวหน้ามาเป็นลำดับ จนกลายเป็นโรงแรมชั้นนำของเมืองแพร่ในเวลาต่อมา และยังคงมีการขยายและบริหารจัดการถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2556)

กิจการโรงแรม หลัง พ.ศ. 2492 เป็นต้นมา ได้ขยายตัวเจริญขึ้นโดยลำดับ และเกิดโรงแรมที่ทันสมัยอีกจำนวนหนึ่ง เช่น โรงแรมทุ่งศรีไพบูลย์ ของนายฮ่วน ทุ่งสี³² โรงแรมภราดร ของนายทองกันทาธรรม โรงแรมเทพวิมาน³³ และโรงแรมแสงสว่าง³⁴ เป็นต้น

การเกิดขึ้นของโรงแรมในเมืองแพร่ ถือเป็นธุรกิจใหม่ของนายทุนท้องถิ่น (เมืองแพร่) และไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการเกิดขึ้นของโรงแรมในเมืองแพร่ช่วงแรก ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมป่าไม้ เพราะจากการศึกษาพบว่า โรงแรมที่สร้างขึ้นในระยะเริ่มแรกได้สร้างใกล้สถานีรถไฟ และเป็นพื้นที่ใกล้ป่า ที่จะนำไม้ใส่ตู้รถไฟไปขายยังทางใต้ (ปากน้ำโพ และกรุงเทพฯ) พร้อมกันนั้น ลูกค้าจากทางใต้ที่ขึ้นมาซื้อไม้กับนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ต่างใช้โรงแรมต่างๆเป็นที่พักพิงในเมืองแพร่อีกด้วย

การขยายตัวของธุรกิจและการบริการที่เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2479-2504 ทั้งการขยายตัวของโรงเลื่อย โรงบ่มใบยาสูบ ธนาคาร ตลาด ร้านค้า และโรงแรม ล้วนแต่มีส่วนที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับอุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร่ทั้งโดยตรงและทางอ้อม และสิ่งสำคัญเหนือสิ่งอื่นใดคือธุรกิจและการบริการต่างๆที่มีขึ้นได้ทำให้เศรษฐกิจของเมืองแพร่เจริญขึ้นโดยลำดับ อาจกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นฐานที่สำคัญที่ทำให้นายทุนท้องถิ่นมีการสะสมทุนและขยายกิจการของตนเอง ไปในรูปแบบต่างๆ กิจการโรงบ่มใบยาสูบเป็นหนึ่งในกิจการที่ขยายออกไปและประสบความสำเร็จรวมถึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งเศรษฐกิจและสังคมเมืองแพร่ด้วย

³² ประดิษฐ์ ทุ่งสี, เจ้าของโรงแรมทุ่งสีไพบูลย์, สัมภาษณ์, 8 พฤศจิกายน 2554.

³³ “แผนที่ของตึย่านการค้าเจริญเมือง จ.แพร่,” ใน ฮ่วนพื้นเมืองแป๊ะหื้อน่าอยู่ มีชีวิตชีวา โครงการฟื้นฟูเมืองการอยู่อาศัยในภูมิภาค พื้นที่ชุมชนเมืองแพร่ สาขาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.

³⁴ อาวุธ อินทวิวัฒน์, นครแพร่ (พระนคร: อักษรนิติ บางขุนพรหม, 2491).

4.2.2 การขยายตัวของการคมนาคมขนส่ง

เส้นทางคมนาคมในเมืองแพร่ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 ขยายตัวและพัฒนาอย่างมาก นอกจากจะมีเหตุมาจากการเข้ามาของรถไฟในก่อนหน้านั้นแล้ว (พ.ศ. 2455) อุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนท้องถิ่น ย่อมมีส่วนในการขยายตัวของการคมนาคมขนส่งทั้งทางอากาศ และโดยเฉพาะทางบกอีกด้วย

การดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ โดยนายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ควบคุมดูแลจัดการ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง คือ ลดปริมาณการล่องซุง เพราะไม้ที่ตัดช่วงที่ทำการศึก พ.ศ. 2479-2504 เป็นไม้กระยาเลยเสียส่วนใหญ่ จึงไม่เหมาะที่จะทำการล่องซุง แต่ควรจะขนส่งทางรถยนต์หรือรถไฟแทน ดังนั้นการขนส่งทางน้ำจึงมีบทบาทต่อการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ น้อยเมื่อเทียบกับการขนส่งทางบก

ก. การคมนาคมทางบก

การคมนาคมทางบกที่มีความสำคัญต่อเมืองแพร่ ในระยะแรกเริ่มคือ การเกิดขึ้นของเส้นทางรถไฟที่เข้ามาถึงเมืองแพร่ ใน พ.ศ. 2454 ซึ่งการเข้ามาของรถไฟได้ก่อให้เกิดชุมทางการค้าขนาดใหญ่ บริเวณริมทาง หรือบริเวณสถานีรถไฟขึ้น ในขณะเดียวกันการมีอยู่ของรถไฟยังช่วยในเรื่องของการคมนาคมเพื่อการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ด้วย ทั้งเรื่องของการขนส่งไม้กระยาเลย³⁵ ไปยังโรงเลื่อยที่อยู่ทางใต้ หรือการเข้ามาของพ่อค้านายทุนที่จะมาซื้อไม้ในเมืองแพร่ เป็นต้น

นอกจากรถไฟแล้วอุตสาหกรรมป่าไม้ในช่วงเวลาดังกล่าวยังก่อให้เกิดการสร้างงานของคนในท้องถิ่น ซึ่งอาจจะไม่มากเท่ากับการทำโรงบ่มใบยาสูบก็ตาม แต่อาชีพที่เกิดขึ้นและเป็นการขยายตัวของการคมนาคมขนส่งทางบก ก็คือ เกิดรถบรรทุกอเนกประสงค์ที่บรรทุกสินค้าและรับผู้โดยสารไปด้วย หรือที่เรียกกันว่า “รถคอกหมู” ที่กล่าวว่ามีข้องเกี่ยวกับการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ เนื่องจาก ประมาณ พ.ศ. 2490 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการนำรถที่เคยซักลากหรือขนไม้ มาปรับเปลี่ยนสถานะหน้าที่การใช้งานใหม่ กล่าวคือ เมื่อมีการขยายถนนและมีการเดินทางสัญจรกันมากขึ้น รถที่เคยวิ่งรับขนลากไม้ก็เปลี่ยนมารับส่งผู้โดยสารแทน เช่น รถอ่อนมาลัย ของกลุ่มตระกูลอ่อนนุ่ม ที่แต่เดิมรับจ้างลากซุง แต่เปลี่ยนมาวิ่งรถรับผู้โดยสารสายยาว แพร่-น่าน และแพร่-งาว

นอกจากรถคอกหมู สายยาว แพร่-น่าน และแพร่-งาวแล้ว รถคอกหมูสายสั้นที่วิ่งรับส่งผู้โดยสารเฉพาะแพร่-สูงเม่น-เด่นชัย และแพร่-สอง มีอยู่ด้วยกันถึง 20 คัน เฉพาะรถที่เจ้าของอยู่สูง

³⁵ ไม้กระยาเลยไม่สามารถลอยน้ำได้ดีเท่ากับไม้สักการขนส่งทางรถไฟจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่สะดวกถึงแม้จะมีราคาสูงก็ตาม

เม่นมีมากถึง 14 คัน แต่ละคันมีชื่อหรือยี่ห้อของตนเอง แต่เด็กนักเรียนตลอดจนผู้โดยสาร มักจะช่วยกันตั้งชื่อหรือสมญานามใหม่ตามบุคลิกของเจ้าของรถ ได้ดังนี้

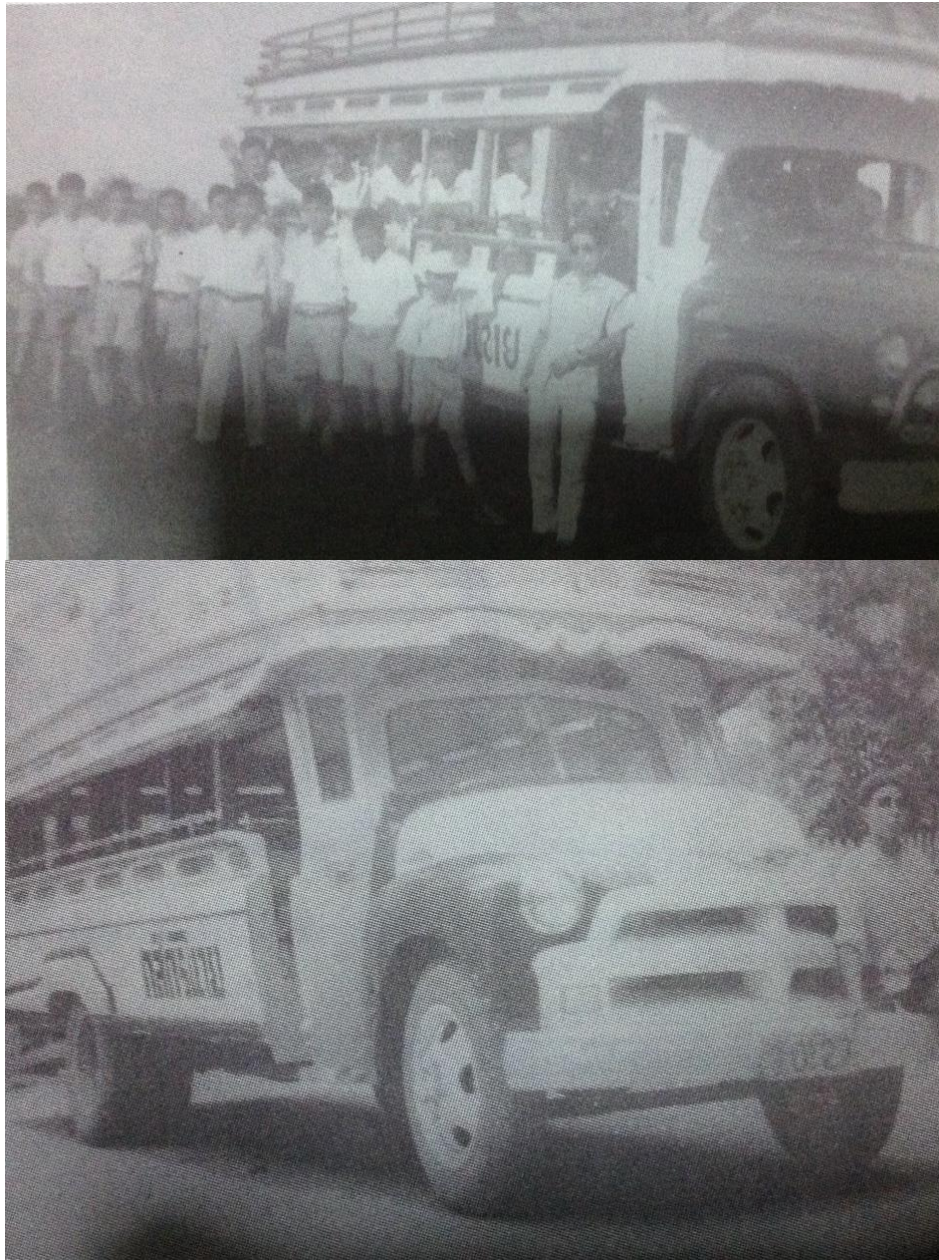
ถ้อยถ้อย	เม่นทอง	จ่องทอง	ศรีเจริญ
เพลิดเพลิน	กลีกร	ป๋มีตื้นอน	ดาวเหนือ
ไล่เกลือ	รถโกทลี่	จู้จู้	พระร่วงชัย
ไปไป	แสงสว่าง	ต่างค่าง	สันติสุข
กีดปลุก	นครแพร่	แยแล้ว	รัตนพันธ์
ซี้ค่านหัน	ดอนมูล	ขาดทุน	อรุณสวัสดิ์
ใจก๊ัด	เบอร์ชวาท้า	ใจก้า	ปุ่น้อยมี

ความหมายข้างต้น “วิ่งเรื่อยๆคือรถเม่นทอง จ่องทองไม่จอดรับคนคือรถศรีเจริญ นั้งเพลินคือรถกลีกร ไม่มีที่ให้นอนคือรถดาวเหนือ ชอบบรรทุกทุกเกลือคือรถของโกทลี่ เจ้าของจู้จู้กับผู้โดยสารคือรถพระร่วงชัย ใครจะไปหรือไม่ไปกับรถแสงสว่างก็ได้ รถเสียบ่อยจอดทิ้งเฉยๆคือรถสันติสุข ไม่น่าใจว่าจะออกเดินทางหรือไม่คือรถนครแพร่ แย่แล้วคือรถรัตนพันธ์ ไม่อยากเห็นเลยคือรถดอนมูล ขาดทุนตลอดเวลาคือรถอรุณสวัสดิ์ ต้องอดทนคอยนานคือรถเบอร์ชวาท้า และใจกล้าซบรถไม่กลัวพลิกคว่ำต้องรถของนายมี”³⁶

คำกล่าวสนุกในข้างต้น ทำให้เราได้เห็นถึงการกระจายตัวของธุรกิจประเภทขนส่งโดยสารที่มีจำนวนมากในทศวรรษ 2490 ทั้งนี้การเกิดขึ้นของรถโดยสารดังกล่าวคงเนื่องจากการที่เมืองแพร่มีเศรษฐกิจที่ดี โดยอาจมีเรื่องของเศรษฐกิจป่าไม้เป็นแรงผลักดันหนึ่งด้วย และจำนวนรถคอกหมูที่เป็นของอ.สูงเม่นที่มากถึง 14 คัน นั้น วิเคราะห์ได้ว่า ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นลูกหลานของตระกูลวงศ์วรรณที่บ้านสบสาย (อ.สูงเม่น) และเคยเป็นลูกช่งให้กับตระกูลวงศ์วรรณ จึงมีทุนรอนในการซื้อรถมาขับขนส่งไม้และปรับเป็นรถโดยสารในเวลาต่อมา

การขยายตัวของการคมนาคมทางบก ยังมีเรื่องของ การขยายถนนและเส้นทางเพื่อกระจายสินค้าไม้ไปยังแหล่งรับซื้ออีกด้วย เช่น กรณีการทำประตูเมืองขึ้นมาใหม่อีกแห่งหนึ่ง คือ “ประตูใหม่” ที่ทำขึ้นใน พ.ศ. 2482 ทำให้การสัญจรไปมาของผู้คนชาวเมืองแพร่ง่ายขึ้น และชนไม้ของแรงงานสัตว์และรถไปยังสถานีรถไฟ และโรงเลื่อยต่างๆ เป็นสำคัญ

³⁶ องค์การบริหารส่วนจังหวัด, ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (ฉบับ พ.ศ.2550) (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2550), หน้า 353.

ภาพที่ 22 รถคอกหมู พาหนะประจำทางสายตัวเมือง-เด่นชัย³⁷

---

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 354.

ข. การคมนาคมทางอากาศ

ท่าอากาศยานแพร์ ก่อสร้างขึ้นระหว่างสงครามเอเชียบูรพา (สงครามโลกครั้งที่ 2) แล้ว กล่าวคือ

เนื่องจากรัฐบาลมีหลักการให้ทุกๆจังหวัดมีสนามบินกีฬาประจำจังหวัด โดยมีบริเวณกว้างยาวพอให้เครื่องบินอาศัยขึ้นลงได้ จังหวัดละอย่างน้อย 1 แห่ง และมอบให้อยู่ในความรับผิดชอบของผู้ปกครองท้องถิ่นบำรุงรักษา ต่อมารัฐบาลได้มอบให้กระทรวงคมนาคม (เศรษฐการเดิม) ตกแต่งสนามบินกีฬาที่มีสายการบินระหว่างประเทศผ่านให้มีคุณสมบัติที่เครื่องบินจะร่อนลงได้ เมื่อมีเหตุฉุกเฉิน และเรียกว่า “สนามบินพาณิชย์” แต่ถ้าสายการบินระหว่างประเทศเส้นเล็กใช้ ก็ส่งคืนจังหวัดเป็นสนามบินกีฬาไป และเนื่องจากการบินในประเทศมีมากขึ้น บริษัทขนส่งจำกัด จึงช่วยออกเงินบำรุงรักษาสสนามบินกีฬาประจำจังหวัดที่มีเครื่องบินลงประจำ เป็นการช่วยเหลืออีกส่วนหนึ่งกระทรวงคมนาคมเห็นว่าสถานการณ์ของโลกอยู่ในระหว่างฉุกเฉิน เครื่องบินต่างประเทศอาจเล็ดลอดมาลงในสนามบินกีฬาหรือสนามบินพาณิชย์ โดยผู้ปกครองท้องถิ่นหรือบริษัทไม่รู้ จึงหารือกระทรวงกลาโหมเพื่อคุ้มครองสนามบิน ซึ่งเห็นควรปฏิบัติตามแนวการปฏิบัติเพื่อรักษาความเป็นกลางของกระทรวงกลาโหม

³⁸
...

เมืองแพร์อยู่ในบัญชีสนามบินพาณิชย์ และสนามบินกีฬาประจำจังหวัดดังกล่าวด้วย ต่อมาทางราชการได้เกณฑ์แรงงานราษฎรทุกหมู่บ้านมาช่วยกันสร้างสนามบินแพร์ ซึ่งพื้นผิวทางวิ่งในช่วงแรกเป็นพื้นดินลูกรัง เมื่อสงครามสงบลง ทางราชการไม่ได้ใช้ประโยชน์สนามบินแต่อย่างใด จึงมอบหมายให้กองทัพอากาศดูแลและใช้ประโยชน์ กระทั่ง พ.ศ. 2495 สำนักงานการบินพลเรือน กระทรวงคมนาคมได้ดำเนินการปรับปรุงสนามบินแห่งนี้เป็นสนามบินชั้น 3 มีพื้นผิวทางวิ่งเป็นดินลูกรัง ขนาด 30x 1,200 เมตร และสร้างอาคารท่าอากาศยาน เพื่อใช้ในกิจการการบินพลเรือนและในเส้นทางกรุงเทพฯ-แพร์ ซึ่งอนุญาตบินครั้งแรก วันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2497³⁹

อาจกล่าวได้ว่าสนามบินเมืองแพร์ไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของคนท้องถิ่น เมืองแพร์หรือนายทุนท้องถิ่น แต่เป็นคำสั่งจากรัฐบาล หากแต่การใช้บริการกลับเป็นกลุ่มนายทุนท้องถิ่นเป็น

³⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร.0201.68.4/8 เรื่อง การรักษาสสนามบินพาณิชย์และสนามบินกีฬาประจำจังหวัด (ในสถานะสงคราม) 27-30 ตุลาคม 2484.

³⁹ เอกสารประวัติความเป็นมาท่าอากาศยานเมืองแพร์ จากท่าอากาศยานเมืองแพร์.

หลัก เพราะกลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่ร่ำรวยจากการทำป่าไม้ก็ดี หรือทำโรงบ่มใบยาสูบก็ดีสามารถมีเงินที่จะรองรับการซื้อบริการของสายการบินได้ ดังนั้นการขนส่งทางอากาศในเมืองแพร่ช่วง ทศวรรษ 2490- ทศวรรษ 2500 จึงดำรงอยู่ได้ด้วยนายทุนท้องถิ่น ดังที่ เสรี ชมภูมิ่ง กล่าวว่า “สนามบินเมืองแพร่ เปิดให้ใช้บริการในปี พ.ศ. 2501 เป็นสนามบินที่เปิดบริการพร้อมกับสนามบินเชียงใหม่เลย เหตุที่แพร่มีสนามบิน เพราะ มีการค้าไม้กับยาสูบจำนวนมาก คนเดินทางเยอะ ในขณะที่ลำปางและน่านสนามบินยังมาทีหลัง”⁴⁰

4.2.3 การขยายตัวและการปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารบ้านเรือนตลอดจนการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเมืองแพร่

ก. การขยายตัวและการปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารบ้านเรือน

ด้วยตามรัฐธรรมนูญนโยบายที่จะส่งเสริมให้ราษฎรได้อยู่ดีกินดี มีบ้านเรือนของตนเองเป็นหลักฐานนั้น เพื่อสนับสนุนนโยบายนี้ ทางราชการจึงได้ตราพระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2491 ขึ้น เพื่อช่วยราษฎรให้ขออนุญาตตัดฟันไม้หวงห้ามบางชนิดเพื่อนำไปใช้ในการปลูกสร้างบ้านเรือนหรือเปลี่ยนแปลงต่อเติมบ้านเรือน โดยยกเว้นค่าภาคหลวงได้ไม่เกินครัวเรือนละ 18 ลูกบาศก์เมตร แต่ถ้าการปลูกสร้างหรือเปลี่ยนแปลงบ้านเรือนนั้น เพื่อให้เป็นไปตามแผนผังหรือแบบก่อสร้างที่ทางราชการได้กำหนดขึ้นไว้สำหรับราษฎร ก็อาจขออนุญาตได้ไม่เกิน 26 ลูกบาศก์เมตร กับทั้งทางการได้วางระเบียบและสั่งกำชับเจ้าหน้าที่ให้อำนวยความสะดวกแก่ราษฎรที่มาขออนุญาตตัดฟันไม้หวงห้ามดังกล่าวนี้ด้วยแล้ว⁴¹

ประกาศของรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรราธิการ เรื่อง การให้ความช่วยเหลือราษฎรในการตัดฟันไม้เพื่อนำไปปลูกสร้างบ้านเรือน ลงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 ในช่วงต้นนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการและจำเป็นของราษฎรในการใช้ไม้ เพื่อนำมาประกอบสร้างบ้านเรือน ที่พักอาศัย และอาคารร้านค้า

ความนิยมของชาวเมืองแพร่ในการนำไม้ทั้งไม้สักและไม้กระยาเลย มาปลูกสร้างบ้านเรือน เพิ่งเกิดขึ้นไม่กี่ปีหลังจากที่มีการเข้ามาดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่ กล่าวคือ ชาวเมือง

⁴⁰ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2554.

⁴¹ เอกสารเรื่อง การช่วยเหลือราษฎรในการตัดฟันไม้เพื่อนำไปปลูกสร้างบ้านเรือน จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรราธิการ ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ใน หจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร.0201.58/13 เรื่องลดราคาไม้ให้ราษฎรซื้อปลูกสร้างบ้านเรือนและช่วยเหลือในการตัดฟันไม้ไปปลูกสร้างบ้านเรือน

แพร่ได้รู้จักการนำไม้สักมาสร้างบ้านเรือนสำหรับพักอาศัยเมื่อประมาณไม่เกินหนึ่งร้อยปี เพราะแต่เดิมการสร้างบ้านของชาวบ้านทั่วไปนิยมใช้ไม้ไผ่เป็นหลัก โดยนำมาผูกเรือนสร้างบ้าน เป็นเรือนชั้นเดียวได้สูงแบบง่ายๆ เช่นเดียวกับเรือนพื้นดินในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั่วไป โดยอาศัยคนที่มีความชำนาญและเครือญาติมาช่วยกันออกแรงสร้าง ใช้เวลาไม่นานจึงแล้วเสร็จ ซึ่งบ้านหลังดังกล่าวจะมีห้องนอนเพียงห้องเดียว ชานบ้านและครัวอยู่ใกล้กัน กิจกรรมที่ทำบนบ้านมีไม่มากนัก บ้านจึงมีไว้เพียงแค่พักอาศัยหลบนอนในยามกลางคืนเท่านั้น และที่ต้องมีได้สูงก็เพื่อป้องกันสัตว์มาทำร้าย อีกทั้งพื้นที่ใต้ถุนจะใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ เกือบของพืชไร่ เช่น หอม กระเทียม และผักผ่อนยามกลางวันที่วางเว้นจากการทำไร่ทำนา จะมีเพียงวัดและบ้านเจ้านายท้องถิ่นเท่านั้นที่ต้องการความแข็งแรงมั่นคงจึงต้องนำไม้สักมาก่อสร้าง เพราะหาได้ทั่วไปในเมืองแพร่ นอกจากนั้น เช่น เจดีย์และศาสนสถานต่างๆ จะเป็นลักษณะของการก่ออิฐถือปูน⁴²

จากการศึกษา การขยายตัวและปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารบ้านเรือนของชาวเมืองแพร่ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 หรือช่วงที่นายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ควบคุมดูแลการดำเนินงานเอง สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ คือ

หนึ่ง การขยายตัวของอาคารบ้านเรือนที่ทำด้วยไม้ เน้นตัวบ้านเรือนที่พักอาศัย และ สอง การปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารบ้านเรือน เน้นตัวอาคารพาณิชย์ ซึ่งทั้ง 2 ลักษณะได้มีการขยายและปรับเปลี่ยนไปพร้อมๆกัน กล่าวคือ

ประการแรก การขยายตัวของอาคารบ้านเรือนที่ทำด้วยไม้ ส่วนสำคัญอันดับต้นๆที่ก่อให้เกิดการขยายตัวของการสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ทั้งไม้สักและไม้กระยาเลย คือ

บ้านพื้นดินของเมืองแพร่สมัยก่อนเหมือนบ้านชาวบ้านชาวบ้านธรรมดาทั่วไป หลังคามุงหญ้าคา พื้น (ฟาก) และฝาทำด้วยไม้ไผ่ เจ้าหลวงเมืองแพร่บัญญัติให้ราษฎรทั่วไปปลูกบ้านลักษณะนี้ เพื่อต่อการรื้อถอน อพยพเคลื่อนย้าย เนื่องจากเมื่อก่อนบ้านเมืองไม่สงบ ทำให้ต้องย้ายหลักแหล่งบ่อย แต่แล้วเมื่อบริษัทฝรั่งเข้ามาทำไม้ บ้านของเจ้านายและคหบดีส่วนใหญ่นิยมสร้างเป็นเรือนไม้สัก แบบขนมปังขิง มีลวดลายลวดลายงาม ส่วนบ้านชาวบ้านเป็นเรือนไม้สักเช่นกัน แต่มีลวดลายฉลุน้อยกว่า หรือไม่มีเลย⁴³

⁴² Lilian Johnson Curtis, The Laos of north Siam (Philadelphia: the Westminster Press, 1903).

⁴³ ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMO-SPAFA), ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น, และช่างลูกหลานเมืองแพร่, ฝ่อบ้านหันเมือง (กรุงเทพฯ: Graphic Pools, 2554), หน้า 52.

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการนำไม้เข้ามาสร้างบ้านเรือนมีมากขึ้นแล้วตั้งแต่ช่วงที่เจ้านายท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้เรื่อยมากระทั่งบริษัทต่างชาติเข้ามาเป็นผู้ดำเนินการ หากแต่การก่อสร้างยังรวมตัวแต่แค่กลุ่มเจ้านายท้องถิ่น และคหบดีผู้มั่งคั่ง

การเกิดอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ จำนวนมากเป็นผู้ดูแลควบคุมและดำเนินการทำป่าไม้ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 นอกจากตัวนายทุนท้องถิ่นเองแล้วที่จะได้ไม้มาค้าขายและใช้สอยส่วนตัว แรงงานหรือลูกช่วงของนายทุนท้องถิ่นเหล่านั้นก็ยังมีกำลังสามารถขอซื้อไม้ที่มีลักษณะไม่ดีจากนายทุนท้องถิ่นก็ได้ด้วย⁴⁴ กล่าวคือ การดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ ทำให้แรงงาน และลูกช่วงที่เป็นคนเมืองแพร่เองมีกำลังในการซื้อไม้ เพื่อนำไปประกอบสร้างบ้านได้มากยิ่งขึ้น ประกอบกับการมีโรงเลื่อยที่ทำการแปรรูปไม้เพื่อขายคนท้องถิ่น ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในเมืองแพร่ ทั้งในอำเภอเมือง (โรงเลื่อยชมภูมิ่ง) อำเภอเด่นชัย (โรงเลื่อยเทพวงศ์) อำเภอลอง (โรงเลื่อยเจริญผล) หรือแม้กระทั่งริมทางรถไฟในป่าเขตอำเภอลอง (โรงเลื่อยริมสถานีผาคอ) เป็นต้น การมีกำลังซื้อไม้ของคนเมืองแพร่ที่สัมพันธ์กับการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ การเกิดขึ้นของโรงเลื่อยที่ต่อยอดจากการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ของนายทุนท้องถิ่นซึ่งมีโรงเลื่อยอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ และการสนับสนุนของรัฐบาลในการลดราคาค่าภาคหลวงในการขอซื้อไม้สำหรับชาวบ้านทั่วไป ที่กล่าวในข้างต้น ทำให้มีการขยายตัวของบ้านไม้เป็นจำนวนมากในเขตเมืองแพร่ในช่วงดังกล่าว

ประการที่สอง อุตสาหกรรมป่าไม้ โดยการควบคุมดูแลของนายทุนท้องถิ่น ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารพาณิชย์ให้มีความทันสมัยมากขึ้น กล่าวคือ การที่แรงงานจากป่าไม้ ได้แวะเวียนเข้ามาจับจ่ายใช้สอยสินค้าและบริการต่างๆในเมือง ได้ก่อให้เกิดรายได้แก่ชาวบ้านร้านค้าในเมืองแพร่ เงินที่ได้จากการค้าขาย ส่วนหนึ่งจึงนำมาพัฒนาร้านรวงให้มีความมั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น เป็นต้น ซึ่งร้านรวงหรืออาคารที่มีการขยายและปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารมากที่สุด อยู่ในย่านถนนเจริญเมือง ถนนเศรษฐกิจสายหลักของเมืองแพร่ กล่าวคือ จากเดิม อาคารร้านค้ามีลักษณะยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร บานประตูเป็นบานยกสอด หรือเป็นบานเพี้ยมพับเก็บ ไม่ค่อยมีการตกแต่งด้วยฉลุลวดลาย แต่นิยมประดับด้วยระแนงไม้ตีเป็นรูปต่างๆ เช่น ดวงอาทิตย์ ภูเขา ตาราง มีทั้งแบบหลังเดี่ยวและห้องแถวาวติดกันหลายห้อง⁴⁵ ได้มีการปรับเปลี่ยนให้มีความทันสมัยตามสภาพการณ์มากขึ้น

⁴⁴ คำ คำวงศ์วาน, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555.

⁴⁵ ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMO-SPAFA), ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น, และช่างลูกหลานเมืองแพร่, ฝ่อบ้านหันเมือง (กรุงเทพฯ: Graphic Pools, 2554), หน้า 24.

อาคารพาณิชย์ที่มีการปรับเปลี่ยน ในย่านถนนเจริญเมือง เช่น อาคารตระกูลวงศ์บุรี⁴⁶ บ้านทุ่งกาวิ⁴⁷ อาคารแม่เหล็ก⁴⁸ โรงแรมเทพวิมาน⁴⁹ และ ตึกขาว⁵⁰ เป็นต้น

ข. การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเมืองแพร่

การศึกษาเหตุและปัจจัยแห่งการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเมืองแพร่ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 พบว่าการขยายเศรษฐกิจมาทางถนนยันตรกิจโกศล การมีร้านค้า โรงแรมจำนวนมากในเมืองแพร่ การสร้างประตูใหม่ และการเกิดหมู่บ้านหัตถกรรม ทั้งหมดล้วนมีเรื่องของอุตสาหกรรมป่าไม้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเสมอ

⁴⁶ อาคารตระกูลวงศ์บุรี คือ หนึ่งในเชื้อสายของเจ้าเมืองแพร่ เจ้าของเดิม คือ เจ้ามาลา ต่อมาได้ขายให้แก่เจ้าพรหม และเจ้าตา วงศ์บุรี ลักษณะอาคารเป็นเรือนไม้ 2 ชั้น ทั้งหมดเมื่อแรกสร้างมี 14 ห้อง ถือเป็นเรือนร้านค้าสองชั้นที่อยู่ในย่านถนนเจริญเมือง ดู เอกสาร “แผนที่ของตึย่านการค้าเจริญเมือง จ.แพร่,” ใน ส่วนพื้นเมืองแป้น่าน้อย มีชีวิตชีวา โครงการฟื้นฟูเมืองการอยู่อาศัยในภูมิภาค พื้นที่ชุมชนเมืองแพร่ สาขาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา, 2555.

⁴⁷ บ้านทุ่งกาวิ เป็นบ้านของคนพื้นถิ่น เป็นบ้านของนายผจญ-แม่คำใส ทุ่งกาวิ คนพื้นถิ่นดั้งเดิม ที่ตั้งรกรากในย่านถนนเจริญเมืองมานาน บ้านแห่งนี้แต่เดิมสร้างเป็นอาคารครึ่งตึก ครึ่งไม้ 2 ชั้น เปิดขายสินค้าเบ็ดเตล็ด เช่น หม้อดิน เต่า เสื้อหม้อห้อม ผ้าพื้นเมือง ผ้าขาวม้า ดูเอกสาร “แผนที่ของตึย่านการค้าเจริญเมือง จ.แพร่,” ใน ส่วนพื้นเมืองแป้น่าน้อย มีชีวิตชีวา โครงการฟื้นฟูเมืองการอยู่อาศัยในภูมิภาค พื้นที่ชุมชนเมืองแพร่ สาขาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา, 2555.

⁴⁸ เดิมเป็นอาคารเรือนไม้ ในปี พ.ศ. 2499 เจ้าของได้สร้างเป็นอาคารตึกแถว 2-3 ชั้น จำนวน 7 ห้อง เพื่ออยู่อาศัย โดยเป็นร้านเครื่องเงิน ร้านทอง ร้านขายสังฆภัณฑ์ และร้านต่างๆ ให้เช่า และปี 2501 ร้านจำลองภาพ ซึ่งเป็นร้านถ่ายรูปยุคแรกได้มาขอเช่า และขายเป็น 2 ห้องในเวลาต่อมา ดูเอกสาร “แผนที่ของตึย่านการค้าเจริญเมือง จ.แพร่,” ใน ส่วนพื้นเมืองแป้น่าน้อย มีชีวิตชีวา โครงการฟื้นฟูเมืองการอยู่อาศัยในภูมิภาค พื้นที่ชุมชนเมืองแพร่ สาขาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา, 2555.

⁴⁹ ตึกแถว 3 ชั้น 6 ห้อง ด้านหน้าสร้างประมาณกว่า 50 ปี รูปแบบเรียบง่ายทันสมัย ล้ำยุค มีโกดังอยู่ด้านหลัง และมีที่จอดรถบริการลูกค้า นับว่าเป็นโรงแรมที่สวยงามที่ให้บริการแก่ชาวแพร่ มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ย่านถนนเจริญเมืองแห่งนี้อย่างมาก เพราะในอดีตย่านนี้จะมีโรงแรมแบบโรงแรมของชาวจีนโบราณ ดูเอกสาร “แผนที่ของตึย่านการค้าเจริญเมือง จ.แพร่,” ใน ส่วนพื้นเมืองแป้น่าน้อย มีชีวิตชีวา โครงการฟื้นฟูเมืองการอยู่อาศัยในภูมิภาค พื้นที่ชุมชนเมืองแพร่ สาขาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา, 2555.

⁵⁰ สถาปัตยกรรมนีโอ-คลาสสิก ย่านถนนเจริญเมืองที่หลวงศรีนครานุกุล สร้างขึ้นเพื่อให้เช่า โดยใช้ช่างชาวจีนเซียงไฮ้ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2478-2479 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กยุคแรกของเมืองแพร่ เคยเป็นที่ตั้งของธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ (BBC) สาขาแพร่ เมื่อ พ.ศ. 2500 อาคารดังกล่าว เป็นอาคารตึก 2 ชั้น 5 ห้อง โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ผันกิ่งอัฐมาบุญโบราณ ชั้นล่างทำการค้าขาย ชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย อาคารทาสีขาวบานหน้าต่างทาสีฟ้าอมเทา ด้านหน้าอาคารที่ช่องลมและหัวเสา มีการตกแต่งแบบคลาสสิก ส่วนบนสุดของผนังชั้นล่างในลาย “Egg and Dart” ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมนีโอ-คลาสสิก ดูรายละเอียดใน เอกสาร “ย่านถนนเจริญเมือง,” ใน ส่วนพื้นเมืองแป้น่าน้อย มีชีวิตชีวา โครงการฟื้นฟูเมืองการอยู่อาศัยในภูมิภาค พื้นที่ชุมชนเมืองแพร่ สาขาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา, 2555.

ถนนเจริญเมืองนอกจากจะเป็นย่านเศรษฐกิจการค้าที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมอาคารให้มีความทันสมัยตามที่ได้ศึกษาและอธิบายมาแล้ว การขยายตัวของเมืองแพร่ไปยังตลาดบ้านทุ่ง (กาดบ้านไต้ง) ซึ่งเป็นย่านเศรษฐกิจแห่งใหม่ที่ขยายตัวจากการขนส่ง และการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ ในช่วงนายทุนท้องถิ่น ยังผลทำให้เมืองแพร่มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอีกด้วย

การขยายความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและการค้า ไปยังถนนยันตรกิจโกศล ทำให้มีการขยายพื้นที่ เพราะถนนยันตรกิจโกศล เป็นทั้งจุดศูนย์กลางในการขนส่งและกระจายสินค้า เพราะเป็นเส้นทางผ่านที่สำคัญ ทางตอนเหนือสามารถเชื่อมต่อไปยังอำเภอร้องกวาง อำเภอสอง ตลอดจนเมืองน่านได้ ในขณะที่ตอนใต้สามารถเชื่อมกับอำเภอสูงเม่น อำเภอเด่นชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ และจังหวัดสุโขทัย พร้อมกันนั้นในสมัย พ.ศ. 2479-2504 รถคอกหมู หรือรถโดยสารประจำทาง ไม่ว่าจะอำเภอไหนในเมืองแพร่จะต้องมาสิ้นสุดในเขตตลาดบ้านทุ่ง หรือ บริเวณ ถนนยันตรกิจโกศลแห่งนี้ หรือการเป็นชุมชนที่มีการผลิตล้อเกวียน เพื่อนำไปชักลากไม้ในป่าตามที่ต่างๆ จึงทำให้ถนนแห่งนี้ มีความคึกคักและสี่ล้อของเมืองแพร่ในช่วง พ.ศ. 2479-2555 ทำให้ถนนแห่งนี้เป็นจุดศูนย์กลางการเศรษฐกิจที่ขยายมาจากถนนเจริญเมือง

ภาพที่ 23 ถนนเจริญเมือง ประมาณปลาย ทศวรรษ 2490⁵¹

⁵¹ องค์การบริหารส่วนจังหวัด, ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (ฉบับ พ.ศ.2550) (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2550), หน้า 341.

การเกิดขึ้นของร้านค้า โรงแรมจำนวนมาก ดังแสดงในตารางที่ 7-9 ทำให้เศรษฐกิจมีการขยายตัวมากขึ้น และมีการจัดกลุ่มการค้าชนิดใกล้เคียงกันอยู่ในชุมชนเดียวกัน เช่น ถนนเพชรรัตน์ทำล้อเกวียน ถนนเจริญเมืองเป็นร้านขายสินค้าทั่วไป และขายยา แถบประตู่ชัยจะขายเครื่องเขียน อุปกรณ์การเรียน แถบสี่แยกบ้านทุ่งจะเป็นกลุ่มร้านขายรถจักรยานยนต์ จักรยาน ส่วนบ้านหัวดง ที่ อ.สูงเม่น จะทำงานหัตถกรรมไม้ เป็นต้น ซึ่งการแบ่งพื้นที่การทำมาหากินและการกระจายเศรษฐกิจและรายได้ดังกล่าว ทำให้พื้นที่เมืองแพร่มีความเป็นระเบียบมากขึ้น ทั้งยังเป็นการทำให้เมืองแพร่ทั้งถนนเจริญเมือง และถนนยันตรกิจโกศล (ที่เชื่อมต่อกับถนนเพชรรัตน์) เป็นแหล่งค้าขายที่สำคัญควบคู่กันไปในช่วงเวลาดังกล่าวอีกด้วย

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้กายภาพของเขตอำเภอเมืองมีการเปลี่ยนแปลง คือ การสร้างประตูเมือง⁵² เพิ่ม คือ “ประตูใหม่” ใน พ.ศ. 2482 ประตูใหม่อยู่ใกล้กับประตูยั้งม้า เมื่อเมืองแพร่ขยายชุมชนและเขตเศรษฐกิจไปยังถนนยันตรกิจโกศล ประกอบกับการขนส่งไม้จากท่าหน้าบ้านเขตวันไปยังอำเภอต่างๆ เช่น ร่องกวางและสอง ไม้สะดวกเพราะต้องอ้อมเมืองกว่าจะออกถนนยันตรกิจโกศล ได้⁵³ กล่าวคือ ผู้สัญจรจะต้องเดินทางมาถึงสี่แยกหน้าสถานีตำรวจและเลี้ยวขวาเข้าทางประตูชัย หรือเมื่อเดินทางถึงปากทางโรงไฟฟ้าก็ตัดเข้าวัดร้างนอกเวียงเข้าประตูยั้งม้า ด้วยความลำบากต่อการสัญจรคมนาคมของชาวบ้าน ผู้ว่าราชการจังหวัดในยุคนั้นจึงให้นายอำเภอเกณฑ์ชาวบ้านช่วยกันขุดเบิกกำแพงเวียงเพื่อสร้างประตูขึ้นอีกประตูหนึ่ง และทำการสร้างสะพานข้ามคูตัดถนนจนถึงสะพานข้ามน้ำร่องสวรรค์ ขยายถนนให้กว้างและทำการปรับปรุงถนนที่คดโค้งให้ตรง เพื่อเชื่อมต่อกับถนนยันตรกิจโกศล

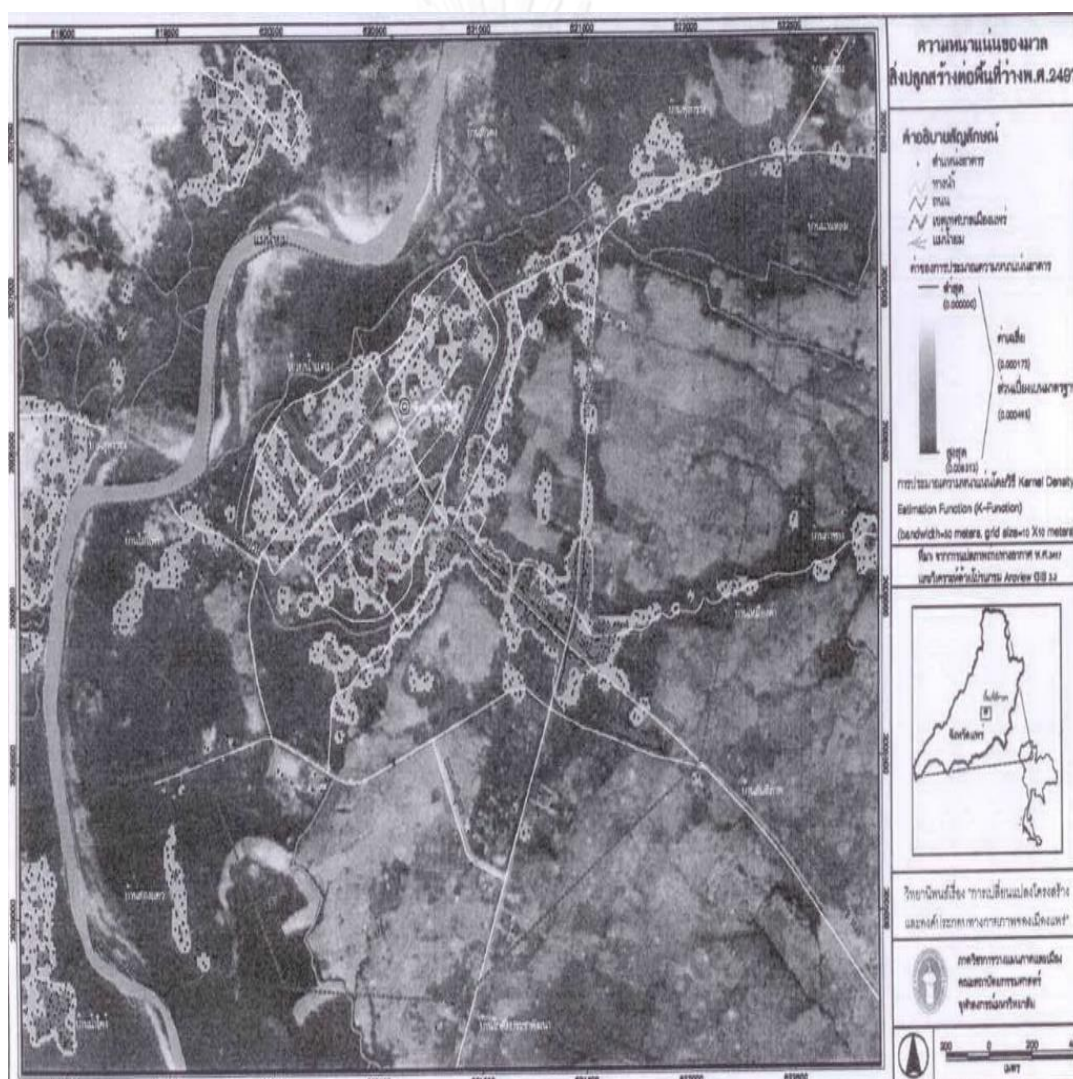
การเปิดประตูสู่นานสายเศรษฐกิจของเมืองแพร่ตั้งแต่นั้นมา นอกจากทำให้การคมนาคมขนส่งมีความสะดวก เพราะสามารถเดินทางเชื่อมต่อไปยังอำเภอร่องกวาง และผ่านต่อไปยังเมืองน่านได้ด้วย การสร้างประตูใหม่ยังเป็นการขยายพื้นที่ส่วนราชการออกจากเขตกำแพงเวียงของแพร่อีกกรณีหนึ่ง ซึ่งหน่วยงานที่อยู่นอกเขตกำแพงเวียง เช่น หน่วยงานของสาธารณสุขจังหวัดแพร่ เป็นต้น การขยายพื้นที่ของเมือง ย่อมเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงลักษณะกายภาพของเมือง ซึ่งการสร้างประตูใหม่ นี้ปฏิเสธไม่ได้ว่า เรื่องของเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากอุตสาหกรรมป่าไม้ย่อมมีผลด้วย คือ “เป็นการลำบากหากยังไม่มีการเปิดประตูใหม่ เพราะการขนส่งไม้ต้องเสียทั้งเวลาในการเดินทาง และเสียพลังงานของแรงงานสัตว์ ทั้งวัวควาย”⁵⁴

⁵² แต่เดิมประตูเวียงของเมืองแพร่ มีด้วยกัน 4 ประตู ประจำทิศ คือ ประตูชัย อยู่ทางทิศตะวันออก, ประตูศรีชุม อยู่ทางทิศตะวันตก, ประตูยั้งม้า อยู่ทางทิศเหนือ และประตูमार อยู่ทางทิศใต้

⁵³ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.

การปรับเปลี่ยนรูปทรงอาคารบ้านเรือนในแต่ละพื้นที่มาเป็นไม้สักควบคู่กับอาคารกึ่งปูนกึ่งไม้ และ อาคารก่ออิฐถือปูน ตลอดจนการปรับเปลี่ยนรูปแบบของเมืองทั้งประตูเมือง ถนนหนทางในเมือง แพร่ ศาสนสถาน วัดวาอาราม อาคาร สำนักงาน ร้านค้า ตลอดจนการเกิดขึ้นของตลาดต่างๆ ส่วนหนึ่งเกิดจากการผลของการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ จึงทำให้ลักษณะทางกายภาพของเมืองแพร่ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนบ้างแล้วก่อน พ.ศ. 2504 ก่อนที่จะมีการใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในการพัฒนาเมืองแพร่ต่อไป

ภาพที่ 24 การขยายตัวและความหนาแน่นของเมืองก่อน พ.ศ. 2494⁵⁵

⁵⁵ วันวิสาข์ มหิทธิหาญ, “การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบของเมืองแพร่” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 146.

ภาพที่ 25 การขยายตัวและความหนาแน่นของเมืองแพร่ หลัง พ.ศ.2497⁵⁶

ภาพที่ 24 และ 25 แสดงให้เห็นถึงภาพความหนาแน่นของพื้นที่เขตเมืองแพร่ โดยเฉพาะย่านการค้าในถนนเจริญเมือง ถนนเพชรรัตน์ หรือถนนยันตรกิจโกศลอย่างชัดเจน กล่าวคือก่อน พ.ศ. 2497 เริ่มมีความหนาแน่นของพื้นที่บ้างแล้ว ไม่ว่าจะเป็นอาคารร้านค้า และบ้านเรือนของชาวบ้าน และพื้นที่กลับมีความหนาแน่นมากขึ้นหลัง พ.ศ. 2497 ซึ่งอาคารบ้านเรือน ร้านค้าที่เกิดขึ้นในถนนเจริญเมือง มีหลายร้าน หลากบ้านเรือน อาทิ

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

ภาพที่ 26 ร้านค้าและบ้านเรือนในเขตถนนเจริญเมืองย่านเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองแพร่⁵⁷

⁵⁷ “แผนที่ของดีย่านการค้าเจริญเมือง จ.แพร่,” ใน ส่วนพื้นเมืองแป้น้ำอยู่ มีชีวิตชีวา โครงการฟื้นฟูเมืองการอยู่อาศัยในภูมิภาค พื้นที่ชุมชนเมืองแพร่ สาขาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา, 2555.

สรุป

อุตสาหกรรมป่าไม้ สมัยนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ ช่วง พ.ศ.2479-2504 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองแพร่ เพราะนายทุนท้องถิ่นเกิดการสะสมทุนมากขึ้นจึงมีการขยายฐานทางเศรษฐกิจไปทำกิจการอื่น ๆ ที่มีเงินทุนจากอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นฐาน ไม่ว่าจะเป็นโรงเลื่อย โรงบ่มใบยาสูบ ธนาคาร ตลาดและย่านการค้า โรงแรม ซึ่งธุรกิจบางอย่าง เช่น โรงบ่มใบยาสูบที่ทำให้เศรษฐกิจเงินตราหมุนเวียนและกระจายในเมืองแพร่อย่างมหาศาล ส่วนการขยายตัวของตลาดและย่านการค้าได้มีแรงงานในอุตสาหกรรมป่าไม้ ช่วงนายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ผลักดันที่สำคัญ กล่าวคือแรงงานเริ่มมีกำลังในการจับจ่ายใช้สอย จึงเกิดการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นเมืองแพร่มากขึ้น ร้านค้าต่างๆจึงนำเงินที่ขายได้มาพัฒนาอาคารบ้านเรือนให้มีสภาพที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันอุตสาหกรรมป่าไม้ในช่วงดังกล่าวยังนำมาซึ่งการขยายการคมนาคมขนส่งที่หลากหลายมากขึ้น กล่าวคือ ในทางบกนอกจากจะมีการขยายถนนต่างๆที่สำคัญแล้ว การเกิดขึ้นของ รถคอกหมู ยังเป็นการขยายระบบขนส่ง ซึ่งเป็นความเจริญทางการคมนาคมอีกทางหนึ่งด้วย และการคมนาคมทางอากาศ ดูเหมือนจะมีเพียงนายทุนท้องถิ่นที่มีกำลังทรัพย์มากเท่านั้น ที่จะใช้บริการคมนาคมทางอากาศได้ และแล้วเมื่อคนท้องถิ่นเมืองแพร่มีกำลังในการซื้อขายมากขึ้น เศรษฐกิจมีการกระจายไปสู่กลุ่มคนแทบทุกกลุ่ม ประกอบกับรัฐบาลให้การสนับสนุนใช้ไม้สร้างบ้านเรือน ประกอบกับร้านต่างๆทำการปรับปรุงอาคารร้านค้าให้ดูดี สภาพทางกายภาพของเมืองแพร่จึงมีการปรับเปลี่ยนไป และกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองแพร่อย่างยิ่งยวด

บทที่ 5

อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองแพร์ (พ.ศ. 2479-2504)

การดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร์ ที่มีการดำเนินมาอย่างยาวนานคือก่อน พ.ศ. 2445 กระทั่ง พ.ศ. 2479 เมื่อนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ได้เข้ามาเป็นผู้ดูแลควบคุมและได้รับอนุญาตให้เป็นผู้สัมปทานป่าไม้เมืองแพร์ จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรอบด้าน ดังนั้นในบทนี้จะอธิบายและให้เหตุผลถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองแพร์ ผ่านการที่เมืองแพร์มีการอุตสาหกรรมป่าไม้ ตลอดช่วงเวลาที่มียาทุนท้องถิ่นดำเนินการควบคุมดูแล กระทั่งเกิดแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ใน พ.ศ. 2504

5.1 สังคมเมืองแพร์ ก่อน พ.ศ. 2479

สังคมเมืองแพร์โดยทั่วไปก่อน พ.ศ. 2479 ประกอบไปด้วยเรื่องราวทางการศึกษา วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อและทัศนคติของผู้คน ตลอดจนเรื่องราวความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในเมืองแพร์

ก่อน พ.ศ. 2479 การศึกษาในสังคมเมืองแพร์ จะมีการเรียนการสอนที่สอนอ่านเขียนตัวหนังสือเหนือ หรือ “ตัวเมือง” ซึ่งเป็นอักษรของชาวล้านนาอยู่แล้ว และมีการเรียนการสอนที่วัดเป็นหลัก ต่อมาได้มีการศึกษาแบบบังคับให้เรียน “ภาษากลาง” ในสมัย ก่อน พ.ศ. 2445 เจ้าพิริยเทพวงศ์ (เจ้าหลวงเมืองแพร์) ได้สร้างโรงเรียนที่เรียนภาษากลางขึ้นแห่งแรกของเมืองแพร์ คือโรงเรียนเทพวงศ์¹ เปิดสอนเด็กชาย สามเณรและพระภิกษุ แต่เมื่อเกิดเหตุจลาจลในเมืองแพร์ พ.ศ. 2445 โรงเรียนเทพวงศ์ต่างไม่มีการเรียกขานชื่อนี้อีกเลย แต่เรียกว่า “โรงเรียนเมืองแพร์” หรือ “โรงเรียนตัวอย่างเมืองแพร์” บ้าง ครั้น พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เจ้านาย ข้าราชการและราษฎรได้ร่วมกันสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ โดยสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ขึ้น ในที่ดินคุ่มเจ้าหลวงพิมพิสาร² และได้เรียไร้ไม้จากที่ต่างๆ อาคารหลังดังกล่าวสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2456 จึงได้ย้ายโรงเรียนเทพวงศ์เดิมมาเรียนเป็นปฐมฤกษ์วันที่ 22 ตุลาคม 2456³ และขอพระราชทานนามใหม่ไปยังกระทรวงมหาดไทย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดพระราชทานนามว่า “พิริยาลัย” เป็นการศึกษาเฉพาะเด็กชาย ต่อมาได้มีการก่อสร้างโรงเรียนสตรีขึ้น เพื่อให้เด็กหญิงได้เรียน โดยสร้างเป็นอาคารชั้นเดียวในที่ดินบริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอ เป็นโรงเรียน

¹ ตั้งชื่อตามผู้สร้างโรงเรียน และตั้งอยู่ในเขตกำแพงวัดสวนมิ่ง ประมาณ พ.ศ. 2492 ได้รวมวัดสวนมิ่งเป็นวัดเดียวกันกับวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร

² ปัจจุบันคือ โรงเรียนนาริรัตน์ จังหวัดแพร่

³ โรงเรียนพิริยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดแพร่. จดหมายเหตุรายวัน. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ของนักเรียนหญิง มีชื่อว่าโรงเรียน “นารีรัตน์” ทั้งโรงเรียนนารีรัตน์ และพิริยาลัย ได้มีการเปลี่ยนแปลงสถานที่การเรียนการสอน อีกครั้งคือ โรงเรียนพิริยาลัยได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่ถนนยันตรกิจโกศล หรือถนนเพชรรัตน์ และขยายการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นประถมหนึ่งถึงมัธยมสามัญ ม.5 แล้ว ส่วนพื้นที่เดิมโรงเรียนพิริยาลัยนั้น ได้มอบให้โรงเรียนนารีรัตน์

โรงเรียนพิริยาลัย และโรงเรียนนารีรัตน์ เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาของเมืองแพร่ ส่วนระดับชั้นประถมศึกษามีการเรียนการสอนตามวัดต่างๆในแต่ละชุมชน สอนทั้งวิชาการศึกษาและวิชาชีพ ได้แก่ โรงเรียนวัดหลวง (สอนวิชาทอผ้าและงานสตรี) โรงเรียนวัดสถาน หรือ โรงเรียนวัดสวรรคณิเวศน์ โรงเรียนเซตวัน โรงเรียนวัดหัวข่วง โรงเรียนวัดน้ำคือ และโรงเรียนวัดทุ่งกวาว โดยแต่ละโรงเรียนจะมีเจ้าอาวาสเป็นครูใหญ่

มิชชันนารีอเมริกัน ได้เปิดโรงเรียนสอนบุตรหลานคนเมืองแพร่ขึ้นในที่ดินของโบสถ์แพร่ คริสเตียน เมื่อ พ.ศ. 2446 ตั้งชื่อโรงเรียนว่า “เจริญราษฎร” ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ที่จะมาเรียนที่นี่คือ ลูกหลานเจ้านาย เช่น เจ้าวงศ์ (เจ้าไว้ง) แสนศิริพันธ์⁴ และสมาชิกโบสถ์

วิถีชีวิตและความเชื่อในสังคมเมืองแพร่ ก่อน พ.ศ. 2479 นั้น ผู้คนโดยส่วนใหญ่ในเมืองแพร่ จะมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และการใช้ชีวิตที่เรียบง่าย ไม่เน้นการแข่งขันช่วงชิง มีความเคารพกตัญญูต่อผู้ใหญ่และผู้ที่มีคุณธรรม ส่วนในด้านความเชื่อ ความเชื่อพื้นฐานของคนเมืองแพร่ คือ ความเชื่อในบรรพบุรุษ คือ เชื่อว่าเมื่อบุคคลตายไปแล้วยังคงเฝ้าคอยดูแลปกป้องรักษาและช่วยเหลือลูกหลานอยู่ เรียกว่า ผีปู่ย่า ชาวบ้านมักจะมีห่อผีบรรพบุรุษในห้องนอนของแต่ละครอบครัว ในระดับของหมู่บ้านมีผีของชุมชนเรียกว่า ผีเสื้อบ้าน มีการทำพิธีเลี้ยงผีหมู่บ้านและขับไล่ผีอื่น หรือพิธีสืบชะตาบ้านเพื่อขับไล่สิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรในหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่ามีเทวดาสงสถิตตามธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ไร่นา และภูเขา ผีตามธรรมชาติเหล่านี้ คนเมืองแพร่เชื่อว่าให้ร้ายแก่คนเมืองแพร่ ทำให้เจ็บไข้ เช่น ผีปอบ (ผีกะ) ผีกระสือ ผีป่า หรือผีบ้านผีเรือน และผีปู่ย่าก็อาจทำให้เกิดอาเพศได้ถ้าหากไปทำผิดธรรมเนียมโบราณ หรือที่เรียกว่า ผิดผี ความเชื่อในเรื่องผีปู่ย่า เป็นการให้ความสำคัญรักษาและเชิดชูระบบญาติและชุมชนหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าสมาชิกในชุมชนมีความผูกพันกันเองอย่างเหนียวแน่นมีบรรพบุรุษร่วมกัน อีกทั้งชาวบ้านยังต้องปฏิบัติตามคำสอนของบรรพบุรุษ และประเพณีอย่างเคร่งครัด มิเช่นนั้นจะทำให้บรรพบุรุษโกรธ ไม่ช่วยเหลือป้องกันอันตรายใดๆ ให้ และอาจลงโทษได้

ความเชื่อและการกลัวผีที่สิงสถิตในธรรมชาติ สามารถอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติว่าเป็นการกระทำของผี ทำให้ชาวบ้านสงบ ไม่กระตือรือร้นเอาชนะธรรมชาติ การบนบานผีที่สิงสถิตในธรรมชาติ นั้น คือ การบนบานต่อธรรมชาติ ยอมจำนนต่อธรรมชาติ ไม่เชื่อว่าจะมีเครื่องมือใดมาชนะ

⁴ องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่, ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (ฉบับ พ.ศ. 2550) (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2550), หน้า 356.

ธรรมชาติได้⁵ ถึงแม้ว่าในขณะที่นั้นจะเริ่มมีการเข้ามาจัดการป่าไม้และตัดไม้ นำไม้ออกจากป่าเพื่อธุรกิจ และพาณิชย์แล้วก็ตาม ระบบความเชื่อดังกล่าวยังคงอยู่คู่กับคนเมืองแพร่เสมอมาก่อน พ.ศ. 2479

ผีป่า ผีเขา ผีขุนน้ำ อันเป็นที่เคารพศรัทธาของคนเมืองแพร่ ได้แก่ “เจ้าพ่อผาด่าน” ผีผู้ดูแลป่าและขุนน้ำทั้ง 3 สาย ในพื้นที่ป่าแดง-ช่อแฮ รวมไปถึงผู้ที่ใช้น้ำทั้ง 3 สาย (น้ำก่อน น้ำแคม น้ำสาย) ในขุนน้ำที่เป็นลำห้วยสาขาต่างๆ จะมีผีดูแลประจำ บริเวณป่าก็จะมีผีป่าคอยดูแลอยู่ทุกที่ เช่น เจ้าพ่อคำ ดูแลป่าในเขตบ้านนาตอง น้ำจ้อม เจ้าพ่อสุรินทร์ดูแลป่าในเขตบ้านนาคุดา บ้านนาแคม บ้านแม่แคม เป็นต้น⁶

ส่วนในเรื่องความสัมพันธ์และการรวมกลุ่มของผู้คนเมืองแพร่ ก่อน พ.ศ. 2479 สังคมเมืองแพร่เป็นสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของครอบครัว ครอบครัวจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างอาชีพและรายได้ การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมก็จะอิงเพียงแค่กลุ่มและครอบครัวของตนเอง การอุปถัมภ์ช่วยเหลือกัน นอกเหนือกลุ่มหรือตระกูลตนเองยังคงไม่มีให้เห็นมากนัก

5.2 อุตสาหกรรมป่าไม้กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองแพร่

สภาพสังคมเมืองแพร่ ก่อน พ.ศ. 2479 ด้านการศึกษายังไม่มี ความเจริญมากนัก วิถีชีวิต ระบบความเชื่อยังคงสัมพันธ์กับธรรมชาติ และการรวมกลุ่มทางสังคมกระจุกเพียงแต่ครอบครัวและกลุ่มตระกูลของตนเองเป็นหลัก ดังนั้นเมื่อเมืองแพร่เข้าสู่การดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุน ท้องถิ่นจึงมีการขยายและปรับเปลี่ยนไปตามทั้งสภาพกาลเวลา และความต้องการทั้งของภาครัฐ และการเกิดขึ้นของนายทุนท้องถิ่นในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้

การสนับสนุนของรัฐบาลในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร่ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 โดยมีนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่เป็นผู้ดูแลจัดการป่าไม้ และเรื่องราววิถีชีวิต ความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งในและนอกสังคมป่าไม้ ได้ทำให้เมืองแพร่เกิดการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวทางสังคมอย่างรอบด้าน ทั้งเรื่องของการขยายตัวทางการศึกษา การเปลี่ยนแปลงระบบความคิดและความเชื่อของผู้คนในสังคม ตลอดจนการขยายตัวและความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร่ เป็นอาทิ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองแพร่ เกิดขึ้นในลักษณะของค่อยเปลี่ยนค่อยไป รายละเอียดดังนี้

⁵ สุพันธ์ธนา แสนประเสริฐ และคณะ, โครงการวิจัยข้อมูลชุมชนเครือข่ายพิพิธภัณฑ์มีชีวิต (Living Museum) บ้านวงศ์บุรี จังหวัดแพร่. เสนอต่อสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.), หน้า 27.

⁶ ศรีศักดิ์ วลีโกดม และวัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ, นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน ภูมิวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2551), หน้า 182-183.

5.2.1 การขยายตัวทางการศึกษา: ผลพวงจากการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร์

การดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 เป็นช่วงที่รัฐบาลให้การสนับสนุน นายทุนท้องถิ่น แต่ในขณะเดียวกันจากการที่เมืองแพร์มีทรัพยากรป่าไม้ที่สมบูรณ์ กอปรกับนโยบาย จากทางภาครัฐ ต้องการสร้างบุคลากรของกรมป่าไม้ จึงก่อให้เกิดการผลักดันการเกิดขึ้นของโรงเรียน ป่าไม้ จ.แพร์ ขึ้น ใน พ.ศ. 2479 เป็นต้นมา ซึ่งการเกิดขึ้นโรงเรียนป่าไม้ จ.แพร์ และการสนับสนุนให้ นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้เอง จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นให้สังคมเมืองแพร์มีการ ขยายตัวทางการศึกษามากยิ่งขึ้น เช่น ขยายการศึกษาไปยังด้านวิชาชีพ อาทิ โรงเรียนป่าไม้ จ.แพร์ และโรงเรียนประกอบอาชีพช่างไม้ รวมถึงการที่นายทุนท้องถิ่นให้การสนับสนุนการศึกษาลูกหลาน ของคนเมืองแพร์ อีกทางหนึ่งด้วย

ก. กำเนิดและพัฒนาการโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร์

ด้วยกระทรวงเกษตรราธิการได้ดำริไว้ว่า ในเดือนตุลาคมปีนี้ จะได้ให้กรมป่า ไม้จัดตั้งโรงเรียนป่าไม้ในที่จังหวัดแพร์ ซึ่งเป็นที่ศูนย์กลางอันเหมาะสมแก่การงานป่าไม้ เพื่อฝึกหัดยุวชนชาวสยามให้มีความรู้ความชำนาญในกิจการป่าไม้ต่างๆไป ไว้เป็นกอง กำลังราชการในกรมป่าไม้ ซึ่งนับวันจะยิ่งทวีขึ้นทุกที...⁷

คำกล่าวที่ยกมาข้างต้น ประกอบพร้อมทั้งข้อความในบันทึกของ รัตน์ พนมขวัญ ที่กล่าวว่า

...แต่เดิมกรมป่าไม้มีข้าราชการอยู่ 2 ระดับ คือ ระดับบนก็เป็นชั้นตรีทั่วไป เป็นขุน เป็นหลวง เป็นพระ และพระยา ส่วนระดับล่างก็มีชั้นจัตวา เมื่อเทียบกับ ทหารก็เหมือนมีชั้นนายร้อย นายพัน กับพลทหาร ไม่มีนายสิบ ซึ่งควรจะอยู่ ระดับกลางเป็นคนคุมพลทหารบ้าง ผู้ใหญ่ในสมัยนั้นจึงคิดตั้งโรงเรียนป่าไม้ขึ้นเพื่อทำ คนมาทำการอบรมวิชาการป่าไม้ และให้ออกมาทำงานระดับกลาง⁸

ข้อความทั้งสองแสดงให้เห็นถึงความต้องการของทางรัฐบาลที่จะผลิตบุคลากรเพื่อนำมาเป็น กำลังของราชการในกรมป่าไม้ และเหตุที่มีการตั้งโรงเรียนป่าไม้ในเขตจังหวัดแพร์ เนื่องจาก

⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สร. 0201.14.1/13, หน้า 1 เรื่อง ตั้งโรงเรียนป่าไม้ จาก รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตรราธิการ ถึง นายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 19 สิงหาคม 2478.

⁸ รัตน์ พนมขวัญ, “บันทึกความทรงจำ,” ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายรัตน์ พนมขวัญ ป.ม. (แพร์: ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, 2546), หน้า 47.

การจัดตั้งโรงเรียนป่าไม้ขึ้นในจังหวัดแพร่ อันเป็นที่เหมาะแก่การนี้หลาย
 อย่างหลายทาง กล่าวคือ มีรถไฟสะดวกในการไปมา ใกล้ป่าไม้สักและไม้กระยาเลยที่
 ดิงาม เป็นศูนย์กลางแห่งการป่าไม้ที่รัฐบาลทำเอง คือ มีสวนไม้สัก และไม้ห่างไกล
 จากที่มีการจับไม้ (Salving Station) และล่องไม้ (Rafting Station) เป็นต้น⁹

โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ มีการเรียนการสอน อยู่ 2 ช่วง คือ พ.ศ. 2479-2486 และ พ.ศ.
 2499-2536

ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2479-2486 คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา ในปีการศึกษา 2479 หรือรุ่นแรกรับ
 เพียง 25 คนโดยเป็นเจ้าของที่ของกรมป่าไม้ 17 คน อีก 8 คน ได้เปิดคัดเลือกจากนักเรียนชายชั้นม.8
 แต่รุ่นที่ 2 และต่อไปเป็นการเปิดรับนักเรียนที่จบจากชั้น ม.8 เป็นหลัก

วิชาที่สอนประกอบไปด้วย หมวดวิชาเตรียมทั่วไป มี 3 รายวิชา คือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ
 (พฤกษศาสตร์, สัตววิทยา, เคมี, ฟิสิกส์, คณิตศาสตร์และธรณีวิทยา) สังคมศาสตร์ (เศรษฐศาสตร์,
 สังคมศาสตร์และรัฐศาสตร์) มนุษยศาสตร์ (ศิลปะ, ปรัชญา, วรรณคดี และภาษา โดยเฉพาะ
 ภาษาอังกฤษ)

หมวดวิชาเตรียมเทคนิค ประกอบไปด้วย วนศาสตร์เบื้องต้น รุกขวิทยา สรีรวิทยาของต้นไม้
 กายวิภาควิทยาของต้นไม้ ปฐพีวิทยาป่าไม้ รากฐานวนวัฒนวิทยา การสำรวจและทำแผนที่และเขียน
 แบบ

หมวดวิชาเทคนิค ประกอบด้วย วนวัฒนวิทยา (การปลูก บำรุงรักษาและปฏิบัติต่อป่าตาม
 หลักวิธี) การอารักขาป่าไม้ การจัดการป่าไม้ การคณิตป่าไม้ การสำรวจแจงนับป่าไม้ แผนการ
 จัดการป่าไม้ เศรษฐศาสตร์ป่าไม้ นโยบายป่าไม้ กฎหมายและการบริหารงานป่าไม้ การจัดการป่าไม้ที่
 เป็นต้นลำธาร การจัดการป่าไม้เพื่อเป็นที่เลี้ยงปศุสัตว์ การจัดการป่าไม้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า
 การจัดการป่าไม้เพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ การใช้ประโยชน์ป่าไม้ การทำไม้และการแปรรูปไม้ การ
 พิสูจน์ไม้ คุณสมบัติของไม้ การฟืนไม้และอบไม้ การรักษาคุณภาพไม้ การจำหน่ายไม้แปรรูป และไม้
 อัดและไม้ประดับ¹⁰

ภาคปฏิบัติ นักเรียนโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ จะทำการฝึกกับพื้นที่ป่าในจังหวัดแพร่และ
 จังหวัดทางภาคเหนือ โดยแบ่งการฝึกออกเป็น 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน (ช่วงเดือนพฤษภาคม) 30 วัน, ฤดู
 ฝน (ช่วงเดือนสิงหาคม) 30 วัน และฤดูหนาว (ช่วงเดือนธันวาคม-มกราคม) 60 วัน ทั้งนี้เพื่อที่

⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สร. 0201.14.1/13, หน้า 8 เรื่อง ตั้งโรงเรียนป่าไม้ จาก รัฐมนตรีว่าการ
 กระทรวงเกษตรราธิการ ถึง นายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 19 สิงหาคม 2478.

¹⁰ เท็ด สุปรีชากร, วนศาสตร์ทั่วไป (พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2521), หน้า 18-24.

นักเรียนป่าไม้จะได้รู้จักสภาพของป่าในทุกฤดูกาล และสามารถดูแลรักษาต้นไม้และป่าได้ รวมทั้งรู้วิธีการตัดไม้ไม่ให้เสียคุณภาพได้ เป็นต้น¹¹

วิชาต่างๆที่ได้ทำการสอนยังโรงเรียนป่าไม้จังหวัดแพร่ถูกพัฒนาจากหลักสูตรวิชาที่กรมป่าไม้ใช้อบรมเจ้าพนักงานชั้นนายตรวจและรองนายตรวจป่าไม้ เมื่อครั้งยังไม่มีโรงเรียนป่าไม้ ซึ่งวิชาที่สอนคือ¹²

1) วิชาการป่าไม้ แบ่งเป็น วิชาการสำรวจป่า การรักษาป่า การบำรุงป่า การเพาะปลูกป่า และการช่างในป่า

2) วิชาพฤกษศาสตร์

3) วิชาแผนที่

4) วิชากฎหมายป่าไม้

5) วิชาการบัญชีและการเก็บเงินผลประโยชน์จากป่า

6) วิชาการปกครองควบคุมคนงานและสัตว์พาหนะในป่า

7) ความรู้อื่นๆในเรื่องของป่าต่างๆ ตลอดจนความรู้ถึงคุณประโยชน์ของป่า วิธีการเก็บไม้และส่งเป็นสินค้า เป็นต้น

ทั้งวิชาที่เป็นหลักสูตรอบรมเจ้าพนักงาน หรือวิชาที่สอนนักเรียนโรงเรียนป่าไม้ล้วนแต่เป็นรากฐานการเรียนรู้มาจากอังกฤษทั้งสิ้น ดังเห็นได้จากการที่มีข้าราชการทั้งชาวอังกฤษและชาวไทยที่ไปศึกษาในประเทศอังกฤษและกลับเข้ามาทำงานยังกรมป่าไม้ เป็นต้น¹³

วิชาทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติต่างๆเหล่านี้ย่อมมีความสำคัญต่อบุคลากรที่จะเข้ามาเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในช่วงทศวรรษ 2480 ทั้งสิ้น ซึ่งนักเรียนโรงเรียนป่าไม้เมื่อจบไปแล้ว จะได้เป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ชั้นจัตวาของกรมป่าไม้ เป็นหลัก

นอกจากวิชาการเรียนทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติแล้ว สิ่งสำคัญยิ่งที่นักเรียนป่าไม้จะได้รับจากการเข้าศึกษาโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่อีกอย่างก็คือ ระเบียบวินัย อันเป็นสิ่งที่นักเรียนโรงเรียนป่าไม้พึงมี ซึ่งระเบียบวินัยที่โรงเรียนป่าไม้ฝึกจะออกมาในรูปแบบกิจกรรมบ้าง ข้อบังคับ หรือกฎกติกาบ้าง เช่น ต้องแต่งกายสุภาพ (ไม่เอาเสื้อออกนอกกางเกง ไม่สวมรองเท้าแตะ ต้องสวมรองเท้าหุ้มส้น)

¹¹ สนิท บุญพิทักษ์, อดีตอาจารย์โรงเรียนป่าไม้ จ.แพร่ และอดีตผู้อำนวยการศูนย์อบรมป่าไม้ จ.แพร่, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2553.

¹² ชมัยฉิม สุนทรสวัสดิ์, “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 199.

¹³ ไศลรัตน์ ดลอารมณ, “พัฒนาการของการทำป่าไม้สักในประเทศไทย พ.ศ. 2439-2503” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528). หน้า 53-54.

นักเรียนจะอยู่นอกโรงเรียนได้ไม่เกิน 4 พุ่ม เป็นต้น หากนักเรียนคนใดทำผิดจะถูกตัดคะแนน และอาจถึงขั้นไม่มีสิทธิ์สอบ

รัตน์ พนมขวัญ ได้อธิบายถึงสาเหตุของความเข้มงวดของโรงเรียนไว้ในสมุดบันทึกความทรงจำของท่านเองว่า เพราะงานป่าไม้เป็นงานที่ต้องทำในป่า ทำงานลับหลังคน ถ้าหากไม่มีระเบียบแบบแผน ไม่มีความสุจริตใจแล้วจะเดือดร้อนในภายหลัง เนื่องจากจะมีการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานตามหลัง ทางโรงเรียนเข้มงวดเพียงตัดคะแนนและว่ากล่าวตักเตือน แต่หากรับราชการแล้ว ถ้าทำผิดจะต้องได้รับโทษถูกสอบสวนทางวินัย ถูกดำเนินคดี ติดคุก¹⁴

ทั้งนี้ นักเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ทุกคนจำต้องท่องกลอนวินัยประจำโรงเรียนป่าไม้ให้ได้¹⁵

สนับสนุน	เชื่อฟัง	ระวังผิด
สุจริต	อุทิศเวลา	รักษาชื่อเสียง
สุภาพทั้ง	สามัคคี	มีพร้อมเพรียง
อดสาหะ	ไม่ควรเลียง	ความลับงำ

1. ข้าราชการจะต้องสนับสนุนระบบความปกครองแบบรัฐธรรมนูญด้วยความบริสุทธิ์ใจ
2. ข้าราชการจะต้องเชื่อฟังคำสั่งผู้บังคับบัญชา
3. ข้าราชการจะต้องระมัดระวังในการปฏิบัติราชการไม่ให้เกิดความผิดพลาด
4. ข้าราชการจะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต
5. ข้าราชการจะต้องอุทิศเวลาให้แก่ทางราชการ
6. ข้าราชการจะต้องรักษาชื่อเสียงให้สมกับเป็นข้าราชการ ไม่ลำมะเลเทเมา
7. ข้าราชการจะต้องมีความสุภาพเรียบร้อยต่อผู้มาติดต่อ
8. ข้าราชการจะต้องมีความสามัคคี
9. ข้าราชการจะต้องมีความอดสาหะ พยายามปฏิบัติราชการให้ได้ผลดี
10. ข้าราชการจะต้องรักษาความลับของทางราชการ

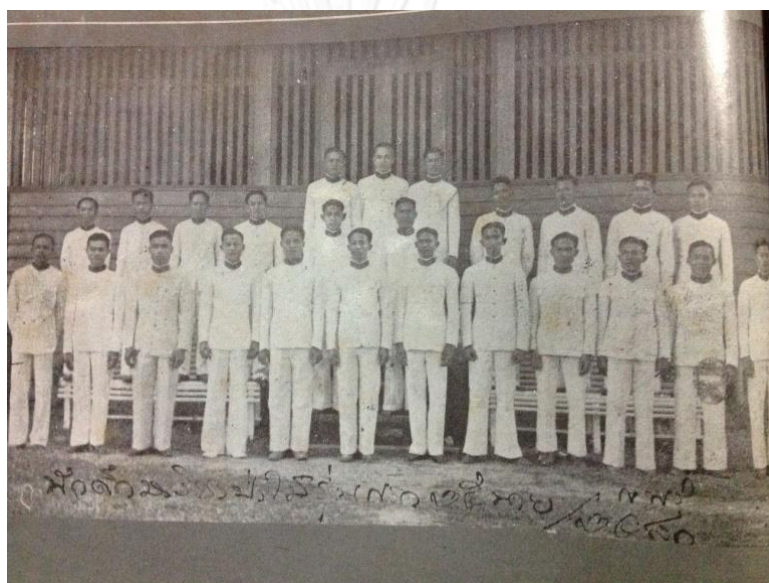
กลอนวินัยดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าวินัยของโรงเรียนตั้งอยู่บนพื้นฐานระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ช่วงสมัยคณะราษฎร ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากข้อ 1 เป็นประเด็นหลักอีกทั้ง เพราะเป็นช่วง 4 ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองแบบใหม่ และจากคำอธิบายเกี่ยวกับกลอนวินัยยัง

¹⁴ รัตน์ พนมขวัญ, “บันทึกความทรงจำ,” ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายรัตน์ พนมขวัญ ป.ม. (แพร่: ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, 2546), หน้า 56.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57-58.

สะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะของเจ้าหน้าที่และข้าราชการป่าไม้ ที่จะต้องยึดหลักวินัยดังกล่าวเป็นที่ตั้ง เนื่องจากผลประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้มีจำนวนมหาศาล

ภายหลังจากที่ทำการเรียนการสอนมาได้ 7 ปี โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ จึงได้ยุบเป็นวิทยาลัยวนศาสตร์ เข้าสังกัดกับคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ใน พ.ศ. 2486 ทางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์จึงได้ขนย้ายทรัพย์สินจากโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ไปไว้ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน¹⁶

ภาพที่ 27 นักเรียนโรงเรียนป่าไม้

(บน) นักเรียนโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ รุ่นที่ 1

(ล่าง) นักเรียนโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ รุ่นที่ 1 และ 2

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 142.

ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2499-2536 ใน พ.ศ. 2499 กรมป่าไม้เปิดการเรียนการสอนโรงเรียนป่าไม้ จ.แพร่ ขึ้นอีกครั้ง เป็นสมัยที่ 2 โดยมีวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกับโรงเรียนป่าไม้ในสมัยแรก คือ สอนวิชาการป่าไม้เบื้องต้นเพื่อให้เป็นพนักงานป่าไม้จัตวา โดยพิธีการเปิดโรงเรียนป่าไม้ จ.แพร่ ช่วงที่ 2 นี้ ได้รับเกียรติจากอธิบดีกรมป่าไม้มาเปิด เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2499 และมีรัตน์ พนมขวัญ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนป่าไม้ จ.แพร่ เป็นคนแรก

ในสมัยที่ 2 มีจำนวนนักเรียนป่าไม้มากกว่า 100 คนทุกปี และจากจำนวนนักศึกษาป่าไม้ที่จบไปใน พ.ศ. 2503 เป็นจำนวนไม่น้อย ซึ่งมีมากถึง 500 กว่าคน ได้เป็นใหญ่เป็นโต มีหน้าที่การงาน และบารมีในท้องถิ่นที่ตนไปประจำอยู่ที่หลายคน เช่น นายรัตน์ พนมขวัญ นักเรียนป่าไม้ รุ่นที่ 2 ในสมัยที่ 1 ที่ได้เข้าเป็นพนักงานป่าไม้ และโยกย้ายไปประจำหน่วยต่างๆ กระทั่งกลับมาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนป่าไม้ จ.แพร่ ในช่วงที่ 2 พ.ศ. 2499 สุดท้ายได้เป็นทั้งอาจารย์โรงเรียนป่าไม้ เป็นทั้งเจ้าของโรงแรมนครแพร่ ซึ่งตั้งในปี 2492 เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในปี 2519 และสมาชิกวุฒิสภา ปี 2526 ตามลำดับ

การมีโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2479 เรื่อยมา สะท้อนให้เห็นถึงการขยายตัวของการศึกษาที่มีผลพวงมาจากการที่เมืองแพร่มีทรัพยากรป่าไม้ทั้งไม้สักและไม้กระยาเลยที่ดี กระทั่งรัฐบาลเลือกพื้นที่เมืองแพร่เป็นสถานที่เรียนวิชาการป่าไม้ ดังกล่าว ทั้งยังเห็นถึงวิถีจัดการป่าไม้โดยใช้หลักวิชาการที่พัฒนามาจากการป่าไม้ทางตะวันตกอีกประการหนึ่ง

โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ คือ ลักษณะของการขยายการศึกษาโดยความต้องการของภาครัฐเป็นที่ตั้ง เพื่อผลิตบุคลากรไปประจำกรมป่าไม้ ถือเป็นโรงเรียนวิชาชีพที่ผลิตบุคลากรทางด้านการป่าไม้ ซึ่งบุคลากรทางป่าไม้ที่เกิดขึ้นมาเหล่านั้นย่อมมีความเกี่ยวข้องกับนายทุนท้องถิ่น ในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ด้วย ไม่ว่าจะเรื่องของกฎหมายและนโยบาย เริ่มตั้งแต่การออกใบอนุญาตสัมปทานป่าไม้ การคัดเลือกไม้ การตีตราไม้ การกานไม้ หรือแม้กระทั่งการปรับและจ่ายค่าภาคหลวง ดังนั้นทั้งพนักงานป่าไม้ (ที่จบจากโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่) และนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่จึงต้องมีการทำงานร่วมกันอยู่เสมอ ขณะเดียวกันการเกิดขึ้นของโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ ใน พ.ศ.2479 ที่สอนวิชาการป่าไม้ยังได้เปลี่ยนวิถีคิดของชาวเมืองแพร่ในหลายๆเรื่อง เช่นการเครพผืนป่าและอยู่อย่างเกื้อกูล เป็นใช้อำนาจและเทคโนโลยีในการควบคุมป่า เป็นต้น¹⁷

¹⁷ รายละเอียดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและระบบความเชื่อจากอุตสาหกรรมป่าไม้ จ.แพร่ ผู้วิจัยได้อธิบายในหัวข้อ “การเปลี่ยนแปลงของผู้คนในเมืองแพร่ ทั้งทางด้านวิถีชีวิตและความเชื่อ”

ข. กำเนิดโรงเรียนประกอบอาชีพช่างไม้

(โรงเรียนการช่างไม้แพร์, โรงเรียนการช่างแพร์,วิทยาลัยเทคนิค จ.แพร์ ตามลำดับ)

...ปี 2479 รัฐบาลได้จัดให้มีสามัญศึกษาและอาชีวศึกษา ทางกรม
 ธรรมธิการจึงเสนอโครงการจัดอาชีวศึกษาขั้นต้นในส่วนภูมิภาคระยะที่ 1
 มา คือ จัดตั้งโรงเรียนประถมอาชีพในภูมิภาคทั้ง 66 จังหวัด (เว้น พระนคร
 ธนบุรี นนทบุรี และสมุทรปราการ ซึ่งเข้ามาเรียนที่กรุงเทพฯได้) เป็นระยะที่
 1 โดยได้จัดขึ้นจังหวัดละ 2 โรง เป็นโรงเรียนชาย 1 โรง และหญิง 1 โรง
 เริ่มการใน พ.ศ. 2481

โรงเรียนอาชีพชาย จะจัดตั้งเป็นโรงเรียนวิชาช่างไม้ หรือช่างปูน
 หรือช่างโลหะ หรือช่างอื่นๆ ให้เหมาะสมแก่ความต้องการของคนในท้องที่
 จะจัดเป็นโรงเรียนอาชีพที่มีเวลาเรียนตามหลักสูตรไม่เกิน 3 ปี

สำหรับโรงเรียนอาชีพหญิง จะจัดตั้งเป็นโรงเรียนช่างตัดและเย็บ
 เสื้อผ้า หรือช่างทอผ้า หรือช่างจักสาน หรือช่างอื่นๆ ให้เหมาะสมแก่ความ
 ต้องการของท้องที่และสภาพของสตรีจักทำได้ จะจัดเป็นโรงเรียนอาชีพที่มี
 กำหนดเวลาเรียนตามหลักสูตร 2 ปี¹⁸

การประกาศขยายการศึกษาระดับอาชีวศึกษาในส่วนภูมิภาค พ.ศ. 2479 ประกอบกับการมี
 ทรัพยากรป่าไม้ และความต้องการของคนท้องถิ่นเมืองแพร์ที่ต้องการฝึกฝนวิชาชีพการช่างไม้ เมือง
 แพร์จึงเกิดความพร้อมที่จะทำการขยายการศึกษา โดยเฉพาะด้านวิชาชีพ และเกิดการก่อตั้ง
 “โรงเรียนประกอบอาชีพช่างไม้” ขึ้นใน พ.ศ. 2482 ต่อมามีการเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนการช่างไม้”
 และ พ.ศ. 2502 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนการช่างแพร์” ซึ่งก็คือวิทยาลัยเทคนิคแพร์ ในปัจจุบัน
 โรงเรียนประกอบอาชีพช่างไม้ดังกล่าวได้เกิดและเติบโต พัฒนาปรับปรุงไปพร้อมกับ โรงเรียนการ
 ช่างสตรีแพร์ในทุกยุคทุกสมัย

การที่เมืองแพร์มี “โรงเรียนการประกอบอาชีพช่างไม้” ไม่ใช่การช่างปูน หรือการช่างโลหะ
 เนื่องจากสภาพทางสังคมของเมืองแพร์ที่เติบโตและพัฒนาจากการเป็นสังคมที่แวดล้อมด้วย
 ทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลทำการส่งเสริมการศึกษาวิชาชีพทางการช่าง โรงเรียนการช่างไม้ จึง
 เป็นหนึ่งการขยายการศึกษาของสังคมเมืองแพร์ และผลสืบเนื่องของการเกิดโรงเรียนการช่างไม้แพร์
 ทำให้คนเมืองแพร์ได้รับการฝึกฝนฝีมือการทำงานไม้ให้มีความประณีตสวยงาม ทั้งเลื่อยไม้ ทำวงกบประตู
 หน้าต่าง ฯลฯ ตลอดจนสร้างบ้านไม้ได้อย่างสวยงาม จนเกิดมี “สล่าไม้” หรือช่างฝีมือการทำงานไม้

¹⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สร.0201.14/18 เรื่อง ขยายอาชีวศึกษาในส่วนภูมิภาค (พ.ศ. 2480)

เกิดขึ้นจำนวนมากหลังทศวรรษ 2480 เป็นต้นมา เช่น สล่าสิงห์แก้ว สล่าเสาร์ สล่ามา สล่าบัว สล่าหลั่น สล่านนท์¹⁹ บางกลุ่มได้พัฒนาฝีมือของตนเองจนนำมาสู่การสร้างหัตถกรรมงานไม้ที่มีให้เห็นแถบบ้านหัวดง อำเภอสูงเม่น ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 และบางส่วนได้เข้าไปรับจ้างนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ และโรงเลื่อยต่างๆอีกด้วย

การเกิดขึ้นของ “โรงเรียนการประกอบอาชีพช่างไม้” ดังกล่าว มีส่วนเสริมกับงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในขณะดังกล่าวซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมืองแพร่มีการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้มากขึ้น รวมถึงมีการเกิดขึ้นของโรงเลื่อยทั่วทุกอำเภอ คนท้องถิ่นจึงต้องการที่จะเรียนรู้การทำงานไม้ให้เกิดความชำนาญ เพื่อนำฝีมือไปรับจ้างนายทุนท้องถิ่นตัดฟันไม้ในปางไม้บ้าง และรับจ้างเลื่อยไม้ในโรงเลื่อยของนายทุนท้องถิ่นบ้าง ซึ่งถือเป็นการขยายการศึกษาที่เอื้อผลประโยชน์ทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจให้สังคมเมืองแพร่ในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

ค. นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่กับการขยายการศึกษา

นอกจากความต้องการของภาครัฐที่ทำให้เมืองแพร่มีการขยายตัวทางการศึกษา อันเนื่องมาจากสภาพทางธรรมชาติของเมืองแพร่ที่มีป่าไม้จำนวนมากแล้ว การขยายการศึกษาของคนเมืองแพร่ โดยการให้การสนับสนุนสร้างอาคาร ให้ทุนการศึกษา ถือเป็นอีกหนึ่งลักษณะที่ทำให้การศึกษาของเมืองแพร่เกิดการขยายตัว

เมื่อนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่ มาถึงจุดที่มีทุนทรัพย์มากพอ จึงนิยมสนับสนุนการศึกษาของลูกหลานคนเมืองแพร่ เช่น ตระกูลผาทอง-วงศ์วรรณ ตระกูลชมภูมิ่ง ตระกูลศุภศิริ ฯลฯ การศึกษาของลูกหลานคนเมืองแพร่จึงขยายตัวและพัฒนาผ่านการอุปถัมภ์จากนายทุนท้องถิ่นในทางหนึ่ง ตัวอย่างนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ที่สนับสนุนการศึกษา ซึ่งเป็นส่งผลต่อการขยายตัวทางการศึกษาในรูปแบบหนึ่ง เช่น พ่อเลี้ยงพัฒนา ผาทอง (ญาติผู้พี่ของนายณรงค์ วงศ์วรรณ หลานพ่อเลี้ยงแสน วงศ์วรรณ) ได้บริจาคเงินร่วมสร้างโรงเรียนบ้านสบสาย จนได้บันทึกต่อชื่อทำยโรงเรียนเพื่อเป็นอนุสรณ์ว่า โรงเรียนบ้านสบสาย (จันทร์พัฒนาประชาสรรค์), ร่วมสร้างโรงเรียนบ้านวังวน, บริจาคเงินเพื่อจัดซื้อที่ดินให้แก่โรงเรียนบ้านภาคประชาชนเคราะห์, บริจาคเงินให้กับบ้านดงเจริญ, ตั้งกองทุนเรียนดี แต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ให้นักเรียนโรงเรียนสูงเม่นชนูปถัมภ์ และโรงเรียนนาริรัตน์ จังหวัดแพร่ จากการเป็นผู้ให้การสนับสนุนและส่งเสริมการศึกษามาโดยตลอด

¹⁹ รายชื่อ “สล่า” หรือช่างทำไม้ สร้างบ้านที่มีชื่อเสียงของเมืองแพร่ ดู ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและจิตรศิลป์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้(SEAMO-SPAFA), ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่, และชายลูกหลานเมืองแพร่, ผอบ้านหันเมือง (กรุงเทพฯ: Graphic pools, 2554), หน้า 302-311.

ทำให้พ่อเลี้ยงพัฒนา ผาทอง ได้รับยกย่องเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมดีเด่นของโรงเรียนนารีรัตน์ จังหวัดแพร่มาโดยตลอด

คุณพ่อพัฒนาเป็นนักสังคมสงเคราะห์ตัวจริง ไม่หวังผลตอบแทนทั้งต่อลูกหลานและบุคคลทั่วไป สำหรับลูกหลาน บ้านท่านเปรียบเหมือนหอพักขนาดย่อมๆ เพราะอยู่ในเมือง ลูกหลานทางบ้านสบายที่เรียนหนังสือในเมือง การเดินทางลำบากท่านก็รับไปอยู่ที่บ้านด้วย มิได้อยู่เปล่าๆ มิได้หมายความว่าท่านเก็บค่าเช่า แต่ท่านให้ที่อยู่ อาหาร เสื้อผ้า ค่าเล่าเรียนด้วย สรุปคือใครอยากเรียนหนังสือต้องเข้าไปอยู่บ้านคุณพ่อพัฒนา แม่พองนวล ในเมืองแล้วจะได้ทุกอย่างครบวงจรการเรียน²⁰

พ่อเลี้ยงพัฒนา ผาทอง หนึ่งในนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ ผู้ดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ช่วง พ.ศ. 2479-2504 มีบทบาทในการช่วยส่งเสริม สนับสนุนการศึกษาทั้งของบุตรหลาน และนักเรียนที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ทั่วไป ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยขยายการศึกษาของเมืองแพร่ในช่วงดังกล่าว

อุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร่ ช่วงนายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ พ.ศ. 2479-2504 มีอิทธิพลต่อการขยายตัวทางการศึกษาในเมือง โดยมีปัจจัยสนับสนุน คือ หนึ่ง การขยายการศึกษาที่ทางภาครัฐให้การสนับสนุน และสอง การขยายการศึกษาที่คนท้องถิ่นได้รับการสนับสนุนจากนายทุนท้องถิ่นเป็นสำคัญ ทั้งสองส่วนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองแพร่ทั้งในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา และหลังช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งนี้ประโยชน์ที่ตามมาต่างตกเป็นของลูกหลานคนเมืองแพร่ที่ได้มีโอกาสรับการศึกษาและหลากหลายวิชาชีพมากขึ้นเป็นสำคัญ

5.2.2 การเปลี่ยนแปลงของผู้คนในเมืองแพร่ ด้านวิถีชีวิตและความเชื่อ

การดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ ทั้งในยุคของเจ้านายท้องถิ่น บริษัทต่างชาติ เรื่อยมาจนกระทั่งนายทุนท้องถิ่น ได้ก่อให้เกิดการหล่อหลอมและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและความเชื่อมากขึ้นเป็นลำดับ และส่งผลให้ในช่วงเวลาที่นายทุนท้องถิ่นเข้ามาดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ ที่มีการจ้างงานคนเมืองแพร่มากขึ้น ขยายพื้นที่ทำการสัมปทาน หรือแม้กระทั่งมีการขยายการศึกษาทางด้านการป่าไม้ในเมืองแพร่ เรื่องราววิถีชีวิตและความเชื่อของผู้คนในเมืองแพร่กลับเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงชัดเจนขึ้น

²⁰ ประวัติคุณพ่อพัฒนา ผาทอง” ใน หนังสืองานศพพ่อเลี้ยงพัฒนา ผาทอง (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2542), หน้า 9-11.

ก. วิถีชีวิตที่แปรเปลี่ยนในสังคมเมืองแพร์

วิถีชีวิตของคนเมืองแพร์ภายใต้สังคมที่มีอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนท้องถิ่นมีความเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการใช้ชีวิตของคนเมืองแพร์

การใช้ชีวิตของคนเมืองแพร์สัมพันธ์กับการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ในช่วงของนายทุนท้องถิ่น ตลอดจนการมีขึ้นของโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร์ก่อให้เกิดค่านิยมการใช้ชีวิต คือ ผู้ชายนิยมเข้าเรียนโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร์²¹ ในขณะที่ผู้หญิงนิยมแต่งงานกับนักเรียนโรงเรียนป่าไม้ และผู้ที่มีฐานะดีจากการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ กล่าวคือ

คนเมืองแพร์ที่มีฐานะพอประมาณจะนิยมส่งบุตรหลานให้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร์ นอกจากจะเรียนใกล้บ้านแล้ว ยังเป็นที่รับรู้และเข้าใจว่า ขณะเป็นนักเรียนโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร์ จะได้รับเบี้ยเลี้ยงรายเดือน

พ.ศ. 2499- พ.ศ. 2503²² (รุ่น 1-4) นอกจากรับนักเรียนมัธยมฯแล้ว ยังเปิดรับพนักงานโรงเรียนป่าไม้ 50 คน ทั้งนี้โดยผู้ที่เข้าศึกษาต่อยังโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร์ จะต้อง เป็นบุคคลที่เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ ชั้นจัตวา ของกรมป่าไม้ หรือ เป็นลูกจ้างประจำของกรมป่าไม้ที่ต้องผ่านการอบรมหลักสูตรวิชาการป่าไม้ เบื้องต้น ปี พ.ศ. 2489 บ้านหนองตา อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี และ หลักสูตรพนักงานโครงการป่าสัก ปี พ.ศ. 2492 บ้านป่าแดง ต.ช่อแฮ อ.เมือง จ.แพร์ และหลักสูตรพนักงานโครงการป่าสัก ปี พ.ศ. 2493 บ้านปิน อ.ลอง จ.แพร์ สำหรับลูกจ้างประจำที่เข้าเรียนในโรงเรียนป่าไม้รุ่นที่ 1 นี้ระหว่างการเรียนรู้ 2 ปี จะได้รับเงินค่าจ้างทุกเดือน²³

เมื่อเรียนจบหลักสูตรแล้วจะได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการ สังกัดกรมป่าไม้ มีเงินเดือนมาจุนเจือครอบครัวด้วย ดังนั้นเด็กหนุ่มผู้ชายในเมืองแพร์ จึงนิยมสมัครเข้าเรียนโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร์ แต่ทั้งนี้การเข้าศึกษาต้องมีการสอบแข่งขัน และคัดเลือกผู้ที่มีความรู้ความสามารถ รวมถึงการใช้เส้นสายพวกพ้องอีกทางหนึ่งด้วย²⁴ เพราะการได้เข้าเรียนโรงเรียนป่าไม้ ตลอดจนได้รับราชการสังกัดกรม

²¹ วิทยาลัยเกษตรกรรมมหาวิทาลัย
โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร์ ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2499-2536) มีการรับนักเรียนป่าไม้มากขึ้นถึงปี ละ 100 คน ทำให้ผู้ที่เข้ามาเรียนมีทั้งคนในท้องถิ่นเมืองแพร์และคนจากพื้นที่อื่นๆทั่วประเทศ

²² ใน พ.ศ. 2501 ไม่มีการรับนักศึกษาเข้าเรียนยังโรงเรียนป่าไม้ จ.แพร์

²³ รัตน์ พนมขวัญ, “บันทึกความทรงจำ,” ใน หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายรัตน์ พนมขวัญ ป.ม. (แพร์: ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, 2546), หน้า 142.

²⁴ สนิท บุญพิทักษ์, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2553.

ป่าไม้ ย่อมได้รับผลประโยชน์อย่างมหาศาลจากป่าไม้ไม่แพ้นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ ผู้ได้รับสัมปทานป่าไม้เป็นแน่

ในขณะที่ชายหนุ่มนิยมเรียนโรงเรียนป่าไม้ ผู้หญิงสาวในเมืองแพร่ต่างมีค่านิยมเลือกและแต่งงานกับนักเรียนโรงเรียนป่าไม้ และลูกหลานพ่อเลี้ยงที่ดำเนินกิจการป่าไม้ รวมถึงผู้มีอันจะกินในเมืองแพร่ เหตุที่กล่าวเช่นนั้น เพราะตลอดระยะเวลาที่โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ ดำเนินการเรียนการสอนอยู่ ปีใดก็ตามเมื่อนักเรียนป่าไม้จบการศึกษาออกไปแล้ว จะต้องแต่งงานกับสาวเมืองแพร่ อย่างน้อยปีละคน²⁵ หรือกรณีสาวเมืองแพร่ที่แต่งงานอยู่กับพ่อเลี้ยงป่าไม้ โดยอยู่ในตำแหน่งอนุภรรยา ซึ่งมีให้เห็นมาตลอดช่วงทศวรรษ 2490-2500 เป็นต้นมา ที่ว่า พ่อเลี้ยงเมืองแพร่นิยมมีภรรยาจำนวนมาก²⁶ เช่น กรณี เจ้าไว้ง แสนสิริพันธุ์ ที่มีภรรยามาก กระทั่งมีเรื่องเล่าขำขันในท้องถิ่นเมืองแพร่ ถึงความมีภรรยาและลูกมาของของเจ้าไว้ง แสนสิริพันธุ์ ว่า

วันหนึ่งเจ้าไว้งไปเดินตลาด เห็นเด็กชายวิ่งเล่นกันอยู่ ด้วยความเอ็นดู จึงเกิด
 บทสนทนาขึ้นระหว่างเจ้าไว้งและเด็กชาย
 เจ้าไว้ง: หนุๆเป็นลูกใคร
 เด็กชาย: ลูกเจ้าไว้งครับ²⁷

อุตสาหกรรมป่าไม้นั้นนอกจากจะมีอิทธิพลต่อค่านิยมการเลือกอาชีพและคู่ครองการแต่งงานแล้ว ยังส่งผลให้เกิดการจ้างงานคนเมืองแพร่มากขึ้น ก่อให้เกิดความคึกคักทางเศรษฐกิจดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 4 เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และในอีกทางหนึ่งได้ก่อให้เกิดค่านิยมทางอบายมุขขึ้นในสังคมเมืองแพร่ โดยเฉพาะเรื่องการพนัน ดังจะเห็นได้จากข่าวตามหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 เหล่านักเลงการพนันลักลอบเล่นไฮโลกันเหมือนกับว่าผูกขาดเสียภาษีให้แก่
 รัฐบาลแล้ว ได้ถูกตำรวจจับมาสอบสวนดำเนินคดีได้จำนวนถึง 21 คน ท้องขังไม่พอ
 บรรจุ นับเป็นประวัติการณ์การจับการพนันที่มีอิทธิพลในจังหวัดแพร่
 เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคมนี้ เวลาประมาณ 20.00 น. ร.ต.ท.เกษม ประสาร
 แสง จ.ส.ต.จรัล บุญกนิษฐ พร้อมกับนายสิบลตำรวจแห่งสถานีตำรวจ อ.ร้องกวาง

²⁵ ประทีป เมืองแก่น, อดีตนักเรียนโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ ช่วงที่ 2 รุ่นที่ 9, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2553.

²⁶ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2555.

²⁷ อนงค์ แก่นหอม, สละไ้เจ้าน้อยจุ หนึ่งเป็นผู้ดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้แพร่ ช่วงปี 2479, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555.

สืบทราบที่บ้านตำบลร้องเข็มีมีผู้ลักลอบเล่นการพนันกันเสมอ ดังนั้นคณะตำรวจ
ดังกล่าว จึงได้ออกไปทำการจับกุมได้ตัว นายสุก เพ็ชรสุระ เปนหัวหน้า กับบุคคล
อื่นๆอีก 21 คน และได้นำตัวนักเลงพะนันเหล่านั้นมาสอบสวน เพื่อดำเนินคดีตาม
กฎหมายต่อไป บ่อนรายนี้ปรากฏว่าเป็นบ่อนที่มีอิทธิพล

คนเมือง (6 มิถุนายน 2497)²⁸

โดยการสืบทราบของเจ้าหน้าที่ตำรวจอำเภอลองได้ความว่า ที่บ้านนายพล
สังเวียนวงศ์ บ้านหมู่ 5 บ้านปิ่น ได้มีการลักลอบเล่นการพนันเอาทรัพย์สินกันเสมอๆ
...บ่อนการพนันนี้ตามข่าวแจ้งว่า เป็นบ่อนที่มีอิทธิพลลักลอบเล่นกันมานานแล้ว

คนเมือง (24 กันยายน 2497)²⁹

บ่อนการพนันใหญ่คุมโดยนักเลงอิทธิพล ส่องสุ่มเล่นการพนันมาแรมปีเย้ย
อำนาจกฎหมายบ้านเมือง ถูกทำลายด้วยตำรวจแหวนอัศวิน แล้วรวบตัวผู้ต้องหา
และเจ้าของบ้าน จนห้องขังไม่พอบรรจุ ...ได้บุกเข้าจับกุมบ่อนการพนันแห่งนี้ได้ตัว
เจ้าของบ้านและนักพนันรวมทั้งหมด 30 คน พร้อมด้วยอุปกรณ์การเล่นไพ่เก้า ไฮโล
และอื่นๆครบถ้วน...

คนเมือง (6 ตุลาคม 2497)³⁰

เมื่อเวลา 01.00 น. ของวันที่ 23 เดือนนี้ ได้เข้าทำการจับกุมนักเล่นการ
พนันไฮโลที่บ้านผ้าขาว หมู่ที่ 4 ตำบลดอนมูล จับผู้ต้องหาได้ 9 คน ...พร้อมตัวของ
กลางในการเล่นครบครัน เมื่อทำการจับกุมเรียบร้อยแล้ว ปรากฏว่าชาวบ้านเข้ามา
ห้อมล้อมดูเหตุการณ์เป็นจำนวนมาก ...จึงได้ถือโอกาสประชุมชี้แจงและตักเตือนให้
ราษฎรตั้งอยู่ในความสงบเรียบร้อยยิ่งกว่าที่เป็นอยู่

คนเมือง (30 ธันวาคม 2497)³¹

²⁸ “บ่อนการพนันอิทธิพลเมืองแพร่ถูกตำรวจหลายแล้ว,” คนเมือง (6 มิถุนายน 2497), หน้า 1.

²⁹ “ตำรวจหลายบ่อนอิทธิพลที่บ้านปิ่น ผู้บังคับกองเข้าจับกุมได้ผู้ต้องหา 5 คน,” คนเมือง (24 กันยายน 2497), หน้า 3.

³⁰ “บ่อนพนันแพร่ถูกหลายอีก 1 จับผู้ต้องหาได้ 30 อุปกรณ์ครบครัน,” คนเมือง (6 ตุลาคม 2497), หน้า 1.

³¹ “ผู้บังคับกองสูงเม่น ทลายช่องพะนันไฮโลว์,” คนเมือง (30 ธันวาคม 2497), หน้า 4.

ข่าวตำรวจบุกเข้าหลายบ่อนการพนันที่มีอยู่ทั่วทุกมุมเมืองในเมืองแพร์ สะท้อนถึงค่านิยมการดำรงชีวิตที่นิยม “รวยทางลัด รักความสบาย”³² ของคนเมืองแพร์ แต่ทั้งนี้ค่านิยมดังกล่าวเกิดขึ้นท่ามกลางสังคมเมืองแพร์ที่มีการหมุนเวียนเงินตราจากการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้และธุรกิจต่อยอดอื่นๆของนายทุนท้องถิ่นเป็นประการหนึ่ง

ค่านิยมการเลือกอาชีพ การเลือกคู่ครอง และการเกิดขึ้นของบ่อนในเมืองแพร์ คือ ผลพวงหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมเมืองแพร์ ภายใต้การดำเนินกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจ กระทั่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของผู้คนในเมืองแพร์ด้วย

ข. ทศนคติความคิด และความเชื่อที่แปรเปลี่ยนของคนเมืองแพร์

...ว่ากันโดยทั่วไป ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า หรือมนุษย์กับธรรมชาติ นั้น นอกจากมีท่าทีความรู้สึกแบบเป็นปฏิปักษ์หรือเป็นมิตร ซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์กว้างๆ แบบหนึ่งแล้ว ความรู้สึกอย่างหนึ่งที่สำคัญและส่งผลกว้างไกลมากก็คือ บางทีมนุษย์มีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ เป็นผู้ครอบครองธรรมชาติ

ความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง คือ ความรู้สึกเคารพยำเกรง อย่างที่คนโบราณยึดถือว่ามีเจ้าป่าหรือมีรุกขเทวดา อาศัยอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ๆ ความเชื่อหรือยึดถือนี้ ทำให้เกิดความเคารพยำเกรงแล้วก็กลัว ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ช่วยเอื้อในการรักษาป่า แต่ในยุคที่บ้านเมืองเจริญพัฒนาในการศึกษาแบบสมัยใหม่มากขึ้น ความรู้สึกดังกล่าวจึงค่อยๆหมดลงไป...³³

ข้อความข้างต้นสะท้อนถึงคติและความเชื่อของคนท้องถิ่นสมัยก่อนที่มีต่อป่าไม้ คือ ให้ความเคารพ นับถือ ถือเป็นเจ้าของป่าเจ้าเขา ก่อนที่ความคิดและความเชื่อของคนท้องถิ่นจะเปลี่ยนไป เมื่อมีการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้โดยบริษัทต่างชาติ ที่เข้ามาจัดการอย่างเข้มข้นและจริงจังในช่วงทศวรรษ 2440 เป็นต้นมา และคนท้องถิ่นเริ่มจะมีทัศนคติเกี่ยวกับป่าไม้ในเชิงทุนนิยมมากขึ้นเพราะมีปัจจัยด้านเศรษฐกิจเข้ามาเป็นตัวกระตุ้นหลัก ทั้งนี้เพราะสังคมในขณะนั้นเริ่มเข้าสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่เริ่มมีเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมากขึ้น ประกอบกับเมื่อครั้งที่อุตสาหกรรมป่าไม้ อยู่ภายใต้การควบคุม

³² พนม วิชาพัฒน์พงศ์, อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัดเมธังกราวาส และนายตำรวจ, สัมภาษณ์, 8 พฤศจิกายน 2554.

³³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), คนรักป่า ป่ารักคน (กรุงเทพฯ: มูลนิธิปัญญาประทีป, 2554). หน้า 42-43.

จัดการโดยนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ เพราะในช่วงดังกล่าวนายทุนท้องถิ่นผู้ได้รับสัมปทานได้จ้างวาน ทั้งขมุและคนเมืองแพร่เข้าช่วยในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ นั่นเอง รวมถึงการศึกษาในวิชาการป่า ไม้ อีกกรณีหนึ่งด้วย แต่ขณะเดียวกันเมื่อคนเมืองแพร่มีทัศนคติที่เปลี่ยนไปเกี่ยวกับป่า คือ ลดความ เคารพยำเกรงผีป่าผีเขา แล้วเข้าไปตัดฟันไม้เพื่อได้เงินตรามาดำรงชีวิตประจำวันนั้น ทางรัฐบาลได้ เห็นถึงผลเสียจากการดำเนินอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่างๆ จึงได้มีการส่งแบบเรียนเกี่ยวกับป่าไม้มาให้ ดังนี้

...กรมป่าไม้รายงานว่าได้พยายามจะเผยแพร่ความรู้คุณประโยชน์ของการ บำรุงรักษาป่า และแสดงถึงโทษของการทำลายป่าให้ประชาชนได้ทราบทั่วทุกกัน เพราะบุคคลทุกวรรณะจำเป็นต้องพึ่งป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ป่าไม้ของเรานับวันแต่จะหมดเปลืองไป เพราะพลเมืองทวีเพิ่มทวีขึ้นทุกปี มีการใช้ไม้ก่อสร้าง ใช้ ฟืนและถ่านมากขึ้น แต่การใช้ถ้ารู้จักประหยัดก็จะได้ประโยชน์ยืดยาว ถ้าใช้โดยไม่รู้ คุณค่า สรรุ่ยสรวายก็หมดสิ้นไปโดยเร็ว บังเกิดความขาดแคลนถึงกับเดือดร้อนในตอน หลัง...

บัดนี้สำนักงานข่าวสารอเมริกันกรุงเทพฯ ได้ติดต่อกรมป่าไม้ขอให้แปล หนังสือแบบเรียนการป่าไม้เบื้องต้น ที่สมาคมต้นไม้แห่งอเมริกาพิมพ์ขึ้นเป็น แบบเรียนมาเป็นเวลา 30 ปีเศษ เพื่อพิมพ์แจกตามโรงเรียนและสถานที่ราชการโดย ความประสงค์จะชักจูงชาวไทยให้รู้สึกว่าการป่าไม้เป็นเรื่องสำคัญ แม้แต่อเมริกาเอง ในแรกๆก็เข้าใจผิด ไม่ทะนุบำรุงรักษาป่าไม้ไว้เท่าที่ควรจะรักษา จึงเกิดผลเสียหาย เป็นบทเรียนที่น่าสนใจ เพราะประเทศไทยเวลานี้ป่าไม้ถูกตัดฟัน และใช้กันอย่างไม่ คิดถึงวันหน้า แม้กรมป่าไม้จะกวาดขันลักเท่าใดก็ไม่มีใครได้ผล ทั้งนี้เพราะบุคคล ส่วนมากเล็งถึงประโยชน์ได้ในปัจจุบันจากป่าไม้มิยังกว่าผลเสียในภายหน้า กรมป่าไม้ จึงได้ติดต่อไปยังกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อขอความร่วมมือในการใช้แบบเรียนการป่า ไม้เบื้องต้นตามโรงเรียน มาบัดนี้ ได้พิมพ์แบบเรียนการป่าไม้เสร็จแล้ว จึงส่งมาขอให้ กระทรวงมหาดไทยแจกจ่ายมายังคณะกรรมการจังหวัดและคณะกรรมการอำเภอทั่ว ราชอาณาจักร เพื่อประกอบความรู้ และขอความร่วมมือในการทะนุบำรุงรักษา ป่าไม้ให้วัฒนาถาวรสืบไปชั่วกาลนานด้วย...ได้ส่งแบบเรียนดังกล่าว มาพร้อมหนังสือ (เฉพาะจังหวัดแพร่ 11 เล่ม)³⁴

³⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มท.0201.2.1.11/19 เรื่อง ส่งแบบเรียนการป่าไม้เบื้องต้น ลงวันที่ 28 สิงหาคม 2494.

5.2.3 การทำไม้เถื่อน

การที่รัฐบาลสนับสนุนและส่งเสริมของทางรัฐบาลในการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าไม้ สะท้อนถึงความพยายามจะปลูกฝังทัศนคติเกี่ยวกับป่าให้กับประชาชน เพราะในขณะนั้นเชื่อว่าประชาชนส่วนใหญ่ได้ลดทอนความเชื่อเกี่ยวกับป่าลงไปอย่างมากแล้ว เห็นได้จากปริมาณไม้ที่ตัดกันเป็นจำนวนมาก และผู้คนที่เข้าป่าไม่ช่วยนายทุนท้องถิ่นดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ และการลักลอบตัดไม้เองของชาวบ้าน จึงก่อให้เกิด ปรากฏการณ์ “การทำไม้เถื่อน” ขึ้น

“ไม้เถื่อน” เกิดจากผลของข้อบังคับพระราชบัญญัติต่างๆที่มีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2484 ที่ทำให้ไม้สักกลายเป็นไม้หวงห้าม หากขึ้นหรือปลูกที่ใดย่อมตกเป็นของรัฐทั้งสิ้น และไม่อนุญาตให้เอกชนโดยทั่วไปนำไม้สักออกจากป่าได้ ยกเว้นองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ทำให้ประชาชนที่เคยได้ใช้ไม้สักไม่ว่าจะเป็นการสร้างบ้านเรือน หรือเครื่องไม้ใช้สอยต่างๆ ที่เคยเสียภาษีค่าภาคหลวง และเคยขออนุญาตทำป่าไม้จากรัฐ ไม่มีหนทางที่จะครอบครองและได้ไม้สักที่ถูกต้องตามกฎหมายไว้ในครอบครองอีกต่อไป ทำให้เกิดการลักลอบตัดไม้เถื่อนและคอร์รัปชันการทำไม้ในหลายรูปแบบและหลากหลายวิธีการ การลักลอบทำไม้สักเถื่อนจึงเริ่มระบาดขึ้น ประกอบกับในขณะนั้นกำลังเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ออกปราบปรามยังมีไม่เพียงพอ ปริมาณการลักลอบตัดไม้ มีให้เห็นตลอดช่วงเวลาที่ศึกษา (พ.ศ. 2479-2504) แต่ไม่สามารถระบุจำนวนไม้ที่แม่นยำได้ในแต่ละปี ดังนั้นเรื่องราวชาวคราวการจับกุมไม้เถื่อน หรือผู้ลักลอบตัดไม้ตามหน้าหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจึงเป็นหลักฐานสำคัญในการอธิบายให้เห็นปรากฏการณ์ของการทำไม้เถื่อนในพื้นที่เมืองแพร่ ชาวเกี่ยวกับไม้เถื่อนในเมืองแพร่ จากช่วงเวลาที่ทำการศึกษา มีดังนี้ เช่น

เจ้าหน้าที่อำเภอและป่าไม้จังหวัดแพร่ ได้ร่วมกันปราบแหล่งผลิตไม้แปรรูปแข่งกับรัฐบาล โดยรวบผู้ต้องหาได้ 9 คนในขณะทำการเลื่อยไม้อยู่พร้อมทั้งของกลาง เมื่อเวลา 13.45 น. ของวันที่ 14 เดือนนี้ นายสวัสดิ์ วรพงษ์ ปลัดอำเภอเมืองแพร่ นายเจริญ เสาวสุวรรณ ป่าไม้อำเภอ นายสง พรมานนท์ พนักงานป่าไม้ประจำสำนักงานป่าไม้จังหวัดแพร่ และนายศักดิ์ แก้ววันดี ได้เข้าทำการจับกุมนายทา หนองหลิ่ง กับพวกรวม 9 คนที่บ้านทุ่งโฮ้ง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ในข้อกล่าวหาว่า สมคบกันเลื่อยไม้เพื่อจำหน่ายในขณะที่นายทาอยู่กับพวก กำลังทำการเลื่อยไม้อยู่ โดยปราศจากการต่อสู้อย่างใด ได้ของกลางคือไม้สักรวม 4 ท่อน เลื่อยตั้ง 4 ปืน

นายทา หนองหลิ่ง กับพวกรวม 9 คนนี้ ได้ทำการเลื่อยไม้มาเปนเวลานานแล้ว แต่นายทาได้หลบหนีเจ้าหน้าที่ไปได้ทุกครั้งที่เขาทำการจับกุม ครั้นนี้นายทา ไม่สามารถหลบได้ทัน จึงถูกรวบตัวโดยเจ้าหน้าที่ดังกล่าว

คนเมือง (30 ตุลาคม 2496)³⁵

ตำรวจภูธรจังหวัดแพร่ทำการจับกุมกวาดล้าง บุคคลผู้กระทำความผิดกฎหมายในท้องที่อำเภอเมือง ตั้งแต่หัวค่ำถึงสว่าง เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์นี้ โดยแยกกำลังออกเป็น 3 สาย ได้ผู้ต้องหากระทำความผิดต่าง ๆ กันถึง 9 ราย

รายแรกนายเกิง การอ่อน มีน้ำสุราเถื่อน 1 ไห ผิ่นเถื่อน 1 ท่อ ดาบปลายปืนแบบ 83 หนึ่งเล่ม ไม้สีกแปรรูป 20 ท่อน, นายหลัง แก้วนิมิตร มีสุราเถื่อน 1 ไห ไม้สีก 4 ท่อน, นายเปลี่ยน กำบังตน มีปืนเถื่อน 1 กระบอก, นายแก้ว บุญชุมมีปืนลูกซอง ไม่มีใบอนุญาต 1 กระบอก, นายต้น สอปลั้ มีปืนแก๊ปเถื่อน 1 กระบอก มีดซุย 1 เล่ม นายแก้ว บุญยง มีมีดพกติดตัว 1 เล่ม รายสุดท้ายนายชื่น จันทร์แก้ว นายไฟ แหวนจิง นายลิขิต วงวิชัย นายอาด ดินมา ผู้ต้องหารายนี้เล่นการพนัน

คนเมือง (6 มีนาคม 2497)³⁶

ตามรายงานของนายพลตำรวจจัตวาละม้าย อุทยานนท์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตร ซึ่งแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจว่า สักในท้องที่อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ได้ถูกคนร้ายลักลอบตัดฟันลงมาเป็นจำนวนมาก และขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจช่วยจัดการสืบสวนหาตัวคนร้ายขึ้น

...ได้พบว่าไม้สีกที่ถูกคนลักลอบตัดลงมีจำนวนมากกว่า 1000 ต้น ไม้สีกเหล่านี้ได้ถูกเลื่อยลงเป็นแผ่นและประกอบเป็นบ้านสำเร็จรูป และเสนอขายกันเปนทลิ่งๆ ซึ่งเป็นวิธีการหลีกเลี่ยงและสะดวกในการขนย้ายของพวกเขาด้วย เจ้าหน้าที่ตำรวจได้ทำการอายัดบ้านไม้สำเร็จรูปดังกล่าวไว้จำนวน 10 หลังด้วยกัน และเจ้าหน้าที่เหล่านี้ได้เสนอข้อคิดว่า ควรจะจัดตั้งสถานีตำรวจไว้คอยสอดส่องดูแลป่าไม้ เพื่อป้องกันการลักลอบตัดฟันไม้สีก

คนเมือง (18 เมษายน 2498)³⁷

³⁵ “ทลายแหล่งผลิตไม้เถื่อนเมืองแพร่ เจ้าหน้าที่จับได้ขณะกำลังเลื่อย,” คนเมือง (30 ตุลาคม 2496), หน้า 4.

³⁶ “จับผู้ทำผิดกฎหมายที่แพร่วันเดียว 9 ราย,” คนเมือง (6 มีนาคม 2497), หน้า 2.

เมื่อวันที่ 21 เมษายน นายมานโซ โล่ห์สุวรรณ ป่าไม้แขวง อ.ร้องกวาง นายเจตน์ กฤตยานนท์ ป่าไม้อำเภอ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กองปราบ...ได้สืบทราบที่บ้านวังโป่ง อ.ร้องกวาง มีไม้สักที่ถูกลักลอบตัดมารวมหมอนไว้มากมาย เจ้าหน้าที่ดังกล่าวจึงออกตรวจก็พบไม้สักหมอนใหญ่ ประมาณ 150 ท่อน อยู่บริเวณป่าเล็กๆหลังบ้านนายสอน ราวี แพทย์ประจำตำบลร้องกวาง คำนวณเนื้อไม้ ประมาณ 70 ลูกบาศก์เมตร และนับได้ว่าไม้สักหมอนใหญ่นี้เป็นของผู้มีอิทธิพลได้ลักลอบตัดไม้รวมหมอนไว้เป็นเวลานานปี

คนเมือง (6 พฤษภาคม 2498)³⁸

ระหว่างวันที่ 20-24 เมษายนนี้ เจ้าหน้าที่กองปราบปรามตำรวจสันติบาล และเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจอำเภอร้องกวาง ได้ร่วมกันจับกุมผู้ลักลอบตัดฟันไม้สัก ได้ผู้ต้องหา 33 ราย ได้ไม้สักเป็นจำนวนมาก

คนเมือง (12 พฤษภาคม 2498)³⁹

ข่าวที่ยกมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นผลที่เกิดขึ้นในสังคมเมืองแพร่จากการที่วิถีคิดและทัศนคติของคนเมืองแพร่ที่มีต่อป่าไม้และธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป รวมถึงการละเลยและไม่เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม ปราบปรามการผิดๆเหล่านี้เกิดขึ้นบนฐานของสังคมที่เข้าสู่ทุนนิยม ไม่ใช่การอยู่อาศัย ทำกินเพื่อยังชีพดังเคยเป็นมา

การที่สังคมเข้าสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยม การลักลอบตัดไม้หรือการลักขโมยไม้ของผู้อื่นจึงเป็นปัญหาที่ปรากฏชัดในสังคมเมืองแพร่ การสอบถามบุคคลร่วมสมัยหรือเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมป่าไม้⁴⁰ ทำให้ทราบความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการลักขโมยไม้เขตลำน้ำยม ว่าหากลองไม่ตามลำน้ำยมเขตเมืองแพร่แล้วเกิดมีไม้หายไประหว่างทาง โดยเฉพาะก่อนจะถึงบ้านสบสายก็เป็นที่น่าทึ่งว่าไม้ดังกล่าวอาจถูกชาวบ้านเวียงทองขโมยไป เพราะคนส่วนหนึ่งในหมู่บ้านเวียงทองจะลักลอบขนไม้จากลำน้ำยมมาเก็บไว้แล้วลบรอยสลักหรือตีตราไม้ เพื่อไม่ให้เจ้าของสืบหาได้ และจะขายไม้ต่อให้ผู้ที่ต้องการไม้ทั้งชาวบ้านทั่วไป หรือผู้มีอิทธิพล

³⁷ “ตำรวจสั่งให้อายัดบ้านสำเร็จรูป ว่าเป็นอุบายหลีกเลียงของพวกลักลอบตัดไม้,” คนเมือง (18 เมษายน 2498), หน้า 3.

³⁸ “จับไม้อิทธิพล,” คนเมือง (6 พฤษภาคม 2498), หน้า 6.

³⁹ “จับไม้ 33 ราย,” คนเมือง (12 พฤษภาคม 2498), หน้า 10.

⁴⁰ จีราวัฒน์ เรือนดาว, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2555; คำ คำวงค์วาน, สัมภาษณ์, 21 มิถุนายน 2555; และ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2554.

การขโมยไม้ที่ล่องตามแม่น้ำมายังก่อให้เกิดปัญหาขึ้นในเมืองแพร์ คือ นายทุนท้องถิ่น หากมีอำนาจอิทธิพลหรือเครือข่าย เช่น แสน วงศ์วรรณ ก็สามารถขโมยไม้คืนจากผู้ขโมยไปได้ แต่หากเป็นนายทุนที่ไม่มีอิทธิพลก็ต้องสูญเสียไม้จำนวนดังกล่าวไป เหตุที่ไม่สามารถขโมยคืนได้ เพราะชาวบ้านในพื้นที่เวียงทองมักตั้งตนเป็นผู้มีอิทธิพลคุมไม้ ประการหนึ่ง ทางกรมจะเข้าทำการจับกุมก็ทำได้บ้างเป็นบางครั้ง ซึ่งปัญหาสำหรับการแก้ไขเรื่องการจับกุมคือเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอต่อปริมาณของผู้ลักลอบขโมยไม้และจำนวนไม้ ขณะที่การลักลอบขโมยไม้ดังกล่าวจะทำให้เป็นขบวนการด้วย

5.2.4 ความเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา

การลักลอบตัดไม้เถื่อนก็ดี การขนไม้เถื่อนก็ดี การลักขโมยไม้ก็ดี ล้วนเกิดขึ้นในสังคมเมืองแพร์มาโดยตลอดและผลที่ตามมาซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจน คือปัญหาทางนิเวศวิทยา หรือปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมนั่นเอง กล่าวคือ นอกจากรายได้จากป่าไม้จะมีส่วนช่วยให้เศรษฐกิจทั้งของภาครัฐและเอกชนมีการเติบโตแล้ว ป่าไม้ยังมีข้อดีต่อสภาพอากาศ คือช่วยทำให้ภูมิอากาศเป็นไปตามสภาวะปกติ คือ มีฝนตกต้องตามฤดูกาล อันเป็นประโยชน์แก่การเพาะปลูกของเกษตรกรในภาพรวม ดังนั้นหากฝนไม่ตกตามฤดูกาล ย่อมส่งผลให้เกิดภาวะฝนแล้ง และหากป่าไม้ถูกทำลายมากเกินไปก็จะมีป่าดูดซับน้ำฝนเมื่อฝนตกหนัก ซึ่งจะทำให้เกิดสภาวะน้ำท่วมได้ ดังที่เกิดกับเมืองแพร์ช่วงทศวรรษ 2490

ป่าไม้ช่วยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและช่วยรักษาสภาวะแวดล้อมต่างๆทางธรรมชาติไว้ได้หากป่าถูกทำลายไปมาก ย่อมส่งผลกระทบต่อเมืองแพร์และประเทศชาติได้เช่นกัน จากการศึกษาพบว่าประเทศไทยเคยมีพื้นที่ป่าไม้ร้อยละ 66 ใน พ.ศ. 2493⁴¹ จึงไม่น่าแปลกที่หลัง พ.ศ. 2493 ประเทศไทยประสบปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั้งฝนแล้ง ทั้งน้ำท่วมมาโดยตลอด เมืองแพร์เป็นพื้นที่หนึ่งที่ประสบปัญหาเช่นนี้

... สมาคมกรรมกรไทยได้รับโทรเลขจากสมาคมกรรมกรไทย สาขาจังหวัดแพร์ ว่า น้ำท่วมจังหวัดแพร์จมไปทั้งเมือง ราษฎรและสมาชิกของสมาคมได้รับความทุกข์เวทนา ขาดอาหารและที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนยารักษาโรค อย่างแสนสาหัส...

...ทั้งนี้ได้มีการตั้งคณะกรรมการดำเนินการบูรณะและบรรเทาทุกข์ราษฎรแล้ว ซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่สำรวจความเดือดร้อนของราษฎร พิจารณาช่วยเหลือให้เครื่องอุปโภค บริโภค ยารักษาโรคแก่ราษฎร ซ่อมและบูรณะทางคมนาคมและหาวิธี

⁴¹ เกษม จันทรแก้ว, “แนวความคิดเกี่ยวกับนโยบายป่าไม้ของชาติ,” วนสาร ปีที่ 40 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม, 2520), หน้า 9.

ป้องกันอุทกภัย ตรวจสอบตลอดสองในเรือโจร ผู้ร้าย แนะนำราษฎรให้ปลูกพืชในที่ที่ควร ให้ความช่วยเหลือราษฎรในกรณีพิเศษ ชี้แจงพ่อค้ามิให้ฉวยโอกาสขึ้นราคาลิ่งของ...

...ความเสียหายของทางหลวงแผ่นดินที่ได้รับความเสียหายเนื่องจากอุทกน้ำท่วมและผลของการซ่อมทางในเขตการทางแพร์

1. ในระหว่างน้ำท่วม ในบริเวณเมืองตั้งแต่วันที่ 20-22 กันยายน 2495 อาคารบ้านเรือนและสิ่งของเสียหายมาก การคมนาคมและการสื่อสารทางโทรเลข โทรศัพท์ใช้การไม่ได้ ได้ขอความช่วยเหลือจากวิทยุทางราชการสำรวจ
2. ทางสายยาว-แพร์ สะพานเบลิยซ์ข้ามลำน้ำสองขาดไป 1 ช่อง 100 ฟิต ยังจัดการซ่อมไม่ได้ เพราะจะต้องสร้างตอม่อใหม่ ประมาณจะเสร็จในเวลา อีก 5 เดือน⁴²

5.2.5 การขยายตัวและความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในเมืองแพร์

การขยายตัวและความสัมพันธ์ของผู้คนในเมืองแพร์ เกิดขึ้นท่ามกลาง “ระบบอุปถัมภ์” โดยมีอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นปัจจัยผลักดัน ซึ่งระบบอุปถัมภ์จะเกิดขึ้นได้นั้น เริ่มจากความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันหมดไป กลายเป็นความสัมพันธ์ที่ฝ่ายหนึ่งมีทรัพยากรมากพอที่จะอุปถัมภ์คู่สัมพันธ์อีกฝ่ายหนึ่งได้⁴³ ซึ่งในสังคมเมืองแพร์ได้เกิดระบบอุปถัมภ์มาเป็นเวลาช้านานแล้ว หากแต่เรื่องราวทางอุตสาหกรรมป่าไม้ได้เฉพาเจาะจงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวแน่ชัดขึ้นอีกระดับหนึ่ง ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา (พ.ศ. 2479-2504) ซึ่งเป็นการอุปถัมภ์ในครอบครัว เครือญาติ ตลอดจนพวกพ้องเป็นหลัก

ระบบอุปถัมภ์ในครอบครัวเครือญาติมีมาช้านานแล้ว แต่เป็นการอุปถัมภ์กันในเศรษฐกิจแบบยังชีพ เช่น การเอามือเอารวัน หรือการลงแขกเกี่ยวข้าว แต่การอุปถัมภ์ในครอบครัวเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจตามแบบระบอบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เพิ่งปรากฏในสังคมเมืองแพร์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ กล่าวคือ การนำเอาเครือญาติพี่น้องมาดำเนินธุรกิจด้วยกัน โดยที่มีผู้อาวุโสของกลุ่มตระกูลเป็นตัวกลางในการดำเนินธุรกิจ⁴⁴

⁴² เอกสารหอจดหมายเหตุ สร. 0201.2/15 เรื่อง น้ำท่วมภาคเหนือ พ.ศ. 2495

⁴³ อีริค อาร์ วูล์ฟ, “ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เพื่อนและผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ในสังคมที่ซับซ้อน,” ใน อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (บรรณาธิการ) ระบบอุปถัมภ์ (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 353.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 356.

อุตสาหกรรมป่าไม้ของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ ได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ในเครือญาติ ดังเช่น กลุ่มตระกูลวงศ์วรรณ-ผาทอง และตระกูลชมภูมิ่ง เป็นต้น ซึ่งการรวมกลุ่มของผู้คนได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นฐานในการช่วยเหลือ สนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ เช่น ลงสมัครผู้แทนราษฎร เป็นอาทิ

“ตระกูลวงศ์วรรณ-ผาทอง” เป็นกลุ่มตระกูลที่สะสมทุนขึ้นต้นมาจากการดำเนินการอุตสาหกรรมป่าไม้ของนายแสน วงศ์วรรณ (ผาทอง) ซึ่งเป็นต้นตระกูลวงศ์วรรณและเป็นผู้นำหรือตัวกลางในการสร้างความสัมพันธ์ครอบครัวแบบเครือญาติ นายแสน วงศ์วรรณ เป็นบุตรนายพุทธรังค์ และนางแก้ววรรณ ชาวบ้านสบสายที่มีฐานะดี นายแสน วงศ์วรรณ เริ่มการค้าจากขายข้าวเปลือกให้พ่อค้าจีนที่สถานีรถไฟเด่นชัย ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2472 ทำป่าไม้ให้กับบริษัทอีสต์เอเชียติก ของแพร่ พร้อมกับเป็นตัวแทนทำป่าไม้ให้กับเจ้าวงศ์ (เจ้าโ้ว) แสนศิริพันธุ์ ซึ่งได้สัมปทานป่าแม่ต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ต่อมากระทั่งได้เป็นลูกช่วงของบริษัทอีสต์เอเชียติกทำป่าไม้แม่คำปอง อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ ในระยะก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง นายแสน วงศ์วรรณ ได้ขยายกิจการป่าไม้ไปทั่วภาคเหนือ โดยรับเป็นตัวแทนหรือลูกช่วงให้กับบริษัทป่าไม้ตะวันตก ในเขตอำเภอพะเยา จังหวัดเชียงรายอำเภอฝาง อำเภอแม่แจ่ม อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อสงครามเลิกได้ทำการจัดตั้งโรงเลื่อยเทพวงศ์ขึ้นที่อำเภอเด่นชัย และได้รับเลือกเป็นผู้จัดการให้กับบริษัททำไม้จังหวัดแพร่ ซึ่งจัดตั้งโดยการผลักดันของเจ้าพนักงานป่าไม้เขตและผู้ว่าราชการจังหวัด ประมาณ พ.ศ. 2497 พร้อมทั้งเริ่มทำกิจการโรงบ่มไບยาสูบ(ไບยาเวอร์จีเนีย) ต่อมาในรุ่นบุตรจึงได้ขยายกิจการยาสูบออกไปอย่างกว้างขวาง⁴⁵

การที่แสน วงศ์วรรณ ประกอบกิจการต่างๆเป็นจำนวนมาก จึงมีฐานะค่อนข้างดี และสามารถที่จะอุปถัมภ์เจือจุนให้แก่ญาติพี่น้อง ในเวลาเดียวกันการมีญาติพี่น้องจำนวนมาก จึงทำให้เกิดการอุปถัมภ์ค้ำจุนกันในการประกอบอาชีพ ดังเช่น กรณี เจ้าวงศ์ (โ้ว) แสนศิริพันธุ์ ผู้มีศักดิ์เป็นญาติได้รับจ้างเป็นลูกช่วงให้กับบริษัทอีสต์เอเชียติก ทำป่าไม้สัก และได้ชักชวนให้แสน วงศ์วรรณเข้าไปทำงานในฐานะครึ่งลูกจ้าง และมีหุ้นส่วนเล็กน้อย⁴⁶ หรือกรณีที่นายแสน นำลูกหลานมาเป็นลูกช่วงในการทำป่าไม้ เช่น พ่อเลี้ยงพัฒน์ ผาทอง ที่กล่าวไว้ว่า “...เมื่อเรียนโรงเรียนบ้านสบสาย จนจบชั้นสูงสุดของโรงเรียน อาแสน วงศ์วรรณ ซึ่งเป็นน้องของแม่ ได้ชักชวนให้ไปทำงานป่าไม้กับเจ้าวงศ์ (เจ้า

⁴⁵ ปลาย้อ ชนะนนท์, “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 115.

⁴⁶ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแสน วงศ์วรรณ วันเสาร์ ที่ 5 พฤศจิกายน 2526 ณ ฌาปนสถานประตุมาร เทศบาลเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

ไว้ง) แสนศิริพันธ์”⁴⁷ นอกจากนี้ นายแสน วงศ์วรรณยังได้นำหลานๆอีกจำนวนหนึ่งเข้าช่วยงานทั้งป่าไม้ โรงเลื่อย โรงบ่มใบยาสูบ และกิจการอื่นๆตามเห็นสมควร รวมถึงการเป็นฐานเสียงในการสนับสนุนลูกหลานที่จะลงสมัครเป็นผู้แทนราษฎรในอนาคต ทั้งณรงค์ วงศ์วรรณ, ผจญ ผาทอง ในช่วงปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้น

ภาพที่ 28 เครือข่ายกลุ่มตระกูลวงศ์วรรณ-ผาทอง
พ่อเลี้ยงแสน วงศ์วรรณ (นั่งเก้าอี้)⁴⁸

“ตระกูลชมภูมิ่ง” ตระกูลดังกล่าวถือเป็นตระกูลใหญ่ที่เติบโตมาจากการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ ตั้งแต่ครั้งบริษัทต่างชาติ แต่ในที่นี้จะขอกล่าวถึงความสัมพันธ์ในเครือญาติของตระกูลชมภูมิ่ง ในสายของพ่อเลี้ยงป็น ชมภูมิ่ง กล่าวคือ พ่อเลี้ยงป็น ชมภูมิ่ง เมื่อทำการเป็นลูกช่วงให้กับบริษัทอีสต์เอเชียติก ได้ในระยะหนึ่งแล้ว จึงได้ชักชวนให้อุทัย สำราญคง ผู้มีศักดิ์เป็นหลาน (ลูกของพี่สาวภรรยา) มาช่วยงานในกิจการป่าไม้ โดยได้รับตำแหน่งให้เป็นผู้จัดการปางไม้ ดูแลควบคุมแรงงานให้แก่พ่อเลี้ยงป็น ครั้นกิจการตกมายัง เสรี ชมภูมิ่ง (ลูกชายพ่อเลี้ยงป็น) อุทัย สำราญคง ยังคงทำหน้าที่ผู้จัดการอยู่เช่นเดิม⁴⁹ หรือจะเป็นกรณีที่ลูกหลานตระกูลชมภูมิ่ง ร่วมกันจัดตั้งและทำโรงเลื่อยชมภูมิ่ง ในช่วงต้นทศวรรษ 2490⁵⁰

⁴⁷ ประวัติคุณพ่อพัฒนา ผาทอง” ใน หนังสืองานศพพ่อเลี้ยงพัฒนา ผาทอง (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2542), หน้า 1.

⁴⁸ ประวัติคุณพ่อพัฒนา ผาทอง” ใน หนังสืองานศพพ่อเลี้ยงพัฒนา ผาทอง (แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2542).

⁴⁹ อุทัย สำราญคง, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555.

⁵⁰ เสรี ชมภูมิ่ง, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2554.

“ระบบอุปถัมภ์” ได้ก่อตัวขึ้นภายใต้สังคมทุนนิยมที่มีเงินตราเป็นสื่อกลางในการดำรงชีวิต กล่าวคือ ผู้รับอุปถัมภ์ต้องการเงิน ในขณะที่ผู้อุปถัมภ์ต้องการอำนาจ บารมีในการทำกิจการอื่นๆ ต่อไป ดังนั้นเงินตราจึงเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนที่ผู้อุปถัมภ์มอบให้กับผู้ได้รับอุปถัมภ์ พร้อมๆกับการคุ้มครองช่วยเหลือ ในขณะที่ผู้ได้รับอุปถัมภ์ต้องเป็นกำลังสำคัญในส่วนของแรงงานและให้ความเคารพแก่ผู้อุปถัมภ์ ดังที่มีการอธิบายถึง “ระบบอุปถัมภ์” ไว้ดังนี้

...จะเกิดในลักษณะของบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ(ผู้อุปถัมภ์) ที่จะใช้อิทธิพลและทรัพยากรของตนในการช่วยปกป้องคุ้มครองหรือให้ผลประโยชน์ทั้งสองอย่างแก่บุคคลที่มีสถานภาพต่ำกว่า (ผู้รับอุปถัมภ์) ผู้ซึ่งต้องตอบแทนโดยการให้การสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนให้บริการผู้อุปถัมภ์⁵¹

สังคมเมืองแพร่ภายใต้รูปแบบ “ระบบอุปถัมภ์” มีปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดเจน คือ กรณีของกลุ่มตระกูลวงศ์วรรณ-ผาทอง ผ่านผู้นำตระกูลคือ แสน วงศ์วรรณ ที่ดำเนินธุรกิจทั้งอุตสาหกรรมป่าไม้และการขยายกิจการโรงบ่มไบยาสูบ กล่าวคือ แสน วงศ์วรรณ ให้ความช่วยเหลือญาติพี่น้องและชาวบ้านในเขตตำบลสบสาย อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่มาโดยตลอด คนที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของ แสน วงศ์วรรณ มีทั้งชาวบ้าน ข้าราชการ พ่อค้า ฯลฯ การที่มีคนในอุปถัมภ์จำนวนมากและหลากหลายอาชีพ ทำให้แสน วงศ์วรรณ มีทั้งอำนาจ บารมี ซึ่งเป็นฐานที่ดีในการจะช่วยสนับสนุน ลูกหลานหรือเครือญาติลงสมัครการเลือกตั้งในระดับประเทศช่วงปลาย ทศวรรษ 2520 ตัวของแสน วงศ์วรรณ ผู้ที่มีบุคลิกเป็นพ่อเลี้ยงมีอำนาจ บารมี มีเงิน การจะต่อรองผลประโยชน์กับรัฐและเครือข่ายการค้าด้วยกันจึงเป็นเรื่องง่าย และหากคนในอุปถัมภ์ของแสนเดือดร้อน แสนสามารถเข้าไปช่วยเหลือได้ทั้งเงินทุน และแรงงานอย่างสม่ำเสมอ

กรณีของแสน วงศ์วรรณ ทำให้ระบบอุปถัมภ์เกิดขึ้น มีอยู่และเข้มแข็งขึ้นภายใต้สภาพสังคมเมืองแพร่ที่มีเรื่องของเศรษฐกิจเงินตรามาเกี่ยวข้อง ซึ่งการก่อตัวของระบบอุปถัมภ์จะเริ่มที่กลุ่มตระกูลญาติพี่น้องเป็นลำดับต้น โดยมีเรื่องของทุน (เงิน) เป็นตัวกลางในการต่อรองแลกเปลี่ยน

นอกจากการอุปถัมภ์ในกลุ่มตระกูลแล้ว อุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร่ ยังก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้คนในสายงานเดียวกัน เช่น กลุ่มอาชีพทำหัตถกรรมไม้แปรรูป บ้านหัวดง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

งานหัตถกรรมไม้ที่บ้านหัวดง เริ่มจากมีไม้ที่เสีย หัก ไม่ได้มาตรฐานจากการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ ชาวบ้านแถบบ้านหัวดง ผู้เคยเป็นแรงงานในป่าไม้ให้กับนายทุนท้องถิ่น จึงขอซื้อ

⁵¹ เจมส์ ซี สกอตต์, “การเมืองในระบบอุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ใน อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธ์ (บรรณาธิการ), ระบบอุปถัมภ์ (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 47.

ไม้ที่ไม่ได้มาตรฐาน นำมาทำเป็นเตียง ตู้ โต๊ะ และวางขายแถวบ้านหัวดง ซึ่งอยู่ติดกับถนนแพร์-เด่นชัย เพื่อขายให้กับผู้ที่สัญจรไปมา เพราะในอดีต ถนนเส้นแพร์-เด่นชัย จะมีรถคอกหมูวิ่งไปกลับ วันละหลายสิบเที่ยว เพื่อขนส่งผู้โดยสารไปขึ้นรถไฟที่สถานีเด่นชัย พื้นที่บ้านหัวดงจึงเป็นทำเลที่ดีที่ชาวบ้านจะจอดแวะซื้อเครื่องไม้ คนบ้านหัวดงไม่เพียงแต่ไปขอซื้อไม้จากนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ที่เข้ามาดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร์เท่านั้น แต่ยังคงขอซื้อไม้จากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และลักลอบซื้อไม้เถื่อนจากคนบ้านเวียงทอง อำเภอสูงเม่น มาทำหัตถกรรมไม้แปรรูปขายด้วย⁵²

การขยายตัวและการเกิดความสัมพันธ์ของผู้คนในเมืองแพร์ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหนึ่งที่มีเรื่องราวของการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นแรงขับเคลื่อน อีกทั้งฐานะของนายทุนยังสามารถต่อยอดในการทำกิจกรรมอื่นๆอีกมากมาย เช่น ลงสมัครสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁵² เจ้าของร้านประเสริฐเฟอร์นิเจอร์ ต.หัวดง อ.สูงเม่น จ.แพร่, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2554.

สรุป

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของผู้คนในเมืองแพร่จากการที่เมืองแพร่มีการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ ทำให้สังคมเมืองแพร่มีการปรับเปลี่ยนไปอย่างรอบด้าน ทั้ง การศึกษา วิถีชีวิต ทัศนคติ ความเชื่อต่างๆ ตลอดจนความสัมพันธ์ของผู้คนในเมืองแพร่อีกด้วย

ด้านการศึกษา อุตสาหกรรมป่าไม้เป็นเพียงจุดแรกเริ่มที่ทำให้รัฐบาลเกิดความสนใจในการตั้งโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ และด้วยสภาพของเมืองแพร่ที่มีการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้กันอย่างมากมายทำให้เมื่อรัฐบาลสนับสนุนให้เกิดโรงเรียนอาชีวศึกษาขึ้น ทางเมืองแพร่เลือกที่จะทำการเรียนการสอนในส่วนของการช่างไม้เป็นสำคัญ การขยายตัวทางการศึกษายังเกี่ยวพันถึงตัวนายทุนท้องถิ่นอีกด้วย ในแง่ของผู้สนับสนุนและให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนผู้เป็นลูกหลานคนเมืองแพร่ที่ยากจนและขาดแคลนทุนทรัพย์ให้ได้มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน สิ่งที่นายทุนท้องถิ่นทำอยู่ จึงเป็นการช่วยขยายการศึกษาของสังคมเมืองแพร่ด้วยประการหนึ่ง

ด้านวิถีชีวิต ทัศนคติ ความคิดและความเชื่อ อุตสาหกรรมป่าไม้ อีกเช่นกันที่ทำให้วิถีชีวิตและทัศนคติของคนเมืองแพร่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ในเรื่องของวิถีชีวิต อุตสาหกรรมป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนฐานของทุนนิยม ทำให้คนเมืองแพร่มีทัศนคติที่ต้องการอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ ซึ่งการเข้าเรียนเป็นนักเรียนโรงเรียนป่าไม้คือหนึ่งในทางออกของความต้องการดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันการมีทัศนคติเกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง และการแต่งงาน นอกจากพื้นฐานในเรื่องความรักแล้ว ฐานะทางสังคมเป็นอีกเหตุผลที่คนเมืองแพร่นิยมแต่งงานกับผู้มีฐานะ เช่นพ่อเลี้ยงปางไม้ หรือนักเรียนป่าไม้ เป็นต้น

ความคิดและความเชื่อของคนเมืองแพร่ที่มีต่อป่าไม้ได้เปลี่ยนแปลงไป จากแต่เดิมที่ผู้คนรักและเคารพต่อผืนป่าไม่กล้าเข้าไปทำกินในเขตป่า จะทำกินเพียงหาของป่า กระทั่งมีการทำป่าไม้โดยวิธีการและเทคโนโลยีที่ทันสมัยของบริษัทต่างชาติ เรื่อยมาถึงยุคนายทุนท้องถิ่น ทำให้ทัศนคติเกี่ยวกับป่าที่เคยกราบไหว้เปลี่ยนแปลงไป ขณะเดียวกันได้มีความพยายามที่จะทำการตัดไม้อย่างถูกวิธีเพื่อเป็นการอนุรักษ์ผืนป่าด้วย แต่เมื่อมีกฎหมายคุ้มครองป่าหรือมอป่าไม้สักให้อยู่ในความรับผิดชอบและจัดการขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ประกอบกับความต้องไม้ออกมามากขึ้นเป็นเท่าตัว การลักลอบตัดไม้เถื่อนจึงเกิดขึ้นจำนวนมากในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งมีผลกระทบต่อระบบนิเวศเป็นอย่างยิ่ง

ด้านความสัมพันธ์ในสังคมเมืองแพร่ เราเห็นได้จากการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ได้เป็นอย่างดี คือ รูปแบบของระบบอุปถัมภ์ภายในครอบครัว คือ มีการช่วยเหลือพวกพ้อง ญาติพี่น้องของตนเองให้ได้ประกอบอาชีพ เป็นสำคัญ นอกจากนี้อุตสาหกรรมป่าไม้ ยังทำให้นายทุนท้องถิ่นมีฐานะอำนาจในการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มและเครือข่ายต่างๆในเมืองแพร่ จนเกิดเป็นความเข้มแข็งของกลุ่มตน

และนำไปสู่การดำเนินธุรกิจหรือกิจกรรมในรูปแบบอื่นๆ ทั้ง การลงสมัครผู้แทนราษฎร และการลง
เล่นการเมืองท้องถิ่น และการรวมกลุ่มอาชีพทำหัตถกรรมไม้แปรรูป เป็นต้น

กล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมป่าไม้ ในสมัยที่นายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ ถือเป็นปัจจัยเริ่มต้นที่
ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรอบด้าน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 6

บทสรุป

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้คือการอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร์ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 โดยวิเคราะห์และตีความจากการมีอุตสาหกรรมป่าไม้ โดยมีนายทุนท้องถิ่น เมืองแพร์เป็นผู้ได้รับสัมปทาน กระนั้นด้วยข้อจำกัดทั้งช่วงเวลาที่ศึกษา หลักฐานชั้นต้นที่มีจำนวน จำกัด หลักฐานจากการบอกเล่าจึงถูกนำมาใช้ประกอบพร้อมทั้งหลักฐานชั้นรอง ซึ่งผลจากการศึกษา พบว่า อุตสาหกรรมป่าไม้ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นและรากฐานสำคัญที่ทำให้ เมืองแพร์มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ

พัฒนาการของอุตสาหกรรมป่าไม้ของเมืองแพร์มีจุดเริ่มจากการความต้องการไม้ในโลก ตะวันตก ภายหลังจากที่มหาอำนาจตะวันตกเข้ามาปกครองอาณานิคมของตนในภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะประเทศอังกฤษที่เข้าปกครองพม่าใน พ.ศ. 2369 และได้เข้าดำเนิน อุตสาหกรรมป่าในพม่า โดยเฉพาะไม้สัก ซึ่งส่งออกไปยังตลาดไม้สักที่ยุโรปและอินเดีย กระทั่งปลาย ทศวรรษ 2490 รัฐบาลอังกฤษในพม่าเริ่มสนใจไม้สักทางตอนเหนือของสยาม ประกอบกับรัฐบาล อังกฤษประกาศปิดป่าไม้สักที่พม่า ใน พ.ศ. 2428 เป็นเหตุให้ทั้งบริษัทชาวอังกฤษและแรงงานพม่า ไทใหญ่เข้ามาขอทำอุตสาหกรรมป่าไม้กับทางเจ้านายท้องถิ่นทางตอนเหนือของสยาม โดยเฉพาะ เจ้านายทางเชียงใหม่ ในขณะที่เจ้านายเมืองแพร์ กลับเป็นกลุ่มเจ้านายที่เข้าดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ ในพื้นที่เมืองแพร์เอง

พัฒนาการอุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร์ เริ่มจากการที่เจ้านายท้องถิ่นเมืองแพร์ เข้าดำเนิน อุตสาหกรรมป่าไม้เอง ก่อน พ.ศ. 2445 แรงงานในขณะนั้นคือไทใหญ่ และพม่าเป็นหลัก อุปกรณ์ เครื่องมือล้วนแต่ยังไม่ทันสมัย แต่แล้วเหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองแพร์ทำให้การจัดการดูแล และดำเนิน อุตสาหกรรมถูกเปลี่ยนมือ เพราะรัฐบาลได้เข้ามาอนุญาตให้บริษัทต่างชาติได้เข้ามาดำเนินการแทน บริษัทต่างชาติที่สำคัญที่เข้ามาดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ คือ บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา ซึ่งได้ขอ สัมปทานดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำยม ขณะที่บริษัทอีสต์เอเชียติก ของ เดนมาร์ก เข้าดำเนินงานทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำยม ใช้ช่วงบริษัทต่างชาติได้มีการนำเข้าของ เทคโนโลยีในการทำป่าไม้ โดยเฉพาะรถรางที่ช่วยในการขนไม้ออกจากป่า ส่วนแรงงานเริ่มมีการเข้า มาของแรงงานชาวขมุมากขึ้น ช่วงนี้เช่นกันที่ก่อให้เกิดลักษณะการรับเหมางานของคนท้องถิ่น ที่ เรียกว่า “ลูกช่วง” ซึ่งได้สะสมทุนจนกลายเป็นนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ในเวลาต่อมา

การสนับสนุนของรัฐบาลที่จะส่งเสริมและสนับสนุนคนท้องถิ่นในการดำเนินกิจการต่างๆใน ท้องถิ่นเอง ประกอบกับการสิ้นสุดสัญญาเช่าสำนักงานของบริษัทอีสต์เอเชียติก (บริษัทต่างชาติ สุดท้ายในเมืองแพร์)และการประกาศของรัฐบาลที่จะไม่ต่อสัญญาในการขอสัมปทานของบริษัท

ดังกล่าวที่จะสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2482 ทำให้ “ลูกช่วง” ของบริษัทต่างชาติที่สร้างฐานะจนเป็นนายทุนท้องถิ่น ประกอบกับการเกิดขึ้นขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และการจัดตั้งบริษัทป่าไม้ประจำจังหวัดแพร่ ได้ก่อให้เกิดนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่จำนวนมาก ในส่วนของแรงงานที่สำคัญในช่วงนายทุนท้องถิ่น นอกจากแรงงานขมุแล้ว คนท้องถิ่นทั้งที่เป็นเครือญาติและคนที่อาศัยใกล้ป่าที่มีการขออนุญาตทำสัมปทานเป็นสำคัญ

การที่นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ได้ขออนุญาตดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้เอง หรือเป็นลูกช่วงที่สำคัญให้กับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ซึ่งในขณะนั้นมีนายทุนท้องถิ่นจำนวนมากขึ้นได้ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวในสังคมป่าไม้ อันเป็นสังคมชั่วคราวในการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ แต่ขณะเดียวกัน เรื่องราวทางสังคมป่าไม้ดังกล่าวกลับสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ได้อีกทางหนึ่ง

สังคมป่าไม้ที่มีนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่เป็นผู้ดูแลจัดการ ได้ให้ภาพและข้อมูลเกี่ยวกับแรงงานที่เข้ามาดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ กล่าวคือ แรงงานคนในช่วง พ.ศ. 2479-2504 ยังคงนิยมในแรงงานชาวขมุเหมือนเมื่อครั้งอดีตที่ผ่านมา แต่มีการเข้ามาของแรงงานคนท้องถิ่นเมืองแพร่มากขึ้น ซึ่งแรงงานคนท้องถิ่นเมืองแพร่ในช่วงดังกล่าวมีอยู่สองกลุ่มคือ กลุ่มแรกเป็นพวกลูกหลานนายทุนท้องถิ่น ที่เข้ามาช่วยเหลือ ควบคุมดูแลการดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ในป่าไม้ของนายทุนท้องถิ่น และกลุ่มที่สองจะเป็นแรงงานคนท้องถิ่นที่อาศัยใกล้เขตป่าที่นายทุนท้องถิ่นต้องเข้าไปสัมปทาน ซึ่งส่วนใหญ่แรงงานกลุ่มหลังนี้จะเข้ามารับจ้างเป็นรายเดือน ในส่วนของแรงงานสตรี ช้าง วัวและควายยังเป็นแรงงานที่สำคัญอยู่เช่นเดิม ถึงแม้ว่าในขณะนั้นจะมีการใช้รถขนส่งจากป่าไม้ไปสู่แหล่งรวมไม้บ้างแล้วก็ตาม เพราะขั้นตอนของการทำไม้บางขั้นตอนแรงงานของทั้งช้าง วัวและควายยังคงจำเป็น ช้างจะชักลากไม้จากที่สูงลงมาใกล้แหล่งน้ำหรือที่รวมหมอนไม้ รวมถึงทำการรัดซุงที่ติดแก่งตามลำน้ำ ในขณะที่วัวและควายจะช่วยขนลากไม้ในพื้นที่ราบในระยะทางที่ไกล

เรื่องราวในสังคมป่าไม้นอกจากเรื่องของแรงงานและการทำไม้แล้ว ชีวิตในสังคมป่าไม้ของผู้คนและแรงงาน ยังส่งผลต่อเรื่องราวทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่อีกด้วย ซึ่งชีวิตในสังคมป่าไม้ของแรงงาน ล้วนแต่เป็นเรื่องที่อยู่ในการควบคุม ดูแลและจัดการของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของที่พักอาศัย อาหารการกิน ชีวิตประจำวัน การเจ็บป่วย และความเชื่อ ไม่เพียงเท่านั้นการปฏิสัมพันธ์ทั้งกับแรงงานในสังคมป่าไม้ด้วยกันแล้ว ผู้คนแรงงานที่ดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ยังคงปฏิสัมพันธ์กับสังคมเมืองแพร่ทั้งในระดับหมู่บ้านใกล้เคียง และในตัวอำเภอเมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางของเมืองแพร่อีกด้วย

การที่นายทุนท้องถิ่นเมืองแพร่เป็นผู้ดูแลจัดการป่าไม้ในเมืองแพร่ ซึ่งมีอยู่ทั่วทุกอำเภอ ชีวิตของผู้คนแรงงานในป่าไม้ก็ดี ฐานะทางการเงินที่มั่นคงของนายทุนท้องถิ่นก็ดี จำนวนนายทุนท้องถิ่น

เมืองแพร์ที่ขอทำสัมปทานจำนวนมากก็ดี ล้วนแต่ทำให้เมืองแพร์มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2479-2504 อย่างมากมาย

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร์ เกิดจากนายทุนทำไม้ท้องถิ่นเกิดการสะสมทุนมากขึ้นจึงมีการขยายฐานทางเศรษฐกิจจากอุตสาหกรรมป่าไม้ไปทำกิจการอื่น ๆ ที่มีเงินทุนจากอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นฐาน ไม่ว่าจะเป็นโรงเลื่อยที่ต่อยอดจากการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้โดยตรง นอกจากนี้การทำโรงบ่มใบยาสูบของนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ที่ขยายมา ทำให้เศรษฐกิจของเมืองแพร์มีการขยายตัวและเติบโตยิ่งขึ้น การเงินการธนาคารจึงเป็นผลพวงหนึ่งที่เกิดขึ้นมาเพื่อรองรับการเติบโตของเศรษฐกิจเมืองแพร์ที่ต่อยอดมาจากการเกิดโรงบ่มใบยาสูบ ไม่เพียงเท่านั้น ตลาด ย่านการค้า และโรงแรม ยังเกิดขึ้นและกระจายตัวอย่างมากในเขตเมืองแพร์ช่วง พ.ศ. 2479-2504 อีกด้วย

เมื่อเศรษฐกิจมีการพัฒนาและกระจายรายได้สู่คนท้องถิ่นเมืองแพร์มากขึ้น ร้านค้า อาคารพาณิชย์ต่างๆจึงนำเงินที่ขายสินค้าได้มาพัฒนาอาคารบ้านเรือนให้มีสภาพที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันอุตสาหกรรมป่าไม้ยังนำมาซึ่งการขยายการคมนาคมขนส่งที่หลากหลายมากขึ้น นอกจากนี้จะมีการขยายถนนแล้ว การเกิดขึ้นของรถคอกหมู ยังเป็นการขยายระบบขนส่ง ซึ่งเป็นความเจริญทางการคมนาคมอีกทางหนึ่งด้วย ส่วนการคมนาคมทางอากาศ มีเพียงนายทุนท้องถิ่นที่มีกำลังทรัพย์มากเท่านั้น ที่จะใช้บริการคมนาคมทางอากาศได้ และแล้วเมื่อคนท้องถิ่นเมืองแพร์มีกำลังในการซื้อขายมากขึ้น เศรษฐกิจมีการกระจายไปสู่กลุ่มคนแทบทุกกลุ่ม ประกอบกับรัฐบาลให้การสนับสนุนใช้ไม้สร้างบ้านเรือน ประกอบกับร้านต่างๆทำการปรับปรุงอาคารร้านค้าให้ดูดี สภาพทางกายภาพของเมืองแพร์จึงมีการปรับเปลี่ยนไปตามลำดับ จึงกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมป่าไม้โดยนายทุนท้องถิ่นเมืองแพร์ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองแพร์อย่างยิ่งยวด

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเมืองแพร์อุตสาหกรรมป่าไม้ได้ช่วยเป็นฐานให้มีการปรับเปลี่ยนไปอย่างรอบด้าน ทั้ง การศึกษา วิถีชีวิต ทัศนคติ ความเชื่อต่างๆ ตลอดจนความสัมพันธ์ของผู้คนในเมืองแพร์อีกด้วย

ด้านการศึกษา อุตสาหกรรมป่าไม้เป็นเพียงจุดแรกเริ่มที่ทำให้รัฐบาลเกิดความสนใจในการตั้งโรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร์ และด้วยสภาพของเมืองแพร์ที่มีการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้กันอย่างมากมายทำให้เมื่อรัฐบาลสนับสนุนให้เกิดโรงเรียนอาชีวะขึ้น การเรียนการสอนการช่างไม้จึงถูกนำมาเลือกใช้ อีกทั้งการขยายตัวทางการศึกษายังเกี่ยวพันถึงตัวนายทุนท้องถิ่น ในแง่ของผู้สนับสนุนและให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนผู้เป็นลูกหลานคนเมืองแพร์ที่ยากจนและขาดแคลนทุนทรัพย์ให้ได้มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน สิ่งที่สนับสนุนเหล่านี้เป็นการช่วยขยายการศึกษาของสังคมเมืองแพร์ด้วยประการหนึ่ง

ด้านวิถีชีวิต ทัศนคติ ความคิดและความเชื่อ อุตสาหกรรมป่าไม้ อีกเช่นกันที่ทำให้วิถีชีวิตและทัศนคติของคนเมืองแพร่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ในเรื่องของวิถีชีวิต อุตสาหกรรมป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนฐานของทุนนิยม ทำให้คนเมืองแพร่มีทัศนคติที่ต้องการอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ ซึ่งการเข้าเรียนเป็นนักเรียนโรงเรียนป่าไม้คือหนึ่งในทางออกของความตึงเครียดดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันการมีทัศนคติเกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง และการแต่งงาน นอกจากพื้นฐานในเรื่องความรักแล้ว ฐานะทางสังคมเป็นอีกเหตุผลที่คนเมืองแพร่นิยมแต่งงานกับผู้มีฐานะ เช่นพ่อเลี้ยงปางไม้ หรือนักเรียนป่าไม้ เป็นต้น

ความคิดและความเชื่อของคนเมืองแพร่ที่มีต่อป่าไม้ได้เปลี่ยนแปลงไป จากแต่เดิมที่ผู้คนรักและเคารพต่อผืนป่าไม่กล้าเข้าไปทำกินในเขตป่า จะทำกินเพียงหาของป่า กระทั่งมีการทำป่าไม้โดยวิธีการและเทคโนโลยีที่ทันสมัยของบริษัทต่างชาติ เรื่องมาถึงยุคนายทุนท้องถิ่น ทำให้ทัศนคติเกี่ยวกับป่าที่เคยกราบไหว้เปลี่ยนแปลงไป ขณะเดียวกันก็ได้มีความพยายามที่จะทำการตัดไม้อย่างถูกวิธีเพื่อเป็นการอนุรักษ์ผืนป่าด้วย แต่เมื่อมีกฎหมายคุ้มครองป่าหรือมอปป่าไม้สักให้อยู่ในความรับผิดชอบและจัดการขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ประกอบกับความตึงเครียดไม้สักมีมากขึ้นเป็นเท่าตัว การลักลอบตัดไม้เถื่อนจึงเกิดขึ้นจำนวนมากในช่วงเวลาดังกล่าว

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคมเมืองแพร่ จะเกิดรูปแบบของระบบอุปถัมภ์ภายในเครือญาติ และเพื่อนพ้อง ที่มาจากการดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้ คือ มีการช่วยเหลือพวกพ้อง ญาติพี่น้องของตนเองให้ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบอุตสาหกรรมป่าไม้ นอกจากนี้อุตสาหกรรมป่าไม้ ยังทำให้นายทุนท้องถิ่นมีฐานะอำนาจ ในการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มและเครือข่ายต่างๆในเมืองแพร่ จนเกิดเป็นความเข้มแข็งของกลุ่มตนและนำไปสู่การดำเนินธุรกิจหรือกิจกรรมในรูปแบบอื่นๆ ทั้ง การลงสมัครผู้แทนราษฎร และการลงเล่นการเมืองท้องถิ่น และการรวมกลุ่มอาชีพทำหัตถกรรมไม้แปรรูป เป็นต้น

กล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมป่าไม้ ในสมัยที่นายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ ถือเป็นปัจจัยเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรอบด้าน การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองแพร่ โดยศึกษาจากการเกิดอุตสาหกรรมป่าไม้ ช่วง พ.ศ. 2479-2504 อันเป็นช่วงที่เมืองแพร่มีการเติบโตของนายทุนท้องถิ่นที่มาจากอุตสาหกรรมป่าไม้ ถือเป็นส่วนหนึ่งในการอธิบายวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงเมืองแพร่ ซึ่งอุตสาหกรรมป่าไม้ในช่วงดังกล่าว เป็นฐานหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้นายทุนท้องถิ่นทำการต่อยอดกิจการทางธุรกิจประเภทอื่นๆ ที่ทำให้เมืองแพร่มีขยายตัวทางเศรษฐกิจ เช่น กิจการโรงบ่มใบยาสูบ และนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวทางด้านสังคมของเมืองแพร่ก่อนประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504

รายการอ้างอิง

เอกสารหอจดหมายเหตุ (หจช.)

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, มร.5 ม/41/1 รายงานพระองค์เพ็ญ เสด็จตรวจการป่าไม้ (ร.ศ. 122)
 _____, มร.5 ม/41/1: ปีที่ 6 จัดการเรื่องป่าไม้เมืองแพร่และเมืองน่านที่เจ้านครน่านแลพระ
 ยาแพร่ได้ถวายไว้แต่ก่อน.
- _____, มร.5 ม/41/1: ปีที่ 4 คิดจะจัดการป่าไม้ให้เป็นหลวง แลจัดการป่าไม้ต่างๆด้วย (15
 พ.ค. 112-7 ธ.ค. 115)
- _____, มร.5 ม/42/1 รายงานจดหมายในหน้าที่เรื่องเกี่ยวกับป่าไม้ทางฝ่ายเหนือ
 _____, มร.5.ม/42/1: ปีที่ 19 จัดการแก้ไขเรื่องสัญญาป่าไม้ที่ขัดข้องกับบริษัทต่างๆ และ
 เจ้านายเมืองลาวเรียกเงินแก่บริษัท (12 เม.ย.-15 ก.พ. 119)
- _____, มร.5.ม/42/1: ปีที่ 27 มิสเตอร์ เอช.สะเลต รายงานเรื่องกรมป่าไม้ (26 มิ.ย.-3 ธ.ค.
 115)
- _____, มร.5 ม/42/2: ปีที่ 1 การขอทำป่าไม้ต่างๆ (24 เม.ย.108-2 ก.ย.111)
- _____, มร.5 ม/43 ป่าไม้เมืองแพร่เมืองน่านที่ยังไม่ได้เปิดรับเช่าเหมือนเชียงใหม่ และเจ้าบุญ
 วาทย์วงษ์มานิต ทำป่าไม้แม่ต้า เมืองลอง แขวงเมืองลำปาง (10 ส.ค. 124-12 ก.พ. 127)
- _____, มร.5 ม/43: ปีที่ 54 ป่าไม้เมืองแพร่เมืองน่านไม่ได้เปิดรับเช่าเหมือนเชียงใหม่ เห็น
 ควรให้พระพรหมสุรินทร์ขึ้นไปชี้แจงการป่าไม้นี้ แก่เจ้านครน่านและพระยาแพร่ (13 ต.ค.
 115-8 มี.ค. 115)
- _____, มร.5 ม/43: ปีที่ 55 เจ้ารัตนมณีศรีแว่นทิพย์ ขอซื้อไม้ที่กลันตันในป่าไม้แม่พวกสวน
 หลวง แม่แย้ม เมืองแพร่ (13 ธ.ค. 125-31 มี.ค. 128)
- _____, มร.5 ม/43: ปีที่ 56 ขออนุญาตประทับตราตราตีไฟในสัญญาป่าไม้มณฑลพายัพทั้ง 13
 ตำบล (15-19 ก.พ. 117)
- _____, มร.5 ม/43: ปีที่ 66 ให้นายน้อยหลง เช่าทำป่าแม่ต้า เมืองนครลำปาง (18 ต.ค.
 114-8 พ.ย. 114)
- _____, มร.5 ม/43: ปีที่ 77 บาลูชีป่าไม้ที่มีผู้รับเช่าทำตำบลต่างๆ (21 ม.ค. 121-31
 มกราคม 121)
- _____, มร.5 ม/43: ปีที่ 95 นายร้อยชางชู บังคับอังกฤษ พระยาแพร่ พระยาอุปราชาว่าไม่ให้
 ทำป่าไม้ต้องการตามสัญญา (ร.ศ. 107)
- _____, มร.5 ม/64: ปีที่ 173 จัดราชการเมืองแพร่ (2 มิ.ย. ร.ศ. 119- 27 ก.ค. 125)

- _____, มร.5 ม.2.12ก/59 ใบบอกเมืองแพร์
- _____, มร.5 ม.2.12ก/95 สารตราถึงเมืองแพร์
- _____, มร.5 ม/29/2 รายงานตรวจราชการเมืองแพร์
- _____, มท.0201.1.1/ กล่อง 8 นายเลิศ หงร้อน กับพวกขอผ่อนผันเสียภาษีป่าไม้
- _____, มท.0201.2.1.43/ กล่อง 7: ปีที่ 109 จังหวัดแพร์จัดงานปีใหม่และฤดูหนาว (2496)
- _____, มท.0201.2.1.54/ กล่อง 1: ปีที่ 38 การตั้งบริษัทจังหวัดแพร์-น่าน
- _____, มท 0201.2.140/75 แต่งตั้งคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดไม้
และทำลายป่า (2502)
- _____, ม-สบ 2/3 : ปีที่ 2 บันทึกเรื่องป่าไม้เมืองต้าและป่าไม้เมืองลอง กับเรื่องป่าไม้แม่สลิด
(13 สิงหาคม 2452- 12 มิถุนายน 2469)
- _____, ม-สบ.2/3: ปีที่ 3 ป่าไม้แม่ต้าและเมืองลอง กับสัญญาซื้อขายไม้ต่างๆ พร้อมทั้ง
หลักฐานที่ประกอบการแต่งบัญชีทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ 7 (11 ส.ค. 2453-27 มิ.ย. 2469)
- _____, ม-สบ.2/3: ปีที่ 9 บันทึกเรื่องป่าไม้เมืองต้าและเมืองลอง (29 พ.ค. 2470)
- _____, ม.สบ 2/38 กล่อง 16 เสนอบดีกระทรวงเกษตรราธิการเรียนพระราชบัญญัติถึงการที่
แบ่งเงินค่าภาคหลวงในการทำป่าไม้ ค่าขนส่ง ค่าต่อไม้และค่าภาษี
- _____, กส.17 กรมป่าไม้
- _____, กส.17.1-23/กล่อง 1: ปีที่ 17 อนุญาตทำสัญญากับบริษัทอีสเอเชียติก แขวงจังหวัด
แพร์
- _____, มร.6 กษ/1: ปีที่ 21 ตั้งพระยาตรุพันธ์พิทักษ์เป็นอธิบดีกรมป่าไม้ (21 มีนาคม
2466-29 เมษายน 2467)
- _____, ม-ร.7 กษ/7 เจ้าพระยาพิชัยญาติ เรียนพระราชบัญญัติ เรื่องจะเปิดป่า อนุญาตให้ทำ
ป่าไม้แม่อด แม่เพียน ซึ่งมีเรื่องเก่าเกี่ยวกับบริษัทบอมเบเบอร์มา เรื่องหลักการอนุญาตให้ทำ
ป่าไม้โดยวิธีประมูล (3 ธ.ค. 2464-14 ม.ค. 2475)
- _____, สร.0201.2/5 อุทกภัย พ.ศ. 2482
- _____, สร.0201.2/15 น้ำท่วมภาคเหนือ พ.ศ. 2495
- _____, สร.0201.12/35 บริษัทไม้ไทยจำกัด (พ.ศ. 2485-2489)
- _____, สร.0201.14.1/13 ตั้งโรงเรียนป่าไม้
- _____, สร.0201.22.2.8/1 เสนอบันทึกเรื่องการจัดตั้งโรงเรียน
- _____, (2) สร.0201.58/13 ลดราคาไม้ให้ราษฎรซื้อปลูกสร้างบ้านเรือนและช่วยเหลือในการ
ตัดฟันไม้ไปปลูกสร้างบ้านเรือน
- _____, (2) สร.0201.58/19 โครงการขายไม้สำหรับปลูกสร้าง (23 เม.ย. 2486-25 ก.ค.2487)

_____, (2) สร.0201.58/37 ด.ป.ส. เสนอกิจการต่างๆเกี่ยวกับป่าไม้และเรื่องไม้ต่างๆ (รายรวม) (18 เม.ย.2495-17 ธ.ค.2496)

_____, (2) สร.0201.68.4/8 การรักษาสนามบินพาณิชย์และสนามกีฬาประจำจังหวัด (ในสถานะสงคราม) 27-30 ต.ค. 2484

_____, (3) สร.0201.42/1 การส่งเสริมให้ราษฎรนิยมการทำสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ (29ก.ย. 2479- 21 พ.ย.2496)

_____, (3) สร.0201.42/13 การส่งเสริมการปลูกผักและเลี้ยงสัตว์ที่เป็นอาหาร (6 ต.ค.2484-31 ธ.ค. 2484)

_____, คค 0202.2.10.2/1 การพัฒนาภาคเหนือ พ.ศ. 2504-2505

_____, มท.0201/888 ขอให้หน่วยราชการ องค์การและบริษัทของรัฐบาล ซื้อไม้ยางแปรรูป และไม้อัดแปรรูป จากโรงเลื่อยขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (พ.ศ. 2502)

หนังสือ

กรมป่าไม้. ตำนานโรงเรียนป่าไม้. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, ม.ป.ป.

_____. รายงานของ มร.เอช.เสลด เรื่องการป่าไม้ของประเทศไทย (สมัยก่อนตั้งกรมป่าไม้) ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2439). กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, ม.ป.ป.

_____. ที่ระลึกครบรอบ 84 ปี ของการสถาปนากรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 18 กันยายน 2523. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2523.

กรรณิการ์ พรหมเสาร์. ลมหายใจของล้านนา. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเพื่อเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, 2535.

จิระนันท์ พิตปรีชา. ลูกผู้ชายชื่อนายหลุยส์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เอ.เอ็น การพิมพ์, 2542.

เจริญ ต้นมหาพราน. 3 เจ้าสัวป่าไม้. กรุงเทพฯ: ปราชญ์, 2554.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. พ่อค้าเรือหางแมลงป่อง นายฮ้อยหลวงลุ่มแม่น้ำปิง (พ.ศ. 1839-2504). พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2549.

_____. พ่อค้าวัวต่าง: ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2503). พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2546.

ณรงค์ จันทร์รางกูร. ชาวเมืองแพร่ผู้ปิดทองหลังพระ. แพร่: พี.วาทีน พรินต์ติ้ง, 2551.

ดำรง ทายานิน (เขียน), ปราณี วงษ์เทศ (แปล). เกิดเป็นกำมู. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.

ตฤตถ์ นพคุณ. ป่าไม้ไทย: บทสรุปของอำนาจและผลประโยชน์. กรุงเทพฯ: เอ.อาร์. บีซิเนส เพรส, 2544.

- นิติพงศ์ สำราญคง. คำลือ(รวมเรื่องสั้น). เชียงใหม่: บรูคามิน, 2554.
- นิวัติ เรืองพานิช. ป่าและการป่าไม้ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, 2548.
- ทัศนทรง ชมภูมิ่ง. สภาพบุรุษภูธร. กรุงเทพฯ: บารมีการพิมพ์, 2528.
- เทิด สุปรีชากร. วนศาสตร์ทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2521.
- เทียม คมกฤส. การป่าไม้ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท บพิธ จำกัด, 2516.
- ประมุข เพชรสว่าง. ป่าไม้กับที่ดินทำกิน : ข้อเท็จจริง ปัญหา และข้อเสนอแนะ. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2534.
- พรณี บัวเล็ก. ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482: บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม. กรุงเทพฯ: พันธกิจ, 2545.
- พระครูวิจิตรพิพัฒนาภรณ์ (มนตรี ธรรมเมธี). เล่าเรื่องเมืองแพร่ในอดีต. ลำปาง: จิวพัฒนาการพิมพ์ ลำปาง, 2548.
- ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น และภูเดช แสนสา. หมุดหมายประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ตะวันออก, 2556.
- เมธ รัตนประสิทธิ์. อัตตชีวประวัติของนายเมธ รัตนประสิทธิ์ (หลวงวิลาสวันวิท) เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของการป่าไม้. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2510.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และวัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ. นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2551.
- ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMO-SPAFA), ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่, และข่ายลูกหลานเมืองแพร่. ผอบ้านหันเมือง. กรุงเทพฯ: Graphic pools, 2554.
- สมภพ มานะรังสรรค์. การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย (พ.ศ. 2488-ปัจจุบัน). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524.
- สมาคมศิษย์เก่าพิริยาลัย จังหวัดแพร่. เจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์ บิดาแห่งพิริยาลัย.แพร่: แพร่การพิมพ์, 2546.
- สถิ ไชยเพ็ชร. ประวัติและผลงานกรมป่าไม้ครบรอบ 84 ปี พ.ศ. 2439-2523. กรุงเทพฯ: วรวิจิตรการพิมพ์, 2523.
- สร้อยดี อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544.
- สายัณห์ ชำมหนึ่ง. แม่น้ำยม ป่าสักทอง วิถีชีวิตของคนสะเอียบ. กรุงเทพฯ: วนิดา เพรส, 2549.
- สุริยา วีรวงศ์. วิถีชีวิตกับการพึ่งพิงป่า. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

เสนห์ จามริก และยศ สันติสมบัติ. ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝน เขต
ร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา,
2536.

เสรี ชมภูมิ่ง. น้องเคยเห็นช้างรีเปลา. กรุงเทพฯ: พี.วาทีน พรินตติ้ง, 2551.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ 2550.แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2550.

อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธ์. ระบบอุปถัมภ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2545.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและการพัฒนาทางการเมืองใน
ภาคเหนือของไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534.

อาวุธ อินทวิวัฒน์. นครแพร่. พระนคร: อักษรนิติ บางขุนพรหม, 2491.

อำนาจ คอวานิช. การทำไม้. กรุงเทพฯ: ภาควิชาวิศวกรรมป่าไม้ คณะวนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2524.

ฮอลล์, ดี.จี.อี. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522.

วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท และสารนิพนธ์

ชмы โฉม สุนทรสวัสดิ์. “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย
ตั้งแต่ พ.ศ. 2439-2475”. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ
อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

ชัยพงษ์ สำเนียง. “พลวัตการสร้างและการรับรู้ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ พ.ศ.2445-2549”.
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

ชัยวัฒน์ ศุภติลลักษ์ณ์. “พ่อค้ากับพัฒนาการทางเศรษฐกิจ: ลำปาง พ.ศ.2459-2502”.
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
, 2541.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475”
ปริญญาโทปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523.

- ปลายอ้อ ชนะนนท์. “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- มรกต อารียะ. “การค้าไม้สักในดินแดนล้านนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411-2453”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2535.
- วรรณชลิย์ บุญมี. “ความสัมพันธ์กับอังกฤษในบางลักษณะสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: การป่าไม้และการเหมืองแร่”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520.
- วันวิสาข์ มหิตธิหาญ. “การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบของเมืองแพร่”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- ไศลรัตน์ ดลอารมณ. “พัฒนาการของการทำป่าไม้สักในประเทศไทย พ.ศ. 2439-2503”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.
- สนั่น รัตนโสภา. “วิวัฒนาการบริษัทต่างชาติในประเทศไทย”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- สมศักดิ์ ลือชา. “ความสำคัญของแพร่และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529.
- แสงแข ชมภูมิ่ง. “การป่าไม้เมืองแพร่”. สารนิพนธ์รัฐศาสตรบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

หนังสืองานศพ

- ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายตรี กกกำแหง ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร 16 ธันวาคม 2516. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพ นายผจญ ผาทอง 19 ธันวาคม 2554. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- “บันทึกความทรงจำ อาจารย์รัตน์ พนมขวัญ,” ใน หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายรัตน์ พนมขวัญ ป.ม. เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2546. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

“ประวัติกรมป่าไม้,” ใน ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาตรณพิทักษ์ ณ เมรุวัดธาตุทอง
วันที่ 30 ธันวาคม 2511. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

“รวมข้อเขียนของพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์,” ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิง
แม่ัน สุนทรเทพกิจจารักษ์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร วันที่ 20 พฤษภาคม
2525. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

หนังสืองานศพพ่อเลี้ยงพัฒนา ผาทอง. แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์, 2542.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ เป็นกรณีพิเศษ นางกอบแก้ว ชมภูมิ่ง ณ ฌาปนสถานประตุมาร
จังหวัดแพร่ วันที่ 22 มีนาคม 2546. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายสานิต ไชยเจริญ ณ ฌาปนสถานป่าช้าจีน ตำบลนาจักร อ.
เมืองแพร่ จ.แพร่ วันอาทิตย์ที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2540. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ (เป็นกรณีพิเศษ) คุณแม่ยุพาพร กันกา ณ ฌาปนสถานประตุมาร อ.
เมืองแพร่ จ.แพร่ วันเสาร์ที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2550. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ (เป็นกรณีพิเศษ) พ่อสานิต ศุภศิริ ณ ฌาปนสถานบ้านป่าแดง ต.
ป่าแดง อ.เมืองแพร่ จ.แพร่ วันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2545. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงบัวเขียว รังคศิริ ณ ฌาปนสถานประตุมาร ต.ในเวียง อ.
เมืองแพร่ จ.แพร่ วันเสาร์ที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2532. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

วารสาร

กฤต สามะพุทธิ. “โรงเรียนป่าไม้แห่งออสเตรเลีย”. วนสาร ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 (2493), หน้า 4-9.

ชำนาญวนกิจ, หลวง. “อุทกภัย (จากวนสาร ปีที่ 2 ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2480)”. วนสาร ปีที่ 54 ฉบับ
พิเศษครบรอบ 100 ปี กรมป่าไม้ (2539), หน้า 94-99.

เต็ม สมิตินันท์. “การป่าไม้สหรัฐอเมริกา”. วนสาร ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (2495), หน้า 59-63.

ประกอบวนกิจ, หลวง. “การลักลอบตัดไม้สักในป่า”. วนสาร ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (2495), หน้า 41-
45.

แผนกสถิติ กรมป่าไม้. “ตลาดไม้สักใน พ.ศ. 2497”. วนสาร ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 (2498), หน้า 55-60.

_____. “ไม้ที่นำร่องผ่านด่านป่าไม้ปากน้ำโพในฤดูน้ำ พ.ศ. 2497”. วนสาร ปีที่ 13 ฉบับที่ 1
(2498), หน้า 105-109.

“ภาพชุดแสดงกิจการป่าไม้”. วนสาร ปีที่ 13 ฉบับที่ 4 (2498), หน้า 115-119.

สมชัย เบญจชัย. “ไม้ฉำฉา การแกะสลักและเครื่องเรือน”. วนสาร ปีที่ 51 ฉบับที่ 1 (2536), หน้า
64-69.

อำนาจ คอวาณิช. “ช่างไทย”. วนสาร ปีที่ 52 ฉบับที่ 1 (2537), หน้า 31-45.

อิจิโร คาซึกิ. “รถไฟกับการรวมตัวทางเศรษฐกิจของไทยในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2,” วารสาร
สมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 69 (2550), หน้า 1-45

หนังสือพิมพ์

“กำหนดนโยบายของประเทศใหม่ 2 ข้อ”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 14 (4 เมษายน 2496), หน้า 5.

“ชาวบ้านป็นสร้างสะพานไม้ 4 แห่ง ในเส้นทางตามหมู่บ้านต่างๆ จนถึง อ.เมืองแพร่”. คนเมือง ปีที่ 2 ฉบับที่ 23 (18 พฤษภาคม 2497), หน้า 4.

“คณะเทศมนตรีเมืองแพร่”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 30 (12 กรกฎาคม 2496), หน้า 19.

“จับผู้ทำผิดกฎหมายที่แพร่วันเดียว 9 ราย”. คนเมือง ปีที่ 2 ฉบับที่ 11 (6 มีนาคม 2497), หน้า 2.

“ท่านอธิบดีกรมป่าไม้”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 31 (19 กรกฎาคม 2496), หน้า 19.

“หลายแหล่งผลิตไม้เถื่อนเมืองแพร่ เจ้าหน้าที่จับได้ขณะกำลังเลื่อย”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 47 (30 ตุลาคม 2496), หน้า 4.

“ประวัติศาสตร์จากภาพ (ลากซุงโดยควาย ถ่ายภาพโดย ทานาคา ประมาณ ปี พ.ศ. 2455)”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 21 (18 พฤษภาคม 2496), หน้า 10.

“เปิดโรงเรียนมัธยมสามัญที่สูงเม่น-เกาะคา ใน”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 23 (30 พฤษภาคม 2496), หน้า 4.

“ป่าไม้ขายไม้สักให้ราษฎรปลูกบ้าน”. คนเมือง ปีที่ 2 ฉบับที่ 22 (12 พฤษภาคม 2497), หน้า 3.

“ป่าไม้เขตเชียงใหม่จะตั้งโรงเลื่อย ขายไม้ราคาถูกลงดีตลาดราคาไม้เถื่อน”. คนเมือง ปีที่ 2 ฉบับที่ 23 (18 พฤษภาคม 2497), หน้า 1, 11.

“ไม้ป่าแม่ทรายคำ ขายให้องค์การป่าไม้”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 40 (12 กันยายน 2496), หน้า 5.

“ราษฎรร่วมสร้างสะพาน จัดงานฉลองครีกครั้น”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 9 (26 กุมภาพันธ์ 2496), หน้า 4.

“ล้างป่าช้าเงินจังหวัดแพร่”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 14 (4 เมษายน 2496), หน้า 7.

“ส่งฝูงบินประจำแพร่”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 26 (18 มิถุนายน 2496), หน้า 1.

“ส่งเสริมการเลี้ยงสุกร”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 31 (18 กรกฎาคม 2496), หน้า 6.

“สถิติคดีลักตัดไม้ที่ลำปางกำลังสูง ผกก.ว่าคนเล็กค้าฝิ่นมาค้าไม้เถื่อน”. คนเมือง ปีที่ 2 ฉบับที่ 24 (24 พฤษภาคม 2497), หน้า 2.

“สร้างที่ว่าการอำเภอสูงเม่นใหม่ ขอความร่วมมือจากประชาชน-ครูพระชาบาล”. คนเมือง ปีที่ 2 ฉบับที่ 6 (6 กุมภาพันธ์ 2497), หน้า 1-2.

“ห้ามข้าราชการและครอบครัวค้าไม้”. คนเมือง สัปดาห์ที่ 14 (4 เมษายน 2496), หน้า 5.

เอกสารกรมป่าไม้

- กรมป่าไม้. รายงานประจำปี แสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2495. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2495.
- _____. รายงานประจำปี แสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2496. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2496.
- _____. รายงานประจำปี แสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2497. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2497.
- _____. รายงานประจำปี แสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2498. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2498.
- _____. รายงานประจำปี แสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2499. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2499.
- _____. รายงานประจำปี แสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2500. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2500.
- _____. รายงานประจำปี แสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2501. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2501.
- _____. รายงานประจำปี แสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2502. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2502.
- _____. รายงานประจำปี แสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2503. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2503.
- _____. รายงานประจำปี แสดงกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2504. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2504.

Books

- Graham, W.A. Siam: A Handbook of Practical, Commercial and Political Information. London: Alexander Moring Limited, 1912.
- Usher, Ann Danaiya. Thai forestry: a critical history. Chiang Mai: Silkworm Books, 2009.
- Wood, William Alfred Rae. An English Consul in SIAM: A Memoir 1896-1932. London: Kegan Paul, 2003.
- Wood, William Alfred Rae. Consul in Paradise: Sixty-nine years in Siam. London: Souvenir Press, 1965.

Articles

- Barton, Gregory A. and Bennett, Brett M. “Forestry as Foreign Policy: Anglo-Siamese Relation and the Origins of Britain’s Informal Empire in the Teak Forests of Northern Siam, 1883-1925”. Itinerario. XXXIV (2) (2010): 65-67.

สัมภาษณ์

- กาญจนา ชัยวันณคูปต์. สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2554.
- คำ คำวงศ์วาน. สัมภาษณ์ 2555, 21 มิถุนายน 2555; 16 สิงหาคม 2555.
- จิรวัดน์ เรือนดาว. สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2555.
- จิรวิทย์ เทพพรชัย. สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2555.
- ชด สุนทรพิพัฒน์กุล. สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2556
- โชคชัย พนมขวัญ. สัมภาษณ์, 8 พฤศจิกายน 2554.
- ตอน แสนสา. สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2556.
- บุญยิ่ง กันธิยะ. สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2554.
- บุญส่ง วงศ์วาน. สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2554.
- ประทีป เมืองแก่น. สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2554
- ประพิน ทุงสี. สัมภาษณ์, 8 พฤศจิกายน 2554.
- พนม วิชาวุฒิพงศ์. สัมภาษณ์, 8 พฤศจิกายน 2444.
- พิมลา ผรณเกียรติ. สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2554.
- พานทอง วงศ์วาน. สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2554.
- พัชรภรณ์ พันธุ์รัตน์ธาดา. สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2554.
- ริน อินจ้อ. สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2556.
- วุฒิไกร ผาทอง. สัมภาษณ์, 22 มิถุนายน 2555.
- ศตวรรษ ชัยศิริวัฒนากุล. สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2556.
- สนิท บุญพิทักษ์. สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2553.
- เสรี ชมภูมิ่ง. สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2554; 7 มิถุนายน 2554; 13 มิถุนายน 2554; 15 มิถุนายน 2554; 16 สิงหาคม 2554; 30 ธันวาคม 2555; 27 ธันวาคม 2556.
- โสภณ จาเลิศ. สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2554.
- อนงค์ แก่นหอม. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555
- อัมพร เวียงชัย. สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2555.
- อุทัย สำราญคง. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2555; 23 มิถุนายน 2555; 24 มิถุนายน 2555.

เอกสารอื่น ๆ

โรงเรียนพิริยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดแพร่. จดหมายเหตุรายวัน. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

เสรี ชมภูมิ่ง. ทำเนียบตระกูลชมภูมิ่ง สายที่ 8 นายปิ่น ชมภูมิ่ง. (ม.ป.ท), 2546. (เอกสารอัดสำเนา)

สุนันท์ธนา แสนประเสริฐ และคณะ. โครงการวิจัยข้อมูลชุมชนเครือข่ายพิพิธภัณฑ์มีชีวิตบ้านวงศ์บุรี จังหวัดแพร่. (ม.ป.ท), 2550. (เอกสารอัดสำเนา)

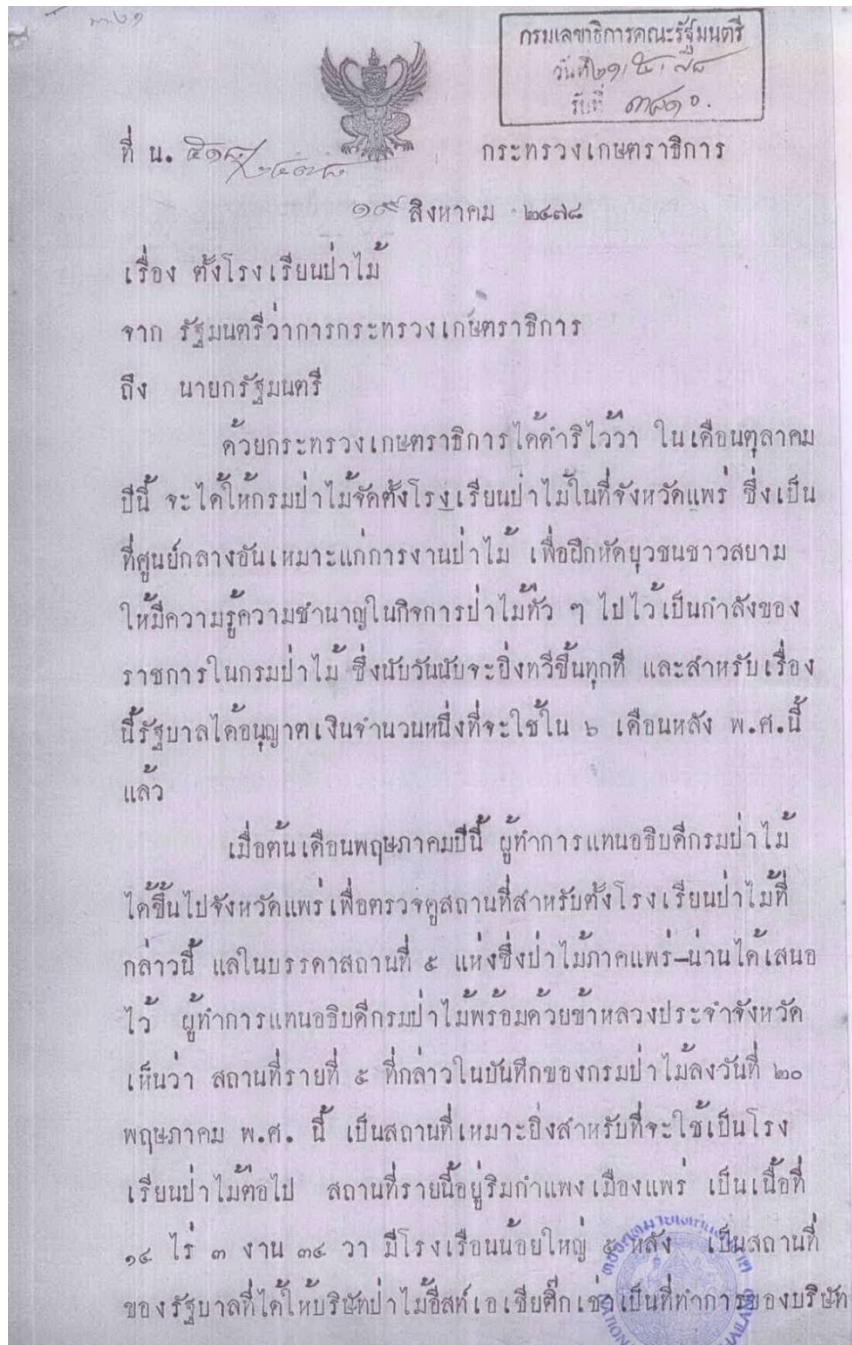
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก ก เอกสารเรื่องตั้งโรงเรียนป่าไม้

มีสัญญาต่อกัน ๑๐ ปี ในวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๕
 ถึงวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๗๕ คิดค่าเช่าปีละ ๕๐๐
 บาท.

เมื่อเจ้าหน้าที่ทั้งสองพร้อมกันเห็นว่าสถานที่ของ
 รัฐบาลรายที่ใหม่บริษัทเช่าเป็นที่ทำการนี้ ต่อไปรัฐบาลควร
 ใช้เป็นสถานที่โรงเรียนป่าไม้แล้ว ผู้ทำการแทนอธิบดีกรม
 ป่าไม้จึงได้ทบทวนผู้จัดการของบริษัทจังหวัดแพร่ ผู้จั
 กการของบริษัทก็มีใจคิดของประการใด เพราะเหตุว่าใน
 เวลาอีกไม่ถึงปีสัญญาเช่าที่รายนี้ก็สิ้นอายุ และในข้อ ๓
 แห่งสัญญายังมีความว่า "ถ้ารัฐบาลสยามต้องการที่ดินและ
 สถานที่ปลูกสร้างที่ให้เช่านี้คืนในระหว่างที่ยังไม่สิ้นสัญญา
 เช่าควยเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี หรือผู้รับเช่าไม่สามารถ
 รับเช่าต่อไป จนตลอดกำหนดสัญญาเช่าควยเหตุอย่างหนึ่ง
 อย่างใด จะส่งที่ดินและสถานที่ปลูกสร้างที่เช่านี้คืนในระ
 หว่างที่ยังไม่สิ้นกำหนดสัญญาเช่าก็ดี ทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่า
 จะแจ้งกำหนดให้ทราบล่วงหน้าซึ่งกันและกันก่อน ๖๐ วัน
 เมื่อครบกำหนดที่ใดบอกล่วงหน้าแล้ว การเช่าที่ดินและ
 สถานที่รายนี้เป็นอันเลิกกันเพียงนั้น และผู้รับเช่ายอมออก
 จากที่ไปในกำหนด ๖๐ วันที่บอกล่วงหน้านั้น กับคิดค่าเช่า
 ให้แก่ผู้ให้เช่าจนถึงวันที่ผู้รับเช่าได้ออกจากที่ดินและสถานที่
 ที่ปลูกสร้างที่เช่ารายนี้ไป โดยผู้รับเช่ายินยอมไม่เรียกค่า

เสียหายในการเลือกเข้านี้แต่อย่างหนึ่งอย่างใด” เมื่อผู้ทำการแทน
อธิบดีกรมป่าไม้กลับพระนครจึงได้ทำบันทึกที่กล่าวแล้วเสนอ

กระทรวงเกษตรราธิการได้พิจารณาเรื่องนี้แล้ว เห็นชอบ
ด้วย จึงได้สั่งให้กรมป่าไม้จัดการเจรจาตามกับผู้อำนวยการ
บริษัทอีสต์เอเซียติกทางพระนครคว่าบริษัทจะว่าประการใด ถ้ารัฐ-
บาลจะใช้สถานที่ ๆ ให้เข้านี้เป็นโรงเรียนป่าไม้ต่อไป และบันทึก
ได้รับรายงานกรมป่าไม้ว่า ในชั้นต้นผู้อำนวยการบริษัทอีสต์เอเซียติก
ทางพระนครดูเหมือนจะยินดียิ่งที่รายนี้พร้อมทั้งโรงเรียนที่ให้เข้าให้
กับรัฐบาล แต่มาภายหลังมาแสดงความเสียใจว่า จะปฏิบัติเช่นนั้น
มิได้ โดยที่กรรมการของบริษัททางประเทศเดนมาร์กยังไม่ลงความ
เห็นพ้องด้วย ยกเหตุว่า ถึงสัญญาเช่าที่ดินและสิ่งปลูกสร้างรายนี้
จะหมดอายุในวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ก็คือ บริษัทนี้ก็ยังจะ
มีกิจการโดยสัมปทานป่าไม้ในจังหวัดนี้ยังมีอายุอยู่ต่อไปอีกหลายปี
ยังจะต้องขอร้องเช่าที่ดินและสถานที่ที่ขอรัฐบาลต่อไปพลาง ผู้จัก-
การบริษัทกล่าวว่า ความสำคัญในเรื่องที่รัฐบาลจะตั้งโรงเรียนป่า
ไม้ขึ้นนั้นก็เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็ เป็นความจำเป็นอย่างที่สุดที่
บริษัทจะต้องมีที่ทำการอยู่ในจังหวัดแพร่เหมือนกัน ทราบเท่าเวลา
ที่บริษัทนี้ยังมีการทำป่าไม้อยู่ทางจังหวัดนี้

กระทรวงเกษตรราธิการได้พิจารณาเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่ง
แล้วมีความเห็นว่า ในการตั้งโรงเรียนป่าไม้ในจังหวัดแพร่นี้
รัฐบาลมีที่ดินและสถานที่ปลูกสร้างอันจะใช้การได้ก็อยู่แล้วเขมฉิ ก็

ได้เสนอสำเนาบันทึกกรมป่าไม้ฉบับลงวันที่ ๒๐ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๙๘ และฉบับลงวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ พร้อมกับ
สำเนาสัญญาเช่าที่ดินและสิ่งปลูกสร้างรายนี้กับแผนที่แสดงที่ดินและ
สิ่งปลูกสร้างที่ให้เขาไปด้วย.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

พ.ศ. ๒๕๐๑

ที่มา: หอจดหมายเหตุ, สร.0201.14.1/13 ตั้งโรงเรียนป่าไม้

ภาคผนวก ข ประวัติและภูมิหลังโดยสังเขปของบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

กาญจนา ชัยวัฒนคุปต์ อาศัยอยู่ที่บ้านประทับใจ อ.เมือง จ.แพร่ เป็นเจ้าของบ้านประทับใจ ในปัจจุบัน

คำ คำวงศ์วาน หรือ อิม คำวงศ์วาน อายุ 83 ปี อาศัยอยู่ที่ ต.สบสาย อ.สูงเม่น จ.แพร่ เป็นแรงงานในอุตสาหกรรมป่าไม้ให้กับผจญ ผาทอง และประยูรต์ ผาทอง(หลานของแสน วงศ์วรรณ, ลูกพี่ลูกน้องกับณรงค์ วงศ์วรรณ) ทำหน้าที่ตรวจตราไม้ และควบคุมการล่องไม้ของผจญ และประยูรต์ ผาทองไปตามลำน้ำยมจนถึงปากน้ำโพที่นครสวรรค์ หลังเหตุการณ์ทำไม้เสร็จสิ้น คำ วงศ์วานจะเข้าไปช่วยประยูรต์ ผาทอง ทำการตรวจไร่ของสถานีโรงบ่มไบยาเวอร์จีเนีย

จิรวัดณ์ เรือนดาว อายุ 62 ปี อาศัยอยู่ชุมชนมหาโพธิ์ อ.เมือง จ.แพร่ อดีตข้าราชการครู จิรวัดณ์ เรือนดาวมีความสนใจเกี่ยวกับเรื่องราวสังคมเศรษฐกิจของเมืองแพร่ ดังนั้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2512 จึงได้ขอสัมภาษณ์แสน วงศ์วรรณ เกี่ยวกับกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้ในเมืองแพร่

จิรวิทย์ เทพพรชัย อาศัยอยู่สองที่ คือ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ และ ต.สบสาย อ.เมือง จ.แพร่ เป็นคนกรุงเทพฯโดยกำเนิด แต่งงานเข้าเป็นชายในสายตระกูลวงศ์วรรณ-ผาทอง มีความสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองแพร่ จึงเป็นหนึ่งในคณะผู้จัดทำหนังสือประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (พ.ศ. 2550)

ชต สุนทรพิพัฒน์กุล อาศัยอยู่บ้านห้วยอ้อ อ.ลอง จ.แพร่ หนึ่งในนายทุนท้องถิ่นในเขต อ.ลอง ที่ดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้

โชคชัย พนมขวัญ อาศัยอยู่บ้านพนมขวัญ ถ.ศศิบุตร อ.เมือง จ.แพร่ เป็นบุตรของอาจารย์ รัตน์ พนมขวัญ (อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนป่าไม้ จ.แพร่, ผู้ก่อตั้งโรงแรมนครแพร่ และอดีตสมาชิกวุฒิสภา) ปัจจุบันเป็นนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองแพร่ และกรรมการโรงแรมนครแพร่

แม่ใหญ่ตอน แสนสา อาศัยอยู่บ้านปากกาง ต.ปากกาง อ.ลอง จ.แพร่ เป็นชาวปากกาง โดยกำเนิด และเป็นภรรยาของนายวงศ์ แสนสา เสมียนตีตราไม้ อ.ลอง จ.แพร่

บุญยิ่ง กันธิยะ อาศัยอยู่หมู่บ้านทุ่งโฮ้ง อ.เมือง จ.แพร่ ในอดีตเคยเป็นเจ้าหน้าที่บริษัทแพร่
ทำไม้จำกั๊ด

บุญส่ง วงศ์วาน อาศัยอยู่บ้านสองแคว อ.เมือง จ.แพร่ อดีตเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ประจำป่าไม้เขต
แพร่

ประทีป เมืองแก่น อาศัยอยู่ชุมชนท่ามะโอ อ.เมือง จ.ลำปาง เป็นลูกหลานคนบ้านหัวข่วง อ.
เมือง จ.แพร่ เข้าศึกษาโรงเรียนป่าไม้ จ.แพร่ ช่วงที่ 2 รุ่นที่ 9

ประพิณ ทุ่งสี อาศัยอยู่ ต.บ้านทุ่ง อ.เมือง จ.แพร่ เป็นเจ้าของโรงแรมทุ่งศรีไพบูลย์ โรงแรม
ที่เปิดกิจการมาเป็นเวลานาน

พนม วิชาวุฒิพงศ์ อายุ 80 ปี อาศัยอยู่หลังตลาดอรัญ อ.เมือง จ.แพร่ อดีตผู้อำนวยการ
โรงเรียนแม่อังกราวาส

พิมาลา ผรณเกียรติ์ อายุ 66 ปี อาศัยอยู่ข้างวัดพระบาทมิ่งเมือง อ.เมือง จ.แพร่ อดีต
อาจารย์โรงเรียนพิริยาลัย จ.แพร่ ผู้สนใจในเรื่องของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองแพร่ และหนึ่งในคณะ
ผู้จัดทำหนังสือประวัติศาสตร์เมืองแพร่ (พ.ศ. 2550)

พานทอง วงศ์วาน อาศัยอยู่หมู่บ้านเขตวัน อ.เมือง จ.แพร่ ชาวบ้านบ้านเขตวันที่อยู่ร่วมสมัย
ในสงครามโลกครั้งที่ 2

พัชราภรณ์ พันธุ์รัตนธาดา อาจารย์หมวดวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียน
นารินทร์ จ.แพร่ ผู้สนใจประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมืองแพร่

ริน อินจ้อ ชาวบ้านในเขต อ.ลอง อดีตเคยเป็นแรงงานทำไม้ในเขตเมืองแพร่ทั้งอำเภอลอง
อำเภอสองและอำเภอเมือง ภายหลังสมัครทำงานโยธา มีหน้าที่ยกกราง ซ่อมบำรุงราง ให้สถานีรถไฟ
บ้านปิน อ.ลอง

วุฒิไกร ผาทอง อาศัยอยู่ที่บ้านแก้ววรรณ อ.เมือง จ.แพร่ เป็นลูกหลานของกลุ่มตระกูลวงศ์วรรณ-ผาทอง และเจ้าของร้านหม้อห้อมแก้ววรรณ เป็นผู้ที่มีความสนใจเกี่ยวกับเมืองแพร่ จึงเป็นสมาชิกและคนสำคัญในกลุ่มช่วยลูกหลานเมืองแพร่

ศตวรรษ ชัยศิริวัฒนากุล เจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานยาสูบ จ.แพร่

สนิท บุญพิทักษ์ อาศัยอยู่ชุมชนพระร่วง อ.เมือง จ.แพร่ อดีตอาจารย์โรงเรียนป่าไม้ จ.แพร่ และอดีตผู้อำนวยการศูนย์อบรมป่าไม้ จ.แพร่

เสรี ชมภูมิ่ง อายุ 86 ปี อยู่บ้านเลขที่ 26 ถ.คำลือ (ชุมชนวัดหัวข่วง) อ.เมือง จ.แพร่
ประวัติการศึกษา: มัธยมศึกษาที่โรงเรียนพิริยาลัย จังหวัดแพร่,
โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย กรุงเทพฯ และ
โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ

เสรี ชมภูมิ่ง อดีตนายทุนท้องถิ่นอุตสาหกรรมป่าไม้ในเขตเมืองแพร่และภาคเหนือ สืบทอดการดำเนินกิจการอุตสาหกรรมป่าไม้มาจากบิดา (ปิ่น ชมภูมิ่ง) ดำเนินการทำอุตสาหกรรมป่าไม้อย่างจริงจังหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และดำเนินการเรื่อยมากระทั่งมีประกาศพระราชบัญญัติปิดป่า พ.ศ. 2532 หลังจากปิดป่า เสรี ชมภูมิ่ง ได้ขายอุปกรณ์และแรงงานช่าง และใช้เวลาว่างเขียนหนังสือประเภทเรื่องสั้น

โสภณ จาเลิศ อายุ 67 ปี อาศัยอยู่หมู่บ้านสนามบิน อ.เมือง จ.ลำปาง เดิมเป็นชาว อ.สอง จ.แพร่ และเป็นอดีตนักเรียนโรงเรียนพิริยาลัย จ.แพร่

อนงค์ เมืองแก่น อาศัยอยู่ใกล้กับสถานีขนส่งจังหวัดแพร่ เป็นสะใภ้ของเจ้าน้อยจู หนึ่งในผู้ดำเนินอุตสาหกรรมป่าไม้เมืองแพร่ ช่วง พ.ศ. 2479 เป็นต้นมา

อัมพร เวียงชัย ชาวบ้านในเขตอำเภอลอง ภรรยาอดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านป็น อ.ลอง จ.แพร่

อุทัย สำราญคง อยู่บ้านในชุมชนวัดศรีชุม ถ.คำลือ อ.เมือง จ.แพร่ มีศักดิ์เป็นญาติผู้พี่กับเสรี ชมภูมิ่ง เนื่องจากมารดาของเสรี ชมภูมิ่งและอุทัย สำราญคง เป็นพี่น้องกัน อุทัย สำราญคง เคยรับ

ราชการครู ประจำโรงเรียนพิริยาลัย จังหวัดแพร่ ประมาณต้นทศวรรษ 2490 ได้ลาออกเพื่อมาช่วย
เสรี ชมภูมิ่งดำเนินงานอุตสาหกรรมป่าไม้ โดยรับตำแหน่งเป็นผู้จัดการป่าไม้ให้กับเสรี ชมภูมิ่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวเหมือนพิมพ์ สุวรรณภาศ เกิดวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2526 ที่เมืองแพร่ และเติบโต ณ นครลำปาง สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2548 และศึกษาต่อระดับปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2553

ประวัติการทำงาน พ.ศ. 2549-2553 เป็นผู้ช่วยนักวิชาการ ประจำมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ปัจจุบันเป็นพนักงานมหาวิทยาลัย ตำแหน่งนักวิชาการศึกษาปฏิบัติการ สังกัดคณะสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY